

Jaromír Tauchen, David Kolumber,
David Čep (eds.)

TRESTNÉ ČINY PROTI SVOBODĚ A LIDSKÉ DŮSTOJNOSTI VČERA A DNES

sborník z konference

MASARYKOVA
UNIVERZITA

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA
EDITIO SCIENTIA

MUNI
PRESS

MUNI
LAW

TRESTNÉ ČINY PROTI SVOBODĚ A LIDSKÉ DŮSTOJNOSTI VČERA A DNES

Jaromír Tauchen, David Kolumber, David Čep (eds.)

Masarykova univerzita
Brno 2023

Vzor citace

TAUCHEN, Jaromír; KOLUMBER, David a David ČEP (eds.). *Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti včera a dnes*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2023, 323 s. Spisy Právnické fakulty MU, Edice Scientia, sv. č. 749. ISBN 978-80-280-0444-6, 978-80-280-0445-3 (online).

CIP - Katalogizace v knize

Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti včera a dnes / Jaromír Tauchen, David Kolumber a David Čep (eds.). – 1. vydání. -- Brno: Masarykova univerzita, 2023. 323 stran. – Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, edice Scientia, sv. č. 749. ISBN 978-80-280-0444-6, 978-80-280-0445-3 (online)

34(091)* 343.43+343.712/.713* 17.026.4* (062.534)*

- právní dějiny
- trestné činy proti svobodě
- lidská důstojnost
- sborníky konferencí

34 – Právo [16]

Tato publikace vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu „Konference Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti včera a dnes“ MUNI/B/1307/2022 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2023.

Recenzenti:

prof. JUDr. Bc. Tomáš Gřivna, Ph.D.

doc. JUDr. Mgr. Ondřej Horák, Ph.D.

Gratis Open Access – <https://www.press.muni.cz/open-access>

© 2023 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-280-0445-3 (online ; pdf)

DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P280-0445-2023>

Obsah

Úvodem.....	9
O autorech.....	11

Historickoprávní příspěvky

Soudní praxe při trestání homosexuálního chování v Československu v 80. letech 20. století.....	21
<i>Mgr. Milan Dobeš</i>	
Obchodovanie s ľudmi v trestnom zákonodarstve medzivojnovej Československej republiky.....	35
<i>doc. JUDr. Miroslav Fico, PhD.</i>	
Lest' v trestných činoch proti slobode: Filozofické a historické dimenzie.....	47
<i>prof. JUDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M.</i>	
<i>prof. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.</i>	
Útvary meziválečného Policejního ředitelství v Praze na boj proti obchodu s bílým masem a šíření nemravné literatury.....	77
<i>PhDr. David Hubený, Ph.D.</i>	
Případ Alexandra Sekereše – trestný čin znásilnění před soudem čs. legií v Rusku.....	89
<i>Mgr. Jakub Novák</i>	
Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti v islámském právu.....	101
<i>JUDr. Petr Osina, Ph.D.</i>	

Delikt „hanění“ v právní praxi středověkého a raně novověkého brněnského městského práva	113
<i>Mgr. et Mgr. Lenka Šmídová Malárová, Ph.D.</i>	
Sexuálne trestné činy v trestnej praxi oravského stolíčného súdu v 18. storočí.....	125
<i>doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.</i>	
<i>Mgr. Iveta Floreková</i>	
Zotročenie nepriateľa v spravodlivej vojne z pohľadu Salamanskej školy	161
<i>doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D.</i>	
<i>JUDr. et PhDr. Marek Prudovič</i>	

Část věnovaná současné právní úpravě

K některým problematickým aspektům trestného činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem.....	187
<i>JUDr. Pavel Borčevský, Ph.D.</i>	
Trestný čin vydierania	201
<i>JUDr. Attila Fodor</i>	
Trestné činy znásilnenia a sexuálneho násilia v Slovenskej republike v kontexte legislatívnych zmien.....	219
<i>JUDr. Stanislav Mibálik, PhD.</i>	
Trestněprávní úskalí aplikací pro konsenzuální sexuální styk.....	233
<i>Renata Okáčová</i>	
Trestný čin vydierania v trestnom zákone Slovenskej republiky, jeho formy, spôsoby odhaľovania a dokazovania	247
<i>JUDr. Rastislav Remeta, PhD.</i>	

Zbavení a omezení osobní svobody (de lege lata)	267
<i>plk. doc. JUDr. Mgr. František Vavera, Ph.D., LL.M.</i>	
Kuplířství a jeho postih na území České republiky	277
<i>JUDr. Bc. Pavel Vetešík, Ph.D.</i>	
Znásilnenie handicapovanej osoby v kontexte aktuálneho legislatívneho a aplikačného vývoja	295
<i>JUDr. Karin Vrtíková, Ph.D.</i>	
<i>JUDr. Ivana Mokrá</i>	
<i>Ľpt. JUDr. Patrícia Krásna, Ph.D., LL.M</i>	
Obmedzenie slobody vyznania v historickom a inkvizičnom kontexte	307
<i>doc. JUDr. Ján Šanta, Ph.D., LL.M., MBA</i>	
<i>doc. JUDr. Eva Szabová, Ph.D.</i>	

Úvodem

Tento sborník představuje výstup z konference „*Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti včera a dnes*“, která se konala 6. září 2023 na půdě Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Ačkoli se v době „pocovidové“ stalo již zvykem, že se část účastníků konferencí připojuje distančním způsobem, organizátoři byli mile překvapeni, že této možnosti v tomto případě nikdo nevyužil a na brněnské právnické fakultě se osobně sešla téměř šedesátka účastníků. Velký zájem o aktivní účast vedl k tomu, že příspěvky byly prezentovány paralelně ve dvou sekcích: právněhistorické a trestněprávní.

Konference byla letos opět pořádána ve spolupráci Katedry dějin státu a práva a Katedry trestního práva. Navázala tak na sérii již několika společných konferencí, které se na Právnické fakultě Masarykovy univerzity pravidelně konají od roku 2013. Příspěvky z těchto konferencí byly publikovány v následujících kolektivních monografiích a konferenčních sbornících: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Korupce – včera a dnes*. Ostrava: KEY Publishing, 2013, 224 s.; SCHELLE, K., TAUCHEN, J. a kol. *Sexuální trestné činy včera a dnes*. Ostrava: KEY Publishing, 2014, 448 s.; SCHELLE, K., TAUCHEN, J. a kol. *Trestné činy proti životu a zdraví včera a dnes*. Ostrava: KEY Publishing, 2015, 403 s.; VOJÁČEK, L., TAUCHEN, J. (eds.). *Majetkové a hospodářské trestné činy včera a dnes*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, 457 s.; TAUCHEN, J. (ed.). *Protistátní trestné činy včera a dnes*. Brno: Masarykova univerzita, 2021, 341 s. Poslední dva sborníky jsou volně dostupné odborné i široké veřejnosti rovněž v režimu open access na stránkách brněnské právnické fakulty.

Svoboda a lidská důstojnost jsou základními hodnotami, na nichž je postaveno moderní právní myšlení a právo po celém světě. Tyto hodnoty jsou klíčovými pilíři lidských práv a základem demokratické společnosti. Nicméně po celou historii existovaly a bohužel stále existují situace, kdy byly tyto základní hodnoty ohroženy a porušovány.

Publikované příspěvky představují interdisciplinární pohled na danou problematiku. Jsme si vědomi toho, že je komplexní a proměnlivá, a proto se v našem sborníku snažíme osvětlit různé její aspekty, a to jak historické, tak současné.

Tematicky se příspěvky v tomto sborníku zaměřují na širokou škálu trestných činů, které se týkají svobody a lidské důstojnosti. Zahrnují historické příklady a analýzy, které nám pomáhají porozumět, jak se tyto otázky vyvíjely v minulosti a jaký vliv měly na současný právní rámec. Zároveň se soustředí na aktuální problémy, kterým čelíme v dnešní době.

Stejně jako v minulosti, i v tomto případě byly příspěvky ve sborníku uspořádány do dvou částí: historickoprávní části a části věnované současné právní úpravě v České republice a na Slovensku.

Na závěr bychom rádi poděkovali všem autorům, kteří se svými příspěvky autorsky podíleli na tvorbě tohoto sborníku, a čtenářům za jejich zájem o tuto důležitou problematiku. Věříme, že tento sborník přispěje k lepšímu porozumění problematice této skupiny trestných činů a bude inspirací pro další výzkum a diskuzi.

za editory

Jaromír Tauchen

O autorech

Jaromír Tauchen (*1981) je docentem právních dějin a vedoucím Katedry dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Vykonává rovněž praxi soudního tlumočnicka a překladatele (němčina/čeština). Zabývá se především německými právními dějinami, zejména obdobím Třetí říše, Protektorátu Čechy a Morava, první Československé republiky a dějinami Němců v českých zemích. Zaměřuje se také na dějiny právní vědy. Je hlavním editorem dvacetišestisvazkové Encyklopedie českých právních dějin a členem redakčních rad časopisů *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, *Journal on European History of Law* a *Časopisu pro právní vědu a praxi*.

David Kolumber (*1988) je odborným asistentem Katedry dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity a také soudcem a místopředsedou Okresního soudu ve Zlíně. Spolupracuje také s Justiční akademií České republiky. Mezi jeho výzkumné zájmy patří české, československé a jugoslávské moderní právní dějiny, soudobé ústavní dějiny, dějiny soudnictví a koncernu Baťa. Jako soudce působí na civilním úseku. Je členem redakční rady časopisu *Journal on European History of Law*.

David Čep (*1989) je odborným asistentem na Katedře trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity a současně asistentem soudce Nejvyššího soudu. Jeho odborný zájem je upřen na trestní odpovědnost právnických osob (Čep, D. *Trestní odpovědnost právnické osoby a člen statutárního orgánu: aneb vytýkatelnost protiprávního činu člena statutárního orgánu právnické osobě*. Brno: Masarykova univerzita, 2020), trestné činy proti majetku (spoluautor komentáře k hlavě V zvláštní části trestního zákoníku v díle Ščerba, F. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 2. aktualizované vydání*. Praha: C. H. Beck, 2022), drogové trestné činy a mimořádné opravné prostředky. Je také amatérským nadšencem do dějin středověku a 20. století.

Pavel Borčevský (*1978) působí na katedře trestního práva Policejní akademie České republiky v Praze, kde je spolugarantem výuky trestního práva pro magisterské studijní obory. Ve své vědecké činnosti se specializuje zejména na trestní právo hmotné, přičemž je samostatným autorem dvou učebnic z tohoto odvětví. V trestním právu procesním se zaměřuje

na vybrané aspekty dokazování. Vedle toho je autorem desítek odborných článků z různých oblastí trestního práva a kriminologie.

Milan Dobeš (*1994) je interním doktorandem a asistentem na Katedře dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Zabývá se především trestním právem v socialistickém Československu a jeho praktickou aplikací v dobové soudní praxi.

Miroslav Fico (*1976) je docentem na Katedře dějin státu a práva Právnické fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košicích. Je úspěšným řešitelem několika grantových projektů. Ve svém vědeckém profilu se zaměřuje na problematiku národních právních dějin (především v období meziválečné Československé republiky 1918–1938) s důrazem na historický vývoj trestního práva a jeho institutů.

Iveta Floreková absolvovala v roce 1985 Filozofickou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě, obor archivnictví. Od roku 1987 pracuje v Oravském muzeu v Oravském Podzámku jako historička. Zabývá se staršími dějinami oravského regionu. Její diplomová práce z roku 1985, v níž zpracovala Sedriální protokol Oravské stolice z let 1688–1735, byla impulsem k tomu, aby se věnovala problematice stoličnického trestního soudnictví, a od té doby se kromě jiných regionálních témat věnuje i tématu trestní praxe oravského stoličnického soudu.

Attila Fodor (*1995) je externím doktorandem na Katedře trestního práva, kriminologie, kriminalistiky a forenzních disciplín Právnické fakulty Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici. Kromě studia zastává funkci vyšetřovatele Policejního sboru a je zařazen na odboru kriminální policie Okresního ředitelství Policejního sboru v Dunajské Středě na 1. oddělení vyšetřování. Ve svém profesním životě se zaměřuje na vyšetřování obecné kriminality, kam patří i vyšetřování trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti. Během své kariéry se zúčastnil řady kurzů a školení pořádaných na odborných pracovištích Policejního sboru.

David Hubený (*1984) je odborný rada v Oddělení fondů státní správy z let 1918–1945 Národního archivu, vystudoval obor historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, zabývá se dějinami Podkarpatské Rusi, meziválečné státní správy a bezpečnostních složek, exilové vlády v Londýně, průmyslového vlastnictví a příležitostně též regionálními dějinami.

Tomáš Gábriš (*1981) je profesorem teorie a dějin státu a práva a vedoucím katedry dějin práva na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě (Slovenská republika). Ve své vědecké a pedagogické činnosti se zaměřuje na dějiny práva Uherského království, období rakousko-uherského dualismu a meziválečné československé právní dějiny. Zvláštní pozornost věnuje metodologickým otázkám právní vědy a zejména právní historiografii. Je autorem více než 400 publikací s více než 700 odkazy. Je členem Slovenské společnosti pro mezinárodní právo při Slovenské akademii věd a členem Slovenské historické společnosti při Slovenské akademii věd. Je rovněž advokátem se sídlem v Bratislavě a členem Legislativní rady vlády Slovenské republiky. Je členem redakčních rad časopisů v Polsku, Itálii, České republice a na Slovensku.

Patricia Krásná (*1992) je odbornou asistentkou na katedře vyšetřování Policejní akademie v Bratislavě. V rámci své odborné činnosti se zabývá problematikou práv, ochrany obětí trestných činů, pachatelů, odsouzených, obviněných a prvky restorativní justice. Svůj zájem zaměřuje také na hledání řešení problémů zjištěných policejní aplikační praxí v rámci vyšetřování a dokazování trestné činnosti. Je hlavní řešitelkou projektu APVV-19-0102 „Efektivnosť prípravného konania – skúmanie, hodnotenie, kritériá a vplyv legislatívnych zmien“ a také národního projektu „Zvýšenie odolnosti Slovenska voči hybridným hrozbám pomocou posilnenia kapacít verejnej správy“, kód projektu ITMS2014+: 314011CDW7. Je autorkou několika odborných článků z oblasti kriminologie, trestního práva a vyšetřování.

Miriam Laclavíková (*1975) je profesorkou teorie a dějin státu a práva a od roku 1999 působí na katedře dějin práva Právnické fakulty Trnavské univerzity v Trnavě (Slovenská republika). Ve své vědecké a pedagogické činnosti se zaměřuje na dějiny práva, vývoj právních institucí, prameny práva a statusové otázky. Je autorkou a spoluautorkou několika monografií, učebních textů a vědeckých článků s více než 700 citacemi. Je členkou Slovenské historické společnosti při Slovenské akademii věd a členkou European Society for History of Law.

Stanislav Mihálik (*1993) vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě. Od roku 2020 působí jako odborný asistent na Katedře trestního práva, kriminologie a kriminalistiky, kde od února 2022

zastává také funkci zástupce vedoucího katedry. Ve své vědecko-výzkumné činnosti se zabývá širokým okruhem otázek trestního práva hmotného (se zaměřením na znaky skutkové podstaty trestného činu a s tím spojené aplikační problémy), jakož i vybranými otázkami trestního práva procesního (se zaměřením na efektivitu trestního řízení a činnost znalců v trestním řízení). Pravidelně se účastní domácích i zahraničních vědeckých konferencí. V roce 2021 vydal v nakladatelství C. H. Beck vědeckou monografii s názvem *Príčinná súvislosť v práve a v trestnom práve*. H. Beck, jako člen autorského kolektivu se podílel na komentáři k trestnímu řádu (C. H. Beck) a k trestnímu zákonu (Wolters Kluwer). V rámci své vědecké činnosti byl a je členem řešitelských týmů několika výzkumných projektů na národní úrovni. Ve své pedagogické činnosti se věnuje především výuce trestního práva hmotného, podílí se také na výuce aplikovaného předmětu Aplikované trestní právo, Finanční právo a Hospodářské právo.

Ivana Mokrá (*1997) je interní doktorandkou na katedře trestního práva a kriminologie Právnické fakulty Trnavské univerzity v Trnavě a zároveň pracuje jako koncipientka v advokátní kanceláři v Trnavě se zaměřením na trestní, občanské a obchodní právo. Ve své vědecké práci se zaměřuje především na oblast trestního práva procesního s důrazem na téma spolupracujících obviněných, odklonů, dokazování a dílčích otázek s tím spojených. Publikuje v anglickém i slovenském jazyce a je autorkou odborných výstupů, které byly publikovány v recenzovaných časopisech, jako jsou *Bulletin Slovenské advokátní komory*, *Justiční revue* a *Právny obzor*. Aktivně se také účastní slovenských i zahraničních odborných konferencí.

Jakub Novák (*1997) je doktorandem na Katedře dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Zabývá se zejména právem týkajícím se československých legií, předně jejich právním, správním a justičním systémem vytvořeným během působení tohoto vojska na Sibiři v rámci ruské občanské války. Věnuje se též problematice právního postavení legionářů v následujících obdobích.

Renata Okáčová (*2000) je studentkou studijního programu Právo a právní věda Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Vykonává rovněž praxi právního asistenta. Zabývá se především právem veřejných zakázek a trestním právem se zaměřením na virtuální trestné činy. V současné době taktéž píše

diplomovou prací na katedře trestního práva s tématem Vybraná trestná činnost ve veřejném prostoru v České republice v souvislosti s Válkou na Ukrajině.

Petr Osina (*1975) působí jako odborný asistent na katedře teorie práva a právních dějin Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Jeho vědecká činnost je zaměřena zejména na otázky teorie práva a právní filosofie (monografie *Nová teorie přirozeného práva*, Leges, 2019). Je autorem řady odborných článků a několika učebních textů věnujících se těmto otázkám, zejména „Teorie práva“ (2. vyd., Leges, 2020). Publikuje rovněž k problematice islámského práva, zejména „Základy islámského práva“ (2. vyd., Leges, 2022).

Marek Prudovič (*1995) v současné době působí jako externí doktorand na Katedře právních dějin Právnické fakulty Trnavské univerzity, kde se zabývá světovými právními dějinami. Jako absolvent oborů právo a mediální studia a kulturní dědictví se ve svém výzkumu snaží propojit právní dějiny s širším kulturním a filozofickým kontextem. Ve své vědecké práci se zaměřuje na římské veřejné právo, *ius commune* a širší právně-filozofické otázky.

Rastislav Remeta (*1972) je krajský prokurátor Krajské prokuratury v Bratislavě. Na odboru prokuratury Slovenské republiky pracuje téměř 25 let a zabývá se především organizovanými formami násilné a hospodářské trestné činnosti. V minulosti působil na Okresní prokuratuře ve Zvolenu a v Banské Bystrici, na Krajské prokuratuře v Banské Bystrici a také na Generální prokuratuře Slovenské republiky a v konkrétní trestní věci byl dočasně přidělen na Úřad speciální prokuratury Generální prokuratury Slovenské republiky. Je předsedou Komise pro vydávání stanovisek Generální prokuratury Slovenské republiky. Působí také jako člen výběrových komisí prokuratury na pozici právního čekatele prokuratury a prokurátora a při funkčním postupu prokurátora. Je rovněž členem zkušební komise pro advokátní zkoušky Slovenské advokátní komory a náhradním členem zkušební komise pro odborné justiční zkoušky Justiční akademie Slovenské republiky. V letech 2016 až 2021 zastával funkci místopředsedy a později předsedy Etické komise prokuratury. Od září 2023 působí také jako odborný asistent na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, katedře trestního práva, kriminologie a kriminalistiky.

Adriana Švecová (*1977) působí od roku 2001 na katedře dějin práva Právnické fakulty Trnavské univerzity. Vystudovala Právnickou fakultu Univerzity Komenského v Bratislavě (2001) a Filozofickou fakultu Trnavské univerzity (2002) – obor historie. Svůj odborný profil zaměřuje na dějiny práva s inklinací k institutům soukromého práva ve středověku, novověku a dějinám 20. století. Dlouhodobě se věnuje výzkumu pramenů práva na Slovensku, je spoluautorkou prvních dvou svazků Pramenů práva na Slovensku I a II, autorkou monografií k dějinám dědického a družstevního práva, reprezentativní dvousvazkové edice Trnavské měšťanské závěti (1700–1871). Je rovněž členkou Slovenské historické společnosti a The European Society for History of Law.

Eva Szabová (*1986) je docentkou trestního práva a vedoucí Katedry trestního práva a kriminologie na Právnické fakultě Trnavské univerzity v Trnavě. Ve své publikační činnosti se zaměřuje na oblast trestního práva procesního, zejména na problematiku nepřipustnosti důkazů, jakož i na analýzu zajišťovacích institutů. Ve svých publikacích se věnuje nastoleným otázkám především v kontextu aktuálních relevantních případů, jakož i v aplikačních souvislostech. Zvláštní pozornost věnuje rozboru rozhodovací činnosti Evropského soudu pro lidská práva.

Ján Šanta (*1967) pracuje jako prokurátor Úřadu speciální prokuratury Generální prokuratury Slovenské republiky a současně jako člen Katedry trestního práva a kriminologie Právnické fakulty Trnavské univerzity v Trnavě. Ve své vědecké činnosti se zaměřuje na problematiku trestně-právní ochrany svobody, na otázky spojené s trestně-procesními zajišťovacími instituty, zejména na zajišťování virtuálních měn, jakož i na další otázky trestního práva procesního a hmotného. Zaměřuje se na identifikaci aplikačních souvislostí zkoumané problematiky.

Lenka Šmídová Malárová (*1988) působí jako odborná asistentka na Katedře dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity a rovněž jako výzkumná pracovnice na Ústavu pomocných věd historických Filozofické fakulty tamtéž. Zaměřuje se především na starší právní dějiny vrcholného a pozdního středověku s mírným přesahem do raného novověku. Je autorkou řady studií o pronikání římského práva v domácím právním prostředí. V posledních letech se orientuje zejména na problematiku

brněnského městského práva a v souvislosti s tím si klade otázku, nakolik se jeho prameny skutečně otiskly do tehdejší aplikační praxe.

František Vavera (*1980) je vysokoškolský pedagog, zaměřující se na trestní právo, kriminalistiku a bezpečnostní věci, jakož i bezpečnostní právo. Těž příslušník HZS ČR, dříve zastával i řadu pozic na Ministerstvu vnitra, jakož i náměstka ministra vnitra. Je autorem desítek článků v odborných časopisech, dále je autor, spoluautor či člen autorského kolektivu při soupisu vysokoškolských učebnic a některých odborných publikací se zaměřením na kriminalistiku, trestní právo nebo legislativu.

Pavel Vetešník (*1972) pracuje na legislativním a právním odboru České národní banky a vyučuje předměty související se správním a finančním právem, na vysoké škole CEVRO Institut a Metropolitní univerzita Praha. Je členem pracovní komise pro veřejné právo Legislativní rady vlády, rozkladové komise Ministerstva vnitra a Komise pro rozhodování ve věcech pobytu cizinců. Je spoluautorem řady komentářů, publikací a článků k veřejnému právu.

Karin Vrtíková (*1995) je absolventkou Právnické fakulty Trnavské univerzity v Trnavě. V roce 2022 získala titul PhD. Od roku 2023 působí na Katedře trestního práva a kriminologie Právnické fakulty v Trnavě jako odborná asistentka. V rámci své vědecko-výzkumné činnosti se zabývá hmotněprávními i procesněprávními úskalími trestního práva. Několik let svého studia věnovala boji proti organizovanému zločinu, které završila disertační prací. Autorka vede cvičení z trestního práva hmotného i trestního práva procesního. Současně se podílí na řešení grantových projektů a aktivně se účastní domácích i zahraničních konferencí.

Peter Vyšný (*1980) je vědeckým pracovníkem a pedagogem na katedře právních dějin Právnické fakulty Trnavské univerzity. Ve své badatelské a publikační činnosti se dlouhodobě zaměřuje na vybraná témata latinskoamerických a evropských právních dějin. V současné době vyučuje světové a latinskoamerické právní dějiny, v minulosti se podílel i na výuce dalších předmětů, např. římského práva.

HISTORICKOPRÁVNÍ PŘÍSPĚVKY

Soudní praxe při trestání homosexuálního chování v Československu v 80. letech 20. století¹

Mgr. Milan Dobeš

Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta,

Masarykova univerzita, Brno

ORCID: 0000-0002-8188-2441

1 Úvodem

V průběhu historie se mnohokrát diametrálně měnil pohled společnosti v nahlížení na homosexualitu a homosexuální pohlavní styky. Spolu s postupujícím vědeckým poznáním se i v komunisty ovládaném Československu měnila trestnost stejnopohlavních styků, které byly v rámci českých zemí kriminalizovány v rakouských předpisech, které nebyly změněny ani za první republiky. Nejprve byla v době tzv. právníké dvouletky snížena trestní sazba konsensuálních homosexuálních styků dospělých osob, aby na naléhání lékařů bylo toto jednání odrestněno v trestním zákoníku platném od roku 1962. V tomto zákoníku však zůstala zachována skutková podstata, podle které byli stíháni ti, kdož měli stejnopohlavní styk s osobou mladší 18 let, při zneužití závislosti druhé osoby, homosexuální prostituce a stejnopohlavní styk, který vyvolával veřejné pohoršení. Tento příspěvek si klade za cíl ozřejmit, jak tuto skutkovou podstatu aplikoval v praxi Obvodní soud pro Prahu 1 v 80. letech a kdo byli pachatelé tohoto trestného činu.

2 Stručná historie postihu homosexuality v socialistickém Československu

Po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 se jako jeden z hlavních úkolů tehdejší vládní garnitury ukázalo být přepracování dosavadního

¹ Tento příspěvek vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu *Proměny českého soudnictví ve dvacátém století*, číslo MUNI/A/1215/2022, podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2023.

právního řádu, který byl stále dualistický (v českých zemích platilo recipované rakouské právo a na Slovensku právo uherské). Zároveň komunisté potřebovali do práva vložit svoji ideologii a přepracovat zákony tak, aby odpovídaly deklarovaným úkolům komunistické doktríny. Tyto změny se samozřejmě týkaly také trestního práva.

Až do doby tzv. právníké dvouletky v českých zemích platil rakouský trestní zákoník o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852, ve kterém (prostý) homosexuální styk spadal pod zločin smilstva do prvního oddílu² – smilstva proti přírodě, jenž za zločin proti přírodě považoval A) smilstvo se zvířaty a B) smilstvo s osobami stejného pohlaví. V případě spáchání těchto zločinů hrozil pachateli trest těžkého žaláře od 1 roku do 5 let. V době první republiky proběhly debaty mezi právníky a lékaři, zda trestnost homosexuality ponechat. Podle archivních materiálů, které dnes máme k dispozici³ to spíše vypadalo, že dobrovolné homosexuální styky budou skutečně odrestněny, protože v návrzích nového trestního zákoníku z dob první republiky se tato skutková podstata nevyskytovala, ale komunisté po převzetí moci ve státě tyto návrhy nepoužily.

Trestní zákoník č. 86/1950 Sb. tedy konsensuální homosexuální styk kriminalizoval v rámci § 241. Rozdíl od předchozí, téměř sto let staré úpravy, byl ten, že konsensuální stejnopohlavní styk dvou dospělých osob nebyl považován za natolik společensky nebezpečný, takže jeho nejvyšší možná trestní sazba klesla z 5 let na 1 rok. Společensky nebezpečnější byla dle tehdejších zákonodárců situace, kdy k homosexuálnímu pohlavnímu styku došlo mezi dospělou osobou a osobou mladší 18 let, a také, když k takovému styku došlo za úplatu. U těchto jednání hrozil trest 1 rok až 5 let.⁴

Co se subjektu trestného činu týče, u kvalifikované skutkové podstaty týkající se pohlavního styku s osobou mladší 18 let byl trestán pouze ten, kdo byl starší 18 let, kdežto osobě mladší 18 let hrozil při tomto konání

² V tomto ustanovení byly celkem 4 oddíly: I. proti přírodě, II. zprznění krve, III. svedení ke smilstvu a IV. kuplířství vzhledem k osobě nevinné.

³ Zejm. HIML, P., SEIDL, J., SCHINDLER, F. (eds.). „Miluji tvory svého pohlaví“: *homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha: Argo, 2013; SEIDL, J. *Od žaláře ke oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host, 2012.

⁴ ZÁTURECKÝ, A. P. Trestné činy proti důstojnosti života. In: ŠIMÁK, J., CIRKL, B., DOLENSKÝ, A. *Trestní zákon, komentář ke zákonu ze dne 12. července 1950, č. 86 Sb.* Praha: Orbis, 1953, s. 429–435.

trest do 6 měsíců za prostý homosexuální styk. U stejnopohlavního styku za úplaty byl trestán ten, kdo úplatu přijal i ten, kdo úplatu poskytl, avšak ten, kdo úplatu přijal byl trestán podle trestní sazby 1 rok až 5 let. Ten, kdo úplatu poskytl byl podle zákonodárce méně společenský nebezpečný, a tak se na něj dle třetího odstavce § 241 vztahovala trestní sazba od 6 měsíců do 3 let trestu odnětí svobody.⁵

K upuštění trestání prostého (konsenzuálního) homosexuálního styku osob starších 18 let došlo v Československu nakonec s nabytím účinnosti trestního zákoníku č. 140/1961 Sb., tedy 1. ledna 1962. Československo se tak stalo 33. zemí na světě, kde už toto jednání nebylo kriminalizované. Například v Západním Německu, Velké Británii, Rakousku, Portugalsku nebo Španělsku⁶ došlo k odtestnění později, takže lze teoreticky hovořit o tom, že v tomto směru byla naše země relativně pokroková.

Jako hlavní důvod dekriminalizace je dnes udáváno naléhání lékařů (psychiatrů a sexuologů), kteří se v padesátých letech v Praze pokusili o experimentální léčbu homosexuality. Vzhledem k tomu, že se v rámci tohoto velkého experimentu⁷ „*nevyléčil prakticky nikdo*“, tak homosexualitu prohlásili za „*chorobu, kterou zatím lékaři nedokážou spolehlivě vyléčit*.“⁸

Důvodová zpráva k tomuto ustanovení kuse uvedla, že změna oproti úpravě z roku 1950 byla zapříčiněna četnými námitkami zejména z lékařských kruhů, „*jimž nelze upřít oprávnění*.“⁹ Dobové komentáře trestního zákoníku zacházely

5 ČERNÝ, V. *Některé problémy homosexuality v naší kriminalistické praxi*. Rigorózní práce. Praha: PF UK, 1973, s. 28.

6 SABBADINI, R. *State-sponsored homophobia a world survey of sexual orientations laws: criminalisation, protection and recognition*. 11. vyd. Ženeva, 2016. Dostupné z: https://ilga.org/downloads/02_ILGA_State_Sponsored_Homophobia_2016_ENG_WEB_150516.pdf

7 Více o tomto experimentu, v rámci kterého bylo 222 účastníků (mužů) podrobeno pokusu léčit homosexualitu stejně jako se léčil alkoholismus – tedy podáváním látek vyvolávajících zvracení společně s prezentací diapositivů s různě odhalenými muži a naopak následného promítání obrázků s ženami ve vyzývavých pózách společně s podáváním mužských pohlavních hormonů – viz FREUND, K. *Homosexualita u muže*. Praha: SZdN – Státní zdravotnické nakladatelství, 1962, s. 37–38. SCHINDLER, F. Život homosexuálních mužů za socialismu. In: HIML P., SEIDL J., SCHINDLER F., „*Miluji tvory svého pohlaví*“: *homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha: Argo, 2013, s. 285–287. SEIDL, J. *Od žaláře ke oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host, 2012, s. 286–295.

8 SCHINDLER, op. cit., s. 285–287.

9 KRUPAUER, J. Trestné činy proti lidské důstojnosti. In: BREIER, Š. a kol. *Trestní zákon – komentář*. Praha: Orbis, 1964, s. 604.

dále. Jiří Krupauer v rámci Breierova komentáře trestního zákoníku z roku 1964 uvedl: „... *homosexualita je projevem vážných poruch osobnosti, jejichž odstranění je velmi obtížné a nelze ho docílit trestním stíháním a uložením trestu*“. Ještě dále zašel v Matysově komentáři z roku 1975 Jan Filipovský, který omezení bezvýjimečné trestnosti stejnopohlavních styků pouze na ty do roku 1962 uváděné v kvalifikované skutkové podstatě, vysvětlil slovy: „... *zpravidla jde o lidi úchylného pohlavního založení, kterého se výkonem trestu nezabaví*“.¹⁰

Na těchto komentářích je možné rozpoznat, že ač k dekriminlizaci prostého homosexuálního styku došlo, neřídili se právníci na homosexuály jako na rovnocenné členy socialistické společnosti, ale jako na někoho úchylného s vážnou poruchou osobnosti.

3 Rozbor skutkové podstaty trestného činu pohlavního styku s osobou téhož pohlaví dle trestního zákoníku z roku 1961

V trestním zákoníku č. 140/1961 Sb. z 29. listopadu 1961 byl trestný čin pohlavního styku s osobou téhož pohlaví zakotven v § 244. Toto ustanovení se dělilo na 2 odstavce z nichž první odstavec v první větě vymezoval trestnost pohlavního styku dospělé osoby s osobou mladší 18 let a ve druhé větě opět dospělé osoby s další dospělou osobou při zneužití její závislosti. V obou případech byla vymezena trestní sazba od jednoho roku do pěti let. Druhý odstavec § 244 se také dělil na 2 věty, tentokrát označené písmeny a) a b). Ustanovení § 244/2a) se týkalo homosexuální prostituce, kdy stejná trestní sazba jako v § 244/1 hrozila jedinci, který za stejnopohlavní styk přijal nebo poskytnul úplatu (tedy stejný trest hrozil jak poskytovateli, tak příjemci pohlavního styku). Druhý odstavec (označený písmenem b) kriminalizoval stejnopohlavní styk vyvolávající veřejné pohoršení.

V důsledku toho, že sledovaný trestný čin spadal v trestním zákoníku do hlavy sedmé zvláštní části sdružující trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti,¹¹ druhovým objektem byla lidská důstojnost, individuálním objektem pak

¹⁰ FILIPOVSKÝ, J. Trestné činy proti lidské důstojnosti. In: MATYS, K. *Trestní zákon: komentář*. Praha: Orbis, 1975, s. 758.

¹¹ Hlava VII. zák. č. 140/1961 sb. sdružovala také trestné činy: Znásilnění, pohlavní zneužití, soulož mezi příbuznými a obchodování se ženami.

v § 244/1 mravní vývoj mladistvých ve věcech pohlavních vztahů a svoboda rozhodování ve věcech pohlavních vztahů a některé zásady morálky v pohlavních vztazích v § 244/2.¹² V dobové učebnici¹³ trestního práva byl mezi chráněné zájmy počítán také veřejný pořádek.

Pokud jde o objektivní stránku řešeného trestného činu, ta spočívala v pohlavním styku s osobou téhož pohlaví a přistoupení jedné z vyjmenovaných alternativ (styk s osobou mladší 18 let, zneužití závislosti, přijetí nebo poskytnutí úplaty, vzbuzení veřejného pohoršení).

Pohlavní styk byl chápán jako jakýkoliv způsob ukájení pohlavního pudu na těle osoby stejného pohlaví,¹⁴ zneužití závislosti znamenalo přimět druhou osobu k pohlavnímu styku a tato byla nějakým způsobem odkázána na pachatele a nemohla se tudíž svobodně rozhodovat, jednalo se tedy o určitý vztah nadřízenosti a podřízenosti¹⁵ (jako příklad komentáře udávají vztah mezi nevlastním rodičem a dítětem, učitelem/vychovatelem a žákem/chovancem, nadřízeným a podřízeným v pracovním poměru apod.¹⁶). Úplatou se pak rozuměla odměna, nejčastěji v penězích, ale i poskytnutí jiné výhody nebo statku jakým bylo jídlo nebo nocleh.¹⁷

Nejkomplikovaněji se jevil výklad fráze „vzbudit veřejné pohoršení“. S ohledem k faktu, že se podle subjektivní stránky muselo vždy jednat o úmyslné jednání, muselo i vzbuzení veřejného pohoršení být úmyslné a znamenalo to, že dotčené jednání se muselo odehrát na místě, které bylo sledováno více lidmi nebo toto jednání vešlo ve známost více lidí, jež nemuseli být na stejném místě přítomni.¹⁸ Mělo se jednat o zvláštní formu hrubé neslušnosti ve smyslu skutkové podstaty trestného činu výtržnictví dle § 202 zák. č. 140/1961 Sb. trestního zákoníku – takže se mělo jednat o zvláštní formu výtržnictví spáchaného homosexuálním pohlavním stykem na veřejnosti.

¹² ŠULEC, J. *Pohlavní styk s osobou téhož pohlaví*. Diplomová práce. Praha: PF UK, 1978, s. 30–33.

¹³ NEZKUSIL, J. a kol. *Československé trestní právo, svazek II. zvláštní část*. Praha: Orbis, 1976, s. 232.

¹⁴ MATYS, op. cit., s. 758.

¹⁵ STACH, J. *Trestný čin pohlavního styku s osobou téhož pohlaví*. Rigorózní práce. Praha: PF UK, 1972, s. 35.

¹⁶ BREIER a kol., op. cit., s. 604.

¹⁷ NEZKUSIL, op. cit., s. 232.

¹⁸ MATYS, op. cit., s. 759.

Zároveň však k trestnosti nestačila skutečnost, když bylo o někom veřejně známo, že udržuje stejnopohlavní styky s jednou či více osobami.¹⁹ V praxi podle tehdejších autorů i podle provedeného archivního výzkumu v Archivu hlavního města Prahy ve fondu Obvodního soudu pro Prahu 1 k jednáním, která by naplňovala tuto skutkovou podstatu dle § 244/2b) prakticky nedocházelo. Žádný takový případ v archivu objeven nebyl.

3.1 Nedostatky skutkové podstaty stejnopohlavního styku

Na tomto místě je třeba vysvětlit, jakými způsoby skutková podstata tohoto trestného činu stále zachovávala nerovnost mezi heterosexuály a homosexuály. Předně – heterosexuální pohlavní styk byl (stejně jako dnes) legální mezi osobami staršími 15 let, kdežto mezi homosexuály až od 18 let, jak vyplývá z § 244/1. Zákodárce tuto situaci vysvětloval ochranou „*nezkušených, povolných a zvědavých mladistvých chlapců před nejrůznějšími delikventy*“,²⁰ což ovšem opět dělalo delikventy pouze z homosexuálů a s delikventními heterosexuály vlastně nepočítalo.

Kriticky lze jistě pohlížet také na ustanovení dle § 244/2a) stíhající homosexuální prostituci. Heterosexuální prostitute jako taková neměla svou vlastní skutkovou podstatu – heterosexuální prostitute spadala pod širší skutkovou podstatu trestného činu příživnictví dle § 203²¹ trestního zákoníku a přečinu příživnictví dle § 10 zákona o přečinech zák. č. 150/1969 Sb., podle kterých byly stíhány buď osoby vyhýbající se poctivé práci nebo také osoby přivydávající si nekalým způsobem. Právě pod nekalý způsob obživy spadala heterosexuální prostitute poskytovaná v Československu výhradně ženami.²² Pro trestný čin příživnictví hrozil pachateli ve sledovaném období trest až 3 roky odnětí svobody (bez spodní hranice). Oproti trestnému činu stejnopohlavních styků (1 rok až 5 let) se tedy jednalo o mírnější postih

¹⁹ BREIER a kol., op. cit., s. 605.

²⁰ KOUTSKÝ, J. *Trestněprávní důsledky některých forem sexuálních aktivit*. Rigorózní práce. Brno: PrF UJEP, 1980, s. 48.

²¹ K příživnictví více viz VLČEK, M. *Příživnictví v československém trestním právu*. Praha: Academia, 1985. DOBEŠ, M. *Příživnictví – právněhistorický vývoj tohoto institutu na našem území*. Diplomová práce. Brno: PrF MU, 2020.

²² Doboví autoři o žádném případě, kdy by heterosexuální prostituci poskytoval muž ženě nepsali. S tímto závěrem se shoduje i vlastní rozsáhlý archivní výzkum trestních spisů týkajících se trestného činu příživnictví.

stejného jednání, jen v jednom případě homosexuálního a ve druhém heterosexuálního. Z uvedeného vyplývá, že homosexuální prostituce znamenala pro tehdejší režim větší nebezpečí než prostituce heterosexuální.²³

Zároveň je třeba zdůraznit, že u homosexuální prostituce byly stíhány obě zúčastněné osoby²⁴ – tedy jak poskytovatel, tak příjemce této služby, kdežto u heterosexuální prostituce byla stíhána pro příživnictví pouze prostitutka – poskytovatelka této služby, ale její zákazníci²⁵ nikoliv, v čemž je jasně vidět další nerovnost mezi heterosexuální a homosexuální prostitucí existující za socialismu prostřednictvím paragrafů trestního zákona o pohlavním styku s osobou téhož pohlaví a ustanoveních o příživnictví.

Paradoxně také z dnešního pohledu může působit fakt, že trestný čin znásilnění podle § 241 zák. č. 140/1961 Sb. chránil pouze ženy, protože zněl: „*Kdo násilím nebo pohnutkou bezprostředního násilí donutí ženu k souloží, bude potrestán...*“ Takže zde je nepochybně možné také mluvit o nerovnosti, byť v jiných konotacích, protože toto ustanovení nepočítalo s možností, že by mohl být (ať už ženou nebo mužem) znásilněn také muž (také bylo počítáno s tím, že pachatelem tohoto aktu mohl být pouze muž²⁶). Dobový komentář k tomuto uvedl: „*Dojde-li k pohlavnímu styku s osobou téhož pohlaví, který byl vynucen násilím [...] jde o trestný čin vydírání podle § 235 [...] Využil-li pachatel ke takovému jednání bezbrannosti osoby, jde o omezení osobní svobody podle § 231.*“²⁷ Nutno podotknout, že trestní sazby za tyto trestné činy v základní skutkové podstatě byly vyměřeny u vydírání (pouze) na 3 roky (takže méně než za stejnopohlavní styk v konotacích § 244!) a u trestného činu zbavení osobní svobody na 3 roky až 8 let, což byla stejná trestní sazba jako za prosté znásilnění dle § 241, které mohlo být provedeno pouze na ženě.

²³ KUPKA, F. K některým problémům boje s příživnictvím. *Kriminalistický sborník*. 1971, roč. 15, č. 5, s. 276.

²⁴ HAVELKOVÁ, B. Genderová rovnost v období socialismu. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. a kol. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 196.

²⁵ Zákazníci prostitutek v trestních řízeních vystupovali maximálně jako svědci či ti, kdož na prostitutku a její trestnou činnost upozornili. JELÍNEK, J. *Příživnictví*. Rigorózní práce. Praha: PF UK, 1980, s. 57.

²⁶ MATYS, op. cit., s. 752–753.

²⁷ BREIER a kol., op. cit., s. 605.

V praxi se takové případy vyskytovaly a opravdu byly hodnoceny jako trestné činy omezování osobní svobody. Jeden takový případ se odehrál tak, že dva zletilí muži hráli hru na fanty s 16letým chlapcem, kterého následně násilím svlékli, a i přes jeho velký odpor jej osahávali na intimních místech a sáli jeho pohlavní úd. Oba byli shledáni vinnými ze spáchání trestného činu pohlavního styku s osobou téhož pohlaví dle § 244/1 a trestného činu omezování osobní svobody dle § 231 a odsouzeni (pouze) k podmíněčným trestům. Násilnějším z pachatelů byla nařízena protialkoholní a ambulantní hormonální utlumovací léčba.²⁸

4 Pachatelé v soudní praxi Obvodního soudu pro Prahu 1 v 80. letech

V rámci přípravy tohoto příspěvku byly probádány vyšetřovací a trestní spisy Obvodního soudu pro Prahu 1, které se nacházejí v Archivu hlavního města Prahy. Tento konkrétní soud byl vybrán protože do jeho působnosti spadalo centrum hlavního města tehdejšího federálního státu, do kterého se sjížděli lidé ze všech koutů republiky, takže se zde nacházelo větší množství lidí a někteří sem přijížděli i za účelem kriminální činnosti. Velmi podstatný je fakt, že pod tento soud spadalo Václavské náměstí a vlakové nádraží Praha-střed (dnešní Masarykovo nádraží), což byla místa, kde se velmi často homosexuálové scházeli a seznamovali.²⁹ Období 80. let bylo vybráno z důvodu zúžení tohoto příspěvku.

Celkem bylo z tohoto období v archivu nalezeno a prozkoumáno na tři desítky jednotlivých případů. Zdaleka nejčastěji (ve zhruba 70 % případů) byl podle sledovaného paragrafu stíhán v centru Prahy stejnopohlavní styk spojený s poskytováním a přijímáním úplaty. Z toho bylo ale minimum případů, ve kterých by byl trestně stíhán pouze tento jeden trestný čin. Nejčastěji byl tento čin stíhán v souběhu s další trestnou činností – zejména pak se zmiňovaným deliktem příživnictví, v nezanedbatelné míře pak s majetkovou trestnou činností. Nežřídká se jednalo o muže s problémy s alkoholem.

²⁸ *Archiv hlavního města Prahy* (AHMP), fond 106 – Obvodní soud pro Prahu 1 (OS Praha 1), Vyšetřovací a trestní spis, sign. 8 T 57/1972, fol. 129–132. Rozsudek ze dne 13. 4. 1972.

²⁹ SCHINDLER, op. cit., s. 343–345.

Z archivního výzkumu vyplynulo, že se v těchto případech nejběžněji jednalo o špatně situované jedince, kteří určitou dobu nedocházeli do zaměstnání (rámcově několik měsíců), obvykle již byli za obdobnou trestnou činnost v minulosti potrestáni, potulovali se po Praze a nechávali se někým živit. Není bez zajímavosti, že více než polovina těchto pachatelů byla ve svém soukromém životě heterosexuálních³⁰ a homosexuálních styků se zúčastňovala jen čistě za účelem výdělků. Nutno podotknout, že poskytovatelé těchto styků většinou aktivně nevystupovali – homosexuál, jenž jim za jejich činnost poskytnul úplatu většinou k vlastnímu sexuálnímu ukojení třel rukou a/nebo sál ústy pohlavní úd poskytovatele (prostituta), který jinak při samotném aktu vystupoval pasivně a svého klienta ani jeho těla se žádným způsobem nedotýkal.

Typickým příkladem tohoto jednání byl případ Aloise A.³¹ 25letého muže, který 9 po sobě jdoucích měsících nepracoval, udržoval milostný vztah s dívkou, u níž přebýval a nechával se od ní živit, dokud se s ním nerozešla. Následně podle svých slov začal pít ve větší míře alkoholické nápoje, toulal se po vlakových nádražích v Brně, Bratislavě a zejména v Praze na nádraží Praha-střed, kde o jeho osobu začali projevovat zájem homosexuálové. U nich následně přespával, nechával si od nich platit útratu v restauracích a za částky mezi 60–150 Kčs se propůjčoval k pohlavnímu styku. O stycích prohlásil, že se mu hnusily, ale „*neviděl jinou alternativu, jak si vydělat peníze.*“ Za zhruba 8 měsíců takto vystřídal asi 30 homosexuálů a u výsledku se pokusil rozpomenout na jejich jména a adresy, čímž je vystavoval riziku trestního stíhání. S ohledem na toto „*donášení*“ a také proto, že nebyl dosud trestán, mu byl udělen za trestné činy pohlavního styku s osobou téhož pohlaví za úplatu dle § 244/2a) a trestný čin příživnictví dle § 203, pouze podmíněčný trest odnětí svobody v trvání jednoho roku s tříletou zkušební dobou.³²

³⁰ Tento fakt byl dokazován na základě speciálního sexuologického vyšetření pomocí falooplethysmografického přístroje, který měřil průtok krve v mužském genitálu v závislosti na promítané fotografie spoře oděných, různě starých mužů i žen. Výsledky bylo prakticky nemožné zkusit. BRTNÍKOVÁ, M. a kol. *Sex? AIDS! – Materiály ze semináře Sexuální zdraví – součást zdravého způsobu života, konaného v Brně v roce 1988*. Praha: Horizont, 1989, s. 101.

³¹ Všechna vlastní jména ze spisů jsou z důvodu zachování anonymity smyšlená, ostatní údaje jsou pravdivé.

³² AHMP, OS Praha 1, Vyšetřovací a trestní spis, sign. 5 T 174/1983, fol. 34–36. Rozsudek ze dne 26. 8. 1983.

Dalším příkladem takového jednání byl případ 19letého Bohumila B., který se spolu se stejně starým Cecilem C. živil vykrádáním bytů, rekreačních chatek, maringotek nebo skříněk ve veřejných lázních. Oba řádně nepracovali po dobu 6 měsíců a když jim došly peníze utržené z krádeží, tak vyhledávali po Praze homosexuály, od kterých na svém těle nechávali provádět felaci, za což měli podle svých slov taxu 50–100 Kčs. Jednomu z homosexuálů také odcizili věci v hodnotě asi 10 000 Kčs. Podle osobnostní charakteristiky se jednalo o nedoučeného zedníka trpícího koktavostí a dělníka se základním vzděláním. Za trestné činy krádeže dle § 247, trestného činu příživnictví dle § 203, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví dle § 132 a pohlavního styku s osobou stejného pohlaví za úplatu dle § 244/2a) jim oběma soud vyměřil trest odnětí svobody v délce 18 měsíců, 5letý zákaz pobytu na území hlavního města Prahy a roční ochranný dohled.³³

Po poskytování pohlavního styku za úplatu byl druhým nejhojněji zastoupeným trestným činem dle § 244 stejnopohlavní styk s osobou mladší než 18 let. Ve většině objevených případů se poškozenými stali dospívající chlapani mezi 16. a 17. rokem věku, z nichž téměř všichni styky sami vyhledávali, protože se cítili být homosexuály. Bylo tomu tak i v případě 16letého Daniela D., jemuž 29letý Emil E. za styky poskytoval i drobné peněžní částky (5–10 Kčs). Emil E. se stejně jako všichni ostatní pachatelé stejnopohlavního styku s osobou mladší 18 let bránil u soudu tvrzením, že nevěděl, jak starý jeho sexuální partner byl. Soud těmto tvrzením však nevěřil a upozorňoval pachatele, že si musejí sami *důkladně zjišťovat s kým mají pohlavní styk*. Emil E. se ještě před zahájením soudního procesu „*snažil léčit*“ a protože se jednalo o vzorného pracovníka (topiče) soud mu udělil pro § 244/1 v souběhu s § 244/2a) pouze trest *výchovný* – dvouletý trest odnětí svobody s podmíněčným odkladem na 4 roky. Daniel D. trestně stíhán nebyl.³⁴

Jak je již naznačeno výše, dílčí skutkové podstaty vyžadující dle § 244/1 zneužití závislosti a § 244/2 vzbuzení veřejného pohoršení se podle tehdejších autorů³⁵ i podle provedeného archivního výzkumu prakticky nevyskytovaly.

³³ AHMP, OS Praha 1, Vyšetřovací a trestní spis, sign. 5 T 145/1982, fol. 297–304. Rozsudek ze dne 4. 11. 1982.

³⁴ AHMP, OS Praha 1, Vyšetřovací a trestní spis, sign. 4 T 90/1963, fol. 63–65. Rozsudek ze dne 13. 9. 1983.

³⁵ ČERNÝ, op. cit., s. 133–135. STACH, op. cit., s. 92. ŠULEC, op. cit., s. 57.

Zmínit lze případ, kdy kuchař osahával kuchařského učně a dvakrát jej pod pohrůzkami vyhození z učiliště přinutil k orálnímu sexu, čímž splnil zákonnou podmínku zneužití závislosti druhé osoby. Kuchař od soudu odešel s ročním podmíněným trestem na zkušební dobu dvou let (což byl trest na samé spodní hranici trestní sazby).³⁶

Obecně lze říci, že trestný čin podle § 244 se příliš často nevyskytoval. Z několika stovek případů, které každý rok Obvodní soud pro Prahu 1 řešil, se jednalo pouze o několik jednotek případů, z čehož lze usuzovat, že se nejednalo o příliš rozšířenou trestnou činnost.

Na základě provedeného archivního výzkumu a představených skutečností lze vyvodit závěr, že pachatelé této trestné činnosti se nijak zvlášť nelišili od pachatelů jiných trestných činů, které „*chránily podobné zájmy společnosti – zejména trestné činy hrubě narušující občanské (socialistické) soužití jako trestné činy příživnictví, opilství nebo výtržnictví. U velké většiny pachatelů bylo možné sledovat společné znaky jako problémy s alkoholem, problematické, neutěšené rodinné prostředí, negativní vztah ke práci a povinnostem, řádného člena socialistické společnosti, trestní minulost nebo značně podprůměrný intelekt společně s dosaženým nízkým vzděláním.*“³⁷

V tomto příspěvku se v souvislosti se sledovaným trestným činem uvádějí jako pachatelé pouze muži a ne ženy. Tento fakt je zapříčiněn tím, že se dle dobových autorů³⁸ tehdejší společnost stavěla k ženské homosexualitě nevšimavě a spáchání sledovaného trestného činu ženou na ženě se objevovalo jen velmi výjimečně. V rámci vlastního archivního výzkumu takový případ nalezen nebyl. Většina tehdejších autorů píšících o sledovaném trestném činu se, co se ženské homosexuality týče, odkazovala na článek v Kriminologickém sborníku o pionýrské vedoucí zneužívající své světenkyně na pionýrských táborech, čímž opakovaně páchala trestný čin podle § 244/1.³⁹

³⁶ AHMP, OS Praha 1, Vyšetřovací a trestní spis, sign. 6 T 134/1983, fol. 36–41. Rozsudek ze dne 28. 9. 1983.

³⁷ DOBEŠ, M. Pohlavní styk s osobou stejného pohlaví a jeho trestní postih v socialistickém Československu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2023, roč. 31, č. 2, s. 313–351. DOI: <https://doi.org/10.5817/CPVP2023-2-3>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/33134>

³⁸ JANÍK, A., DUŠEK, K. *Diagnostika duševních poruch*. Praha: Avicenum, 1987, s. 366; ŠULEC, op. cit., s. 33; STACH, op. cit., s. 84., SCHINDLER, op. cit., s. 366; ČERNÝ, op. cit., s. 132–135.

³⁹ KREJCAR, Z. Zneužívání důvěry k provádění homosexuality. *Kriminologický sborník*. 1976, roč. 20, č. 2, s. 111–113.

Trestný čin homosexuálního styku s osobou stejného pohlaví byl v souvislosti s celospolečenskými změnami úplně zrušen velkou novelou trestního zákoníku č. 175/1990 Sb., která krom jiného rušila také trest smrti, trestný čin příživnictví dle § 203 nebo trestné činy proti majetku v socialistickém vlastnictví.⁴⁰ V tuto dobu tedy došlo na našem území konečně k zrovno-právnění homosexuálů s heterosexuály, kdy stejně jako na heterosexuálové mohli začít sexuálně žít již od 15 let.⁴¹

5 Závěr

Jak tento příspěvek ukázal, nejčastějšími pachateli trestného činu pohlavního styku s osobou téhož pohlaví byli nejčastěji lidé poskytující homosexuální pohlavní styk. Tyto pachatele spojovalo to, že byli nezaměstnaní, často požívali alkoholické nápoje, byli nevzdělaní a také často byli již v minulosti soudně potrestáni. Často tito pachatelé páchali i další trestnou činnost, nejčastěji majetkovou nebo delikt příživnictví. Tito pachatelé homosexuální styky využívali jako prostředek k přivýdělku, což tehdejší režim považoval za jednu z forem „nekalé obživy“.

Ač byla na začátku šedesátých let zrušena trestnost prosté homosexuality, homosexuálové až do zrušení sledovaného trestného činu nebyli zrovno-právnění s heterosexuály – pohlavně stýkat se legálně mohli až od 18 let, trestní zákoník je nechránil před znásilněním a v případě prostituce byli stíháni oba – jak poskytovatel – tak příjemce, na rozdíl od heterosexuální prostituce, kde stát stíhal pouze osobu prostituující, které navíc hrozil nižší trest než u osoby homosexuální. Paragraf § 244 tedy, ač se to na první pohled nemusí zdát, způsoboval právní diskriminaci této skupiny obyvatel.

Ze soudní praxe Obvodního soudu pro Prahu 1 z 80. let vyplynulo, že pachatelům byly udělovány poměrně nízké tresty, nejčastěji podmíněné tresty odnětí svobody. Z toho lze vyvodit, že pro tehdejší společnost tento zřídkakdy se objevující trestný čin nebyl považován za zvláště nebezpečný.

⁴⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon.

⁴¹ WINTR, J. Homosexualita jako téma v české právní vědě 1989–2009. In: HIML, SEIDL, SCHINDLER, 2013, op. cit., s. 454–455.

Summary

Judicial Practice in Punishing Homosexual Behaviour in Czechoslovakia in the 1980s

This paper examines the criminal development and impact of the crime of sexual intercourse with a person of the same sex in socialist Czechoslovakia. In particular, this paper focuses on Section 244 under the 1961 Criminal Code. Under this section, people who had homosexual sexual intercourse with persons under the age of 18, in the abuse of dependency, and those who provided and received same-sex intercourse for payment in the form of homosexual prostitution, as well as those who caused public outrage by same-sex intercourse, were prosecuted.

The most common perpetrators were people providing homosexual sex – prostitutes. These perpetrators were united by the fact that they were unemployed, often consumed alcoholic beverages, were uneducated and often had previous convictions. Often these offenders also committed other criminal activities. The most common offence was the offence of petty servitude or other property crimes. They had homosexual prostitution as a form of livelihood as well as other criminal activities.

References

- Archiv hlavního města Prahy* (AHMP), fond 106 – Obvodní soud pro Prahu 1.
- BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V. a kol. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- BREIER, Š. a kol. *Trestní zákon – komentář*. Praha: Orbis, 1964.
- BRTNÍKOVÁ, M. a kol. *Sex? AIDS! – Materiály ze semináře Sexuální zdraví – součást zdravotního způsobu života, konaného v Brně v roce 1988*. Praha: Horizont, 1989.
- ČERNÝ, V. *Některé problémy homosexuality v naší kriminalistické praxi*. Rigorózní práce. Praha: PF UK, 1973.
- DOBEŠ, M. Pohlavní styk s osobou stejného pohlaví a jeho trestní postih v socialistickém Československu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2023, roč. 31, č. 2, s. 313–351. DOI: <https://doi.org/10.5817/CPVP2023-2-3>. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/33134>

- DOBEŠ, M. *Příživnictví – právněhistorický vývoj tohoto institutu na našem území*. Diplomová práce obhájená na PrF MU v Brně v roce 2020.
- FREUND, K. *Homosexualita u muže*. Praha: SZdN – Státní zdravotnické nakladatelství, 1962.
- HIML, P., SEIDL J., SCHINDLER F. (eds.) „Miluji tvory svého pohlaví“: *homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha: Argo, 2013.
- JANÍK, A., DUŠEK, K. *Diagnostika duševních poruch*. Praha: Avicenum, 1987.
- JELÍNEK, J. *Příživnictví*. Rigorózní práce. Praha: PF UK, 1980.
- KOUTSKÝ, J. *Trestněprávní důsledky některých forem sexuálních aktivit*. Rigorózní práce. Brno: PrF UJEP, 1980.
- KREJCAR, Z. Zneužívání důvěry k provádění homosexuality. In: *Kriminalistický sborník*. 1976, roč. 20, č. 2, s. 111–113.
- KUPKA, F. K některým problémům boje s příživnictvím. In: *Kriminalistický sborník*. 1971, roč. 15, č. 5, s. 274–279.
- MATYS, K. *Trestní zákon: komentář*. Praha: Orbis, 1975.
- NEZKUSIL, J. a kol. *Československé trestní právo, svazek II. zvláštní část*. Praha: Orbis, 1976.
- SABBADINI, R. *State-sponsored homophobia a world survey of sexual orientations laws: criminalisation, protection and recognition*. 11. vyd. Ženeva, 2016.
- SEIDL, J. *Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host, 2012.
- STACH, J. *Trestný čin pohlavního styku s osobou téhož pohlaví*. Rigorózní práce. Praha: PF UK, 1972.
- ŠIMÁK, J., CIRKL, B., DOLENSKÝ, A. *Trestní zákon komentář k zákonu ze dne 12. července 1950, č. 86 Sb*. Praha: Orbis, 1953.
- ŠULEC, J. *Pohlavní styk s osobou téhož pohlaví*. Diplomová práce. Praha: PF UK, 1978.

Obchodovanie s ľuďmi v trestnom zákonodarstve medzivojnovnej Československej republiky¹

doc. JUDr. Miroslav Fico, PhD.

Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta,

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice

ORCID: 0000-0002-3165-4766

1 Úvodom

Obchodovanie s ľuďmi ako nepriaznivý spoločenský, sociálno-patologický jav vždy predstavovalo činnosť, ktorá sa neviazala na hranice jednotlivých štátov. Vzhľadom na prítomnosť medzinárodného prvku v tomto obchode, bolo jeho odhaľovanie a potláčanie sťažené. Efektívny boj proti obchodovaniu s ľuďmi si vyžadoval aj medzinárodnú spoluprácu štátov, ktorá sa v priebehu jej vývoja postupne modifikovala. Problematika potláčania tohto obchodu bola upravená aj medzinárodnými zmluvami. Skutkové podstaty upravené v medzinárodných zmluvách v sebe zahŕňali množstvo konaní odohrávajúcich sa v rôznych štátoch. Národné legislatívy sa – vo vzťahu k týmto trestným činom – v skúmanom období iba tvorili a taktiež sa postupne, aj pod vplyvom medzinárodných dohôd, vyvíjali. V predložennom článku sa zameriame na problematiku obchodovania s ľuďmi, v období po vzniku Československej republiky v roku 1918. Základná analýza medzinárodných zmlúv v skúmanom období nám umožní identifikovať rámcovú úpravu obchodu s ľuďmi a boja proti tomuto javu. Svoju pozornosť následne zameriame na trestnoprávnu úpravu obchodu s ľuďmi v medzivojnovnej Československej republike. Vychádzame pritom z hypotézy, že medzivojnovná republika sa snažila svoje trestné zákonodarstvo prispôbiť medzinárodným dohodám. Pristúpením k dohodám prijatým pred vznikom republiky, ako aj ratifikáciou dohôd podpísaných v čase jej

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

existencie, totiž prevzala záväzok prispôbiť trestné zákonodarstvo týmto dohovorom.

2 Medzinárodná legislatíva medzivojnovej Československej republiky

Pred vznikom Československej republiky boli prijaté dva medzinárodné dohovory, ktoré rámcovo upravovali problematiku obchodovania s ľuďmi. Medzinárodný dohovor o potlačení obchodu s dievčatami (zo dňa 18. 5. 1904) je považovaný za prvú snahu medzinárodného spoločenstva potlačiť obchodovanie s ľuďmi.²

Medzinárodný dohovor o potláčaní obchodu s dievčatami (zo dňa 4. 5. 1910), ktorý bol vyhlásený v rakúskom ríšskom zákonníku pod č. 26/1913 ř. z. a v zbierke uhorských zákonov ako zák. čl. LXII/1912 trestal páchatel'a, ktorý k smilným účelom inej osoby najme alebo odvedie neploetú ženu alebo diet'a, hoci s ich dovoľením. Ploeté ženy boli chránené len vo vybraných prípadoch (k smilným účelom iného najatie alebo odvedenie ženy podvodom, násilím, vyhrážaním, zneužitím autority alebo iným donucovacím prostriedkom). Záverečný protokol zdôrazňoval, že trestnosť konaní v stanovenom rozsahu je najmenšou mierou toho, čo je potrebné sťahť. Zmluvným štátom bolo ponechané, aby trestnú ochranu, ktorú si vo svojom zákonodarstve sami upravia, ešte rozšírili.³ Československá republika pristúpila k dohovoru z roku 1910 – vyhláškou ministra zahraničných vecí č. 160/1922 zo dňa 8. 2. 1922.

Po vzniku Československej republiky bol v Ženeve 30. 9. 1921 podpísaný Medzinárodný dohovor o potieraní obchodu so ženami a deťmi (vyhlásený pod č. 123/1924 Zb. z. a n.). Dohovor nadväzoval na vyššie uvedené dokumenty z rokov 1904 a 1910. Vychádzal taktiež z odporúčaní medzinárodnej konferencie zvolanej Radou Spoločnosti národov, konanej od 30. 6. do 5. 7. 1921. Dohovor upravoval záväzok strán realizovať nutné opatrenia, aby došlo k vypátraniu a potrestaniu osôb zaoberajúcich sa obchodovaním

² Bližšie pozri aj NEČADA, V. Obchodování s lidmi. *Trestní právo*. 2005, roč. 10, č. 1, s. 4–12.

³ *Dôvodová správa: Osnova zákona, kterým se vydává trestní zákon*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti Československé republiky, 1937, s. 385.

so ženami a deťmi. Zotrvával na pojmovom vymedzení trestnej činnosti tak, ako ju charakterizovala dohoda z roku 1910. Rozšíril však dohodu z roku 1910 na deti oboch pohlaví (čl. 2). V čl. 3 dohovoru sa zmluvné strany zaviazali realizovať potrebné opatrenia, aby došlo k potrestaniu aj pokusov trestných činov a v medziach zákonov aj prípravných konaní, ktoré smerujú k spáchaniu predmetných trestných činov. Vzhľadom na charakter trestnej činnosti a medzinárodný prvok prítomný pri obchodovaní s ľudmi sa zmluvné strany dohodli, že v prípadoch, ak by medzi sebou nemali dohody o vydávaní zločincov, budú podľa svojich možností realizovať potrebné opatrenia, aby boli vydávané osoby obvinené z predmetných trestných činov, alebo osoby odsúdené za takéto trestné činy (čl. 4).

Medzinárodný dohovor o potieraní obchodu so ženami, zo dňa 11. 10. 1933 – vyhlásený pod č. 32/1936 Zb. z. a n. doplňal dohody z rokov 1904, 1910 a 1921. Podľa čl. 1 dohovoru mal byť potrestaný ten, kto aby ukojil chlípnosť iného, najme, zavlečie alebo dodá plnoletú ženu alebo dievča, hoci s jej súhlasom, za nemravným účelom v inom štáte. Páchateľ takéhoto skutku mal byť potrestaný aj vtedy, ak by boli jednotlivé činnosti, ktoré tvoria skutkovú podstatu trestného činu, spáchané v rôznych štátoch.⁴

3 Trestné zákonodarstvo medzivojnovnej Československej republiky

Osobitným zákonom, ktorým bola po vzniku Československej republiky upravená problematika obchodovania s ľudmi, bol zákon o vystaňovalectve č. 71/1922 Zb. z. a n. zo dňa 15. 2. 1922. Zákon o vystaňovalectve patrilo, vzhľadom na povahu vybraných trestnoprávných ustanovení, medzi tzv. vedľajšie trestné zákony.⁵ Predmetný zákon upravoval trestné ustanovenia vo svojej časti IV. Prijatím tohto zákona došlo čiastočne k naplneniu prijatého záväzku – prispôsobiť trestné zákonodarstvo republiky jednotlivým

⁴ Vo vzťahu k medzinárodným dohovorom o obchodovaní s ľudmi pozri bližšie aj MADLIAK, J., PORADA, V., FICO, M. Obchodovanie s ľudmi. *Policiálna teória a prax*. 2007, roč. 15, č. 1, s. 72–81.

⁵ Za vedľajšie trestné zákony boli považované zákony z iných odborov, ktorých niektoré previnenia zakladali trestné činy, spadajúce do príslušnosti trestných súdov (patrilo k nim aj napr. zákony o tlači, potravinách, známkach, patentoch a pod.) – bližšie pozri napríklad MIRICKÁ, A. *Trestní právo hmotné (část obecná i zvláštní)*. Praha: Nákladem spolku československých právníků „VŠEHRD“, 1934, s. 6.

medzinárodným dohodám. § 35 zákona postihoval obchodovanie so ženami. Zákon, podľa klasifikácie trestných činov z hľadiska ich závažnosti, upraval obchodovanie so ženami ako možný zločin a prečin.⁶

Prečinu sa podľa § 35 ods. 1 dopustil ten, kto osobu ženského pohlavia najal alebo dopravil do cudziny v úmysle, aby bola zneužitá k chliplným účelom iného. Takýto prečin sa trestal väzením v dĺžke trvania od 6 mesiacov do 3 rokov. Pokus bol taktiež trestný. Zločinu sa podľa § 35 ods. 2 dopustila osoba, ktorá osobu ženského pohlavia najala alebo dopravila do cudziny v úmysle, aby bola v cudzine zneužitá k zosmilneniu prevádzkovanému na základe živnosti, alebo kto u nej za týmto účelom vyvolal omyl o jej prarvom zamestnaní v cudzine, alebo ju v tomto omyle úmyselne utvrdil. Tento zločin sa trestal žalárom v dĺžke trvania od 1 do 5 rokov. Vinníci mali byť trestaní ťažkým žalárom od 5 do 10 rokov, ak sa dopustili vyššie uvedených trestných činov na osobe pohlavne bezúhonnej, ak boli za tieto činy už potrestaní, alebo ak prevádzkovali tieto činnosti na základe živnosti. Podľa § 35 ods. 4 kto sa s niekým spojil za účelom prevádzkovania obchodu so ženami, mal byť potrestaný (ak nešlo o čin stíhaný prísnejšie) tuhým väzením v dĺžke trvania od 6 mesiacov do 3 rokov. Vo všetkých prípadoch odsúdenia za obchodovanie so ženami mohol byť popri treste odňatia slobody, uložený aj peňažný trest do výšky 100 000 Kč. Trestným ustanoveniam tohto paragrafu podliehali aj cudzinci, ktorí sa previnili obchodovaním so ženami. Na základe úpravy náhradných trestov a následkov odsúdenia v zákone o vyst'ahovalectve, mal súd v obore pôsobnosti uhorského trestného zákona (zák. čl. V/1878) vysloviť pri odsudzovaní za zločin alebo prečin obchodovania so ženami tiež stratu úradu a dočasné odňatie politických práv.

Podľa autorov dôvodovej správy k návrhu zákona o vyst'ahovalectve „*vyst'ahovalci ženského pohlavia sú obzvlášť nebezpečne ohrozovaní medzinárodným obchodom so ženami, ktorého nebezpečenstvo nespočíva ani tak v podkopávaní mravnosti, ako v ohrožovaní slobody jeho obetí. Obeť vo väčšine prípadov nepozná reč krajiny, štátne zriadenie, jej*

⁶ Vo vzťahu k rozdeleniu trestných činov v medzivojnovej Československej republike a pôvodu triparticie trestných činov pozri bližšie aj: MILOTA, A. *Trestní právo hmotné, část obecná, (násín přednášek)*. Bratislava: Nákladom autora, 1933, s. 33, SOLNAR, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti (podstatně přepracované a doplněné vydání)*. Praha: Orac, 2004, s. 50, alebo MILOTA, A. *Reforma trestního zákona v Československu*. Bratislava: Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, 1934, s. 43.

*príbuzní a priatelia sú vzdialení, nemá peňažné prostriedky a cíti sa ako príslušník iného štátu menej chránená. K tomu prístupuje okolnosť, že v štátoch, kde obchod so ženami smeruje najviac, nie je verejná moc dostatočne silná, aby chránila slobodu pred vykorisťovaním a potlačovaním. Doterajšie trestné ustanovenia netrestajú všetky prípady a taktiež tresty nezodpovedajú závažnosti zločinu. Osnova chce zabrániť, aby ženy, hoci aj s vlastným privolením, boli odvázané do cudziny na účely prostitúcie.*⁷ Zákon o vyst'ahovalectve teda upravil trestnosť medzinárodného obchodu so ženami, nevzt'ahoval sa však na obchod s deťmi mužského pohlavia (v zmysle dohovoru z roku 1921).

V medzivojnovnej Československej republike prebiehali od jej vzniku snahy o prekonanie právneho dualizmu. Ich hlavným cieľom bolo zjednotenie trestného práva, ktorý mal v prvom rade vyústiť do prijatia nového trestného kódexu, spoločného trestného zákona. V roku 1926 bola pod názvom Prípravné osnovy trestného zákona o zločinoch a prečinoch a zákona priestupkového uverejnená tzv. profesorská osnova trestného zákona. Predmetná osnova bola predložená Ministerstvom spravodlivosti a vychádzala z osnovy všeobecnej časti trestného zákona vypracovanej v roku 1921. Obchod so ženami bol upravený v Osnove v § 265. Podľa § 265 ods. 1 kto zláka, najme alebo dodá ženu k živnostenskému prevádzkovaniu smilstva, bude potrestaný žalárom v dĺžke trvania od 1 mesiaca do 3 rokov. Podľa autorov dôvodovej správy k návrhu zákona ustanoveniami tohto paragrafu „*má byť trestné stíhaná ona typická činnosť, známa pod menom obchodu s dievčatami či správnejšie obchodu so ženami, ktorá má za účel dodávať nevestincom ‚materiál‘*“⁸ Osnova vychádzala z medzinárodných dohovorov, ktorými bola Československá republika viazaná. V tomto smere ju „predbehol“ už zákonom o vyst'ahovalectve, ako však uvádzajú aj autori dôvodovej správy bolo potrebné tieto ustanovenia uviesť do zhody „*tak s všeobecnou časťou osnovy, ako aj jej ustanoveniami o trestných činoch proti mravnosti.*“⁹ Zákon o vyst'ahovalectve trestal v zmysle medzinárodných dohôd dodanie žien do cudziny. Na rozdiel od tejto úpravy Osnova upravovala aj zlákanie, najatie, alebo dodanie žien k živnostenskému prevádzkovaniu smilstva v republike.

⁷ Dôvodová správa k návrhu zákona. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t30003.htm>

⁸ Bližšie pozri *Prípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, II. Odůvodnění osnov*. Praha: Komise pro reformu československého trestního zákona, nákladem Ministerstva spravodlivosti, 1926, s. 144.

⁹ *Ibid.*, s. 145.

Návrh zákona upravoval aj prípady prísnejšieho potrestania páchatel'a trestného činu obchodu so ženami. Podľa § 265 ods. 2 sa mal vinník potrestať žalárom v dĺžke trvania od 6 mesiacov do 8 rokov, a to v prípadoch: ak je žena mladšia ako 21 rokov; ak bola jeho manželkou, dcérou alebo vnučkou, alebo jemu zverenou osobou¹⁰; ak zneužil svoju moc, použil násilie, nebezpečné vyhrážky alebo ľsti; spáchal čin na základe živnostenskej činnosti; alebo ak mala byť žena dopravená do cudziny. Podľa § 265 ods. 3 ak sa niekto spojil s iným k realizácii obchodu so ženami, mal byť potrestaný žalárom v dĺžke trvania od 1 mesiaca do 5 rokov.

Jednotlivé medzinárodné dohody požadovali, aby bolo umožnené stúhanie obchodu so ženami spáchaného v cudzine, aj keď sa konkrétna trestná činnosť delí medzi niekoľko štátov. Uvedené požiadavky reflektovali už uvádzaný medzinárodný rozmer protiprávnej činnosti. Zákonodarca nereflektoval túto požiadavku osobitnou úpravou v ustanoveniach obchodu so ženami. Vychádzala však z návrhu úpravy všeobecnej časti trestného zákona a ustanovení § 6 (Trestné činy príslušníkov republiky v cudzine), § 7 (Trestné činy cudzincov v cudzine) a § 8 (Miesto činu).

Snahy o reformu trestného práva hmotného v medzivojnovnej republike 20tych rokov 20. storočia, smerujúce k prijatiu unifikovaného trestného zákona, neboli úspešné. Unifikačné procesy boli obnovené v 30tych rokoch a v apríli 1937 bol pod názvom „Osnova zákona ktorým sa vydáva trestný zákon“ tlačou vydaný návrh trestného zákona.¹¹

Trestný čin obchodu so ženami a deťmi bol upravený v Osnove trestného zákona z roku 1937 v § 340–342. Podľa § 340 Osnovy kto zláka, najme alebo dodá ženu k živnostenskému prevádzkovaniu smilstva, bude potrestaný žalárom v dĺžke trvania do 3 rokov. Žalárom do 5 rokov mal byť potrestaný páchatel', ktorý sa dopustil činu uvedeného v predchádzajúcom ustanovení a) na základe výkonu živnosti; b) násilím, nebezpečným vyhrázaním,

¹⁰ Za zverenú osobu sa na účely tohto ustanovenia podľa § 260 Osnovy (Smilstvo so zverenou osobou) považovali nepnoleté dieťa (či nevlastné alebo prijaté), nepnoletý poručenec alebo opatrovanec, nepnoletý žiak alebo učeň alebo iná nepnoletá osoba zverená do výchovy, vyučovania alebo starostlivosti.

¹¹ Vo vzťahu k unifikácii trestného práva hmotného pozri bližšie aj FICO, M. *Základy trestnej zodpovednosti v procese unifikácie trestného práva medzivojnovnej Československej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, ŠafárikPress, 2020, s. 170.

Ľst'ou alebo zneužitím moci; c) na svojej manželke alebo niektorej osobe uvedenej v § 338 ods. 1 Osnovy,¹² či mužského alebo ženského pohlavia. Žalárom v dĺžke trvania od 2 do 10 rokov mal byť potrestaný páchatel', ktorý sa dopustil uvedeného činu na niektorej osobe uvedenej v § 338 ods. 2 Osnovy¹³, či mužského alebo ženského pohlavia.

Podľa § 341 ods. 1 kto zláka, najme, dodá alebo dopraví do cudziny k smilným účelom iné osoby, bude potrestaný žalárom od 1 roku do 5 rokov. Predmetný návrh ustanovenia tiež sprisňoval možné uložené tresty, a to v závislosti od toho, na akej osobe, prípadne akým konaním sa páchatel' dopustil svojho konania. Ak sa páchatel' dopustil svojho konania na osobe uvedenej v § 340 ods. 2, alebo za okolností tam upravených, mal byť potrestaný žalárom od 2 do 5 rokov. Ak sa takého konania dopustil na osobe uvedenej v § 338 ods. 2, mal byť potrestaný žalárom od 5 do 10 rokov.

Podľa § 341 ods. 2 kto zláka, najme, dodá alebo dopraví ženu do cudziny za účelom prevádzky smilstva živnostenským spôsobom, mal byť potrestaný žalárom od 2 do 5 rokov. Ak sa však páchatel' dopustil takéhoto činu na osobe uvedenej v § 340 ods. 2, alebo za okolností tam uvedených, mal byť potrestaný žalárom od 2 do 10 rokov. Ak sa takého činu dopustil na osobe uvedenej v § 338 ods. 2, mal byť potrestaný žalárom od 5 do 15 rokov.

§ 342 Osnovy upravoval prípravu obchodu so ženami a deťmi. Táto úprava vychádzala z koncepcie a požiadaviek medzinárodných dohovorov, ktoré pri obchodovaní s ľuďmi smerovali aj k trestaniu pokusu a prípravného konania. To konštatovala aj dôvodová správa návrhu trestného zákona z roku 1937, podľa ktorej je „v uvedených medzinárodných dohodách prejavené tiež pranie, aby boli trestané tiež pokus a prípravné konanie“.¹⁴ Podľa § 342 ak sa niekto spojil s inou osobou k realizácii obchodu so ženami a deťmi, alebo ak sa niekto ponúkol k obchodu so ženami a deťmi, k pomoci k takému obchodu alebo k pomoci pri takom obchode mal byť potrestaný žalárom v dĺžke

¹² Podľa návrhu § 338 ods. 1 Osnovy išlo o manželku, osobu príbuznú v zostupnom pokolení, osobu zverenú, alebo osobu, ktorá bola mladšia ako 18 rokov.

¹³ Podľa návrhu § 338 ods. 2 Osnovy išlo osoby mladšie ako 14 rokov, osoby bezbranné, alebo soby, ktoré pre duševnú chorobu, slabomyseľnosť alebo pre poruchu vedomia nie je spôsobilá rozpoznať význam konania, ktoré má s ňou byť vykonané, alebo sa riadiť správnym rozpoznaním.

¹⁴ *Dôvodová správa – Osnova zákona, ktorým sa vydáva trestní zákon*. Praha: Ministerstvo spravodlnosti Československej republiky, 1937, s. 385.

trvania do 3 rokov. Predmetný návrh úpravy prípravného konania súvisel s koncepciou jej beztrestnosti. Právna úprava, ako aj veda trestného práva vo všeobecnosti považovali prípravu trestného činu za beztrestnú. Uhorský trestný zákon prípravu (a jej úpravu (bez)trestnosti) vo svojich ustanoveniach legálne nedefinoval. Rakúsky trestný zákon vo svojom § 11 v súvislosti so zločinným úmyslom uvádzal, že pre myšlienky, alebo vnútorný úmysel nie je možné robiť nikoho zodpovedným, ak nebolo realizované žiadne vonkajšie zlé konanie, alebo nedošlo k opomenutiu niečoho, čo zákony vyžadujú. Príprava bola v oboch úpravách trestná iba v prípadoch, kde zákon vyslovene už určitú formu prípravného konania prehlásil za trestnú. Na uvedené reagoval navrhovateľ zákona práve v uvedenom § 342. Pokiaľ išlo o pokus tohto trestného činu, medzinárodným dohovorom bolo „vyhovené“ v jeho úprave § 30 Osnovy. Podľa § 30 ods. (1) osnovy kto sa rozhodne spáchať trestný čin, a preto vykoná niečo, čo smeruje priamo k jeho spáchaniu, bude potrestaný, ak čin nebol dokonaný, pre pokus. Z predmetného návrhu vyplýva, že osnova sa v časti trestnosti pokusu priklonila k pôvodne rakúskej právnej úprave, ktorá považovala za trestný pokus u všetkých úmyselných trestných činov, a teda (v zásade) trestala aj prečiny a priestupky.¹⁵ V dôvodovej správe k Osnove to autori návrhu odôvodnili okrem iného tým, že „*obmedzovať trestnosť pokusu iba na niektoré prečiny alebo vylučovať trestnosť pokusu o priestupok nepokladá osnova za odôvodnené, vychádzajúc z toho stanoviska, že vinník, ktorý prejavil úmysel spáchať trestný čin spôsobom skutočne nebezpečným, si zaslúži trest, nech jeho úmysel smeroval k ťažšiemu alebo ľahšiemu porušeniu alebo obrozeniu právneho statku.*“¹⁶ S teoretickým sporom medzi zástancami subjektívnej a objektívnej teórie – čiastočne prítomným v rakúskom a uhorskom koncepte pokusu¹⁷ – sa autori vysporiadali okrem iného tak, že „*aj pri vymedzení pojmu pokusu kladie preto osnova dôraz ako na moment subjektívny, tak na moment objektívny. Konanie, ktoré má byť trestné ako pokus o trestný čin musí byť výsledkom rozhodnutia spáchať trestný čin a musí k jeho spáchaniu taktiež smerovať*“ – argumentujúc tiež

¹⁵ Blížšie pozri aj FICO, M. Pokus trestného činu v medzivojnovom Československu. In: *Právo v priestore a čase: zborník venovaný jubileu prof. JUDr. Jozefa Beňu, CSc.* Bratislava: Atticum, 2014, s. 45–62.

¹⁶ *Dôvodová správa: Osnova zákona, ktorým sa vydáva trestní zákon.* Praha: Ministerstvo spravodlnosti Československej republiky, 1937, s. 202.

¹⁷ Blížšie pozri aj MÍŘICKÁ, A. Pokus nezpůsobilý a formy viny v osnově trestního zákona z r. 1937. *Právník.* 1937, roč. 76, s. 389 a nasl.

vo všeobecnosti tým, že „*stanovisko, ktoré k tomuto sporu zaujala osnova, je len dôsledkom jej všeobecného stanoviska k zásade zodpovednosti za vinu a za výsledok, uplatneného aj pri iných ustanoveniach.*“¹⁸

Podľa § 30 ods. 2 osnovy – ak neustanovuje zákon inak, trestá sa pokus podľa rovnakej trestnej sadzby ako dokonáný trestný čin. Ak však zákon stanový za dokonáný trestný čin trest smrti alebo doživotného žalára, bude trestnou sadzbou na pokus o takýto čin žalár od desiatich do dvadsiatich rokov. Z predmetného návrhu je zrejmé, že autori sa aj v tomto prípade priklonili k pôvodne rakúskej úprave platnej v Čechách. Vymedzenie trestania pokusu „*podľa rovnakej trestnej sadzby ako dokonáný trestný čin*“ bolo však potrebné vnímať ako vymedzenie základné. Pri aplikácii predmetného ustanovenia bolo potrebné vychádzať aj zo všeobecných ustanovení vzťahujúcich sa k trestaniu, ktoré možnosti trestania pokusu ďalej zmierňovali.¹⁹

4 Záverom

V predložennom článku sme svoju pozornosť zamerali na analýzu právnej úpravy trestného činu obchodovania s ľuďmi v medzivojnovéj Československej republike. Problematika potláčania tohto obchodu so ženami bola upravená medzinárodnými zmluvami. Išlo jednak o dohovory z rokov 1904 a 1910, ku ktorým Československo pristúpilo. Následnou ratifikáciou dohôd podpísaných počas existencie republiky (dohovory z rokov 1921 a 1930) sme prevzali záväzok prispôbiť trestné zákonodarstvo týmto dohovorom.

Osobitným zákonom, ktorým bola po vzniku Československej republiky upravená problematika obchodovania s ľuďmi, bol zákon o vyst'ahovalectve

¹⁸ *Dôvodová správa – Osnova zákona, ktorým sa vydáva trestní zákon.* Praha: Ministerstvo spravodlnosti Československej republiky, 1937, s. 202.

¹⁹ Podľa všeobecných pravidiel vzťahujúcich sa k ukladaní trestu (§ 50 Osnovy) súd pri ukladaní trestu posudzuje okrem iného aj nebezpečnosť vinníka a nebezpečnosť činu. Pri posudzovaní nebezpečnosti vinníka mal súd prihliadať aj na prípravu a spôsob prevedenia činu. Pri posudzovaní nebezpečnosti činu mal súd prihliadať aj na to, ako ďaleko vinník pokročil v trestnej činnosti a akú škodu alebo nebezpečenstvo spôsobil. V súlade s ustanoveniami o zmiernení a zmene trestu prichádzal v prípade trestania pokusu do úvahy aj prípad zmiernenia trestu tiež vtedy, ak sú okolnosti svedčiace o menšej trestnosti vinníka tak závažné, že by aj najnižší – v medziach trestnej sadzby vymeraný trest – bol neprimerane prísny; a ak je zároveň z podstatných dôvodov možné mať za to, že aj zmiernený trest postačí k polepšeniu vinníka (§ 63 Osnovy).

č. 71/1922 Zb. z. a n. Tento zákon predstavoval počas existencie medzivoj-
novej republiky základný právny rámec boja proti obchodovaniu s ľuďmi.
Jednotlivé snahy o prekonanie právneho dualizmu a prijatie spoločného trest-
ného zákona tiež upravovali vo svojich ustanoveniach návrhy skutkových
podstát obchodu so ženami (resp. obchodu so ženami a deťmi). Išlo jednak
o Osnovu trestného zákona z roku 1926, ako aj vládny návrh trestného zákona
z roku 1937. V predložennom článku sme sa zamerali primárne na navrhovanú
normatívnu úpravu týchto ustanovení a ich čiastočnú komparáciu s medziná-
rodnými dohovormi. Návrhy trestných zákonov z rokov 1926 a 1937 počas
existencie prvej Československej republiky neboli schválené. Dualizmus trest-
ného práva hmotného bol v Československu prekonaný až prijatím trestného
zákona č. 86/1950 Zb. z. a n. Trestný zákon z roku 1950 upravoval trestný
čin obchodu so ženami vo svojom § 243. Skutková podstata trestného činu
obchodu so ženami postihovala toho, kto do cudziny zláka, najme alebo
dopraví ženu v úmysle, aby sa jej tam použilo na pohlavný styk s niekým iným.
Vinníkovi sa mal uložiť trest odňatia slobody na 1 až 5 rokov. Prísnejší trest
podľa kvalifikovanej skutkovej podstaty hrozil páchatelovi, ktorý sa dopus-
til tohto činu v úmysle, aby sa žena použila na pohlavný styk za odplatu;
ak spáchal takýto čin na žene mladšej než osemnásť rokov, alebo ak išlo
o inú obzvlášť prit'ážujúca okolnosť. Podobne ako v prípade návrhov trest-
ných zákonov medzivojnovej Československej republiky, aj dôvodová správa
trestného zákona č. 86/1950 Zb. z. a n. konštatovala, že prijatím ustanovenia
o obchode so ženami dochádza k vykonávaniu medzinárodných zmlúv.²⁰

Summary

Human Trafficking in the Criminal Legislation of the Interwar Czechoslovak Republic

The presented article analyzes human trafficking in the interwar Czechoslovak Republic. Human trafficking has been regulated by international treaties. These were conventions from 1904, 1910, 1921 and 1930. The Czechoslovak Republic undertook to adapt its criminal legislation to this convention. The Emigration Act of 1922 was a special law that regulated

²⁰ Dôvodová správa trestného zákona. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472/11.htm>

the issue of human trafficking after the establishment of the Czechoslovak Republic. The draft of the Criminal Code from 1926, as well as the government draft of the Criminal Code from 1937, regulated in their provisions proposals of the factual basis of trafficking in women. In the presented article, we focused primarily on the proposed normative adjustment of these provisions and their partial comparison with international conventions.

References

- FICO, M. *Základy trestnej zodpovednosti v procese unifikácie trestného práva medzivojnovej Československej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Šafárik Press, 2020. DOI: <https://doi.org/10.33542/SIC2019-2-05>
- FICO, M. Pokus trestného činu v medzivojnovom Československu. In: *Právo v priestore a čase*. Bratislava: Atticum, 2014, s. 45–62.
- MADLIAK, J., PORADA, V., FICO, M. Obchodovanie s ľudmi. *Policajná teória a prax*. 2007, roč. 15, č. 1, s. 72–81.
- MILOTA, A. *Trestní právo hmotné, část obecná, (nástin přednášek)*. Bratislava: Nákladem autora, 1933.
- MILOTA, A. *Reforma trestního zákona v Československu*. Bratislava: Právnícká jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, 1934.
- MIRIČKA, A. *Trestní právo hmotné (část obecná i zvláštní)*. Praha: Nákladem spolku českoslovenkých právníků „VŠEHRD“, 1934.
- MIRIČKA, A. Pokus nezpůsobilý a formy viny v osnově trestního zákona z r. 1937. *Právník*. 1937, roč. 76.
- Osnova zákona, kterým se vydává trestní zákon*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti Československé republiky, 1937.
- Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, II. Odůvodnění osnov*. Praha: Komise pro reformu československého trestního zákona, nákladem Ministerstva spravedlivosti, 1926.
- SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D. *Základy trestní odpovědnosti (podstatně přepracované a doplněné vydání)*. Praha: Nakladatelství Orac, 2004.

Lesť v trestných činoch proti slobode: Filozofické a historické dimenzie¹

prof. JUDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M.

Katedra dejín práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
ORCID: 0000-0002-6862-2688

prof. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.

Katedra dejín práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
ORCID: 0000-0002-8984-0529

1 Úvodom

Moderné trestné právo je v kontinentálnej tradícii pevne späté s predpokladom slobodnej vôle, resp. vôľového vzťahu subjektov práva k ich konaniu alebo nekonaniu, čo predstavuje základný predpoklad vyvodzovania trestnoprávnej zodpovednosti. Pre posúdenie vedomostného a vôľového vzťahu ku konaniu je pritom rozhodujúcim nielen koncept úmyslu, nedbanlivosti, ale tiež osobitne omylu. Omyl pritom môže byť i úmyselne vyvolaný, resp. osoba konajúca v omyle môže byť do omylu uvedená inou osobou, a to aj za účelom spáchania trestného činu na osobe uvedenej do omylu či ponechanej v omyle. V tomto príspevku sa zameriame práve na otázku uvedenia do omylu alebo využitia omylu druhej osoby, čo sa komplexne manifestuje nielen v trestnoprávných konceptoch omylu, ale aj ľsti, úskoku, podvodného konania, resp. klamstva/lži, či dokonca machinácií, predstierania a falšovania. Uvedené koncepty nájdeme využité v celej osobitnej časti slovenského trestného kódexu, ale na tomto mieste pre nás budú inšpiratívne a primárne zaujímavé osobitne trestné činy proti slobode. Špecificky v ich úprave skutkových podstát sa totiž vyskytuje ako lesť, tak i podvodné konanie, a to pri úprave obchodovania s ľudmi (§ 179) dokonca paralelne popri sebe, čo ešte viac vedie k nutnosti rozlíšiť tieto druhy konania ovplyvňujúce slobodné konanie a rozhodovanie obetí týchto trestných činov, ktoré

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu APVV-19-0050 Trestnoprávna ochrana slobody.

sa tak *de facto* stávajú nielen trestnými činmi proti slobode pohybu či osobnej slobode, ale zároveň i trestnými činmi namierenými proti slobode vôle – proti konaniu v súlade s vlastnou slobodnou vôľou s dostatočnými a správnymi informáciami.

Prirodzene, bokom nenecháme v záujme komplexnosti ani podvod či poškodzovanie cudzích práv (mimo trestných činov proti slobode), kde sú tiež prítomné prvky uvedenia do omylu, hoci bez špecifikovania použitého nástroja ľsti, úskoku, či ľži. Tieto koncepty sa však naopak objavujú v ďalších skutkových podstatách v iných hlavách trestného kódexu, a to práveže bez priameho prepojenia s uvedením do omylu alebo využívaním omylu. Pre komplexné posúdenie a objasnenie týchto nevyhnutne súvisiacich konceptov preto bude potrebné prihliadnuť aj na tieto skutkové podstaty, pochádzajúce z iných hláv trestného kódexu, a primárne sledujúce ochranu iných práv a slobôd (spoločenských záujmov).

V bežnom jazyku je pritom **ľest'** podľa súčasného slovníka slovenského jazyka konaním založeným na zdanlivej alebo čiastočnej pravde, zamerané na dosiahnutie určitého cieľa, resp. ide o vytvorenie situácie na oklamanie protivníka a výsledok tohto konania.² **Podvod** je v bežnej reči zase chápaný ako úmyselné oklamanie s cieľom získať vlastný prospech alebo poškodiť druhého.³ Potom **úskok** chápeme ako zákerné/predstierané, podvodné konanie s cieľom oklamať iného.⁴ Konaním v **omyle** je na rozdiel

² „*predstierané konanie na oklamanie niekoho, úskok*“ (KAČALA, J., PISÁRČIKOVÁ, M., POVAŽAJ, M. (red.). *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda, 2003); „*konanie založené na zdanlivej al. čiastočnej pravde, zamerané na dosiahnutie určitého cieľa, vytvorenie situácie na oklamanie protivníka, nepriateľa; výsledok tohto konania, úskok*“ (JAROŠOVÁ, A., BUZÁSSYOVÁ, K. (red.). *Slovník súčasného slovenského jazyka*. H – L. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011); „*predstierané, vedome neúprimné, podvodné konanie al. reč, ktorej cieľom je oklamať niekoho; vedomá nepravda, klam, úskok, podvod, preľkanosť, úskočnosť*“ (PECIAR, Š. (red.). *Slovník slovenského jazyka*. II. L – O. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1960).

³ „*úmyselné oklamanie s cieľom vlastného prospechu al. poškodenia iného*“ (KAČALA, J., PISÁRČIKOVÁ, M., POVAŽAJ, M. (red.). *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda, 2003); „*úmyselné oklamanie; práv. trestný čin, spočívajúci v tom, že páchatel uvedie niekoho do omylu a tým ho poškodí na majetku al. na právach*“ (PECIAR, Š. (red.). *Slovník slovenského jazyka*. III. P – R. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963).

⁴ „*zákerné, ľstivé konanie*“ (KAČALA, J., PISÁRČIKOVÁ, M., POVAŽAJ, M. (red.). *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda, 2003); „*neúprimné, zákerné, podvodné konanie, ktorého cieľom je oklamať niekoho; ľest', podvod*“ (PECIAR, Š. (red.). *Slovník slovenského jazyka*. IV. S – U. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964.).

od uvedených definícií komunikovanie falošného zdania, súdiac, že ide o zdanie pravdivé, alebo aj naopak – komunikovanie pravdivej informácie, súdiac, že ide o falošné zdanie. Omyl tak predstavujú nevedome nepravdivé výpovede. Ak sa stanú vedomými, už ide o klamstvo, resp. lož.⁵ Klamstvo, lož, úskok či lešť sa však zároveň využívajú aj ako nástroje uvedenia do omylu, čo je skutkový stav odlišný od bežného konania v omyle, nakoľko tu ide o konanie osôb iných než je osoba nachádzajúca sa v omyle. Trestnoprávne sa nepostihuje konanie osoby v omyle, ale naopak konanie iných osôb, ktoré konajúceho do omylu uviedli, alebo ho v ňom ponechali, či utvrdzovali. V bežnej reči je však uvedenie do omylu, resp. využitie omylu druhej osoby, v zásade stotožňované s úskokom, podvodom, ľst'ou, a teda rozdiel medzi nimi nie je celkom zrejмый – snád' ho možno vytýčiť iba akými očakávaním rafinovanosti v prípade ľsti a úskoku, a naopak nedostatku tohto prvku v prípade podvodu, resp. podvodného konania alebo všeobecného uvedenia do omylu či ponechania v omyle.

Toto bežné chápanie termínov a konceptov (pojmov) využívaných ako v bežnom jazyku tak i v trestnom práve v nasledujúcom texte konfrontujeme s filozofickými myšlienkami o omyle a ľži, ako aj s osobitným trestnoprávnym chápaním týchto konceptov v Slovenskej republike v komparácii so skúsenosťou historickou a so súčasnou českou právnou úpravou, pričom sa zamyslíme osobitne nad koncepcnosťou alebo naopak nekoncepcnosťou používania jednotlivých pojmov, a to všetko s koncentráciou na trestné činy proti slobode.

2 Lešť, podvodné konanie, úskok, omyl, lož a trestné činy proti slobode

Trestné činy proti slobode predstavujú okruh skutkových podstát trestných činov koncentrovaný do osobitnej hlavy slovenského aj českého trestného zákona. V prípade slovenského zákona č. 300/2005 Z. z. (Trestný zákon) ide o druhú hlavu osobitnej časti Trestného zákona (Trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti) a v prípade českého zákona č. 40/2009 Sb. (*Trestní zákoník*) je to rovnako hlava druhá (*trestné činy proti svobodě a právům na ochranu*

⁵ JABLOŇSKA-BONCA, J., ZEIDLER, K. *Pravnik a sztuka retoryki i negocjacji*. 2. vyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016, s. 248.

osobnosti, soukromí a listovního tajemství). Trestné činy proti slobode v prvom rade chránia slobodu fyzickú, ako však preukazujeme v tomto príspevku, významnú úlohu pri naplnení skutkovej podstaty niektorých trestných činov proti slobode zohráva aj sloboda vôle a jej obmedzovanie páchatelmi trestnej činnosti. Sloboda v tejto hlave tak môže byť chápaná nielen v zmysle slobody pohybu, ale aj slobody vôle, obmedzovanej ľst'ou, či podvodným konaním (s oboma sa pracuje v § 179 Trestného zákona). Jednotlivé pojmy pritom právna úprava používa nejednotne, resp. ich vzájomný vzťah v súvislosti s obmedzovaním slobody vôle inými nástrojmi – úskokom, podvodom, uvedením do omylu a ponechaním v omyle, lžou, machináciou a pod., nie je celkom zrejmý. Pre priblíženie konkrétnych vzťahov medzi používanými pojmami preto nižšie krátko sumarizujeme, ako slovenský Trestný zákon pracuje s týmito pojmami.

2.1 Lesť a podvodné konanie

Už v ust. § 122 ods. 6 piatej hlavy všeobecnej časti Trestného zákona platného a účinného v Slovenskej republike sa definuje ľstivé spáchanie trestného činu, resp. lesť ako taká: „*Trestný čin je spáchaný ľst'ou, ak bol spáchaný s využitím omylu, ktorý páchatel' vyvolal,⁶ alebo s použitím úskoku.*“⁷ Zaujímavosťou o práve vo vzťahu k trestným činom proti slobode je to, že v ustanovení § 179 Trestného zákona, v druhej hlave o trestných činoch proti slobode, sa v skutkovej podstate trestného činu o obchodovaní s ľuďmi vyskytuje lesť práve v tomto koncepčnom zmysle, ale zároveň i „podvodné konanie“, a to ako dva samostatné druhy konania, vo formulácii „*Kto s použitím podvodného konania, ľstí...*“. Zjavne teda musíme lesť a podvodné konanie vnímať osobitne a rozlíšiť, o čo sa pokúsime nižšie.

Lesť nájdeme v príslušnej druhej hlave osobitnej časti Trestného zákona aj v rámci skutkovej podstaty obmedzovania slobody pobytu, ale to už popri násilí, a nie podvodnom konaní (§ 184: „ *kto ľst'ou alebo násilím [...] a) iného neoprávnene núti k pobytu na určitom mieste, alebo b) inému neoprávnene bráni v pobyte na určitom mieste...*“). Z iných hláv Trestného zákona pre komplexnosť

⁶ Ak omyl páchatel' vyvolal, použil najčastejšie klamstvo, resp. lož. Omyl však mohol byť vyvolaný aj inou osobou, resp. mohol vzniknúť aj vo sfére samotnej osoby konajúceho v omyle, bez nutnosti jeho vyvolania externými faktormi.

⁷ Lesť a úskok sú v bežnom jazyku synonymá.

uvedme príklad skutkovej podstaty marenia prípravy a priebehu volieb a referenda, kde sa tiež lesť a násilie kombinujú ako alternatívy zrejme rovnakej závažnosti konania (§ 351: „ *kto inému násilím alebo brozobou násilia, alebo ľstou bráni vo výkone ústavného práva voliť, alebo hlasovať v referende, alebo iného takým spôsobom k výkonu takýchto ústavných práv núti...* “).

2.2 Úskok a predstieranie

Úskok sa síce v bežnej reči chápe ako synonymum ľsti, a aj definícia v § 122 ods. 6 Trestného zákona chápe úskok ako druhý typ ľstivého konania („ *Trestný čin je spáchaný ľstou, ak bol spáchaný s využitím omylu, ktorý páchatel vyvolal, alebo s použitím úskoku.* “), Trestný zákon však o úskoku pojednáva aj samostatne, vynímajúc ho zo širšieho konceptu ľsti, a to vo vybraných skutkových podstatách trestných činov, kde úskok vo svojej podstate znamená predstieranie alebo i reálne vyvolanie určitej neprirodzenej skutočnosti, či stavu. Napríklad trestný čin vyhýbania sa výkonu civilnej služby (§ 384) má v znaku skutkovej podstaty vyvolanie alebo predstieranie skutočnosti, ktoré je prezentované ako druh úskoku: „ *Kto v úmysle vyhnúť sa výkonu civilnej služby alebo plneniu povinností z nej vyplývajúcich poškodí sa na zdraví, predstiera chorobu, falšuje listinu, zneužije návykovú látku alebo použije iný úskok, alebo kto odopiera konať civilnú službu, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.* “ Trestný čin vyhýbania sa výkonu povinností za krízovej situácie (§ 290b) podobne postihuje predstieranie nepravdivej skutočnosti, ktoré je dané na jednu rovinu s úskokom: „ *Kto za krízovej situácie v úmysle vyhnúť sa povinnosti uloženej orgánmi verejnej moci na obranu štátu a zachovanie jeho bezpečnosti, na ochranu života a zdravia osôb, na ochranu majetku, na dodržiavanie základných práv a slobôd, na odvrátenie obrozenia alebo na obnovu narušeného hospodárstva, najmä riadneho fungovania zásobovania, dopravy a verejných služieb v obciach a na riadne fungovanie ústavných orgánov sa poškodí na zdraví, predstiera chorobu, falšuje listinu, zneužije návykovú látku alebo použije iný úskok, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.* “ Trestný čin vyhýbania sa služobnému výkonu alebo výkonu vojenskej služby (§ 401 a § 402) má rovnakú formuláciu: „ *Kto v úmysle vyhnúť sa plneniu služobného úkonu sa poškodí na zdraví, predstiera chorobu, falšuje listinu, zneužije návykovú látku alebo použije iný úskok, potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok* “ (ods. 1), resp.: „ *Kto v úmysle vyhnúť sa výkonu vojenskej služby alebo plneniu vojenských*

povinností sa poškodí na zdraví, predstiera chorobu, falšuje listinu, zneužije návykovú látku alebo použije iný úskok, alebo kto odopiera konať vojenskú službu, alebo plnenie vojenských povinností, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až päť rokov.“ (ods. 2). Vo všetkých týchto prípadoch ide o úskok ako konanie vo vzťahu k plneniu úradných či služobných povinností, resp. iných verejnoprávných úloh a povinností, čo zrejme budeme môcť použiť ako diferenciacný znak úskoku v porovnaní s inými konceptmi, ktoré budú predstavovať predmet nášho záujmu v tomto príspevku.

Predstieranie určitej skutočnosti (už bez použitia pojmu „úskok“) však Trestný zákon pozná a postihuje aj osobitne – napríklad v trestnom čine poškodzovania veriteľa (§ 239) reflektuje konanie, ktorým niekto zatají časť majetku (a predstiera inú skutočnosť) alebo predstiera alebo uzná neexistujúce právo alebo záväzok alebo predstiera zmenšenie svojho majetku alebo jeho zánik.⁸ Tu už zjavne ide o inú kvalitu konania ako predstieranie či vyvolanie skutočnosti pri (ne)plnení konkrétnych verejnoprávných úloh či povinností.

Zaujímavým právnym konštruktom je v tejto súvislosti i trestnosť **ilúzie** ako predstieranej činnosti či skutočnosti istého druhu, ktorú nachádzame zakotvenú v § 132 (Prostitúcia, pornografia a detské pornografické predstavenie). V zmysle jeho odseku 4 sa detskou pornografiou rozumie „*zobrazenie skutočnej alebo predstieranej súlože, iného spôsobu pohlavného styku alebo iného obdobného sexuálneho styku s dieťaťom alebo osobou vyzerajúcou ako dieťa*“. V odseku 5 nachádzame aj definíciu detského pornografického predstavenia, pod ktorým sa rozumie živé predstavenie určené publiku, a to aj s využitím informačno-technických prostriedkov, v ktorom je dieťa zapojené do skutočného alebo predstieraného sexuálneho konania alebo v ktorom sú obnažované časti tela dieťaťa určené na sexuálne účely.

2.3 Uvedenie do omylu a využitie omylu

Uvedenie do omylu a využitie omylu druhej osoby sa bežne spája najmä v konceptom podvodu (ale tiež s poškodzovaním cudzích práv v ust. § 375 Trestného zákona). Trestný čin podvodu je v § 221 slovenského Trestného zákona skutočne vymedzený ako úmyselné konanie, pri ktorom niekto

⁸ Predstieranie služieb normuje § 190 – hrubý nátlak.

obohatí seba alebo iného na škodu cudzieho majetku tým, že „*vedie niekoho do omylu alebo využije niečo omyl*“⁹, a spôsobí tak na cudzom majetku aspoň malú škodu.¹⁰ Z uvedenia do omylu vychádza aj skutková podstata úverového podvodu (§ 222: „ *kto vyláka od iného úver alebo zabezpečenie úveru tým, že ho uvedie do omylu...*“), poisťovacieho podvodu (§ 223: „ *kto vyláka od iného poisťovníčného plnenie tým, že ho uvedie do omylu...*“), či subvenčného podvodu (§ 225: „ *kto vyláka od iného [...] tým, že ho uvedie do omylu...*“). Kapitálový podvod (§ 224) však už formulačne predpokladá „ *uvádzanie nepravdivých alebo nereálnych údajov*“ alebo „ *zamlčovanie nevýhod*“. Konanie uvádzania nepravdivých alebo nereálnych údajov, či zamlčovanie nevýhod, ktoré by mali byť zmienené, je pritom samo osebe **lžou**, klamlivým konaním – čo je fakticky jeden z druhov konania, ktorým možno druhého uviesť do omylu. Zákonnodarca tu však nevyžaduje účinok skutočného uvedenia do omylu, ale postačuje samotné lživé konanie i bez naplnenia požiadavky uvedenia do omylu. Trestným teda môže byť už len tento samotný spôsob uvádzania do omylu, kým uvedenie do omylu a využitie omylu je trestané v iných skutkových podstatách bez ohľadu na rôzne možné druhy konania, akým mohol byť omyl spôsobený.

Do omylu však možno byť nielen pasívne privedený, ale v omyle možno aj aktívne konať. Práve v tomto duchu sa pritom omylu venuje zväčša pozornosť v trestnoprávnej doktríne.¹¹ Tento okruh problémov však nie je v centre našej pozornosti v tomto príspevku, kde sa zameriavame skôr na uvedenie druhej osoby do omylu a jej udržiavanie v omyle, ako samostatný druh trestnej činnosti.

⁹ Predmetná formulácia je určujúca aj pre skutkovú podstatu poškodzovania cudzích práv (§ 375: „ *Kto inému spôsobí vážnu ujmu na právach tým, že a) uvedie niekoho do omylu alebo b) využije niečo omyl...*“).

¹⁰ Omyl nepredpokladá skutková podstata daňového podvodu (§ 277a: „ *Kto neoprávnené vo väčšom rozsahu uplatní nárok na vrátenie dane z pridanej hodnoty alebo spotrebnej dane v úmysle zadovažiť sebe alebo inému neoprávnený prospech, potrestá sa odňatím slobody na jeden až päť rokov.*“).

¹¹ STOČESOVÁ, S. *Omyl v českém a zahraničním trestním právu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. Omyl ako vlastné konanie založené na omyle tak nachádzame napríklad aj pri definícii skutkovej podstaty zatajovania vecí (§ 236: „ *kto si prisvojí cudziu vec malej hodnoty, ktorá sa dostala do jeho moci náležom, omylom alebo inak bez prvolenia oprávnenej osoby*“). Trestný zákon pozná aj mylnú domnienku v rámci nutnej obrany: „ *Ak sa niekto vzhľadom na okolnosti prípadu mylne domnieva, že útok hrozí, nevyklúčuje to trestnú zodpovednosť za čin spáchaný z nebanlivosti, ak omyl spočíva v nebanlivosti*“.

2.4 Lož a uvedenie nepravdy

Lož, resp. **klamstvo** je v bežnom jazyku chápaná ako výpoveď so zámerom oklamať alebo uviesť do omylu adresáta výpovede. Práve zámer, t. j. úmysel, pritom odlišuje lož od tvrdení vyslovených v omyle.¹² Lož však zároveň predstavuje spôsob, akým môže byť naplnená požiadavka uvedenia do omylu alebo ponechania v omyle. Lžou je však ako klamlivé tvrdenie, tak i zlyhanie povinnosti tvrdenia pravdy, a preto i mlčanie (zamľčanie, zatajenie) možno považovať za spôsob, akým sa dá konať lživo.

S kategóriou lži a uvedenia nepravdy (klamstva) sa vyrovnáva Trestný zákon vo viacerých ustanoveniach, a to napríklad u krivého obvinenia (§ 345: „ *kto iného lživo obviní z trestného činu v úmysle privodiť jeho trestné stíhanie...*“), krivej výpovede a krivej prísahy (§ 346 ods. 1: „ *kto ako svedok [...] uvedie nepravdu o okolnosti, ktorá má podstatný význam pre rozhodnutie, alebo kto takú okolnosť zamľčí*“, § 346 ods. 2: „ *kto v trestnom konaní pred súdom alebo na účely trestného konania v cudzine po zložení prísahy uvedie nepravdu o okolnosti, ktorá má podstatný význam pre rozhodnutie, alebo takú okolnosť zamľčí*“). Ďalším ustanovením je § 347 zakotvujúci trestný čin nepravdivého znaleckého posudku, tlmočnického úkonu a prekladateľského úkonu („ *kto ako znalec, tlmočník alebo prekladateľ [...] a) uvedie nepravdu o okolnosti, ktorá má podstatný význam pre rozhodnutie, alebo takú okolnosť zamľčí*“, alebo „ *b) pri podávaní znaleckého posudku alebo vykonávaní tlmočnického alebo prekladateľského úkonu na podklade zmluvy inému spôsobí malú škodu tým, že uvedie nepravdu o okolnosti, ktorá má podstatný význam [...] alebo ak takú okolnosť zamľčí*“).

Ustanovenie § 352 zakotvuje osobitne aj príbuzný koncept **falšovania** – falšovanie a pozmeňovanie verejnej listiny, úradnej pečate, úradnej uzávery, úradného znaku a úradnej značky. V ust. § 352a je podobne upravený trestný čin falšovania a vyhotovenia nepravdivej zdravotnej dokumentácie, § 170b falšovanie liekov a zdravotníckej pomôcky. Falšovanie je však zrejme akousi kombináciou predstierania a klamstva, nakoľko ide nielen o klamlivý dokument, ale zároveň o dokument vytvárajúci či predstierajúci určitý právny stav – poskytnutie určitého vyhlásenia alebo potvrdenia stavu na to určeným a oprávneným orgánom.

Oznamovanie nepravdivej informácie je však výslovne postihnuté aj v skutkovej podstate podľa § 373 – ohováranie, v zmysle ktorého: „ *Kto o inom*

¹² JABLOŇSKA-BONCA, J., ZEIDLER, K. *Pravnik a sztuka retoryki i negocjacji*. 2. vyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016, s. 248.

oznámami nepravdivý údaj, ktorý je spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť u spoluobčanov, poškodiť ho v zamestnaní, v podnikaní, narušiť jeho rodinné vzťahy alebo spôsobiť mu inú vážnu ujmu, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky“.

Oznámenie nepravdivej informácie, ktorá môže ohroziť bezpečnosť alebo prevádzku vzdušného dopravného prostriedku za letu alebo lode za plavby je trestným v zmysle § 292. Aj skutková podstata teroristického útoku (§ 419) predvída „oznámenie nepravdivej informácie“: „Kto v úmysle poškodiť ústavné zriadenie alebo obranyschopnosť štátu, narušiť alebo zničiť základnú politickú, hospodársku alebo spoločenskú štruktúru štátu alebo medzinárodnej organizácie, závažným spôsobom zastrašiť obyvateľstvo alebo donútiť vládu štátu alebo iný orgán verejnej moci alebo medzinárodnej organizácie, aby niečo konala, opomenula alebo strpela... d) zmocní sa lietadla, lode, iného prostriedku osobnej dopravy alebo nákladnej dopravy alebo pevnej plošiny na podmorskej plytčine, alebo nad takým dopravným prostriedkom alebo pevnou plošinou vykonáva kontrolu, alebo zničí alebo vážne poškodí navigačné zariadenie alebo zasahuje do jeho prevádzky, alebo oznámí nepravdivú informáciu, čím ohrozí život alebo zdravie ľudí, bezpečnosť takeého dopravného prostriedku, alebo vydá cudzí majetok do nebezpečenstva škody veľkého rozsahu, alebo takým konaním hrozí.“

Podobne je konštruované aj šírenie poplášnej správy v § 361: „Kto úmyselne spôsobí nebezpečenstvo vážneho znepokojenia aspoň časti obyvateľstva nejakého miesta tým, že rozširuje poplašnú správu, ktorá je nepravdivá, alebo sa dopustí iného obdobného konania spôsobilého vyvolať také nebezpečenstvo, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky. Kto správu alebo iné obdobné konanie uvedené v odseku 1, hoci nie, že sú nepravdivé a môžu vyvolať opatrenie vedúce k nebezpečenstvu vážneho znepokojenia aspoň časti obyvateľstva nejakého miesta, oznámí právnickej osobe alebo Policajnému zboru alebo inému štátnemu orgánu alebo bromaďnému informačnému prostriedku, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.“

Uvedenie nepravdivých údajov nachádzame aj v skutkovej podstate § 265a – manipulácia s trhom („kto neoprávnene uvedie nepravdivé alebo hrubo skresľujúce údaje“), § 242 – marenie konkurzného alebo vyrovnacieho konania, § 243a – marenie exekučného konania, § 257 – porušovanie predpisov o nakladaní s kontrolovaným tovarom a technológiami, v § 278a marenie výkonu správy daní a v § 259 – skresľovanie údajov hospodárskej a obchodnej evidencie („kto uvedie nepravdivé alebo hrubo skresľujúce údaje alebo zatají povinné údaje o závažných skutočnostiach...“).

Uvedené príklady potvrdzujú, že zlyhanie v povinnosti uvádzať pravdu sa považuje za lož, resp. za poskytovanie nepravdivých tvrdení, vyhlásení, údajov či informácií, na rozdiel od **falšovania**, kde sa predstiera stav, vyhlásenie alebo informácia úradnej osoby alebo orgánu.

3 Informačný deficit, nepravdivé a nekvalitné informácie z pohľadu filozofie informácie

Všetky vyššie uvedené koncepty, s ktorými pracuje slovenský Trestný zákon, zjavne predstavujú určité situácie nedostatočnej informačnej kvality, či nedostatočnej informačnej situácie, informačného deficitu, ktorý je vyvolaný alebo udržiavaný trestne zodpovedným páchatelom. O odlišenie jednotlivých situácií sa pritom nepokúša iba bežný jazyk (ktorý v tom často zlyháva), trestné právo (ktorého odlišenie môže byť čiastočne nekonceptné), ale i samostatná vedná disciplína filozofie, konkrétne či už noetika alebo epistemológia (teória poznania), ktorá venuje pozornosť pravde a jej poznávaniu, ale i tzv. filozofia informácie, ako novo sa formujúci subodbor filozofie, ktorý sa zameriava práve na kvalitu poskytovaných informácií.¹³ Na tomto mieste preto považujeme za vhodné venovať pozornosť i tejto disciplíne, ktorá môže byť pre lepšie pochopenie odtieňových rozdielov v jednotlivých skúmaných konceptoch prínosom. Zároveň však potenciálne i skúsenosť trestného práva s rôznymi možnými situáciami môže prispieť k reformulovaniu niektorých záverov novotvorenej filozofie informácie.

V rámci filozofie informácie s právnou úpravou omylu, podvodného konania, ľsti či úskoku súvisí najmä problematika nekvalitnej informácie, a to primárne v podobe mylnej informácie (omyl) a podvodnej, ľstivej, lživej informácie (podvod, lož). O mylnej informácii (*misinformation*) a lživej informácii (*disinformation*) možno hovoriť ako dvoch druhoch nepravdivej,¹⁴ či nesprávnej informácie.

Základnou skúmanou vlastnosťou, či kvalitou informácie, je totiž jej pravdivosť, a to v zmysle korešpondenčnej teórie pravdy, t. j. v zmysle „zodpovedania

¹³ FLORIDI, L., ILLARI, Ph. (eds.). *The Philosophy of Information Quality*. Cham: Springer, 2014.

¹⁴ Odhliadnime tu od samostatného problému pravdy a jej rôznych teórií. Pozri napr. NOVÁK, L., VOHÁNKÁ, V. *Kapitoly z epistemologie a noetiky*. Praha: Krystal OP, 2015; DOKULIL, M. Skromný (a předběžný) příspěvek k teoriím pravdy. In: NOSEK, J. (ed.). *Úvahy o pravdivosti*. Praha: Filosofía, 2001.

skutočností“. Túto vlastnosť, či kvalitu, si primárne všíma aj vyššie uvedená schéma. Informácia však môže byť i pravdivá, ale napriek tomu nesprávna. Tzv. erotická logika tak napríklad upozorňuje na to, že poskytnutie vyhýbavej odpovede, či nepriamej odpovede nemusí byť nepravdivou výpoveďou, ale v skutočnosti je poskytnutím nesprávnej informácie, či dokonca neposkytnutím informácie, keďže nesúvisí logicky s otázkou, resp. očakávanou informáciou.¹⁵ Po správnosti by sme teda kvalitu informácie mali posudzovať nielen s ohľadom na pravdivosť z pohľadu korešpondenčnej teórie pravdy, ale i správnosť informácie ohľadom skutočnosti, ktorá je pre uskutočnenie úkonu rozhodujúca. S tým počíta i Trestný zákon, keď postihuje nielen uvedenie do omylu, ale i utvrdzovanie či ponechanie v omyle, resp. zatajenie alebo zamlčanie informácií a údajov, ktoré má páchatel’ povinnosť pravdivo a správne uviesť. Osobitnú kategóriu tu zrejme môže predstavovať aj síce pravdivá, ale „prikrášlená“, či „(hrubo) skreslená“ informácia, ako to pozná aj Trestný zákon. Aj pravdu totiž možno povedať taktne, netaktne, diskkrétne, indiskkrétne, citlivo, necitlivo a podobne.

Z morálneho hľadiska tu podobne možno konštatovať, že i pravdivá a správna informácia môže byť považovaná za nemorálnu (napríklad prezradenie ukrývajúcich sa prenasledovaných), rovnako ako sa za morálnu môže považovať aj nepravdivá a nesprávna, pravdivá a nesprávna, alebo nepravdivá a správna informácia. Na tomto mieste sa však ďalej budeme venovať iba užšie postavenej problematike správnosti informácie, a ostatné vyššie uvedené úvahy, najmä morálne, spomenieme iba sekundárne.

Zameriame sa tu preto hlavne na dva druhy nepravdivej alebo skôr nesprávnej informácie – lživú informáciu (dezinformáciu) a mylnú informáciu (misinformáciu). Lživá informácia ako typ informácie nereprezentuje reálny svet, dokonca úmyselne zavádza. Vyvoláva alebo uchováva, udržuje v adresátoch, recipientoch, nepravdivé presvedčenie tam, kde má informant povinnosť pravdivosti (správnosti). Mylná informácia (dôsledok omylu) pritom môže mať rovnaký efekt, rozdiel je však v tom, že tu nejde o šírenie úmyselne (vedome) nepravdivej informácie.¹⁶ Práve preto by medzi nimi právna

¹⁵ KNAPP, V., HOLLÄNDER, P. a kol. *Právne myslenie a logika*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 248.

¹⁶ FALLIS, D. The Varieties of Disinformation. In: FLORIDI, L. – ILLARI, Ph. (eds.). *The Philosophy of Information Quality*. Cham: Springer, 2014, s. 137.

úprava mala rozlišovať. Trestne postihované by mali byť v tomto kontexte dezinformácie, a nie misinformácie.

3.1 Lživá informácia (dezinformácia)

Lož, resp. lživá informácia, či dezinformácia, je konceptom známym vo filozofii už napríklad sv. Augustínovi, ale i Kantovi.¹⁷ Považuje sa za ňu pritom vo všeobecnosti úmyselne nepravdivá informácia, avšak ani to neplatí bezvýnimočne a v každej situácii. Záleží totiž i na okolnostiach výpovede v zmysle wittgensteinovských jazykových hier – napríklad o lož nepôjde v prípade úmyselne nepravdivej výpovede, vyslovenej napríklad hercom v rámci divadelnej hry. Tu však môžeme mať zároveň pochybnosť o tom, či vôbec ide o „informáciu“, ak skutočnou informáciou chápeme iba odovzdanie užitočného poznatku. Každopádne však v prípade hercovej deklamácie nepôjde o lživú informáciu, či o dezinformáciu. Niektorí autori preto v tejto súvislosti hovoria dokonca špecificky o vyžadovanej vlastnosti informácie v podobe „tvrdení“ (*assertion, to assert*) – čím vysvetľujú rozdiel medzi neklamúcim „deklamujúcim“ (hovoriacim) hercom a na druhej strane klamárom ako osobou „tvrdiacou“ lživú informáciu.¹⁸

V závislosti od toho, či sa pre samotnú kategóriu lživej informácie vyžaduje podvodný úmysel, a teda či každá lož je zároveň podvodom, sa vo filozofii informácie rozlišujú prístupy decepcionistov a non-decepcionistov. Tých prvých pritom môžeme rozčleniť na (1.) jednoduchých, ktorí vyžadujú iba úmysel podviesť, (2.) komplexných, ktorí vyžadujú, aby šlo o nepravdivé „tvrdenie“ s úmyslom podviesť, a to za súčasného porušenia dôvery, a napokon (3.) tzv. morálnych decepcionistov, ktorí operujú porušením morálnej povinnosti.

Non-decepcionisti naopak nevyžadujú ako náležitosť a podmienku lživej informácie úmysel podvádzať. Tiež sa pritom členia na (1.) jednoduchých, pre ktorých stačí vyjadrenie akejkolvek nepravdivej informácie (nemusi ísť

¹⁷ K historickému prehľadu pozri MARKLAND, A. *The Genealogy of Lying and Deception in Political Theory. (Thesis)*. Middletown, CT: Wesleyan University, 2012. Dostupné z: http://wescholar.wesleyan.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1784&context=etd_hon_theses [cit. 1. 1. 2023].

¹⁸ FALLIS, D. *Lying and Deception. Philosophers' Imprint*. 2010, roč. 10, č. 11, s. 3. Dostupné z: <https://philpapers.org/rec/FALLAD> [cit. 1. 1. 2023]. Tiež CHISHOLM, R. M., FEEHAN, Th. D. The intent to deceive. *Journal of Philosophy*. 1977, č. 74, s. 150–151.

o „tvrdenie“, a (2.) komplexných, ktorí pridávajú niektoré ďalšie podmienky, ako napríklad zaručenie sa za pravdivosť informácie, alebo vyžadujú, aby šlo o nepravdivé „tvrdenie“.¹⁹

V trestnoprávnom kontexte je aktuálne najvyužívanejším zrejme prístup komplexných decepcionistov, teda zdôrazňujúcich podvodný úmysel, ale i nepravdivé alebo neúplné tvrdenie tam, kde existuje povinnosť tvrdenia pravdy. „Tvrdenie“ ako osobitný rečový akt má totiž osobitný charakter – snaží sa ovplyvniť adresáta informácie, jeho presvedčenie, správanie, či konanie. Preto sa definícia lživej informácie môže ďalej korigovať tým, že podvodnou, lživou informáciou je iba také nepravdivé tvrdenie, za ktorého pravdivosť sa tvrdiaci zaručuje.²⁰ Súčasťou lživej informácie, resp. jej vlastnosťou, tak podľa prevažujúcich názorov musí byť osobitne aj „úmysel podviesť“ (*deception, to deceive*), teda úmyselné podanie nepravdivej informácie (alebo zamlčanie či skreslenie pravdivej informácie) s určitým nekalým cieľom – zväčša cieľom vyvolať v druhých presvedčenie alebo konanie závislé od lživej informácie. Či už potom oklamáný subjekt musí pod vplyvom lživej informácie aj konať, resp. musí mu vzniknúť ujma alebo škoda, alebo postačí samotné lživé informovanie zo strany informanta, je pre účely trestnoprávneho postihu plne v gescii zákonodarcu, aby tento rozlíšil mieru nebezpečnosti jednej alebo druhej situácie a podľa toho zaviedol trestnosť už samotnej manipulácie s informáciou (jej poskytnutie alebo neposkytnutie), alebo až konania adresáta pod vplyvom tejto informácie alebo informačného deficitu.

„Podvodnosti“ lživej informácie na tomto mieste môžeme venovať trochu bližšiu pozornosť. Podviesť niekoho totiž vo svojej podstate znamená „úspešne“ (neúspech nie je podvodným konaním) vyvolať alebo uchovať v adresátovi nepravdivé presvedčenie (výstup) v dôsledku podvodného, lživého vstupu. Ide teda o manipuláciu, na základe ktorej adresát za použitia bežných kognitívnych procesov dospeje k nepravdivému záveru.²¹ Rovnako

¹⁹ MAHON, J.E. The Definition of Lying and Deception. In: *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/lying-definition/> [cit. 1. 1. 2023].

²⁰ Tak už PEIRCE, Ch. S. *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Vol. V: Pragmatism and Pragmaticism*. Cambridge: Harvard University Press, 1934, s. 384.

²¹ FALLIS, D. Lying and Deception. *Philosophers' Imprint*. 2010, roč. 10, č. 11, s. 5. Dostupné z: <https://philpapers.org/rec/FALLAD> [cit. 1. 1. 2023].

hodnotíme aj prípady „podvodného“ nevyvrátenia presvedčenia, mlčania, či prikývnutia na nepravdivú informáciu, čo v adresátovi iba „uchová“ nepravdivé presvedčenie. Podvodným konaním však opäť nie je úplne každé neposkytnutie (*withholding*; či priame zamlčanie, zatajenie – *concealing*) informácie, ale iba také, ktoré udržuje alebo vyvoláva vznik nepravdivej predstavy, presvedčenia, tam, kde existuje očakávanie povinnosti k pravde, resp. povinnosti odstránenia nepravdivého presvedčenia.²² Osobitne tu ešte raz zdôrazňujeme rozdiel medzi „vyvolaním“ a „uchovaním“ nepravdivého presvedčenia, ktorý môže byť významným práve pre podradenie konania pod lesť alebo podvodné konanie v ich trestnoprávnom význame.

Definíciu lživej informácie však v snahe o trestnoprávnu komplexnosť musíme doplniť aj o „štádium neúspešného pokusu“ (nie v trestnoprávnom, ale filozofickom zmysle), teda o potenciálnu možnosť vyvolať alebo uchovať v adresátoch nepravdivé presvedčenie, s čím musí racionálne zmýšľajúci informant počítať. Osobitne v prípade trestnoprávneho úskoku tak totiž bez ohľadu na jeho úspech platí, že úskok je trestným činom i keď orgán, ktorému je úskok adresovaný, tento úskok odhalil. Lesť naopak musí byť úspešná na to, aby boli naplnené znaky trestného činu spáchaného ľst'ou ako osobitným spôsobom spáchania trestného činu.

Na záver už iba zdôraznime, že tu doteraz uvedené technické znaky lživej informácie (dezinformácie) nezahŕňali morálny aspekt dezinformácie – už sv. Augustín totiž upozorňoval na to, že aj ten, kto povie pravdu (poskytne pravdivú informáciu), ale je presvedčený, že nejde o pravdu, sa dopúšťa lži²³ – tu však ide o psychologické, resp. morálne (náboženské) hľadisko lži, nie o vlastnosť (kvalitu) poskytnutej informácie. Tým sa dostávame k problematike morálneho zla lži, ako otázke odlišnej od otázky kvality informácie a od trestnoprávných dôsledkov nepravdivej, lživej informácie.²⁴

²² Tak i CARSON, Th. L. *Lying and Deception: Theory and Practice*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 56.

²³ TURRI, A., TURRI, J. The Truth about Lying. *Cognition* [online]. 2015, č. 138, s. 161–168 [cit. 1. 1. 2023]. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2015.01.007>

²⁴ BOK, S. *Lying: Moral Choice in Public and Private Life*. New York: Pantheon Books, 1978. Tiež SCOTT, A. *The Power of Language: Philosophy and Society*. Dostupné z: <http://philosophyreaders.blogspot.com/2013/03/the-morality-of-lying-and-deception.html> [cit. 1. 1. 2023].

3.2 Mylná informácia (misinformácia) a omyl

Mylná informácia, ako druhý typ nepravdivej alebo nesprávnej informácie, sa líši od lživej informácie tým, že ide o neúmyselné poskytnutie nepravdivej alebo nesprávnej informácie. Nad touto problematikou sa zamýšľal už René Descartes. Podľa neho, omyl súvisí so schopnosťou „súdnosti“, ktorú majú ľudia od Boha, a preto by táto schopnosť zjavne mala byť dokonalá; napriek tomu sa však ľudia omylov dopúšťajú, čo si Descartes vysvetľuje nedokonalosťou človeka ako ľudskej bytosti (Meditácia štvrtá, 38, 39), a to nedokonalosťou jej vedomia, ako aj vôle. Obe tieto zložky totiž Descartes robí spoločne zodpovednými za omyl, pričom má za to, že omyl vzniká konkrétne v situáciách, keď vôľa prekoná, porazí rozum. Ide podľa neho o situácie, keď súdime na základe vôle tam, kam nesiahá náš intelekt – kým ľudská vôľa je totiž nekonečná, intelekt je nanešťastie konečný (Meditácia štvrtá, 40).²⁵

Od omylu ako vnútorného vzťahu intelektu a vôle k realite, však treba odlíšiť „mylnú informáciu“ ako informáciu, ktorá je poskytovaná externým subjektom (informantom) adresátovi, ako informácia s mylným (neúmyselne nepravdivým) obsahom. Nejde teda o úmyselné sprostredkovanie vedome nepravdivej/nesprávnej informácie, ale o sprostredkovanie (odovzdanie) nevedome nepravdivej/nesprávnej informácie. O omyl (nie však o mylnú informáciu) by ale šlo aj v opačnom prípade – ak by informant, ktorý chcel šíriť nepravdivú informáciu, v skutočnosti omylom šíril informáciu pravdivú. Ide tu teda o rozlíšenie omylu pozitívneho a negatívneho. V takom prípade ale napriek tomu, že ide o jeho vnútorný omyl, nemožno hovoriť z hľadiska kvality informácie o mylnej informácii.

Ak nás však špecificky zaujíma informácia mylná, platí, že rozdiel medzi mylnou informáciou a lživou informáciou primárne vyplýva z vnútorného rozumového a vôľového vzťahu informanta k obsahu informácie – v prípade lživej informácie (dezinformácie) tento úmyselne (vedome a chcene) šíri nepravdivú informáciu, kým v prípade mylnej informácie (misinformácie) chýba vedomosť a vôľa šíriť dezinformáciu – informant chce šíriť informáciu pravdivú, o jej pravdivosti však má nesprávnu vedomosť – v zmysle Descartesovej štvrtej meditácie teda akoby jeho vôľa porazila,

²⁵ Porovnaj RENEE, J. *Descartes on Human Error*. Dostupné z: <https://u.osu.edu/freewill/descartes-2/descartes-on-human-error/> [cit. 1. 1. 2023].

či predbehla jeho intelekt. Mylná poskytnutá informácia z hľadiska svojej kvality a zároveň vnútorného vzťahu informanta k jej obsahu a jej poskytnutiu by preto nemala mať trestnoprávne dôsledky a mala by sa spravovať všeobecným režimom omylu ako takého. Z hľadiska trestnoprávnej úpravy a postihu je preto významnejšou koncepcia lživej informácie (dezinformácie) v jej rôznych podobách.²⁶ Práve dezinformáciu a ňou vyvolanej situácii informačného deficitu preto venujú pozornosť aj nami skúmané koncepty využívané trestným právom, hoci ich vzájomný vzťah a obsah môže byť v doktríne aj praxi trestného práva vyjasnený nedostatočne, a je potrebné im preto venovať osobitný záujem.

4 Vývoj právnej doktríny konceptov uvádzania do nesprávnej informačnej situácie

Je iba prirodzené, že v záujme pochopenia ideových východísk a skutočného významového obsahu jednotlivých konceptov používaných v slovenskom Trestnom zákone siahneme na tomto mieste aj po historických východiskách, z ktorých Trestný zákon vychádza a vychádzal, a to z tradície úpravy trestného práva na našom území. Práve vývoj doktríny trestného práva, manifestujúci sa v doktrinálne podkutých kodifikačných dielach trestného práva hmotného totiž môže poskytnúť odpoveď na otázku, aký je skutočný vzťah jednotlivých konceptov vystihujúcich nedostatočnú informačnú situáciu (dezinformačnú situáciu) spôsobovanú alebo využívanú páchatelmi trestných činov. Pozornosť pritom budeme venovať osobitne prvým moderným kodifikáciám trestného práva 19. storočia, a následne vývoju úpravy v 20. storočí na území Slovenskej i Českej republiky.

4.1 Trestný zákon – uhorský zákonný článok V/1878

Koncepciu uvedenia do omylu, resp. do stavu informačného deficitu, poznal už uhorský trestný zákon z roku 1878. Podľa jeho ust. § 317, ktoré by sme dnes mohli radiť medzi trestné činy proti slobode, a to ako slobode osobnej

²⁶ Dezinformácia sa považuje za širší pojem než lož, nakoľko existujú aj vizuálne dezinformácie, či dezinformácie bez úmyslu podviesť – tu však závisí aj od vlastnej definície lži, nakoľko tá môže byť pomerne širokou, a dokáže obsiahnuť aj uvedené prípady dezinformácií. FALLIS, D. The Varieties of Disinformation. In: FLORIDI, L., ILLARI, Ph. (eds.). *The Philosophy of Information Quality*. Cham: Springer, 2014, s. 138.

a slobode pohybu, tak i slobode informačnej, „*Kto diet'a mladšie než štrnásť rokov proti jeho vôli z moci jeho rodičov, opatrovníka alebo dozorcú násilím, brozbuou alebo ľst'ou²⁷ unesie alebo vo svojej moci zadrží, dopustí sa zločinu lúpeže diet'at'a a buď potrestaný káznicom do päť rokov.*“

Pre komparáciu s trestným činom podvodu, využívajúceho omyl tradične v jeho najčistejšej doktrinálnej podobe, môžeme poukázať na ust. § 379 ods. 1, kde sa však pri podvodnom omyle vyskytuje otvorene aj koncept úskoku, ľsti, ale i podvodného úmyslu: „*Podvodu sa dopustí, kto preto, aby sebe alebo inému opatril bezprávnny majetkový prospech, niekoho úskočne²⁸ uvedie v omyl alebo v omyle udržuje a tým jemu alebo inému spôsobí majetkovú škodu.*“ Podľa ust. § 384, za podvod²⁹ sa považuje a potrestá sa väzením do jedného roku, keď niekto, bárs aj bez podvodného úmyslu, ľstivou úskočnosťou³⁰ uvedie iného v omyl alebo ho v omyle udržuje, aby si od neho opatril úver alebo predĺženie úveru. Z uvedeného je zrejmé, že úskok či úskočnosť sa už dobovo chápali ako obdoba ľsti – vo všeobecnosti sa totiž chápali jednotne ako **konanie vedúce k úmyselnému uvedeniu alebo udržaniu v omyle, prípadne v inom obmedzení vedomia a vôle (napr. i uvedením do stavu bezbrannosti)**, ktoré je konaním trestným v zmysle vyššie uvedených skutkových podstat. Podvod si pritom tiež vyžadoval ľst'.

Aj starší rakúsky Trestný zákon z roku 1852 poznal podobné riešenie, keď v § 125 normoval skutkovú podstatu násilného smilstva nasledovne: „*Kdo osobu ženskou nebezpečným vybrožovaním, skutočne vykonaným násilím nebo ľstivým omámením smyslů učiní neschopnou, by mu odpor činila a v stavu tomto ji zneužije k mimomanželské souloží, dopustí se zločinu násilného smilstva.*“ Pre porovnanie možno tiež uviesť právnu úpravu podvodu v § 197: „*Kdo ľstivým předstíráním nebo jednáním jiného uvede v omyl, jimž někdo, buďž to stát, obec nebo jiná osoba na svém majetku nebo na jiných právech má škodu trpěti; anebo, kdo v tomto obmyslu a způsobem právě dotčeným užije omylu nebo nevědomosti jiného, dopustí se podvodu; nechť se k tomu*

²⁷ Uvedený preklad termínom „ľst'ou“ je až medzivojnového datovania, predtým sa môžeme stretnúť i s prekladom „podvodom“ – špeciálne v oficiálnom dobovom preklade uhorskej zbierky zákonov z roku 1878. Je teda zjavné, že medzi ľst'ou a podvodným konaním sa v danej dobe nenachádzali pevné mantinely.

²⁸ Preklad z roku 1878 používal iné výrazy – „ľstivým úkladom“, resp. „piklami, pletichami“.

²⁹ V roku 1878 preložené ako „klamstvo“.

³⁰ V roku 1878 preložené ako „ľstivou pletichou“.

dal svést zjištností, náruživostí, obmyslem, aby tím někomu zjednal proti zákonu výbodu nějaké, nebo jakýmkoliv obmyslem vedlejší.“ Aj tu teda bola leť nástrojom obmedzenia vôle a zároveň podmienkou podvodu ako trestného činu.

Zjavne teda právna veda 19. storočia a začiatku 20. storočia pracovala s konceptom ľsti, úskoku, podvodného konania, a inými podobnými spôsobmi konania, pomerne jednoduchým spôsobom – jednotným **chápaním tohto postupu ako úmyselného dezinformačného konania vedúceho k obmedzeniu vedomia a vôle inej osoby, ktorá sa tým následne dostáva do omylu, udržuje v omyle, alebo v stave bezbrannosti.**

Jednotlivé pojmy však neboli v kódexoch 19. storočia ešte definované, čo sa pokúsila v medzivojnovnej Československej republike napraviť až osnova trestného zákona z roku 1926.³¹ Tá už v § 13 definovala leť ako „*úmyselné spôsobenie alebo úskočné využitie omylu*“. Táto profesorská osnova bola po jej prepracovaní predstavená v roku 1937 v novej podobe,³² kde sa už k problematike ľsti a úskoku prikrčilo inak. Podľa § 19 ods. 3 bola **leť vnímaná ako osobitný spôsob spáchania trestného činu** – ľst'ou – t. j. úmyselným spôsobením omylu alebo zlomyseľným využitím omylu. Zaujímavosťou môže byť absencia výslovnej zmienky úskoku. Zároveň však samotné spôsobenie omylu alebo využitie omylu predstavovali aj znaky skutkovej podstaty podvodu, avšak už bez toho, aby bolo potrebné pracovať s **konceptom ľsti, ktorý sa mal využívať skutočne iba na vyjadrenie závažnejšieho spôsobu konania v konkrétnych skutkových podstatách.**

K účinným zmenám v právnej úprave týchto ustanovení trestných kódexov však v Československu v medzivojnovom období nedošlo, a až rekodifikácia z roku 1950 nanovo priniesla možnosť zamyslieť sa nad konceptmi informačného deficitu či dezinformácie v rovine trestného práva.

Trestný zákon, prijatý v roku 1950 ako zákon č. 86/1950 Zb., pritom používal oba termíny úskok aj leť – „*Rovnako sa potresce, kto úskočne alebo ľstivo vznikne do obvodu objektu dôležitého pre obranu vlasti alebo na iné také miesta.*“ (§ 91 ods. 2). Úskok však bol pritom chápaný užšie než je chápaný dnes, kedy

³¹ *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, II. Odůvodnění osnov.* Praha: Komise pro reformu československého trestního zákona, 1926.

³² *Odůvodnění Osnovy zákona, kterým se vydává trestní zákon.* Praha: Ministerstvo spravedlnosti Československé republiky, 1937.

sa ním rozumie širší okruh konaní ako v kódexe z roku 1950 – podľa § 270 ods. 1 kódexu z roku 1950 totiž dobová úprava trestného činu „Vyhýbanie sa služobnej povinnosti“ znela: „*Kto sa úmyselne vyhne plneniu služobnej povinnosti alebo služobného úkonu tým, že*

a) ublíži si na zdraví, opije sa alebo ináč sa urobí nespôsobilým, alebo

b) falšuje listinu, predstiera chorobu, použije iný úskok alebo sa odvoláva na náboženskú alebo inú presvedčenie,

potresce sa odňatím slobody na šesť mesiacov až päť rokov. “**Úskok sa teda spájal osobitne s falšovaním a predstieraním, ale nie s učením sa dočasne alebo trvalo nespôsobilým na výkon služobnej povinnosti, ako je tomu dnes.**

Lest’ bola zároveň rovnako ako v duchu návrhu z roku 1937 prít’azujúcou okolnosťou, a to ak išlo o „osobitnú lest’“ – ak páchatel’ „*spáchal trestný čin surovým spôsobom, zákerne, so zvláštnou ľst’ou, zo ziskuchtivosti alebo z iných nízkych pobútok*“ (§ 20 písm. c)). „Zvláštna lest’“ však rovnako ako úskok či „obyčajná“ lest’ nebola v tomto kódexe definovaná. Iba všeobecne možno vyvodit’, že vo všetkých prípadoch mohlo ísť o **vytvorenie situácie informačného deficitu – v prípade úskoku vo vzťahu k orgánom verejnej moci a v prípade „zvláštnej ľsti“ o závažnejší (ale nešpecifikovaný) spôsob využívania a zneužívania dezinformačnej situácie ľstivým postupom.**

Ako zaujímavosť tu možno tiež spomenúť rozlišovanie „prostriedkov na oklamanie“ (§ 152 ods. 2 písm. b) rozlišoval „*falšované listiny alebo iné prostriedky na oklamanie*“).

Ďalšia rekodifikácia trestného práva hmotného z roku 1961, zákonom č. 140/1961 Zb. v tomto kontexte priniesla zmeny – **úskok sa začal chápať širšie** (v § 138 čítame – „*sa poškodí na zdraví, falšuje listinu, uvedie nepravdivé okolnosti alebo použije iný úskok*“), ale na druhej strane sa zo zákonníka úplne **stratila lest’**. Pracovalo sa zásadne iba s využitím omylu a uvedením do omylu, prípadne s lžou – živým obvinením. Tento kódex teda do veľkej miery **opustil rozlišovanie medzi jednotlivými odteňmi nepravdivosti a nesprávosti poskytovaných informácií.**

Zrejme pritom nepôjde o náhodu, pretože s pojmom ľsti nepracoval zároveň v tej istej dobe ani kódex občianskeho práva hmotného, občiansky zákonník, zákon č. 40/1964 Zb. Iba v § 49 ods. 2 sa všeobecne hovorilo o jednotnej

kategorii omylu: „*Ak bol omyl druhým účastníkom vyvolaný úmyselne, má účastník, ktorý konal v omyle, právo odstúpiť od zmluvy, nech ide o akýkoľvek omyl.*“ Práve zdôraznenie slov „akýkoľvek omyl“ je asi najvýraznejším prejavom snahy o nerozlišovanie psychologických aspektov a filozofických aspektov omylu či dezinformácie, pričom postačoval akýkoľvek úmyselne vyvolaný omyl.

Až po rozsiahlych novelizáciách sa objavuje v Trestnom zákone aj v Občianskom zákonníku opäť návrat k rozlišovaniu otázok nepravdivosti a nesprávnosti informácií. Konkrétne, podľa ust. § 586 ods. 1 Občianskeho zákonníka platného v Slovenskej republike dnes platí „*Omyl o tom, čo je medzi stranami sporné alebo pochybné, nespôsobuje neplatnosť dohody o urovaní. Ak však omyl bol vyvolaný ľst'ou jednej strany, môže sa druhá strana neplatnosti dovoliť.*“ *Leť* je tu teda chápaná ako spôsob konania, ktorý môže mať za dôsledok, resp. sleduje ako cieľ vyvolanie omylu. Je to zároveň dôvod neplatnosti právneho úkonu podľa § 49a, a to i bez znaku „ľsti“: „*Právny úkon je neplatný, ak ho konajúca osoba urobila v omyle vychádzajúcim zo skutočností, ktorá je pre jeho uskutočnenie rozhodujúca, a osoba, ktorej bol právny úkon určený, tento omyl vyvolala alebo o ňom musela vedieť. Právny úkon je takisto neplatný, ak omyl táto osoba vyvolala úmyselne. Omyl v pohnutíke nerobí právny úkon neplatným.*“

Podľa súčasných predstaviteľov doktríny civilného práva, omyl možno vymedziť ako nesprávnu alebo neúplnú predstavu o skutočnosti.³³ Nemusí byť pritom vyvolaný druhou zmluvnou stranou, a táto ani o ňom strana nemusí vedieť. Omyl teda môže vzniknúť a manifestovať sa aj výlučne vo sfére konajúceho, bez podielu druhej strany dvojstranného právneho úkonu. Ak však na omyle má podiel aj druhá strana, v takom prípade sa rozlišujú situácie, kedy o omyle vedela a kedy ho sama vyvolala. Iba **samotné vyvolanie omylu (nie vedomosť o omyle) sa pritom v ust. § 586 Občianskeho zákonníka spája so ľst'ou – ako špecifickým spôsobom vyvolania omylu ľst'ou.** Ako presne sa však musí postupovať, aby šlo o leť, Občiansky zákonník výslovne nešpecifikuje. Komentárová literatúra³⁴ má za to, že o **leť ide vtedy, ak bol omyl vyvolaný úmyselne,**³⁵ a tento omyl prispel k právnomu úkonu konajúceho v omyle. Omyl totiž môže byť vyvolaný i nedbanlivostne alebo

³³ ŠTEVČEK, M. a kol. *Občiansky zákonník I: § 1–450*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 462.

³⁴ *Ibid.*, s. 466.

³⁵ *Ibid.*, s. 470–472.

i bez zavinenia. Iba úmyselné vyvolanie je teda ľstivým konaním. V takom prípade možno neplatnosť úkonu považovať za osobitnú súkromnoprávnu civilnú sankciu zneužitia dezinformácie.

Na druhej strane, **v dnešnom trestnom práve táto problematika nie je uchopená tak jednoznačne.** Podľa komentára k § 221 ods. 1 Trestného zákona,³⁶ uvedenie do omylu je konanie, ktorým páchatel' predstiera okolnosti, ktoré nie sú v súlade so skutočným stavom veci. Využitie omylu zase spočíva v tom, že páchatel' sám k vyvolaniu omylu neprispel, ale po zistení omylu iného koná, využívajúc omylu (v prípade podvodu koná zároveň navyše tak, aby na škodu cudzieho majetku seba alebo iného obohatil).

Okrem uvedenia do omylu a využitia omylu však Trestný zákon pozná aj **lest'** a **úskok**. Kým však **pri úskoku druhá strana nie je predstieraním vedená k akémukoľ'vek právnemu úkonu, a nanajvýš dochádza k zásahu do chodu orgánu a do jeho administratívnej činnosti, v prípade uvedenia do omylu vo všeobecnosti musí existovať osoba uvedená do omylu,** čo ovplyvní jej rozhodovanie a konanie. Zrejme **preto sa pod ľst'ou v § 122 ods. 6 Trestného zákona rozlišuje „uvedenie do omylu“ a „úskok“** – ako dva druhy konania spadajúce pod pojem lest'.

Trestný zákon však využíva tiež samostatný **koncept uvedenia do omylu a využitia omylu,** ktorý je zároveň aj **znakom podvodného konania,** ako aj skutkovej podstaty trestného činu **podvodu. Podvodné konanie je pritom širšie koncipované než využitie omylu v prípade ľsti, lebo podvodným konaním je aj využitie omylu vyvolaného tret'ou stranou.** Lest' je naopak vyvolaním omylu samotným páchatel'om, a následné využitie tohto omylu (a to zrejme paralelne s civilistickou doktrínou a trestnoprávnou tradíciou „zvláštnej ľsti“ úmyselným konaním³⁷).

Vuž zmienenom prípade § 179 slovenského Trestného zákona (Obchodovanie s ľuďmi) pritom zrejme preto dochádza ku kumulácii, resp. paralelnej

³⁶ BURDA, E. a kol. *Trestný zákon: Osobitná časť: Komentár – II. diel.* Praha: C. H. Beck, 2011, s. 524–525.

³⁷ Tomu by svedčila aj komentárová literatúra, ktorá zdôrazňuje, že použitie ľsti ako závažnejšieho spôsobu konania je jedným zo znakov kvalifikovaných skutkových podstát trestných činov (pozri tiež § 138 písm. f) Trestného zákona o závažnejšom spôsobe konania. ČENTEŠ, J. a kol. *Trestný zákon: Veľký komentár.* 5. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2020, s. 238.

možnosti spáchania trestného činu aj spôsobom ľsti (úmyselným **uvodením do omylu a jeho využitím**) aj spôsobom podvodného konania (**uvodením do omylu alebo využitím omylu spôsobeného tret'ou osobou**³⁸). Podľa odseku 1 totiž: „*Kto s použitím **podvodného konania, ľsti, obmedzovania osobnej slobody, únosu, násilia, brozby násilia, brozby inej ťažkej ujmy alebo iných foriem donucovania, prijatia alebo poskytnutia peňažného plnenia či iných výhod na dosiahnutie súhlasu osoby, na ktorú je iná osoba odkázaná, alebo zneužitia svojho postavenia alebo zneužitia bezbrannosti alebo inak zraniteľného postavenia zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme iného, hoci aj s jeho súhlasom, na účel jeho prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútenej práce či nútenej služby vrátane zobrazenia, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, nevoľníctva, núteneho sobáša, zneužívania na páchanie trestnej činnosti, odoberania orgánov, tkanív či bunky alebo iných foriem vykorisťovania, potrestá sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov.***“ **Podvodné konanie teda na rozdiel od ľsti zahŕňa aj iné spôsoby využitia omylu – ak ten bol napríklad iba využitý, ale nebol spôsobený páchateľom; dokonca mohlo ísť o omyl, do ktorého konajúceho (obet') uviedla iná (tretia) osoba.** Iba omyl vyvolaný a následne aj využitý tým istým páchateľom je teda ľst'ou, inak pôjde o podvodné konanie.

Podvodné konanie ale pritom nepredstavuje samostatné skutkové podstaty trestných činov – na ten účel sa uvedenie do omylu a využitie omylu pretašlo do samostatných skutkových podstat – napríklad podvodu a poškodzovania cudzích práv (§ 375). **Podvodné konanie teda nie je samostatnou skutkovou podstatou, ale len spôsobom konania** – osobitne v prípade trestného činu proti slobode, ktorým je obchodovanie s ľuďmi. **Lešť tiež podobne nie je samostatnou skutkovou podstatou, ale (závažnejším) spôsobom spáchania trestného činu.** Zaujímavosťou však pritom je to, že jeden z druhov ľsti, úskok, sa naopak považuje za samostatnú skutkovú podstatu trestného činu – **úskok sám osebe je v niektorých skutkových podstatách trestným činom** – postačí totiž použitie úskoku na naplnenie príslušnej skutkovej podstaty.³⁹

³⁸ BURDA, E. a kol. *Trestný zákon: Osobitná časť: Komentár – II. diel*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 321. Rovnako ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon: Velký komentár*. 5. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2020, s. 379.

³⁹ Tak ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon: Velký komentár*. 5. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2020, s. 863, 866.

4.2 Právna úprava v Českej republike: Lest' v trestných činoch proti slobode

Pri komparácii slovenskej právnej úpravy obchodovania s ľuďmi s úpravou v českom *Trestním zákoníku* je na prvý pohľad zrejmy rozdiel spočívajúci v tom, že Česká republika vypustila „podvodné konanie“ ako spôsob, ktorým je možné spáchať trestný čin obchodovania s ľuďmi. V znení § 168 ods. 2 (*Obchodování s lidmi*) sa tak nenormuje o podvodnom konaní, ale iba o zneužití omylu (čo je aj na Slovensku v podstate znakom podvodného konania): „*Stejně bude potrestán, kdo jinou osobu než uvedenou v odstavci 1 za použití násilí, pobrušky násilí nebo jiné těžké újmy nebo **Isti** anebo **zneužívaje jejího omylu**, tísně nebo závislosti, přiměje, zjedná, najme, zláká, svede, dopraví, ukryje, zadržuje, přijme nebo vydá, aby jí bylo užito...*“ Podobne v § 181 (*Poškození cizích práv*) – sa hovorí len o omyle a nekvalifikuje sa bližšie vo vzťahu k ľsti.

Pri inej skutkovej podstate trestných činov proti slobode, v § 172 *Trestního zákoníku* (*Zavlečení*) sa zase hovorí iba o ľsti: „*Kdo jiného **Istí**, násilím nebo brožbou násilí nebo jiné újmy zavleče do České republiky nebo do jiného státu, nebo ho přiměje, aby se do České republiky nebo do jiného státu odebral, nebo ho odvrací od návratu z České republiky nebo z jiného státu, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až osm let.*“

Rozdielom v porovnaní slovenskej a českej právnej úpravy je tiež to, že lest' sa pritom v českej úprave nepokladá za osobitný spôsob spáchania trestného činu, ale len za charakteristiku konania, resp. ako „zvláštna lest'“ sa chápe ako prít'azujúca okolnosť. To vyplýva z ust. § 42 (*Přítěžující okolnosti*): „*Soud jako k přítěžující okolnosti přibližně zejména k tomu, že pachatel [...] c) spáchal trestný čin surovým nebo trýznivým způsobem, zákeřně, se **zvláštní Istí** nebo jiným obdobným způsobem*“. Komplikáciou tu môže byť spojenie „zvláštní Istí“, ale tiež „jiným obdobným způsobem“, čo sú osobitne na účel prít'azujúcich okolností pomerne nevyjasnené koncepty, avšak v prípade „zvláštní Istí“ ide zároveň o pojem tradične sa v minulosti v právnej úprave vyskytujúci, a poukazujúci na závažnosť tohto spôsobu konania.

Je teda zrejme, že český zákonodarca pristúpil k jednoduchšiemu riešeniu – **lest'** považuje za prít'azujúcu okolnosť ak ide o „zvláštnu lest'“, a inak ju považuje za spôsob konania, ktorým páchatel' využíva alebo spôsobuj informačný deficit u obete trestného činu (podobne ako na Slovensku

v prípade podvodného konania). Zákonodarca sa v Českej republike zároveň **oprostil od konceptu podvodného konania**, ktoré nahradil iba koncepciou **využitia (zneužitia) omylu** druhej osoby. Zaujímavosťou je, že v prípade skutkovej podstaty podvodu (§ 209) český zákonodarca popri využití omylu zdôrazňuje aj zamlčanie podstatných skutočností. Podvod je totiž v § 209 ods. 1 definovaný nasledovne: „*Kdo sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl, využije něčeho omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti, a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci.*“ Ide teda o vymedzenie presne v duchu filozofie informácie.

Pre úplnosť možno napokon uviesť, že česká úprava pozná aj **úskok**, hoci nie je definovaný, rovnako ako nie je definovaná lešť. Z toho by sa však tiež dalo vyvodiť, že úskokom a ľst'ou sa chápu dva samostatné koncepty, na rozdiel od slovenskej úpravy, kde úskok je druhom ľsti.

Úskokom je napr. podľa § 384 ods. 1 *Trestního zákoníku (Vyhýbání se výkonu služby)*, podobne ako v predchádzajúcich úpravách a ako aj v slovenskej úprave, predstieranie alebo vyvolanie stavu nespôsobilosti výkonu služby: „*Kdo se za nouzového stavu v úmyslu vyhnout se výkonu služby poškodí na zdraví, předstírá nemoc, padělá listinu, zneužije návykovou látku nebo použije jiného úskoku, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta.*“ Podobne v § 388 ods. 1 *(Vyhýbání se výkonu strážní, dozorcí nebo jiné služby)*: „*Kdo se v úmyslu vyhnout se výkonu strážní, dozorcí nebo jiné služby poškodí na zdraví, předstírá nemoc, padělá listinu, zneužije návykovou látku nebo použije jiného úskoku, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.*“

Záverom tak možno konštatovať, že český zákonodarca znížil počet konceptov (pojmov), ktoré sa využívajú na označenie situácií dezinformačného konania ako konania spôsobujúceho alebo využívajúceho informačný deficit. Pojmy síce na rozdiel od slovenského zákonodarcu nedefinuje, ale zároveň medzi nimi – zvláštnou ľst'ou, ľst'ou, omylom a úskokom rozlišuje koncepcijnejšie ako zákonodarca slovenský, ktorý nemá ujasnený vzťah medzi ľst'ou, podvodným konaním, omylom a úskokom. Jasnejšia právna úprava a terminológia by tento stav mohla do budúcnosti vylepšiť, a to v záujme ako doktrinálnej čistoty, tak i predídania možným praktickým komplikáciám.

5 Záverom

Prehľad vývoja právnej úpravy poukazuje na zaujímavú skutočnosť nevyjasnenosti vzájomných vzťahov medzi pojmami a konceptmi (ne)pravdivosti a (ne)správnosti informácií v trestnom práve na území Slovenskej republiky. Tak ako úprava 19. storočia, aj súčasná úprava používa rôznorodé pojmy a rozlišuje lož, uvedenie do omylu, využitie omylu, lešť, úskok, predstieranie, ba dokonca i machinácie. Výnimkou z tohto stavu bolo obdobie zjednodušovania právnej úpravy v 50. a 60. rokoch 20. storočia, ktoré prinieslo zjednodušenie v tejto oblasti a opustenie mnohých z uvedených konceptov. Vývoj po roku 1989 však priniesol návrat k „tradičnej“ terminológii, ale zároveň i neujasnenosť a nejednotné používanie jednotlivých termínov a pojmov, ktorých vzájomný vzťah z výslovnej úpravy v trestných kódexoch nevyplýva ako jednoznačný. Zásadne možno formulovať predbežný záver, že lešť je spôsob spáchania trestného činu za úmyselného a zlomyseľného využitia omylu druhej osoby, pričom druhom ľsti je aj úskok, ktorý sa využíva najmä vo vzťahu k orgánu verejnej moci a správy a v záujme predísť plneniu verejnoprávnych povinností a úloh. Omyl však nemusí byť vyvolaný ľst'ou. Omyl v takom prípade bezľstnosti jeho vzniku, ale zároveň úmyselného využitia existencie omylu (napríklad spôsobeného treťou osobou), naplňuje skôr podobu podvodného konania (v ust. § 179 Trestného zákona), alebo priamo súčasť skutkovej podstaty podvodu, ktorá však už patrí do inej hlavy osobitnej časti Trestného zákona a chráni iné hodnoty ako je sloboda. Podvodné konanie tak považujeme za charakteristiku konania zneužívajúceho omyl obete, ktoré je buď trestné samo osebe v prípade podvodu, alebo predstavuje znak konania v rámci inej trestnej činnosti (obchodovanie s ľuďmi, obmedzovanie osobnej slobody). Práve v § 179 o obchodovaní s ľuďmi, ako trestnom čine proti osobnej slobode, sa v texte príslušnej právnej úpravy stretávame aj s ľst'ou ako spôsobom spáchania trestného činu, tak i s podvodným konaním ako druhom konania, ktoré tiež využíva omyl obete. Či je však tento koncept podvodného konania potrebný ako samostatný pojem, zostáva v porovnaní s českou skúsenosťou otáznym. Recentný návrh novely Trestného zákona, predložený ako vládny návrh, síce vo svojom bode 158 navrhoval určité zmeny skutkovej podstaty trestného činu § 179, avšak naďalej zachovával súčasný stav – s rozlišovaním podvodného konania

a l'sti, naznačujúc, že kde rozlišuje zákonodarca, musíme i my aj naďalej do budúcnosti rozlišovať.⁴⁰ Doterajšia nevyjasnenosť vzájomného vzťahu týchto pojmov však mohla a aj do budúcnosti môže spôsobovať určité rozpaky, a to aj v kontexte terminológie zvyšku trestného zákona, ktorý operuje aj s pojmami úskok, podvod, či prípadne aj predstieranie, falšovanie a machinácia takým spôsobom, ktorý neumožňuje jednoznačne vymedziť tieto pojmy a vzájomne ich rozlíšiť. Prihovárame sa preto za vyjasnenie na úrovni doktrínalnej aj legislatívnej, a to pokiaľ možno za využitia i poznatkov filozofie informácie, poukazujúcej práve na požiadavku dezinformačnej kvality informácie a uvedenia do omylu alebo využitia omylu, ako tých základných znakov konania, ktoré by mal byť v trestnej úprave sledované ako potenciálne nebezpečné, a preto trestné. Inšpiráciou nám pritom môže byť predsa len o niečo koncepcnejší prístup českého *Trestního zákoníku*.

Summary

Deceit in Crimes against Liberty: Philosophical and Historical Dimensions

The paper approaches various historical and contemporary criminal law concepts of deceit or misrepresentation (or the use of error) in the regulation of crimes against freedom in special parts of the criminal codes valid in the territory of today's Slovakia and the present-day Czech Republic. It also reflects on the nature of deceit and its relationship to lies, fraud, error and subterfuge. An overview of the development of legislation points to the interesting fact of unclear mutual relations between terms and concepts of truth and correctness of information in criminal law in the territory of the Slovak and Czech Republics. Both the 19th century regulation and the current regulation use a variety of terms and distinguish between lie, fraud, error, misrepresentation, subterfuge, pretense, and even machination. The legislation in the 1950s and 1960s brought simplification in this area by abandoning many of the mentioned concepts. The development after 1989 brought a return to „traditional“ terminology, but also the vagueness and non-uniform use of individual terms and concepts, the mutual

⁴⁰ *Vládny návrh novely trestného zákona*. Dostupné z: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=527157> [cit. 1. 9. 2023].

relationship of which is not clear from the wording of criminal codes. Fundamentally, a preliminary conclusion can be formulated that deceit is a way of committing a crime with the malicious intentional use of a natural person's mistake, while trickery as a type of deceit is used mainly in relation to a public authority and public administration bodies. Fraudulent conduct is considered to be a characteristic of an action that is not in itself a way of committing a crime, but only a general type of action that is criminal in itself only in the case of fraud, or another explicitly criminal activity (trafficking in human beings, restriction of personal freedom). Precisely in § 179 on human trafficking, as a crime against personal freedom, in the text of the relevant legislation we encounter deception as a method of committing a crime, at the same time as fraudulent acting. The question therefore arises as to whether this distinction is a purely academic problem that cannot cause confusion in practice, or whether it is also a practical problem and it is potentially appropriate to solve it in such a way as to make the terminology more transparent – either by way of simplification towards reducing the number of used concepts, or at least clarification of their mutual relations and overlaps.

References

- BOK, S. *Lying: Moral Choice in Public and Private Life*. New York: Pantheon Books, 1978. DOI: <https://doi.org/10.2307/1288137>
- BURDA, E. a kol. *Trestný zákon: Osobitná část: Komentár – II. diel*. Praha: C. H. Beck, 2011.
- CARSON, Th. L. *Lying and Deception: Theory and Practice*. Oxford: Oxford University Press, 2010. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199577415.001.0001>
- ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon: Velký komentár*. 5. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2020.
- DOKULIL, M. Skromný (a předběžný) příspěvek k teoriím pravdy. In: NOSEK, J. (ed.). *Úvahy o pravdivosti*. Praha: Filosofia, 2001.
- FALLIS, D. Lying and Deception. *Philosophers' Imprint* [online]. 2010, roč. 10, č. 11. Dostupné z: <https://philpapers.org/rec/FALLAD> [cit. 1. 1. 2023].

- FALLIS, D. The Varieties of Disinformation. In: FLORIDI, L., ILLARI, Ph. (eds.). *The Philosophy of Information Quality*. Cham: Springer, 2014. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-07121-3_8
- FLORIDI, L., ILLARI, Ph. (eds.). *The Philosophy of Information Quality*. Cham: Springer, 2014. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-07121-3>
- CHISHOLM, R. M., FEEHAN, Th. D. The intent to deceive. *Journal of Philosophy*. 1977, č. 74. DOI: <https://doi.org/10.2307/2025605>
- JABLOŇSKA-BONCA, J., ZEIDLER, K. *Pravnik a sztuka retoryki i negocjacji*. 2. vyd. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.
- JAROŠOVÁ, A., BUZÁSSYOVÁ, K. (red.). *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011.
- KAČALA, J., PISÁRČIKOVÁ, M., POVAŽAJ, M. (red.). *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda, 2003.
- KNAPP, V., HOLLÄNDER, P. a kol. *Právne myslenie a logika*. Bratislava: Obzor, 1989.
- MAHON, J.E. The Definition of Lying and Deception. In: *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/lying-definition/> [cit. 1. 1. 2023].
- MARKLAND, A. *The Genealogy of Lying and Deception in Political Theory. (Thesis)*. Middletown, CT: Wesleyan University, 2012. Dostupné z: http://wescholar.wesleyan.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1784&context=etd_hon_theses [cit. 1. 1. 2023].
- NOVÁK, L., VOHÁNKA, V. *Kapitoly z epistemologie a noetiky*. Praha: Krystal OP, 2015.
- Odůvodnění Osnovy zákona, kterým se vydává trestní zákon*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti Československé republiky, 1937.
- PECIAR, Š. (red.). *Slovník slovenského jazyka. II. L – O*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1960.
- PECIAR, Š. (red.). *Slovník slovenského jazyka. III. P – R*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963.

- PECIAR, Š. (red.). *Slovník slovenského jazyka. IV. S – U*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964.
- PEIRCE, Ch. S. *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Vol. V: Pragmatism and Pragmaticism*. Cambridge: Harvard University Press, 1934.
- Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového, II. Odůvodnění osnov*. Praha: Komise pro reformu československého trestního zákona, 1926.
- RENEE, J. *Descartes on Human Error*. Dostupné z: <https://u.osu.edu/freewill/descartes-2/descartes-on-human-error/> [cit. 1. 1. 2023].
- SCOTT, A. *The Power of Language: Philosophy and Society*. Dostupné z: <http://philosophyreaders.blogspot.com/2013/03/the-morality-of-lying-and-deception.html> [cit. 1. 1. 2023].
- STOČESOVÁ, S. *Omyl v českém a zahraničním trestním právu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013.
- ŠTEVČEK, M. a kol. *Občiansky zákonník I: § 1–450*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019.
- TURRI, A., TURRI, J. The Truth about Lying. *Cognition* [online]. 2015, č. 138, s. 161–168 [cit. 1. 1. 2023]. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2015.01.007>
- Vládny návrh novely trestného zákona*. Dostupné z: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=527157> [cit. 1. 9. 2023].

Útvary meziválečného Policejního ředitelství v Praze na boj proti obchodu s bílým masem a šíření nemravné literatury

PhDr. David Hubený, Ph.D.

Národní archiv, Praha

ORCID: 0000-0002-6680-7152

1 Úvodem

Vznik nového státu kladl na jeho představitele mnohé úkoly. Vedle zajištění fungování ve vztahu k vlastnímu obyvatelstvu a zajištění nárokovaných hranic, resp. jejich prosazení proti sousedům, bylo nutné, aby stát mohl fungovat i v rámci mezinárodního společenství, které ostatně od nových státních útvarů očekávalo, že než se stanou řádnými signatáři různých mezinárodních dohod, úmluv a konvencí, budou se jimi řídit ještě před oficiálním přistoupením. Nešlo jen o ochranu majetku zahraničních vlastníků, ale rovněž o zajištění elementární míry bezpečnosti a nutné spolupráce bezpečnostních složek.

Československo ve správní a legislativní oblasti programově navazovalo na dědictví bývalého mocnářství, což se dotýkalo rovněž jeho bezpečnostních složek. Zatímco četnictvo vykonávalo dozor na venkově a maloměstech, tak státní policie fungovala jen ve velkých městech. Při vzniku státu působila policejní ředitelství jen v Brně a v Praze, přičemž jen to pražské bylo plně vybaveno. Jelikož se Praha stala novým hlavním městem celého státu a s přihlédnutím na úplnou zařízenost jeho policejního ředitelství, bylo zřejmé, který úřad bude pověřen úlohou národního garanta mezinárodních závazků v oblasti boje proti kriminalitě v jejích specializovaných podobách. Navíc v rámci ředitelství působilo množství pracovníků, kteří se zapojili do zápasu o národní osvobození, tudíž politická reprezentace se nemusela obávat, že by odborně kvalifikovaní úředníci během mezinárodních jednání vystupovali protistátně či šířili protistátní propagandu. Navíc z Vídně, ale samozřejmě i dalších míst někdejší podunajské monarchie, přicházeli

čeští zaměstnanci, kteří měli zkušenost s působením v rámci mezinárodních dohod.

V prvních letech po první světové válce byla inspirace vídeňským policejním ředitelstvím více než zřejmá a Policejní ředitelství v Praze doplňovalo svoji organizaci podle vídeňského vzoru a zároveň postupně přebíralo jeho úkoly. Veškerou tíhu praktického výkonu však neslo obvykle bezpečnostní oddělení Policejního ředitelství v Praze nesoucí pořadové označení IV., neboli pověstná čtyřka, i když ve skutečnosti se fakticky jednalo o odbor, protože, jeho příslušníci měli případy přiděleny jednak podle obvodů jim svěřených městských částí, jednak podle specializace na určité trestné činy,¹ a tito specialisté byly v rámci oddělení (odboru) pověřovány vedením jednotlivých zvláštních ústředen, které tedy byly reálně odděleními či referáty.

Pramennou základnu k poznání boje pražské policie proti obchodu s bílým masem a výrobě a distribuci pornografie představuje fond Policejní ředitelství Praha II – prezidium uložený v Národním archivu, neboť v rámci jednotné spisovny prezidia byly ukládány i písemnosti jeho specializovaných útvarů. Naneštěstí fond během své existence utrpěl četnými ztrátami: Některé citlivé spisy si po okupaci převzalo gestapo, další byly v roce 1942 převedeny na nově vzniklé Kriminální ředitelství, které bylo součástí Policejního ředitelství v Praze, ale z jeho činnosti se prakticky nic nedochovalo, a po roce 1945 byly další spisy převzaty orgány Sboru národní bezpečnosti. Ostatní archivy a archivní fondy posloužily jen doplňkově. Informačně hodnotný je též Věstník Ministerstva vnitra Republiky československé, který publikoval výnosy o vzniku nových útvarů a jejich úkolech.

2 Úřad pro potírání nemravných publikací

V březnu 1921 bylo Policejní ředitelství v Praze vyzváno Ministerstvem vnitra, aby připravilo vše pro převzetí funkce ústředního úřadu pro potírání nemravných publikací na základě mezinárodní smlouvy ze 4. května 1910, k níž republika chtěla přistoupit. Přípravnými úkoly bylo pověřeno I. a IV. (bezpečnostní) oddělení, přičemž v rámci příprav byla I. oddělením

¹ ČELANSKÝ, V. *Vyšetřovací metody bezpečnostní služby*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1932, s. 272.

zavedena zvláštní evidence pornografických tiskovin, stejně jako avizovaných knih či jiných tiskovin, o nichž se oddělení dozvědělo, a samozřejmě zaznamenalo všechna nacionálně dopadených prodejců. Pro další vývoj se žádal přiděl úřední síly s tím, že prozatím zápisy diktoval vedoucí I. oddělení jednomu kancelářskému pomocníkovi. Ostatně jen přednosta ústředny v roce 1921 dostal vlastní místnost a ostatní personál sídlil v prostorách I. oddělení. Ředitelství se pokusilo na konto nového úřadu získat alespoň několik nových kusů nábytku, ale Zemská správa politická v Praze byla proti s tím, že pro tak malou agendu se nic nakupovat nemusí... I tak však na podzim 1921 Ladislav Chrpa, který měl převzít řízení zamýšleného oddělení, požádal o nutné úřední knihy, prostory, kancelářské a výkonné síly.² V létě 1922 pak bylo ředitelství informováno, že přistoupení bylo realizováno a ústředna by měla zahájit ihned svoji činnost, o čemž byly informovány i další zainteresované úřady.³ Ředitelství však mohlo již sdělit, že ústředna funguje pod Chrpovým vedením za pomoci PhDr. Josefa Foltýna, který se problematikou zabýval i na I. oddělení, přičemž úřadovna byla vybavena indexy pro evidenci osob i obchodníků zabývajících se rozšiřováním a výrobou pornografie, dále indexem pro osoby podezřelé, rovněž fungoval protokol došlých spisů, registratura a archiv pro uložení zabavených pornografických tiskovin a výrobků. Úřad měl telegrafickou zkratku „Pgf“. V polovině září 1922 již úřadovna evidovala 200 čísel jednacích, přes 800 zabavených pohlednic a dostávala informace o vzniku partnerských institucí v okolních státech.⁴

Oddělení se samozřejmě zabývalo různými podněty, např. že ve výkladní skříni Zdenky Mostecké jsou vystaveny nemravné pohlednice. Šetření zjistilo, že se jedná o reprodukce starých mistrů, které nebudí žádné pohoršení, přesto je obchodnice stáhla z výkladu a tento stav byl udržován i při následné kontrole.⁵

² Národní archiv, Policejní ředitelství Praha II. – prezídium (dále „NA, PP“), kart. 264, sign. P 59/27, manipulační období 1921–1930.

³ Ústřední úřad pro potírání pornografie (Oběžník min. vnitra ze dne 30. 7. 1922, č. 60001/5.). *Věstník Ministerstva vnitra Republiky československé* (dále „VMV“), 1922, roč. IV., č. 7, s. 217.

⁴ NA, PP, kart. 264, sign. P 59/27, manipulační období 1921–1930.

⁵ NA, PP, kart. 264, sign. P 59/27, manipulační období 1921–1930.

Chrupu záhy nahradil Bohuslav Skvrna, který na podzim 1923 upozornil, že mládež je kařena prodejem brakové literatury (detektivky, Venušiných povídek apod.) v krámcích papírníků, trafik a jiných obchodů bez náležitě licence. Policejní prezident rozhodl, že zákrok proti těmto prodejcům nepovede tiskové oddělení, nýbrž ústředna proti pornografii. Ostatně Skvrna na začátku roku 1923 požadoval, aby na dveřích jeho kanceláře i na orientační tabulce byl uveden správný název útvaru „*Ústřední úřad pro potírání pornografie*“ a nikoliv jako dosud „*Oddělení pornografické*“, neboť to „*dává podnět ke vtípům, jako by to bylo oddělení nějakého panoptika, kde se tajně okazují [!] věci pornografické.*“ Požadavek na správné označení se však netýkalo jen ústředny, ale i divadelního oddělení, které Skvrna paralelně vedl a které bylo vadně označeno jen jako „*Divadelní cenzúra*“ [!], což bylo špatně jak gramaticky, tak i věcně a opět to byl podnětem ke vtípům, že „*divadelní cenzúra [!] policejního ředitelství má ,o kolečko více‘*“. Ostatně Skvrna chtěl, aby na jeho dveřích bylo jen sdělení, že je přednosta divadelního oddělení, neboť vedení ústředního úřadu pro potírání pornografie „*by bylo jednak příliš dlouhé a jednak není pro strany důležitě.*“ Požadavku bylo obratem vyhověno.⁶

Následně byla ústředna vyvedena z divadelního oddělení a přičleněna v oddělení tiskové, jehož přednosta se stal rovněž šéfem ústředny, která byla průběžně informována o nových protějšcích či přesunech jejich pravomocí na jiné úřady. Ostatně berlínská policie pozvala své pražské kolegy na policejní výstavu připravovanou na rok 1926, včetně boje proti pornografii. Bohužel, nevíme, zda se dostavil československý zástupce. V roce 1926 však přišel podnět na zamyšlenou, zda po francouzském vzoru nezavést u ústředny „*zvláštní laický poradní sbor, sestavený ze zástupců v úvahu přicházejících institucí.*“ Návrh však byl odmítnut s tím, že agenda sama upadá, tudíž není nutné zavádět cokoliv nového.⁷

Na konci roku 1929 byla situace dlouhodobě stabilizovaná s tím, že stále více ubývalo čisté pornografie, kdy se vydávaly maximálně bibliofilské kuriozity a soukromé tisky, které se však dále nešířily. Naopak vzrůstal obchod s literaturou kulturně-historickou a sexuálně psychologická se závadnými vyobrazeními. Šlo zejména o díla vydaná ve Vídni a do státu dodávané na základě

⁶ NA, PP, kart. 264, sign. P 59/27, manipulační období 1921–1930.

⁷ NA, PP, kart. 264, sign. P 59/27, manipulační období 1921–1930.

soukromé objednávky. Vysoké ceny těchto děl pak bránily jejich rozšíření. Vzrůst zájmu o hygienu a propagaci kultu nahoty, zejména v Německu, sice vedly k šíření podobné literatury, ale pro názorné snímky nahých lidských těl nebyla příslušná literatura připuštěna k poštovní dopravě do republiky (např. Eos, Figaro, Kunst-Student a Liebe und Ehe). V tomto smyslu byla průběžně informována i Společnost národů, která se ptala např. na počty případů, zkušenosti, legislativní opatření, adresy úřadů pověřených bojem proti nemravné literatuře apod., přičemž např. v roce 1930 bylo osvětleno, že pravá pornografie se na území státu ani nevyráběla, maximálně místně vznikaly oplzlé fotoakty, které byly distribuovány v různých nálevnách, kde však nebudily žádné pohoršení. Dodávky pornografie ze zahraničí byly směřovány hlavně na sběratele nebo „*ke ukojení mravní úchylnosti*“, ovšem doprava byla stěžována celními prohlídkami. Z domácích obchodníků byl policii znám zejména majitel firmy Hydiko František Trefný, o němž byla mimo jiné informována i berlínská policie, s níž měla ostatně pražská ústředna v této věci styky nejčilejší.⁸

I tak se však objevovaly zprávy, že pornografie roste, popř. novinové stesky (shodou okolností na censurou propuštěná díla⁹), popř. na vystavování díla Františka Drtikola ve výkladu a např. dle sdělení státního zastupitelství nebylo zákonného nástroje, jak zakročit proti inzerentům, kteří v denním tisku propagovali své prezervativy tvrzením, že jsou „*státně zřekoušené*“...¹⁰

Na podzim 1931 ústředna konstatovala po dotazu Ministerstva vnitra, že nemá potřebu nějaké reorganizace a že i styk se zahraničními partnery je bezproblémový s tím, že se jedná zejména o její obdoby v Berlíně, Budapešti a Vídni, odkud nejčastěji místní zájemci o danou literaturu rozšiřovali své sbírky. Zvláště bylo upozorněno v této souvislosti na „*periodické časopisy, které propagují pod rouškou estetiky a hygieny kult nahoty a vyhovují fotografickými reprodukcemi exhibicionismu a jiným podobným výstřednostem.*“ Tyto časopisy mohly vycházet legálně v Německu a zájem o ně rostl i na území republiky.

⁸ NA, PP, kart. 264, sign. P 59/27, manipulační období 1921–1930.

⁹ Konkrétně šlo o produkci nakladatele I. L. Kobera – d'ANGOULÉME, M. *Heptameron. Povídky královny z Navarry*. Praha: I. L. Kober, 1929 a BOCCACCIO, G. *Dekameron*. Praha: I. L. Kober, 1929. Firma I. L. Kober na pokyn policie stáhla z výkladní skříně naříkané fotoakty. NA, PP, kart. 264, sign. P 59/27, manipulační období 1921–1930.

¹⁰ NA, PP, kart. 264, sign. P 59/27, manipulační období 1921–1930.

Ministerstvo vnitra bylo naopak vyzváno, aby na existenci ústředny byly upozorněny okresní úřady, neboť „*pozornost obchodu necudnými publikacemi*“ věnují jen policejní úřady, které o svých zákrocích informují pražské policejní ředitelství.¹¹

3 Ústřední úřad pro potírání obchodu ženami a dětmi

Z Policejního ředitelství v Praze se výnosem Ministerstva vnitra z 18. února 1922 v důsledku přistoupení Československa k dohodám o potírání obchodu s bílým masem stal zároveň Ústřední úřad pro potírání obchodu ženami a dětmi, což znamenalo centralizaci sledování a potírání této odporne kriminální aktivity domácími úřady a spolupráce se zahraničními partnery. I v tomto případě pražské ředitelství převzalo úkoly někdejší Zentralstelle zur Überwachung des Mädchenhandels vzniklého v roce 1905 u vídeňského policejního ředitelství. Ještě před podpisem dohody se podřízené orgány Ministerstva vnitra žádaly, aby učinily všechny přípravy tak, aby úřad, resp. některý z útvarů policejního ředitelství, mohl agendu začít ihned vykonávat.¹²

Šéfem Ústředního úřadu pro potírání obchodu ženami a dětmi se stal vrchní policejní rada Ladislav Drašner, který také sloužil za kontakt odborníkům ze Společnosti národů při jejich šetřeních v ČSR, přičemž ostatní úřady byly žádány, aby delegaci vycházely vstříc.¹³ Specializace na tuto problematiku byla přirozená, protože v meziválečném období toto odvětví kriminality procházelo značnými proměnami¹⁴ a navíc se ředitelství muselo tak jako tak vyrovnat s následky světové války: Během první světové války¹⁵ působilo v Praze 22 bordelů, které na začátku války v letech 1914 a 1915 zažily jakýsi úpadek, neboť prostitutky si více vydělaly více na ulici, ale v letech 1917

¹¹ NA, PP, kart. 1113, sign. P 71/58, manipulační období 1931–1940.

¹² Zřízení ústředního úřadu pro potírání obchodu děvčaty v Československé republice (Výnos ministerstva vnitra ze dne 18. 2. 1922, č. 90071/5.). *VMV*. 1922, roč. IV., č. 2, s. 40.

¹³ Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Trebišov, Okresný úrad Sečovce, kart. 2, č. j. 108/1925.

¹⁴ Podrobněji viz JANČÍK, D. Prostituce v českých zemích v období První republiky. In: ŠTEMBERK, J., SKŘIVAN, A. ml. (eds.) *Cestami hospodářských dějin*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2020, s. 246–302.

¹⁵ JANKO, J. Prostituce v Praze v letech 1911–1918. *Věstník Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy*, 1920, roč. II., č. 4, s. 89–92 (dále „VMVZTV“).

a 1918 se naopak stahovaly do bordelů, kde měly méně starostí s obstaráváním denních životních prostředků. Zároveň rozvoj prostituce byl zapříčiněn tím, že mravnostní oddělení do roku 1915 mělo jen dva úředníky a dva civilní strážníky, v letech 1916 a 1917 jednoho úředníka a čtyři civilní strážníky, do října 1918 to byl jeden úředník a šest civilních strážníků a od listopadu 1918 jeden úředník a osm civilních strážníků.¹⁶ Nepřekvapí proto, že po první světové válce byly obrovským problémem pohlavní nemoci.¹⁷

V polovině dvacátých let se diskutovalo nad zřízením nádražní služby, která by poskytovala pomoc s ubytováním a nalezením zaměstnání z venkova příchozím děvčatům, ale i dalším skupinám obyvatelstva, aby se nedostaly do sociální tísně, která by je přivedla na cestu prostituce, popř. se nestaly obětí kuplířů. O akci mělo zájem Sociální oddělení Policejního ředitelství v Praze, ale též např. kolegové z Košic a Bratislavy.¹⁸

4 Všeobecná kriminální ústředna a její Ústředna k potírání obchodu ženami a dětmi

V polovině dubna 1929 Ministerstvo vnitra avizovalo, že v důsledku nutnosti celkové evidence zločinců a stop, jakož i rozšíření geografické oblasti působení některých kriminálníků a využívání moderních výtvarných prostředků, dojde v rámci pražského policejního ředitelství ke zřízení Všeobecné kriminální ústředny (dále „VKÚ“). Jejím úkolem měla být celorepubliková evidence zločinců a jejich skutků. Jednalo se o zločince neomezuující se na určitou zeměpisnou oblast nebo místo, specializované zločince, dále zvláště nebezpečné zločince obtížně zjištělné nebo páchající vysoké majetkové škody; dále pomoc při zdokonalování teoretického výcviku bezpečnostních orgánů v boji proti těmto zločincům. Z těchto důvodů měla VKÚ převzít funkce, které dosud vykonávaly různá centrální oddělení a ústředny pražského policejního ředitelství.¹⁹

¹⁶ JANKO, J. Prostituce v Praze v letech 1911–1918. *VMVZTV*. 1920, roč. II, č. 4, s. 92.

¹⁷ JANKO, J. Rozšíření pohlavních nemocí. *VMVZTV*. 1920, roč. II, č. 7, s. 165–168.

¹⁸ Slovenský národný archív, Policačné riaditeľstvo v Bratislave (dále „SNA, PR Bratislava“), kart. 535, sign. Mat/264/1.

¹⁹ Zřízení „Všeobecné kriminální ústředny“ u policejního ředitelství v Praze (Oběžník ministerstva vnitra ze dne 13. dubna 1929, č. 62901/1928-5). *VMV*. 1929, roč. XI., č. 5, s. 116–117.

Všechny policejní a četnické útvary byly povinny informovat VKÚ ihned a nejkratší cestou (včetně telefonu a telegrafu) o zločinech a zločincích páchajících výše uvedené akty. VKÚ mohla na dožádání poskytovat údaje přímo konkrétním útvarům, např. četnické stanici, ale VKÚ vůči ostatním složkám bezpečnostního aparátu neměla nařizovací právo. VKÚ pak měla udržovat kontakt se svými zahraničními obdobami a mezinárodními orgány. Další informační zdroj pro VKÚ měly představovat zprávy od věznic sborových soudů a trestnic, které hlásily přijetí a propuštění vězňů, kteří se zabývali výše popsány zločiny. Příslušné pokyny správám vězeňských zařízení mělo vydat Ministerstvo spravedlnosti.²⁰

Vznikem VKÚ neměly u Policejního ředitelství v Praze vzniknout větší osobní či věcné změny. VKÚ měla zahájit plnou činnost k 1. prosinci 1929. Jako obvykle, Ministerstvo vnitra zaúkolovalo Zemský úřad v Praze, aby v případě nutnosti dodání personálu, vybavení a místností „*potřebné zařídil se vším urychlením*“, nebo předložil patřičné návrhy. Policejní ředitelství v Praze mělo dohodnout součinnost s Ústředním četnickým pátracím oddělením.²¹

Jedním ze zájmových zločinů ústředny se stal přirozeně obchod s bílým masem,²² jehož potíráním se v rámci ústředny věnovala Ústředna k potírání obchodu ženami a dětmi.²³

Ústředna vykonávala celkové pozorování situace, ve spolupráci s ostatními úřady připravovala nutná opatření a zprostředkovávala styk domácích bezpečnostních složek se zahraničím,²⁴ přičemž byla průběžně informována o výsledcích aktivit zahraničních partnerů či jejich organizačních proměn, ale i jednání konferencí a komisí Společnosti národů, popř. přístupu dalších států k příslušným úmluvám. Průběžné zprávy dostával úřad i od Státního úřadu statistického, např. kolik žen přijelo do republiky hledat práci. Údaje

²⁰ Zřízení „Všeobecné kriminální ústředny“ u policejního ředitelství v Praze (Oběžník ministerstva vnitra ze dne 13. dubna 1929, č. 62901/1928-5). *VMV*. 1929, roč. XI., č. 5, s. 116–117.

²¹ *Ibid.*

²² Všeobecná kriminální ústředna. Provisorní jednací řád, obsahující zásady úřadování Všeobecné kriminální ústředny ve styku s jinými úřady a bezpečnostními orgány, jakož i ustanovení organizační (Tento provisorní jednací řád schválen byl výnosem ministerstva vnitra ze dne 23. 11. 1929, č. 60609/1929/5). *VMV*. 1929, roč. XI., č. 12, s. 269.

²³ *Ibid.*, s. 269–270.

²⁴ *Ibid.*, s. 278.

poskytoval i Československý Červený kříž ohledně vystěhovalectví. Počet prošetřovaných případů vzrostl ve třicátých letech, a hlavně v období před druhou světovou válkou.²⁵

Ústředna spolupracovala v USA s místními sociálními organizacemi, které navštívily v novém americkém domově příchozí mladé ženy z Československa, aby bylo zřejmé, že jsou v pořádku. Podobnou spolupráci chtěla navázat i v Argentině, kam vyjelo ve třicátých letech větší množství mladých žen, zvláště když v té době probíhalo šetření o údajně rozsáhlém obchodu s bílým masem, kterou údajně do roku 1927 prováděla organizace s více než 400 členy pod názvem Varsovia a následně Zwi Migdal. Každoročně však úřad prošetřoval množství hlášení od úřadů, soukromníků i novinářů, přičemž prakticky vždy se jednalo o planý poplach.²⁶ Na některé inzeráty upozornil i sám tisk, který před uveřejněním chtěl nejprve znát názor policie, která se neprodleně spojila se svými partnery v zahraničí.²⁷

Občas se však podařilo objevit případ, kdy byla žena vylákána do ciziny a tam nucena k prostituci: V případě Libuše Hromádkové (nar. 1912), kterou takto její přítel vylákal do ciziny, bylo zjištěno, že se jednalo o v Praze známou prostitutku. Naštěstí se jí však podařilo vrátit domů, neboť pasák ji opustil, jakmile zjistil, že po něm bylo vyhlášeno pátrání.²⁸

Pro různé dotazy Společnosti národů byla např. v létě 1935 vypracována zpráva o pomoci prostitutkám, pokud chtěly zanechat své činnosti. Bohužel, zpráva podávala obraz dosti depresivní. Ve většině velkých měst, včetně Prahy, byla u policejních úřadů zřízená sociální oddělení, z jehož agendy u pražského policejního ředitelství se bohužel nic nedochovalo, ale které zřejmě aktivně spolupracovalo s ústřednou. Sociální oddělení věnovala pozornost mladým prostitutkám a ženám ohroženým prostitucí. Těm sociální oddělení spolu s rodiči, soudy a sociálními institucemi poskytovala pomoc. Sociálním oddělením byly předávány *„všechny ženy, které poprvé byly zadrženy při prostituci, a ty, které tvrdí, že se prostituci oddávají z bídy a nezaměstnanosti.“* Do ústavů mohly být dodávány jen zdravé ženy, tudíž začasťe musely

²⁵ NA, PP, kart. 1109, sign. P 71/39, manipulační období 1931–1940.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

být donuceny k léčbě některé z pohlavních chorob, popř. vůbec donuceny k nastoupení do ústavu, neboť se ukrývaly. Podařilo se dosáhnout podle možností praxe, že na léčení byly chovanky dováženy ze sociálních ústavů, aby bylo s převýchovou započato co nejdříve. Většina ústavů se snažila ze svých klientek vychovat pomocnice v domácnosti, přičemž vlivem ústavní disciplíny se dařilo dosahovat mnoha úspěchů, které však začasté rázem zmizely, jakmile ženy opustily ústav, neboť nezvládly přechod na svobodu. Některé ústavy se proto snažily udržovat kontakt s bývalými schovankami i po propuštění. Policie cítila jako nedostatek absenci instituce, která by prováděla přechodnou péči a pomáhala, než se ženy stanou finančně samostatnými, tj. než dosáhnout slušných mezd. Některé ústavy to sice zkoušely, ale brzdil je nedostatek peněz. Skutečností však bylo, že zájem o převýchovu prostitutky projevovaly pouze na podzim, kdy již nebylo možné přespávat venku, a ústav skýtal příjemnější ubytování. Pozornost byla také věnována léčbě pohlavních chorob podle zákona č. 241/1922 Sb. z. a n., podle nějž byly povinny se léčbě podrobit všechny nemocné osoby, ale často k léčbě musely být osoby nuceny, ačkoliv bylo léčení tajné.²⁹

Policie se s ohledem na vzrůstající počet nelegální prostituce, pouliční, v různých barech, hostincích, pedikúrách, závodech na šití pánského prádla atp., přiklápěla k obnově veřejných domů, neboť častá obměna personálu neumožňovala hlídat zdravotní stav. Navíc v úředně kontrolovaných bordelech bylo snadné před prostitutací chránit mládež. Policie upozorňovala, že zrušení veřejných domů bylo jen formální a ve skutečnosti byl zákon obcházen, např. za pomoci masérských salónů.³⁰

5 Úvahy o zavedení ženské policie

Na začátku roku 1938 rozjelo Ministerstvo vnitra dotazníkovou akci za účelem zjištění názorů policejních úřadů na možnost zavedení tzv. ženské policie, po které se opakovaně volalo v denním tisku, přičemž ministerstvo sice považovalo ženy nevhodné pro přímý výkon bezpečnostní služby, ale bylo ochotno uznat, že by se mohly dobře osvědčit v oboru sociální péče a při mravnostní policii, zejména pokud cílem zákroku byly ženy, děti či mládež

²⁹ NA, PP, kart. 1109, sign. P 71/39, manipulační období 1931–1940.

³⁰ Ibid.

obecně. Ministerstvo také zjišťovalo, zda policejní úřady k podobným agendám již ženy přibírají a jak si vedou. Na ministerstvo v tomto ohledu tlačily různé ženské organizace, které upozorňovaly na podobné využití žen v zahraniční, kde ženy byly přibírány již na konci 19. století a hojně se rozšířily před první světovou válkou (USA, Německo, Norsko, Švédsko, Finsko, Nizozemí, Švýcarsko), ba v roce 1907 se tak stalo i ve Vídni.³¹ Další státoprávní vývoj však zabránil, aby tato dotazníková akce přinesla nějaké praktické výsledky, neboť během druhé republiky bylo přikročeno k propouštění ze státní správy, mimo jiné vdaných žen, s cílem udržet v zaměstnání muže od rodin.

6 Závěrem

Koordinací potírání obchodu s bílým masem bylo pověřeno Policejní ředitelství v Praze, které za tím účelem v rámci svých stávajících oddělení vytvářelo specializované skupiny pověřené rolí garanta mezinárodních závazků. To byl osud i jednotlivých ústředí, které byly fakticky jen skupinami v rámci některého pověřeného oddělení – obvykle bezpečnostního, které mělo v gesci vyšetřování závažné kriminality. Pro státní správu to bylo praktické, a hlavně levné řešení, protože nemusela zřizovat nová systemizovaná místa a vynakládat další finance za materiální zajištění nových úřadů. Na druhou stranu to bránilo hlubší specializaci a důkladnějšímu zkoumání této problematiky, protože se jednalo jen o jeden z mnoha úkolů, které musel řešit chronicky přetížený kádr policejního ředitelství.

Summary

Departments of the Interwar Police Headquarters in Prague to Combat the Trade in White Meat and the Spread of Immoral Literature

The formation of Czechoslovakia led to the accession of the state to already existing international agreements to suppress the most heinous crimes against human dignity: sexual slavery. The Police Headquarters in Prague became the national guarantor of the fulfillment of these obligations, which for this purpose had several specialized units whose tasks, staffing, as well as problems and successes are dealt with in the presented text.

³¹ SNA, PŘ Bratislava, kart. 664, sign. Mat/407/35.

References

- Národní archiv, fond Policejní ředitelství Praha II. – prezídium.
Slovenský národný archív, fond Policajné riaditeľstvo Bratislava.
Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Trebišov, fond Okresný úrad Sečovce.
- d'ANGOULÊME, M. *Heptameron. Povídky královny z Navarry*. Praha: I. L. Kober, 1929.
- BOCCACCIO, G. *Dekameron*. Praha: I. L. Kober, 1929.
- ČELANSKÝ, V. *Výšetrovací metody bezpečnostní služby*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1932.
- JANČÍK, D. Prostituce v českých zemích v období První republiky. In: ŠTEMBERK, J., SKŘIVAN, A. ml. (eds.). *Cestami hospodářských dějin*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2020, s. 246–302.
- JANKO, J. Prostituce v Praze v letech 1911–1918. *Věstník Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy*. 1920, roč. II, č. 4, s. 89–92.
- JANKO, J. Rozšíření pohlavních nemocí. *Věstník Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy*. 1920, roč. II, č. 7, s. 165–168.
- Ústřední úřad pro potírání pornografie (Oběžník min. vnitra ze dne 30. 7. 1922, č. 60001/5). *Věstník Ministerstva vnitra Republiky československé*. 1922, roč. IV, č. 7, s. 217.
- Všeobecná kriminální ústředna. Provisorní jednací řád, obsahující zásady úřadování Všeobecné kriminální ústředny ve styku s jinými úřady a bezpečnostními orgány, jakož i ustanovení organizační (Tento provisorní jednací řád schválen byl výnosem ministerstva vnitra ze dne 23. 11. 1929, č. 60609/1929/5). *Věstník Ministerstva vnitra Republiky československé*. 1929, roč. XI, č. 12, s. 268–281.
- Zřízení ústředního úřadu pro potírání obchodu děvčaty v Československé republice (Výnos ministerstva vnitra ze dne 18. 2. 1922, č. 90071/5.). *Věstník Ministerstva vnitra Republiky československé*. 1922, roč. IV, č. 2, s. 40.
- Zřízení „Všeobecné kriminální ústředny“ u policejního ředitelství v Praze (Oběžník ministerstva vnitra ze dne 13. 4. 1929, č. 62901/1928-5). *Věstník Ministerstva vnitra Republiky československé*. 1929, roč. XI, č. 5, s. 116–117.

Případ Alexandra Sekereše – trestný čin znásilnění před soudem čs. legií v Rusku

Mgr. Jakub Novák

Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta,

Masarykova univerzita, Brno

ORCID: 0009-0001-7861-3515

1 Úvodem

Působení vojenské justice a vojenského práva československých legií během jejich účasti v ruské občanské válce je stále značně neprozkoumanou částí našich právních dějin, a to ať v oblastech větších, jakými jsou systém soudů či tvorba předpisů, či menších, jakými jsou konkrétní jednotlivé trestné činy či praxe konkrétních soudů.

Vzhledem k době, jakou legionáři na Sibiři strávili, a prostředí občanské války, by se mohlo zdát smutnou samozřejmostí, že případy znásilnění budou spojeny s realitou konfliktu a absolutní vojenské převahy, kterou československé vojsko po velkou část svého působení v této oblasti zaujímal. Skutečnost je ovšem taková, že zprávy o znásilněních spáchaných legionáři téměř neexistují, a to ať už se bavíme o denících, knihách či dobových administrativních a justičních záznamech vojska. Rozbor jediného dochovaného rozsudku v této oblasti je předmětem tohoto článku.

Základním zdrojem, ze kterého následující text vychází, je rozsudek divizního soudu III. divize č. j. D III 204/19. Jedná se o dochovaný opis rozsudku se standardními částmi, s jakými bychom se u obdobného dokumentu setkali i dnes (s výjimkou poučení na konci), přičemž součástí odůvodnění je poměrně detailní popis stíhaného skutku. Podpurnými zdroji, nezbytnými pro získání co nejlepšího přehledu v právní i obecné situaci, za které byl vydán, jsou jednak soudobé předpisy,¹ jednak kniha JUDr. Viktora Svobody Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi, která je cenným, ač stručným zdrojem

¹ Zejména zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích a usnesení sborového soudu čs. vojska na Rusi z 19. 5. 1919, č. S2/19-1 „Náhledy sborového soudu“.

obecných informací o fungování legionářského práva a justice. Konkrétněji problematice specifických trestných činů v praxi legionářských soudů však doposud nebyla věnována bližší pozornost.

Zkoumaný případ se odehrál v létě roku 1919 a byl spáchán legionářem slovenského původu jezdcem² Alexandrem Sekerešem.³

Vzhledem k tomu, že se jednalo o čin prokázaný poměrně detailně shodnými výpověďmi i lékařským posudkem, rozsudek jde brát jako vhodnou demonstraci toho, jak by legionářský soud přistupoval k obdobným činům. Lze na něm ukázat, jaké detaily justice považovala za důležité, jak přistupovala k oběti i jakým způsobem se stavěla k zákonem stanovené trestní sazbě.

2 Československé legie a jejich soudnictví v ruské občanské válce

Po evakuaci československých legií v Rusku z území Ukrajiny na začátku r. 1918 nastala pro příslušníky tohoto vojska specifická situace – byl naplánován jejich přesun do Francie a stali se oficiálně autonomním sborem v rámci francouzské armády.⁴ V tomto období byly legie také odděleny od systému vojenských soudů ruské armády, což vedlo k potřebě vytvoření vlastní soudní soustavy.⁵

Rok 1918 se nesl v duchu improvizovaného soudnictví (tzv. raný systém legionářských soudů) částečně inspirovaného ruským systémem,⁶ které se stabilizovalo až na podzim, a nakonec bylo zcela reorganizováno v únoru r. 1919 (tzv. pozdní systém legionářských soudů).⁷ Tato reorganizace byla důsledkem dvou faktorů – jednak byla reakcí na vznik samostatného Československa a měla reflektovat systém vojenských soudů v republice, jednak měla reflektovat přesun vojska z frontových bojů ke službě v zázemí při ochraně transsibiřské magistrály.⁸

² Hodnost jízdy odpovídající v dnešní terminologii vojínovi.

³ O osobě Alexandra Sekereše bohužel není dochováno o mnoho více záznamů, než zmíněný rozsudek a jeho základní legionářský spis (příhláška do legií, kmenový list atd.).

⁴ KLÍPA, B., PICHLÍK, K., ZABLOUDILOVA, J. *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 138–139.

⁵ SVOBODA, V. *Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi*. Praha: Památník odboje, 1924, s. 11.

⁶ Vojenský historický archiv, fond Sběrka důležitých dokumentů 1. odboje, karton 1, složka Zpráva o činnosti právního odboru.

⁷ Vojenský historický archiv, fond Min. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 98.

⁸ SVOBODA, V. *Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi*. Praha: Památník odboje, 1924, s. 18.

V novém systému existovaly tři stupně soudů, totiž soudy plukovní, divizní a soud sborový. Dvacet tři plukovních soudů mělo na starost trestné činy, kde navrhovaný trest přesahoval disciplinární pravomoci velitelů (30 dní domácího vězení, 15 dní prostého žaláře, nebo 8 dní zostřené žaláře), ovšem nepřesahoval šest měsíců. Divizní soudy pak měly na starost všechny případy, kde byl navrhovaný trest vyšší a též ty, kde byl obžalovaným velitel pluku či výše postavená osoba nebo soudce plukovního soudu. Dále též mohl plukovní soud případ postoupit diviznímu, pokud se domníval, že navrhovaný trest je nedostatečný. Sborový soud měl jako prvostupňový působit v případě souzení generálů, velitelů divizí, předsedů divizních soudů a členů sborového soudu, v praxi ovšem takový případ nikdy nenastal.⁹

Soud vyššího stupně vždy působil jako odvolací pro případ souzený u soudu podřízeného,¹⁰ sborový soud pak zároveň působil jako instance sjednocující právo legií na Rusi formou usnesení, která byla závaznými odpověďmi na dotazy nižších soudů v právních otázkách.¹¹

Místní příslušnost soudů byla v pozdním systému určena tak, že každého příslušníka vojska soudil jemu příslušný plukovní¹² soud, potažmo divizní soud divize, pod kterou daný obžalovaný spadal.¹³

Soudní soustava československého vojska na Sibiři zanikla postupně v souladu s jeho evakuací do Evropy. Soudy byly rušeny od prosince r. 1919 podle toho, které jednotky opouštěly Rusko, až nakonec definitivně zanikly bez náhrady s odjezdem posledních legionářů v r. 1920.¹⁴

Předpisy, které soudy čs. legií v Rusku používaly, se průběžně měnily. V zásadě se jednalo o posun od téměř absolutní tvorby práva soudy pro nemožnost přístupu k psaným předpisům (byť správně mělo být používáno francouzské vojenské právo), přes tvorbu vlastních předpisů za pomoci vlastního legislativního orgánu (Sjezd, resp. Sněm československého revolučního hnutí na Rusi)

⁹ Ibid., s. 24–27.

¹⁰ Ibid., s. 27.

¹¹ Vojenský historický archiv, fond Min. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 98.

¹² Navzdory názvu je třeba vyjasnit, že plukovní soudy nebyly vytvořeny jen u pluků, nýbrž v některých případech i u odlišných jednotek. Vlastní plukovní soudy tak měly například některé štáby, dělostřelecké brigády nebo úderný prapor.

¹³ SVOBODA, V. *Soudnictví v čl. vojsku na Rusi*. Praha: Památník odboje, 1924, s. 27.

¹⁴ VÁCHA, D. *Ostrovy v bouři*. Praha: Nakladatelství Epocha, 2016, s. 362.

až po přijetí předpisů platných v nově vzniklé Československé republice.¹⁵ Přes veškerou snahu se nikdy improvizaci z praxe legionářských soudů vymýtit nepodařilo, ovšem od léta 1919 se staly obecně dostupnými dva preferované předpisy – zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přechínech a přestupcích (dále „platný trestní zákon“) a usnesení sborového soudu čs. vojska na Rusi z 19. 5. 1919 č. S2/19-1 „Náhledy sborového soudu“ (dále „Náhledy“).¹⁶

3 Znásilnění a jeho právní úprava v čs. vojenském soudnictví na Sibiři

K otázce znásilnění v období působení československých legií v ruské občanské válce je třeba v prvé řadě podotknout, že o nich máme až nečekaně málo zpráv. Krom zkoumaného případu a jedné vzpomínky¹⁷ se nepodařilo dohledat žádnou další zmínku o vynucené souloži ze strany legionářů.

To nutně neznamená, že k podobným případům nedocházelo – jak bude dále rozebráno, formulace odůvodnění rozsudku naznačuje, že soud tuto problematiku neřešil poprvé –, ovšem bez dalších dobových záznamů lze jen těžko získat ucelenější obraz o situaci.

Co se právní úpravy trestného činu znásilnění v legionářském právu týče, můžeme zkoumat tři různé předpisy, které se k němu ovšem staví téměř shodně.

Jedná se o návrh legionářského trestního zákona vytvořený na podzim r. 1918,¹⁸ který ovšem v důsledku zrušení autonomie vojska na Rusi a jeho

¹⁵ SVOBODA, V. *Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi*. Praha: Památník odboje, 1924, s. 32–33.

¹⁶ Náhledy byly vydány sborovým soudem právě za účelem odstranění rozhodování soudů čistě na základě vlastní úvahy z důvodu nedostupnosti psaných předpisů. Jelikož sborový soud byl jako jediný plně obsazen profesionálními právníky, vytvořili tuto usnesení S2/19-1 jako závazný předpis, který je obsahem i strukturou prakticky trestním zákoníkem. Náhledy měly být používány pouze tehdy, neměl-li soud k dispozici vhodnější právní předpis, ovšem zároveň jejich všeobecná dostupnost bránila soudům v tom, aby se odvolávaly na nedostatek hmotněprávních předpisů.

Vojenský historický archiv, RL-Sbor.soud-Rusko-Trest-zál 1919–1920 Spisy, karton č. 4, usnesení z 19. května 1919 č. S2/19-1.

¹⁷ DVOŘÁK, J. *Než vzniklo Československo*. Cheb: Svět křídel, 2018, s. 89.

Tento zdroj je ovšem třeba brát s jistou rezervou – podle autora se jedná o převyprávění vzpomínek pamětníka, ovšem vzhledem ke stylu psaní, extrémní otevřenosti i nesouladu se vzpomínkami jiných legionářů je třeba jej vnímat jako pravděpodobně přibarvený za účelem šokování čtenáře. Zde je uveden hlavně z toho důvodu, že jiný obdobný zdroj dostupný není.

¹⁸ Vojenský historický archiv, fond Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 98.

zařazení do pravidelné československé armády nakonec nebyl přijat,¹⁹ dále výše zmíněné Náhledy²⁰ a platný trestní zákon.²¹ Ve všech případech je znásilnění definováno jako zneužití ženy k mimomanželskému smilstvu ve stavu bezbrannosti, do kterého ji pachatel uvedl násilím, lstí nebo výhrůžkou. Detaily se mezi dvěma předpisy vytvořenými na Sibíři a zákonem platným v ČSR formulačně liší,²² v platném trestním zákoně je navíc trest uveden v samostatném paragrafu. Trestem mělo shodně být 5–10 let vězení.²³

Ve všech třech předpisech existují též kvalifikované skutkové podstaty, které se ovšem ve zkoumaném případě neuplatní.

4 Případ Alexandra Sekereše

K události, již se zabývá tento článek, došlo v červnu 1919 nedaleko vesnice Potanino.²⁴ Vzhledem k tomu, že vyšetřovací spis se nedochoval, je jediným existujícím popisem činu vylíčení uvedené v odůvodnění zkoumaného odsuzujícího rozsudku.²⁵

Na základě svědectví oběti a částečného doznání obžalovaného soud zrekonstruoval události tak, že jezdec 2. jízdního pluku československých legií na Rusi Alexander Sekereš²⁶ po obědě v polovině června (přesné datum rozsudek neuvádí) vyrazil s patnáctiletou Natalí Vasiljevnu Lavriněnko

¹⁹ SVOBODA, V. *Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi*. Praha: Památník odboje, 1924, s. 33.

²⁰ § 1, hlava XI, usnesení sborového soudu čs. vojska na Rusi z 19. 5. 1919 č. S2/19-1 – Vojenský historický archiv, RL-Sbor.soud-Rusko-Trest-zál 1919–1920 Spisy, karton č. 4.

²¹ § 126 a § 127 zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích.

²² Lze ovšem dovozovat, že formulace a trestní sazba použité v § 126 a § 127 zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích byly pro legionářské předpisy vzorem.

²³ § 1, hlava XI, trestní zákon. Vojenský historický archiv, fond Min. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 98.

²⁴ Přesná lokace vesnice není uvedena a těžko se určuje, pravděpodobně se jedná o obec na jihovýchod od jezera Bajkal – dnes leží v Rusku několik obcí s tímto názvem, ovšem jen tato jedna se nachází v oblasti kontrolované v létě r. 1919 československým vojskem. Je ovšem též možné, že původní vesnice od té doby zanikla, byla přejmenována nebo je její název v rozsudku uveden s chybou.

²⁵ Vojenský historický archiv, fond Min. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu III. divize, rozsudek č. j. D III 204/19.

²⁶ Naroděn 10. 6. 1893 v obci Čab (v některých materiálech jako Békeš Čaba) nedaleko Nitry, původním povoláním zedník. Zajat byl 1. 7. 1915 nedaleko Lvova, v té době měl hodnost desátníka u 101. pěšího pluku rakousko-uherské armády. O jeho osudech po vyloučení z čs. vojska nebyly dohledány záznamy. Viz záznam v databázi legionářů <http://legie100.com/krev-legionare/94895/>

z vesnice Potanino, kde mu dívka měla ukázat cestu k opuštěnému skotu, původně náležejícímu bolševikům.

Cestou na místo legionář začal na dívku dotírat a když se mu pokusila vytrhnout (slovy soudu „dovolávajíc se toho, že jest ještě mladou“), Sekereš ji povalil na zem, rukou jí zacpal ústa a vykonal na ní soulož.²⁷

Dne 17. července byl na základě obvinění z násilného smilstva jezdec Sekereš zatčen a byla na něj uvalena vyšetřovací vazba, ve které zůstal až do 29. srpna, kdy proběhlo hlavní líčení u divizního soudu III. československé střelecké divize. Rozhodoval II. senát soudu tvořený osmi členy, což s sebou nese určité náznaky – Divizní soudy standardně rozhodovaly v senátech čtyřčlenných (dva právníci a dva laici), osmičlenné (tři právníci a pět laiků) byly určeny pro případy, kdy byl navrhován trest smrti nebo více než pětiletého žaláře.²⁸ Řízení se se soukromoprávním nárokem jako poškozená účastnila též Natalie Vasiljevna Lavriněnko.

Řízení bylo vedeno jako společné pro tři trestné činy – znásilnění (dobovou terminologií „násilné smilstvo“), neplnění služebních povinností před nepřítelem, ke kterému mělo dojít začátkem července, a svémocného vzdálení se z postu v květnu téhož roku.²⁹ Detailně bude dále rozebrán pouze první ze jmenovaných.³⁰

5 Rozhodnutí soudu a jeho specifika

Vzhledem k tomu, že tento případ je jediným dochovaným rozhodnutím ve věci znásilnění, potažmo trestného činu v sexuální oblasti v celé rozhodovací praxi legionářských soudů na Rusi, je jediným zdrojem informací o tom, jaký u podobných zločinů legionářská justice zaujímal postoj.

Sekereš byl odsouzen za znásilnění a neplnění služebních povinností před nepřítelem, v případě obžaloby ze svémocného vzdálení se z postu byl

²⁷ Vojenský historický archiv, fond Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu III. divize, odůvodnění rozsudku č. j. D III 204/19.

²⁸ SVOBODA, V. *Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi*. Praha: Památník odboje, 1924, s. 22–23.

²⁹ Vojenský historický archiv, fond Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu III. divize, rozsudek č. j. D III 204/19.

³⁰ Zajímavostí je, že zatímco z „násilného smilstva“ byl obžalován podle zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, v případě zbylých trestných činů bylo postupováno podle jiných předpisů.

osvobozen. Soud mu uložil tresty těžkého žaláře v délce 18 měsíců a vyloučení z československé armády.³¹ Při bližším pohledu na tyto tresty lze odhalit několik detailů ohledně přístupu justice.

Trest přísného žaláře odpovídá sankci uvedené v § 126 trestního zákona, ovšem délka trestu je výrazně kratší, než jakou zmíněné ustanovení udává – zatímco zákon stanoví pět až desetiletý let, který může být prodloužen až na dvacet let,³² zde soud přistoupil k pouhým osmnácti měsícům, a to v případě, kdy byl pachatel odsouzen zároveň za dva trestné činy. Soud se v odůvodnění odvolává na mimořádné zmírňovací právo, jehož použití odůvodňuje pro tak výrazné snížení překvapivě chabými polehčujícími okolnostmi (částečné doznání, zanedbané vychování, mravní otupělost,³³ odvaha a chrabrost v boji).³⁴

Nízké tresty v případě nepodmíněných odnětí svobody nejsou v rozsudcích legionářských soudů ničím neobvyklým – typický rozsah je od několika dní v případě horších disciplinárních přestupků³⁵ po několik měsíců až rok v závažných případech.³⁶ Trest 18 měsíců je tak jedním z nejpřísnějších potrestání (nepočítaje rozsudky smrti), které se v dochované rozhodovací praxi legionářské justice vyskytují,³⁷ přesto je překvapivá vůle soudu se s tak chabým odůvodněním tak silně odchýlit od jasně ustanovení zákona navíc v případě, kdy odsuzuje zároveň za dva trestné činy. Ač to není přímo v rozsudku

³¹ Trest vyloučení z armády měl širší důsledky a byl určen pro dezertéry a pachatele závažných trestných činů, kteří takovým jednáním narušovali čest armády. Více o tomto trestu viz NOVÁK, J. Dishonourable discharge in the military criminal law of the Czechoslovak Legion in Russia. *Herald of Legal History*. 2023, roč. 4, č. 1, v tisku.

³² § 126 zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích.

³³ Bez další specifikace.

³⁴ Vojský historický archiv, fond Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu III. divize, rozsudek č. j. D III 204/19.

³⁵ Srov. např. případ prodeje vojenského materiálu Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky plukovních soudů 1, rozsudek plukovních soudů 10. pluku, č. j. 22.

³⁶ Srov. např. případ rozsáhlé zpronevěry (písař sborového intendantsva prohrál přes 5000 rublů v kartách s ruskými důstojníky). Viz Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu I. divize, rozsudek č. j. D I 32/19. Ještě mírněji bylo potrestáno třeba těžké ublížení na zdraví s následkem smrti v případě č. j. D I 204/19 – zde byl viník potrestán dokonce jen dvěma měsíci žaláře. Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu I. divize, rozsudek č. j. D I 204/19.

³⁷ Srov. Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, kartony 100 a 101.

uvedeno, osmičlenný senát také naznačuje, že orgán veřejné žaloby požadoval pro Sekereše trest vyšší pěti let, tedy v souladu se zákonnou sazbou.

Vyloučení z československé armády je zde zvláštní tím, že v polovině r. 1919 se (oproti většině roku 1918) mělo jednat o trest spíše výjimečný, vyhrazený hlavně pro dezertéry, zrádce a pro neuposlechnutí rozkazu před nepřítelem. Na rozdíl od dřívějšího období již neměl být ukládán automaticky za vážnější trestné činy, naopak mělo být jeho využívání co nejvíce omezeno.³⁸ Je tedy třeba brát v potaz, že soud zde vyloučení z vojska považoval za vhodné, což ovšem nevysvětluje závažností spáchaného činu, nýbrž „nevvinutostí národního uvědomění a smyslu pro povinnost.“³⁹ V souvislosti s tímto je třeba podotknout, že rozsudek tvrdí, že Sekereš není občanem Československa.⁴⁰ Zároveň vzhledem k tomu, že do legií vstoupil až v listopadu 1918, přestože v zajetí byl od r. 1915, je možné, že se s ideály legií neztotožňoval.⁴¹

Další oblastí, ve které můžeme zkoumat rozhodnutí soudu a jeho přístup ke zločinu znásilnění jako takovému, je způsob, jakým formuluje odůvodnění. Soud zde zjevně reaguje na argumentaci obžalovaného v tom, že dívka měla dát v posledním okamžiku souhlas, což je kontrováno tak, že tento souhlas by vyžadoval, aby se „*akt do té doby neznámý jí stával příjemným.*“⁴² Soud tak argument neodmítá per se, nýbrž pouze bere v potaz výpověď oběti, která akt popisuje jako mučení. Souhlas poškozené je rozporován též na základě faktu, že dívka, která byla pannou, nemohla mít předem ani představu, co s ní chce pachatel dělat.⁴³ Fakt, že soud zachází do takových

³⁸ K vývoji tohoto trestu detailněji NOVÁK, J. Dishonourable discharge in the military criminal law of the Czechoslovak Legion in Russia. *Herald of Legal History*. 2023, roč. 4, č. 1, v tisku.

³⁹ Je zajímavé, že soud používá tuto formulaci ve stejném rozsudku, kde přiznává Sekerešovi jako polehčující okolnost jeho statečnost v boji.

Vojenský historický archiv, fond Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu III. divize, rozsudek č. j. D III 204/19.

⁴⁰ Což vzhledem k jeho bydlišti a původu neodpovídá realitě. Viz záznam v databázi legionářů <http://legie100.com/krev-legionare/94895/>

⁴¹ Viz záznam v databázi legionářů <http://legie100.com/krev-legionare/94895/>

⁴² Vojenský historický archiv, fond Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu III. divize, rozsudek č. j. D III 204/19, s. 2 (nečíslováno).

⁴³ Vojenský historický archiv, fond Mln. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu III. divize, rozsudek č. j. D III 204/19.

detailů v tom, jestli dívka projevila souhlas v průběhu aktu či těsně předtím, přestože shodnou výpovědí je nesporně prokázáno, že Sekereš ji povalil a znemožnil jí bránit se, naznačuje, že možná legionářské soudy přistupovaly k případům znásilnění dnešní optikou velmi laxně, stačil jim náznak souhlasu ze strany ženy, a tedy že právě z tohoto důvodu pak neexistují další odsuzující rozsudky za obdobné trestné činy.

Z rozsudku dále vyplývá, že obžalovaný se snažil hájit též tím, že soulož nebyla dokonána, což bylo ovšem vyvráceno lékařskou zprávou.⁴⁴

Další zajímavostí je, že soud neshledal krom konkurence více trestných činů žádnou přitěžující okolnost, přestože oběť byla patnáctiletá (tedy těsně nad hranicí vyšší trestní sazby podle § 128 platného trestního zákona),⁴⁵ naopak okolnosti polehčující jsou soudem nově vymyšlené – žádná z nich není uvedena v taxativním výčtu žádného z v té době platných trestních předpisů, ke kterým by soud teoreticky mohl přihlédnout.⁴⁶

Nakonec je třeba podotknout, že soud se rozhodl nepřiznat poškozené bolestné a odkázal ji na soukromoprávní řízení, jelikož požadovanou výši 500 rublů⁴⁷ nepovažoval za prokázanou.⁴⁸ Přestože toto se může z dnešního pohledu jevit jako přijatelný postup, je třeba vzít v úvahu situaci občanské války v Rusku a s ní související jen velmi omezené fungování civilního soudnictví na Sibíři.⁴⁹

V souhrnu je tak třeba říct, že ač soud udělil na poměry československých vojenských soudů na Sibíři trest poměrně vysoký, je z rozsudku velmi citelná snaha trest pokud možno co nejvíce zmírnit, a to i v rozporu se zněním zákona.

⁴⁴ Vojenský historický archiv, fond Min. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu III. divize, rozsudek č. j. D III 204/19.

⁴⁵ § 128 zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích.

⁴⁶ Těmito jsou § 46 a § 47 zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích; § 114 a § 115 zákona č. 19/1855 ř. z., vojenský trestní zákon o zločinech a přečinech. Náhledy sborového soudu otázku polehčujících a přitěžujících okolností neřeší.

⁴⁷ Vzhledem k tomu, že výše požadované částky není odůvodněna a v současnosti nelze prozkoumat soudobou praxi ruských soudů v obdobných situacích, nelze dovodit, zda se jedná o částku obvyklou.

⁴⁸ Vojenský historický archiv, fond Min. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor, karton 100, složka rozsudky divizního soudu III. divize, rozsudek č. j. D III 204/19.

⁴⁹ K problémům ruského soudnictví na Sibíři srov. korespondenci v Vojenský historický archiv, fond Pomocné spisy OČSNR v Rusku, karton 56.

6 Závěrem

Působení československých legií a jejich improvizovaně vytvořené justice na Sibiři nabízí prostor ke zkoumání celé řady zajímavých aspektů, mezi nimiž se nachází též možnost rozboru přístupu soudů ke konkrétním druhům trestných činů. Příklad Alexandra Sekereše, jakožto jediný dochovaný příklad odsouzení československého legionáře legionářským soudem za znásilnění, se proto jeví pro podobný výzkum jako ideální.

Jelikož se jednalo o případ poměrně detailně popsany jak obětí, tak pachatelem, nebyly zde větší pochybnosti o samotném činu, ovšem tím spíše lze sledovat liknavý přístup soudu k řešení tohoto trestného činu. Sekereš sice byl odsouzen, ovšem v odůvodnění rozsudku je možné sledovat řadu tendencí, jež jsou z dnešního hlediska značně necitlivé vůči oběti a v jiných, méně jasných případech, by snadno mohly vést k osvobození pachatele – jedná se např. o ochotu soudu vůbec uvažovat o možnosti, že se oběti akt soulože v průběhu „stával příjemným,“ čímž by měla dát „souhlas v poslední chvíli.“

Dále můžeme sledovat neochotu soudu použít zákonem stanovenou trestní sazbu, která je „mimořádným zmírňovacím právem“ snížena na méně než třetinu minimální zákonné sazby, což je sice v souladu s tendencí legionářských soudů udělovat relativně krátké tresty odnětí svobody, ovšem v kontextu situace a použitého zákona jde o postup přinejmenším zvláštní.

Skutečnost, že soud odmítl přiznat poškozené požadované bolestné a odkázal ji do soukromoprávního řízení, o němž musel vědět, že v daném místě a době téměř jistě nemůže proběhnout, jen dokresluje celkový přístup soudu k trestnému činu znásilnění, který sice mohl být formálně v souladu s právem, ovšem zcela nereflekoval realitu situace na Sibiři v dané době.

Summary

The Case of Alexander Sekereš – the Crime of Rape before the Court of the Czechoslovak Legions in Russia

Although several diaries and official documents have been preserved from the period when the Czechoslovak legions participated in the Russian Civil War, there are almost no records of rape committed by the legionnaires. An exception to this is the case of the cavalryman of the 2nd Cavalry

Regiment Alexander Sekereš, who was punished for „violent fornication“ by the divisional court of the 3rd Rifle Division in August 1919. This paper deals with the analysis of the mentioned case, on which it demonstrates the approach of legionary law to the crime of rape. The paper also aims to describe the approach of the courts to this seemingly rare crime in their agenda and the contemporary legionary regulations regarding rape.

References

- Vojenský historický archiv, fond Min. voj. VDD v Rusku; voj. správa – právní odbor.
- Vojenský historický archiv, fond RL-Sbor.soud-Rusko-Trest-zál 1919–1920 Spisy.
- Vojenský historický archiv, fond Sbíрка důležitých dokumentů 1. odboje.
- DVOŘÁK, J. *Než vzniklo Československo*. Cheb: Svět křídel, 2018.
- KLÍPA, B., PICHLÍK, K., ZABLOUDILOVÁ, J. *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha: Mladá fronta, 1996.
- NOVÁK, J. Dishonourable discharge in the military criminal law of the Czechoslovak Legion in Russia. *Herald of Legal History*. 2023, roč. 4, č. 1.
- SVOBODA, V. *Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi*. Praha: Památník odboje, 1924.
- VÁCHA, D. *Ostrovy v bouři*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2016.
- Databáze československých legionářů. Dostupné z: <http://legie100.com/krev-legionare>

Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti v islámském právu

JUDr. Petr Osina, Ph.D.

Katedra teorie práva a právních dějin, Právnická
fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

ORCID: 0000-0001-6514-1048

1 Úvodem

V islámském trestním právu jsou nejzávažnějšími trestné činy hudud, které se chápou jako činy spáchané proti veřejnému zájmu. To neznámá, že se vůbec nedotýkají také zájmů soukromých, ale převážně jsou dotčeny zájmy samotného Boha. Trestné činy hudud a tresty za jejich spáchání jsou definovány a popsány v Koránu a sunně. Proto vyšetřování těchto činů je povinné a trest musí být uložen přesně podle Koránu nebo sunny. Jakmile byla vina jednoznačně prokázána, žádný pozemský soudce ani vládce nemůže zvýšit, snížit, odložit nebo prominout uložený trest.¹

Muslimští učenci se rozcházejí v názoru na to, které činy do této kategorie spadají. Shodují se na čtyřech (cizoložství, krádež, organizované lupičství a pomluva), ale jsou nejednotní v dalších třech (vzpouřa, pití alkoholu a odpadnutí od víry). Většina muslimských učenců tvrdí, že poslední tři činy spadají do kategorie hudud. Odkazují při tom na zakotvení těchto činů a jejich trestů jak v Koránu, tak v Sunně.²

Střední skupinu z hlediska závažnosti představují trestné činy qisas. Trestné činy qisas jsou páchany proti tělesné integritě úmyslně nebo z nedbalosti. Jsou v moderním trestním právu nazývány „trestné činy proti životu a zdraví“. Řadí se sem vražda, zabití, úmyslné poškození zdraví či zmrzačení a nedbalostní poškození zdraví či zmrzačení.³

1 PETERS, R. *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 54.

2 SIDDIQI, M. I. *The Penal Law of Islam*. New Delhi: International Islamic Publishers, 1991, s. 51.

3 Ibid., s. 145.

Třetí kategorie trestných činů tazir je považována za nejméně závažnou v islámském trestním právu. Legalita těchto trestných činů a trestů za ně je založena na idžmě, která uznává právo muslimského státu kriminalizovat a trestat veškeré nepatřičné chování způsobující fyzické, sociální, politické, finanční nebo morální škody jednotlivci nebo celé společnosti.

Z výše uvedené definice můžeme dovozovat, že tato kategorie zahrnuje veškeré nepatřičné chování, které nespadá do kategorie hudud či qisas. Proto také není možné vytvořit vyčerpávající seznam jednání zakládajících činy tazir. Definice těchto trestných činů je ponechána na uvážení vládců nebo soudců.

Tato diskreční pravomoc však není absolutní, musí být vykonávána v souladu s duchem obecných pravidel práva šaría a veřejným zájmem muslimské společnosti.⁴ Kategorie tazir umožňuje právu šaría přizpůsobit se novým požadavkům života moderní doby a též uspokojit potřeby vyvíjející se muslimské společnosti.

2 Znásilnění

V arabštině se znásilnění označuje jako zina bi al-ikrah, což doslova znamená „nucený, nezákonný pohlavní styk“. Než však přistoupíme k formální analýze definice znásilnění v islámu, měli bychom se dotknout právní definice deliktu označeného jako zina (cizoložství), protože podle Koránu je součástí znásilnění. Zina je nejčastěji popisována jako nezákonný, ale konsensuální pohlavní styk mezi mužem, který je svéprávný a dosáhl plnoletosti a ženou, která není jeho zákonnou manželkou. Znát definici tohoto deliktu je důležité, protože znásilnění je v islámském právu chápáno jako spáchání zina s užitím násilí, např. Al-Shafi popisuje znásilnění jako „donucení ženy, aby spáchala zinu proti její vůli“.⁵

Zdá se, že téma zina nepokrývá všechny možnosti, které jsou ve skutečnosti mimomanželským pohlavním stykem. Faktory vzájemného souhlasu, dosažení věku zralosti, plných duševních schopností a neexistence manželství

⁴ BASSIOUNI, M. Ch. (ed.). *The Islamic Criminal Justice System*. New York: Oceana, 1982, s. 211.

⁵ MOHD NOOR, A. Rape: A Problem of Crime Classification in Islamic Law. *Arab Law Quarterly*. 2010, roč. 24, s. 429.

jsou jasné a odkazují na nejužší definici pohlavního styku v podobě vaginálního nebo análního styku. Zdá se, že takový popis pohlavního styku je příliš úzký. Tato definice vynechává všechny ostatní typy sexuálního uspokojení, včetně orálního styku, používání sexuálních pomůcek nebo jiné sexuální aktivity. Takové činy tedy nepovedou k uznání zina podle tradičního muslimského práva a tedy i jako trestný čin znásilnění – zina bi al-ikrah.

Ačkoli je znásilnění vnímáno jako zina s dalším objektivním prvkem spočívajícím v použití násilí k jeho spáchání, muslimský systém ho vnímá jinak než samotný nezákonný pohlavní styk. Lze najít řadu rozdílů mezi trestnými činy znásilnění a zina, a také popsat rozsah účinků, které odlišují oběti znásilnění od pachatelů zina (v případě posledně jmenovaného trestného činu nelze hovořit o obětech, protože tento trestný čin je založen na souhlasu obou stran s nelegálním mimomanželským vztahem). Patří mezi ně zdravotní faktory – fyzické ve formě tělesných zranění v důsledku znásilnění, psychické ve formě traumat a dalších problémů ve vztazích s muži. Zajímavá je i právní situace žen u obou deliktů. V případě zina jsou ženy trestané za mimomanželský sex, zatímco v případě znásilnění by ženy v zásadě neměly být trestány. Je třeba dodat, že za zločin zina jsou podle islámského práva obvykle zodpovědné ženy.

Otázka potrestání zločinu znásilnění v islámu je extrémně složitá. Vzhledem k okolnostem činu bude použitelná kategorie hadd nebo bude uplatněn trest z kategorie tazir. Většina islámských právníků souhlasí s tím, že by měl být uplatněn trest hadd al-zina v případech prokazaného znásilnění. To znamená, že pachatel takového činu bude potrestán obdobně jako pachatel mimomanželského pohlavního styku (cizoložství). Trest za tento trestný čin závisí na tom, zda je pachatel ženatý. Je-li pachatelem vdaná žena nebo ženatý muž, je trestem smrt ukamenováním a v případě svobodných žen a svobodných mužů bičování 100 ranami bičem a vykázní z místa bydliště.⁶

Přesně takový trest, vyplývající přímo z tradice šaría, se používá například v Pákistánu. Pochybnosti se týkají možné finanční kompenzace za spáchaný zločin, protože muslimská doktrína v tomto ohledu nepředstavuje jednotné stanovisko. Aplikace trestu hadd al-zina zahrnuje také požadavek pádných

⁶ MOHD NOOR, A. Rape: A Problem of Crime Classification in Islamic Law. *Arab Law Quarterly*. 2010, roč. 24, s. 431.

důkazů. V případě zina je povinnost mít čtyři svědky, kteří potvrdí, že byl spáchán trestný čin.⁷

V dnešní době je tendence klasifikovat znásilnění jako loupežné přepadení (hirabah), které vyžaduje potrestání hadd al-hirabah. Pak jsou pachatelé znásilnění zařazeni do kategorie psanců představujících hrozbu pro veřejnou bezpečnost a podle Koránu „*odměnou těch, kdož vedli válku proti Bobu a Jeho poslu a šířili na zemi pohoršení, bude věru to, že budou zabití anebo ukřižováni či budou jim useknuty jejich pravé ruce a levé nohy anebo budou ze země vyhnáni. A těm dostane se hanby na tomto světě, zatímco na onom světě je očekává trest nesmírný.*“⁸

Část právníků, která podporuje aplikaci trestu hadd al-hirabah, v odůvodnění naznačuje, že zbavení cti a důstojnosti je závažnější než krádež hmotných statků. Podle tradičního chápání práva šaría trestný čin znásilnění nepatří do kategorie zina, ale představuje samostatný násilný trestný čin, patřící do skupiny trestných činů hirabah. Takové zařazení je logické, protože trestný čin zahrnuje ve svých rysech násilné okradení ženy o její sexuální autonomii. V islámu jsou sexuální autonomie a potěšení základními právy pro muže i ženy.⁹

Kromě otázky správné subsumce muslimští právníci často volí tento typ zločinu kvůli menší procesní složitosti případu. Hadd al-hirabah nevyžaduje tak silné důkazy jako hadd al-zina. Není potřeba shánět čtyři očitě svědky a lze použít lékařská data, znalecká svědectví nebo testy DNA. Navíc znásilnění jako hirabah je považováno za násilný trestný čin, ve kterém je pohlavní styk zbraní používanou k okradení ženy o její důstojnost a sexuální autonomii. Pak jsou předmětem šetření orgánů činných v trestním řízení osoba obviněného, jeho úmysl a způsob jednání. V případě zina se hlavně zkoumá fakt souhlasu nebo nesouhlasu ze strany oběti. Navíc, na rozdíl od zina, je u hirabah rodinný stav pachatele a oběti irelevantní.¹⁰

⁷ QUREISHI, A. *Her Honour: An Islamic Critique of the Rape Provisions in Pakistan's Ordinance on Zina*. Kuala Lumpur: Islamic Book Trust, 2002, s. 19.

⁸ Korán 5:33.

⁹ QUREISHI, A. *Her Honour: An Islamic Critique of the Rape Provisions in Pakistan's Ordinance on Zina*. Kuala Lumpur: Islamic Book Trust, 2002, s. 19.

¹⁰ MOHD NOOR, A. Rape: A Problem of Crime Classification in Islamic Law. *Arab Law Quarterly*. 2010, roč. 24, s. 435.

Protože samotné znásilnění není v Koránu výslovně trestáno, poslední možností, jak potrestat pachatele, je použit tazir.¹¹ Tento trest se vztahuje na všechny trestné činy, které nejsou přímo popsány v náboženských prámelech. Tazir lze také použít v případě nepřímých důkazů, jako jsou stopy násilí na těle oběti (pachatele), přítomnost tělních tekutin na těle nebo oblečení oběti (pachatele) nebo lékařský posudek. Pokud budou k dispozici pouze takové důkazy, bude vhodné uplatnit trest tazir.¹²

3 Současný stav

Podle OSN se 99 % žen v Egyptě stalo obětí sexuálního obtěžování, sexuálního napadení nebo znásilnění. Pachatelům těchto zločinů je jen zřídka věnována pozornost, natožpak aby byly vyvozovány právní důsledky. Problém v Egyptě je velmi vážný, protože se týká samotných základů náboženství a kultury. Ženy v arabských zemích jsou často objektivizovány a o liberálním přístupu k jejich ochraně svědčí egyptská terminologie. Slovo taharush, což znamená „pronásledování“, je používáno pro sexuální zločiny teprve několik posledních let. Předtím se používal termín moaksa, což znamená „flirt“. Použití takového pojmu posloužilo ke zmírnění společenského vnímání tohoto zločinu. Slovo „flirt“ místo „pronásledování“ nějakým způsobem implikuje projev vůle ze strany ženy, což posiluje přesvědčení o jejím vlivu na násilníka. Podle egyptských aktivistek za práva žen je účelem aplikace takové terminologie ukázat oběť jako spolupachatele. Navíc ženský odpor je v Egyptě často vnímán jako něco špatného.¹³

I když problém sexuálního násilí na ženách v Egyptě sahá daleko do minulosti, skutečný začátek uvažování o právních změnách v této zemi nastal v roce 2012, kdy 21letá studentka žurnalistiky natáčela v noci během vyhlášení výsledků prezidentských voleb reportáž z náměstí Tahrir v Káhiře. Jak sama oběť popsala v mezinárodních médiích, skupina mužů ji náhle odtáhla od jejích dvou společníků a poté z ní uprostřed davu lidí začali strhávat šaty a dotýkat se jejích intimních partií. Pak ji táhli nahou po ulici. Zachránil

¹¹ SANAD, N. *The Theory of Crime and Criminal Responsibility in Islamic Law*. Illinois: Office of International Criminal Justice, 1991, s. 64.

¹² ANWARULLAH. *Principles of Evidence in Islam*. Kuala Lumpur: Noordeen, 1999, s. 118.

¹³ SOSIK, R. Legal Liability for the Crime of Rape in the Muslim Countries. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2017, roč. 26, č. 2, s. 119.

ji náhodný muž. Ve vládní nemocnici jí odmítli léčbu, kdykoli odpověděla negativně na lékařův dotaz, zda je vdaná. Podle egyptského práva je mimomanželský sex trestný čin stíhaný z moci úřední.

V důsledku toho v roce 2014 egyptská vláda zavedla změny v trestním zákoníku a v čl. 290 kriminalizuje únos za účelem znásilnění. Samotný trestný čin znásilnění je upraven v egyptském trestním právu v článku, který stanoví, že pachatel znásilnění ženy hrozí až 25 let vězení. Pokud má žena méně než 18 let nebo je-li pachatel příbuzným oběti, hrozí mu trest smrti.¹⁴

Za zmínku stojí, že již v roce 2012 (i když až po tragických událostech z náměstí Tahrir) zákonodárce zavedl do egyptského trestního zákoníku kvalifikovaný trestný čin únosu s přihlédnutím k sexuálnímu motivu pachatele. Zajímavé je, že egyptská kodifikace stanoví tresty bez ohledu na pohlaví oběti. Do roku 2012 bylo za únos a znásilnění muže trestní sazba od 3 do 7 let odnětí svobody, přičemž po změnách byla horní hranice trestní sazby zvýšena na doživotí.

Ve Spojených arabských emirátech jsou zákony o znásilnění podobné jako v jiných zemích regionu. Problematiku znásilnění upravuje čl. 354 trestního zákoníku Spojených arabských emirátů, který říká, že „kdo se uchýlí k násilí za účelem pohlavního styku se ženou nebo homosexuálního styku s mužem se trestá smrtí“. Ve zbývající části tohoto ustanovení je stanoveno, že každý případ pohlavního styku s osobou mladší 14 let je považován za znásilnění.

V případě Spojených arabských emirátů není regulována přímo odpovědnost za mimomanželský pohlavní styk. Nicméně stovky žen, které jsou obětí znásilnění, jsou každoročně trestány odnětím svobody. V červenci 2013 se takový incident odehrál v Dubaji, kde byla znásilněna 25letá Norka, která tam pobývala služebně. Když to ohlásila na policii, byl jí zabaven pas a byla zatčena za mimomanželský sex a pití alkoholu. Soud ji pak poslal na 16 měsíců do vězení.¹⁵

Ve Spojených arabských emirátech platí jedna z nejpřísnějších forem práva šaría. Znásilnění se podle něj považuje za trestný čin pouze v případě, že se k tomu pachatel přizná. Mimomanželský sex je tam zcela zakázán. Z tohoto důvodu počet nenahlášených trestných činů je pravděpodobně

¹⁴ Čl. 267 egyptského trestního zákoníku.

¹⁵ SOSIK, R. Legal Liability for the Crime of Rape in the Muslim Countries. *Studia Iuridica Lublinsia*. 2017, roč. 26, č. 2, s. 121.

mnohem vyšší než v jiných zemích Blízkého východu. Z kulturních důvodů se sexuální delikventi cítí více beztrestní a oběti, které se obávají nejen sociální represe, ale dokonce i trestních sankcí v případě mimomanželského sexu, se rozhodnou tyto trestné činy nenahlásit. Významný je i postoj policejních složek vůči obětem znásilnění.

Popsaná situace nastává proto, že trestní zákoník Spojených arabských emirátů obsahuje řadu vágních termínů, jejichž použití umožňuje téměř jakékoli rozšíření výkladu. Příkladem je čl. 358 trestního zákoníku, který umožňuje kriminalizaci výše uvedeného mimomanželského vztahu nebo veřejného projevu náklonnosti (držení za ruce nebo objímání). Článek 358 trestního zákoníku říká: „*Kdo se otevřeně dopustí neslušného nebo ohavného činu, bude potrestán odnětím svobody na více než 6 měsíců.*“ Kvalifikovaný trestný čin zvyšující spodní hranici trestní sazby na 1 rok spočívá v tom, že je spáchán neslušný čin na osobě mladší 15 let. Toto vágní ustanovení je základem mnoha odsouzení za mimomanželské sexuální kontakty a dokonce i za veřejné projevy náklonnosti.

V Pákistánu se nucený pohlavní styk nazývá zina-bil-jabr a je trestán v souladu s trestním zákoníkem. V případě pákistánského trestního práva může být pachatel znásilnění odsouzen až k 25 letům vězení. Teoreticky existuje i možnost uplatnění trestu hadd. V praxi, stejně jako v Egyptě a Spojených arabských emirátech, pouhá hrozba trestu a potenciální odsouzení pachatele poskytují malou záruku bezpečnosti pro oběť, která nahlášením trestného činu znásilnění automaticky riskuje obvinění z cizoložství a případný trest. Literatura uvádí řadu příkladů žen, které poté, co informovaly státní orgány činné v trestním řízení o spáchání znásilnění, byly odsouzeny za cizoložství.

Strach ze stíhání a zadržení za mimomanželský styk je podle pákistánských právníků hlavním důvodem, který odrazuje ženy hlásit sexuální zločiny orgánům činným v trestním řízení. Dalším důvodem, stejně jako v každé jiné části zeměkoule, je pocit hanby. K těmto negativním pocitům je třeba přidat nedostatek podpory ze strany rodiny, jejíž mužští představitelé často pocítují znásilnění jako ostudu a skvrnu na jejich osobní důstojnosti nebo na důstojnosti celé rodiny. To často vede k domácímu násilí a dokonce k fenoménu „vražd ze cti“.¹⁶

¹⁶ HUSSEIN, S. *Rape in Pakistan*. Lahore: Simorgh Women's Resource and Publications Centre, 1990, s. 42.

Další instituce zcela neuznávaná pákistánským právním systémem jako trestný čin je znásilnění v manželství. Teoreticky má žena právo nahlásit násilí ze strany svého manžela, ale nemůže podat oznámení o znásilnění, protože manželská smlouva v Pákistánu je chápána jako „uvedení těla ženy pod absolutní autoritu jejího manžela, což zaručuje neomezené právo jej používat, pokud jde o sexuální vztahy“.

Podle doktríny následuje turecké trestní právo, kodifikované v roce 2004, evropské trendy v trestání sexuálních zločinů. Analogicky s většinou evropských systémů trestního práva turecký zákonodárce trestá trestný čin znásilnění dvěma základními podstatami a řadou kvalifikovaných podstat. Článek 102 tureckého trestního zákoníku, novelizovaný v roce 2014, uvádí, že každý, kdo poruší čistotu jiné osoby při pohlavním styku, bude potrestán odnětím svobody na 2 až 10 let. Pokud je dotyčné sexuální chování čistě obsedantní, pak je tento akt ohrožen trestem 2 až 5 let odnětí svobody. Spočívá-li čin ve vložení cizího předmětu do těla oběti (bez popisného určení tělesných otvorů), bude pachatel potrestán odnětím svobody nejméně na 12 let.

Kvalifikovaný trestný čin je spáchán 1) vůči osobě, jejíž fyzický nebo duševní stav znemožňuje odpor vůči pachateli, 2) zneužitím stavu společenské nebo profesní nadřazenosti, 3) proti předkovi, potomkovi, bratrovi, sestře, osvojení nebo osvojiteli, 4) s použitím zbraně nebo společně a po dohodě s jinou osobou, 5) zneužitím situace, kdy lidé musí žít v jedné komunitě. V těchto případech se zvyšuje trest o polovinu. Navíc v případech, kdy pachatel použil větší sílu, než byla nezbytná k překonání odporu oběti, měl by být potrestán za úmyslné ublížení na zdraví. Pokud se oběť stane zcela invalidní nebo zemře v důsledku trestného činu znásilnění, měl by být trest zvýšen na doživotí.¹⁷

V turecké legislativě je tělesná integrita považována za nejdůležitější ze všech chráněných hodnot a podléhá zvláštní právní ochraně. Trestný čin znásilnění je v Turecku považován za útok na tuto tělesnou integritu. V turecké právní literatuře převládá názor, že turecký zákonodárce nevěnuje v případě sexuálních trestných činů příliš pozornosti tématu souhlasu či nesouhlasu ženy. Tento názor staví Turecko do opozice vůči jiným muslimským zemím, které

¹⁷ Čl. 102 tureckého trestního zákona.

považují souhlas za zásadní prvek pro zvažování případů cizoložství. Trestní zákon byl v Turecku novelizovaný v roce 2014 a měl by být považován za vážný krok této země k její evropeizaci. Je to muslimská země, ale řešením a úpravou trestního práva hmotného se přibližuje evropským zemím.¹⁸

4 Závěrem

Nezákonnost pohlavního styku se nespolehá pouze na rodinný stav stran, ale také na konkrétní situace nebo podmínky. I když je pohlavní styk prováděn mezi manželem a manželkou, zůstává nezákonný, pokud jsou přítomny následující situace nebo podmínky: provádí se během postního měsíce; provádí se v době menstruace; provádí se, když je manželka po porodu; provádí se do řitního otvoru manželky (anální sex).¹⁹

Vzhledem k povaze vztahu mezi manželem a manželkou v islámském učení je obtížné si představit existenci manželského znásilnění, protože manžel je vázán povinností zacházet s ženou dobře. To znamená, že manžel je povinen na jedné straně naplnit manželčinu sexuální touhu a na druhé straně se mu nedoporučuje nutit ji, aby mu sexuálně sloužila, pokud nebude ochotná. Pro manžela je lepší obětovat sebe (být trpělivý), než obětovat svou ženu. Dobrý manžel musí být moudrý při výběru lepší volby týkající se výše uvedeného problému.

Pokud se manželství skládá z dobrého manžela a dobré manželky (oba jsou trpěliví), nemůže dojít k manželskému znásilnění. Manželské znásilnění rozhodně nebude mít v takovém manželství místo. Jiná otázka je, pokud žena uzavře manželskou smlouvu se špatným manželem, který po své ženě požaduje, aby mu sexuálně sloužila. Je násilný pohlavní styk, který provedl na své ženě, kvalifikován jako znásilnění? Většina muslimských právníků při řešení výše uvedené otázky zastává názor, že zmíněná skutečnost není znásilněním. Vzhledem k tomu, že znásilnění bylo běžně chápáno jako násilný průnik penisu do vagíny patřící jiné ženě než manželce muže, je obtížné přijmout myšlenku manželského znásilnění v právní doktríně muslimských zemí.

¹⁸ SOSIK, R. Legal Liability for the Crime of Rape in the Muslim Countries. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2017, roč. 26, č. 2, s. 124.

¹⁹ SUSILA, M. E. Islamic Perspective on Marital Rape. *Jurnal Media Hukum*. 2013, roč. 20, č. 2, s. 325.

V Indonésii bylo manželské znásilnění upraveno zákonem o vymýcení domácího násilí z roku 2004. Je kvalifikováno jako jedna z forem sexuálního obtěžování. Podle tohoto zákona je znásilnění v manželství trestným činem, za který lze uložit trest odnětí svobody nepřesahující 12 let nebo pokutu nepřesahující 36 milionů rupií. Stíhání takového případu však vyžaduje oznámení oběti (manželky). Oběti manželského znásilnění se ve skutečnosti zdráhají nahlásit pachatele (manžely) policejnímu vyšetřovateli, a proto je počet případů znásilnění v manželství, o nichž soud rozhoduje, omezený. Otázka manželského znásilnění se stala předmětem akademické diskuse mezi muslimskými právníky v Indonésii. Lze citovat následující názor: „*V islámu žena nemůže odmítnout pohlavní styk požadovaný jejím manželem. Žena má realizovat svůj úkol manželky včetně služby manželovi v sexuálních záležitostech. Pokud se zdráhá s tímto úkolem, je pro ni lepší se nevdávat.*“ Dále k myšlence kriminalizace manželského znásilnění říká, že otázku manželství je vhodnější předat psychologovi nebo náboženské osobnosti, než aby byla upravena v trestním zákoníku.²⁰

Na druhou stranu, jiný právní učenec uvádí, že znásilnění je nezákonné, i když je provedeno na něčí manželce. V islámu je manželka povinná poslouchat pokyny svého manžela. Pokud však požadavek nebo pokyn manžela odporuje islámským pravidlům, jako je žádost o sexuální službu v době, kdy je to zakázáno, může manželka nahlásit soudci.

Z hlediska islámské perspektivy má pohlavní styk dvě funkce, a to rekreaci a reprodukci. Sexuální styk je součástí uspokojení, které si mohou lidské bytosti užívat během svého života na tomto světě. Kromě uspokojení lidské touhy je pohlavní styk velmi přirozeným způsobem, jak udržet lidskou populaci. Vzhledem k jeho základním funkcím je pohlavní styk v islámu posvátný a bude považován za součást uctívání Boha, pokud bude prováděn v souladu s právem šaría. Na základě práva šaría je zákonný pouze pohlavní styk manžela s manželkou, tudíž jakákoliv sexuální aktivita mimo manželství je nezákonná.

²⁰ SUSILA, M. E. Islamic Perspective on Marital Rape. *Jurnal Media Hukum*. 2013, roč. 20, č. 2, s. 328.

Summary

Crimes against Freedom and Human Dignity in Islamic Law

The article deals with crimes against human dignity within the framework of Islamic law. After the initial classification of criminal offenses in Islamic law, it deals with the definition of rape and its punishment according to Islamic rules. Finally, there is also a mention of specific aspects in the view of rape in Islam.

References

- ANWARULLAH. *Principles of Evidence in Islam*. Kuala Lumpur: Noordeen, 1999.
- BASSIOUNI, M. Ch. (ed.). *The Islamic Criminal Justice System*. New York: Oceana, 1982.
- HUSSEIN, S. *Rape in Pakistan*. Lahore: Simorgh Women's Resource and Publications Centre, 1990.
- MOHD NOOR, A. Rape: A Problem of Crime Classification in Islamic Law. *Arab Law Quarterly*. 2010, roč. 24. DOI: <https://doi.org/10.1163/157302510X526724>
- PETERS, R. *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511610677>
- QUREISHI, A. *Her Honour: An Islamic Critique of the Rape Provisions in Pakistan's Ordinance on Zina*. Kuala Lumpur: Islamic Book Trust, 2002.
- SANAD, N. *The Theory of Crime and Criminal Responsibility in Islamic Law*. Illinois: Office of International Criminal Justice, 1991.
- SIDDIQI, M. I. *The Penal Law of Islam*. New Delhi: International Islamic Publishers, 1991.
- SOSIK, R. Legal Liability for the Crime of Rape in the Muslim Countries. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2017, roč. 26, č. 2. DOI: <https://doi.org/10.17951/sil.2017.26.2.111>
- SUSILA, M. E. Islamic Perspective on Marital Rape. *Jurnal Media Hukum*. 2013, roč. 20, č. 2.

Delikt „hanění“ v právní praxi středověkého a raně novověkého brněnského městského práva¹

Mgr. et Mgr. Lenka Šmídová Malárová, Ph.D.

Katedra dějin státu a práva, Právnická fakulta,

Masarykova univerzita, Brno

ORCID: 0000-0002-2883-7465

1 Úvodem

Když se město Brno ve druhé polovině 13. století stalo vrchní stolicí měst, městeček a vsí, které po více než čtyři následující staletí utvářely jeho právní okruh, postupně narůstala také agenda brněnských přísežných, kteří řešili nejen spory v rámci užší jurisdikce (*in foro domestico*), ale rovněž na žádost oněch lokalit, jež se ke zdejšímu právnímu okruhu připojily a vyjádřily tak vůli řídit se brněnským městským právem.² Dělo se tak prostřednictvím právních naučení, která mohla mít buďto podobu kvalifikované právní rady (stanoviska), jak v případě dále postupovat, nebo meritorního rozhodnutí, čili rozsudku.³

Podstata poučovací praxe pak spočívala v tom, že lokalita, která se hlásila k brněnskému právnímu okruhu, mohla Brno požádat o radu v případech, kdy spor, k jehož rozhodnutí měla kompetence, nebyla sto sama spolehlivě rozhodnout. V takových situacích se zástupci soudní moci ve městě (rychtář

¹ Příspěvek vychází z disertační práce ŠMÍDOVÁ MALÁROVÁ, L. *Římskoprávní vlivy v právní praxi města Brna. Analýza středověkých a raně novověkých právních naučení pro Uherské Hradiště*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2023.

² Z literatury k brněnskému městskému právu podrobněji viz např. ŠTARHA, I. Okruh brněnského městského práva. In: ZŘÍDKAVESELÝ, F., PEŠA, V. (eds.). *Brno mezi městy střední Evropy. Sborník projevů, studií, úvah a sdělení z vědeckého sympozia konaného 29.–30. listopadu 1979*. Brno: Archiv města Brna, 1983, s. 138–165; ŠTARHA, I. Okruh brněnského městského práva v době předbělohorské. *Brno v minulosti a dnes*. 1966, sv. 8, s. 172–188.

³ K významovým rovinám pojmu „právní naučení“ nejnověji viz ŠMÍDOVÁ MALÁROVÁ, L. *Římskoprávní regule ve středověké a raně novověké aplikační praxi města Brna. Na příkladu rozboru vybraných právních naučení pro Uherské Hradiště. Brno v minulosti a dnes*. 2023, sv. 36, v tisku.

a přísězní) mohli – respektive se to přímo požadovalo – obrátit do Brna s žádostí o právní naučení, které jim bylo vydáno právě v podobě hmotně-právního nebo procesního stanoviska, případně konečného rozsudku.

Z dochované agendy právních naučení lze usoudit, že častým a zejména dlouhodobým žadatelem o brněnská právní naučení bylo město Uherské Hradiště. To obdrželo brněnské městské právo z titulu privilegia Přemysla Otakara II. v květnu 1258.⁴ Ačkoliv z nejstaršího poučovacího období, tj. z druhé poloviny 13. století a z první poloviny století následujícího, žádná právní naučení pro tohoto příjemce doložena nemáme, dochované uherskohradištské městské knihy evidují téměř ucelenou řadu případů z 50. let 14. století až do poloviny 16. století. Jedná se o *Liber negotiorum civitatis Hradisch* z druhé poloviny 14. století a *Liber informationum et sententiarum* z poloviny 15. století.⁵ Některé další, zde neuvedené případy, obsahují redakce poslední jmenované knihy, tzv. brněnská a havlíckobrodská, obě ze 40. let 16. století.⁶

⁴ „... Item volumus et mandamus, ut civitas ipsa eo fundaretur iure et gauderet perpetuo, quo civitatis Brunnensis fundata videtur vel gaudere...“ CDB V/1, č. 156. Z literatury k tomu více viz ČOUPEK, L., ČOUPEK, J. Město tím právem bylo nadáno. In: ČOUPEK, J. (ed.). *Uherské Hradiště. Královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště: Město Uherské Hradiště, 2007, s. 81–84.

⁵ Obě knihy jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Uherském Hradišti (MZA) a jsou edičně zpřístupněny. *Liber negotiorum* byla vydána po částech ve třech různých edicích. Opisy privilegií, které Uherskému Hradišti v polovině 14. století zaslali brněnští přísězní, ve druhé polovině 18. století vydal SENCKENBERG, H. Ch. von (ed.). *Visiones diversae et collectionibus legum Germanicarum*. Lipsiae: Sumtu heredum Weidemennorum et Reichii, 1765. Pamětní zápisy zpřístupnila M. Čoupková, viz ČOUPKOVÁ, M. (ed.). *Nejstarší uherskohradištská městská kniha. Liber negotiorum civitatis Hradisch. Edice*. Uherské Hradiště: Státní okresní archiv Uherské Hradiště, 2001. Konečně brněnská právní naučení pro Uherské Hradiště vydal M. Flodr, srov. FLODR, M. (ed.). *Nálezky brněnského městského práva. Svazek I. (–1389)*. Brno: Archiv města Brna, 2007. Z literatury k tomu dále srov. zejména KRŠKA, Ivan. Brněnská právní naučení Uherskému Hradišti ve druhé polovině 14. století. *Brno v minulosti a dnes*. 1962, sv. 4, s. 200–209. Mladší knihu, *Liber informationum et sententiarum*, vydal v 19. století gymnaziální profesor I. Tkač, viz TKÁČ, I. (ed.). *Liber informationum et sententiarum, čili, Naučení Brněnská Hradištské městské radě davaná od r. 1447 až do r. 1509 s dodatky do roku 1540*. Uherské Hradiště: Nákladem Historicko-statistického odboru a.t.d. v Brně, 1882.

⁶ Brněnská redakce se v současnosti nachází v Archivu města Brna, fond A 1/3 Archiv města Brna – Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 7932. Havlíckobrodská je deponována ve fondech Státního okresního archivu v Havlíčkově Brodě (MZA), viz Moravský zemský archiv – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, Archiv města Havlíčkův Brod, inv. č. 215. Z literatury k tomu VOJTÍŠEK, V. *O právních rukopisech města Německého Brodu*. Německý Brod: nákladem Musejního kuratoria, 1917.

Nejmladší žádost uherskohradišťské městské rady o brněnské poučení se pak dochovala mimo tuto agendu a je datována k roku 1557.⁷

Takto vymezená agenda brněnských právních naučení pro Uherské Hradiště sestává z více než šesti set právních naučení k nejrůznějším otázkám právního života tehdejší společnosti. S ohledem na tematické zaměření konference, při jejíž příležitosti tento příspěvek vznikl, vybíráme několik případů k urážce na cti, urážce veřejného činitele (úřední osoby), pohrdání soudem a pomluvě, které jsou zejména v mladší agendě souhrnně označovány jako „hanění“. Jejich rozboru se budeme věnovat v následující kapitole.

2 Urážka na cti a pomluva optikou brněnských právních naučení pro Uherské Hradiště

První případ, na který se zaměříme, se dochoval v *Liber negotiorum civitatis Hradisch* a z pořadí zápisů je patrné, že se odehrál někdy po roce 1377. Ze stručného záznamu vysvítá, že šlo o spor mezi dvěma ženami, kdy jedna druhou nařkla, že trpí leprou. Ohledání údajně nemocné mistrem Ditwinem nicméně příznaky této choroby nepotvrdilo, vyvstala proto otázka, jak a zda potrestat ženu, která pomluvu šířila. Uherskohradišťská městská rada, která s touto problematikou evidentně neměla mnoho zkušeností, se obrátila do Brna a požádala zdejší přísežné o poučení, jak dále postupovat.⁸ Brněnští přísežní v návaznosti na to odpověděli, necht' se žalovaná dostaví k uherskohradišťskému soudu a poškozené se v přítomnosti rychtáře a městské rady veřejně omluví.⁹

Přísněji bylo v praxi postihováno jednání, kdy se pachatel dopustil verbálního útoku na rychtáře, přísežné (radní) nebo jinou osobu, vykonávající veřejnou funkci ve městě, rovněž se však trestaly slovní rozepře mezi jednotlivými přísežnými v rámci jejich kolegia. Dokládají to dvě brněnská právní naučení,

⁷ Poslední doklad, žádost o právní naučení, které uherskohradišťští do Brna zaslali, je z 11. října 1557. Originál této žádosti je uložen v Archivu města Brna, fond A 1/1 – Sběrka listin, mandátů a listů, inv. č. 1657.

⁸ *Liber negotiorum civitatis Hradisch*, č. 60: „Una mulier aliam incusavit de lepra et per magistrum Ditwinum inspecta munda affecta.“ FLODR, M. (ed.). *Nálezky brněnského městského práva. Svazek I (–1389)*. Brno: Archiv města Brna, 2007, s. 44.

⁹ Srov. text výroku k tomuto případu: „Super hiis sentencialiter respondemus, quod mulier incusans incusatam coram iudicio debet excusare et se ipsam de mendacio temerario redarguere atque incusatam precibus proborum placare.“ *Ibid.*, s. 44.

evidovaná v uherskohradištských knihách *Liber negotiorum civitatis Hradisch* a *Liber informationum et sententiarum*.

Nedatovaný případ, zaznamenaný v *Liber negotiorum*, řešila městská rada v Uherském Hradišti někdy mezi léty 1377 až 1389. Z žádosti o právní naučení vyplývá, že se jednalo o spor mezi přísežnými ve vsi ležící v uherskohradištském právním okruhu, kdy jeden z nich napadl druhého z nespravedlivého a zlovolného nalézání práva (*quod ille male et non iuste iurasset*). Slovní přestřelka následně gradovala, když týž přísežný prohlásil, že pokud by o dané věci rozhodoval on sám, nález byl lepší (spravedlivější).¹⁰ Na to konto se sbor přísežných obrátil nejprve do Uherského Hradiště a prostřednictvím něj pak s žádostí o právní naučení přímo do Brna.

V této souvislosti zaujme, že zatímco v prvním případě byla žádost o poučení stylizovaná velmi obecně a uherskohradištsí radní se zajímali o možnosti potrestání žalované jako takové, ve vztahu k předmětnému sporu již dotaz směřoval přímo k uložení peněžitého trestu – pokutě.¹¹ Tato skutečnost dokládá, že se pravděpodobně nejednalo o ojedinělý případ, kdy se přísežní v rámci výkonu své funkce dopouštěli nejrůznějších deliktů. Otázce pokut se v brněnských právních pramenech nejpodrobněji věnuje *Právní kniha notáře Jana* z poloviny 14. století a její redakce. Konkrétně jde o titul *De emendis*, který upravuje jednotlivá protiprávní jednání, za než bylo lze pokutu uložit, včetně její výše. Speciální právní úpravu pak zakotvují další tematické oddíly, v našem případě je to titul *De iudice*, jenž obsahuje několik doplňujících pravidel, reflektujících postavení soudce (rychtáře) v rámci nalézací praxe.¹²

Zřejmě právě zde čerpali brněnští přísežní odpověď na otázku ohledně výše pokuty pro přísežného, který se dopustil dehonestace svých kolegů a haněl

¹⁰ *Liber negotiorum civitatis Hradisch*, č. 73: „Dictus vero iuratus contra hoc iterum reclamaverit dicens, quod iuste iurasset, et post dixit ad alios iuratos: „Si ego super vos deberem iurare, tunc ego dico, quod bene iuravit.“ FLODR, M. (ed.). *Nálezy brněnského městského práva. Svazek I (–1389)*. Brno: Archiv města Brna, 2007, s. 51.

¹¹ *Liber negotiorum civitatis Hradisch*, č. 73: „Quare vestram precibus humilibus petimus honestatem, qualiter et quomodo dictus iuratus hoc iudici debeat emendare et gratiam suam adinvenire, nos vestris in litteris edocentes.“ Ibid., s. 51.

¹² K tomu srov. úryvek z čl. 414 *De iudice, quantum ad emendas, in quas personaliter incidit*, který se volně promítl do obsahu předmětného právního naučení pro Uherské Hradiště: „Si autem frivole in detrimentum honoris iuratorum prescripta verba dixit, solvet pro emenda decem marcas grossorum.“ Ibid., s. 284. Toto pravidlo, které explicitně stanovuje výši pokuty za urážku přísežných a rychtáře, pak srov. s textem onoho právního naučení v poznámce níže.

jejich schopnost nalézat právo. Brněnští v odpovědi uherskohradišťským uvedli, necht' je onen přísežný potrestán pokoutou ve výši deseti hřiven grošů.¹³

Zatímco v případě verbální potyčky mezi přísežnými, tedy osobami rovného postavení, měla sankce peněžitý charakter a dopadala toliko do ekonomické roviny delikventa, urážka přísežného, popřípadě rychtáře jinou osobou se trestala zásahem do tělesné integrity pachatele. Z mladšího období máme tuto praxi doloženu dalším právním naučením, jehož adresátem bylo opět město Uherské Hradiště. Výrok, tentokrát bez textu žádosti o právní naučení, je zaznamenán na závěrečných foliích *Liber informationum et sententiarum*, mezi tzv. dodatky. Navzdory absenci žádosti o poučení si lze o podstatě případu udělat poměrně spolehlivou představu.

Z výroku vyplývá, že uherskohradišťská městská rada žádala brněnské přísežné o právní naučení již dříve, v jiné věci tohoto muže. Blíže nespécifikované právní naučení, které uherskohradišťští z Brna obdrželi, nicméně tento muž označil za nespravedlivé a odmítal se jím řídit. Nadto vyšlo najevo, že muž přísežně urážel a veřejně jimi pohrdal. Městská rada se proto znovu obrátila na brněnské přísežné a požádala je o poučení ohledně potrestání tohoto muže. Právní naučení, které brněnští následně vydali, přineslo verdikt, který svou symbolikou připomíná odplatu. Pachateli totiž měl být za pohrdání přísežnými přibít jazyk k pranýři a takto měl setrvat tak dlouho, dokud si jej nožem, který mu bude dán do ruky, sám neodřeže.¹⁴

Zmíněná symbolika trestu pak spočívala v myšlence ekvivalentního potrestání ve smyslu ostrý jazyk se rovná ostrému nože. Jedná se o variantu *iuris talionis*,

¹³ *Liber negotiorum civitatis Hradisch*, č. 73: „*Super quibus sentencialiter respondemus, quod idem iuratus reclamans dicta aliorum sociorum frivole et publice in iudicio, quod tenetur dare pro emenda X marcas grossorum. Datum Brunne...*“ FLODR, M. (ed.). *Nálezky brněnského městského práva. Svazek I (–1389)*. Brno: Archiv města Brna, 2007, s. 51.

¹⁴ *Liber informationum et sententiarum*, č. 45 O hanění práva: „*Na to vás naučujem: Poněvadž ten člověk, jenž měl právo slyšeti a činiti má s nimi vzav sebou dobré lidi přísežné na tíž dědinu nechťel jest od nich práva přijíti ani trpěti vedle nařízení a práva našebo a vždy praví, žeby najn nevěrná a nespravedlivá práva nosili a žeby jej nepravě súdili skrze kteréžto netoliko těch konšeluo: haniel ale jimi i zhrdal, což jemu s práva k naučení vydáno jest a přes to můželi ten člověk na konšely prověsti, že sou najn nevěrná práva nosili a jej nepravě súdili tobo požiti muož, pakli tobo neprovede, tehdá jest v tejto míře provinil, že mu má jazyk přibiti bejti hřebíkem k pranýři nůž jemu v rukú dadúc a tu at' stane tak dlúbo až sám jazyk odřeže.*“ TKÁČ, I. (ed.). *Liber informationum et sententiarum, čili, Naučení Brněnské Hradišťské městské radě dávaná od r. 1447 až do r. 1509 s dodatky do roku 1540*. Uherské Hradiště: Nákladem Historicko-statistického odboru a.t.d. v Brně, 1882, s. 332–333.

kteřá je v brněnské poučovací praxi doložena spíše vzácně. Častěji se odplata uplatnila v případech ublížení na zdraví s trvalými následky. Mezi ně patří především situace, kdy jeden druhému například v bitce vybil oko, ukousl nos, nebo ut' al ruku, resp. jiný úd. V takových případech se uplatňovala archaická zásada „oko za oko, zub za zub“, která byla explicitně zakotvena v privilegiu Václava I. z roku 1243.¹⁵ Jedná se o princip, který má kořeny v Bibli, znám byl nicméně i ve starověkých právních řádech.¹⁶ V této souvislosti tak stojí za povšimnutí, že Václavovo privilegium toto pravidlo modereje, a to tak, že odplatou byl pachatel potrestán teprve v momentě, pokud nezapltil pokutu, jejíž výše odpovídala poškozené části těla.¹⁷

¹⁵ Viz čl. 9 malého privilegia: FLODR, M (ed.). *Iura originalia civitatis Brunensis. Privilegium českého krále Václava I. z ledna roku 1243 pro město Brno*. Brno: SNIP – Archiv města Brna, 1993, s. 6. Flodrův komentář ke zdrojům tohoto ustanovení viz *ibid.*, s. 33.

¹⁶ *Ius talionis* definuje již *Starý zákon*, a to slovy: „*Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.*“ (*Exodus* 21:24). Z literatury k tomu NISSEL, A. T. Equality or Equivalence. A Very Brief Survey of Lex Talionis as a Concept of Justice in the Bible. *International Law. Routledge Critical Concepts*. 2010, č. 6, s. 111–145. V *Zákoně dvanácti desek* se o talionu hovoří obecněji, srov. LDŤ VIII.2: „*Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio est.*“ K další genezi odplaty pak podrobněji VANDRUNNEN, D. Natural Law, the Lex Talionis, and the Power of the Sword. *Liberty University Law Review*. 2008, roč. 2, č. 3, s. 945–947.

¹⁷ Tuto praxi dokládá dobová judikatura vedená přímo v brněnské sbírce právních naučení založené v 70. letech 14. století. Shodou okolností jde rovněž o další uherskohradištskou kauzu, která se nicméně dochovala rovněž na straně vydavatele příslušného právního naučení. Záznam v brněnské sbírce tak stojí za pozornost zejména proto, že nad rámec originálu výroku, zasláného do Uherského Hradiště, obsahuje přímý odkaz na prameny, z nichž zdejší přísežní v tomto případě vycházeli. Srov. celý text onoho naučení, včetně interní rubriky a zejména pak závěrečný příspěk odkazující na konkrétní ustanovení *Právní knihy notáře Jana*: „*Nos za nos dáti má, kdož s peněžítu pokutu bejti nemůž; N.v.n., že ten, jesto sedlákoví nos ukousl, fojtoví vinu jest propadl, pět funtův, kterýžto sunt dvaceti groší činí a s tím kterémuž nos ukousl, má se smluviti a dosti za to učiniti; pakli peněz nemá, tebdy právo chce, aby svoj nos za druhý nos dal vedle práva brněnskébo.*“ *Municip[al], fol. 55, Tit. De emenda excussionis dentis et in Iura originalia § Quicumque amputaverit alteri digitum, ubi statuatur si vero denarios non haberit, tunc manus pro manu in poenam accipienda*. Archiv města Brna, fond A 1/3 Archiv města Brna – Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 71, f. 9r–9v. Poučení je dostupné též v uherskohradištské městské knize *Liber informationum et sententiarum*. Viz edice TKÁČ, I. (ed.). *Liber informationum et sententiarum, čl. Naučení Brněnská Hradištské městské radě dávaná od r. 1447 až do r. 1509 s dodatky do roku 1540*. Uherské Hradiště: Nákladem Historicko-statistického odboru a.t.d. v Brně, 1882, s. 325.

Pokud jde o odkaz na *Právní knihu*, tzv. *Municipál*, míní se ustanovení čl. 267 *De emenda excussionis dentis*. K tomu pro úplnost srov. text tohoto ustanovení ve Flodrově edici: „*Dens dicitur membrum minus. Unde excussio dentis unius emendatur et iudicatur, sicut scribitur in iuribus originalibus in illo paragrapho: Item, quicumque alteri amputaverit digitum et cetera. Et si plures dentes sunt excussi, equipollent pluribus digitis amputatis.*“ FLODR, M. (ed.). *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století. I. Úvod a edice*. Brno: Archiv města Brna, 1990, s. 232.

Poslední případ, kterému budeme věnovat pozornost, poukazuje na postup brněnských přísežných ve věci domnělé urážky učiněné v žertu. Jedná se o právní naučení ke sporu mezi dvěma muži, kdy měl jeden druhého nazvat zlodějem, protože údajně prodléval s prací.¹⁸ Z žádosti o právní naučení dále vyplývá, za jakých okolností mělo ke slovní potyčce dojít. Stalo se tak údajně v žertu, muži se navíc velmi dobře znali a nejednalo se o první spor tohoto druhu, v němž se obrátili na uherskohradišťskou městskou radu.¹⁹ Z odporu žalovaného, který se k případu vzácně dochoval, je zřejmé, že žalovaný jakoukoliv vinu popírá a ohrazuje se slovy, že to byl žalobce, kdo koho nazval zlodějem jako první. Žalovaný svá tvrzení opřel o výpověď svědka, který měl být incidentu přítomen. Ten dosvědčil, že ke slovní potyčce skutečně došlo, ze situace nicméně vyrozuměl, že se tak nestalo s úmyslem někoho urazit a mezi muži panovala velmi uvolněná atmosféra. Uherskohradišťští si nebyli jisti, jak spor rozhodnout, požádali proto brněnské přísežné o právní naučení.

Výrok, který brněnští v návaznosti na to vyhotovili, byl vydán ve prospěch žalovaného, neboť se vzhledem k okolnostem případu neprokázal zlý úmysl (*dolus*).²⁰ Zdá se totiž, že se brněnští přísežní opřeli o známou římskoprávní zásadu, podle které se v pochybnostech má příznivější výklad.²¹ Skutečnost, že nemusí jít o analogii čistě náhodnou, dokládá fakt, že brněnská městská kancelář v té době legistickou literaturou, respektive výtahy z ní prokazatelně disponovala. Opis 17. titulu 50. knihy *Digest, De regulis iuris* [antiquis], se totiž dochoval v rámci rukopisu, jehož jádro tvoří konceptní verze *Právní*

¹⁸ *Liber informationum et sententiarum*, č. 235 O hanění (O název z kunštu), viz TKAČ, I. (ed.). *Liber informationum et sententiarum*, čili. *Naučení Brněnské Hradišťské městské radě dávaná od r. 1447 až do r. 1509 s dodatky do roku 1540*. Uherské Hradiště: Nákladem Historicko-statistického odboru a.t.d. v Brně, 1882, s. 256–257.

¹⁹ K tomu srov. případ č. 236, z něhož vysvítá, že týž žalovaný již dříve slovně napadl žalobcovu manželku. *Ibid.*, s. 258.

²⁰ *Liber informationum et sententiarum*, č. 235 O hanění (O název z kunštu): „*Na to vás naučijem, že ta slova, kteráž žalobník vede, k jinému a jinému rozumu přijata býti, ale podle práva věci a řeči pochybné mají vždycky k lepšiemu vyložena býti. I poněvadž oba, žalobník i odpovídatel, jsú lidé ctie zachovalí, a odpovídatel tu řeč mluvil přirovnávajíc k sobě žalobníka, protož z tej příčiny v tejto při není jeden druhému nic povinovat. Též také řeč, kteríž žalobník k odpovídateli, jakož svědek vyznává, že nerozuměl mezi nimi, by zlá vuole byla, a žalobník praví, že z kunštu mluvil, my z kunštu přisnosti nečiníce z tej řeči také jeden druhému nic povinovat není. Podle tobo můžete se zpravovati.*“ [zvýzazněná aut.]. *Ibid.*, s. 257.

²¹ Dig. 50.17.56: „*Semper in dubiis benigniora praeferranda sunt.*“ K tomu dále srov. Dig. 50.17.192.1. „*In re dubia benigniore interpretationem sequi non minus iustus est quam tutius.*“

knihy notáře Jana.²² Ačkoliv v předmětném opisu některé fragmenty chybí, uvedená zásada, včetně její podrobnější textové verze zde přítomna je (Dig. 50.17.56 a 50.17.192.1).²³

3 Závěrem

Cílem předestřeného rozboru dvou středověkých a dvou raně novověkých brněnských právních naučení pro Uherské Hradiště ve věci bylo demonstrovat způsob řešení a následného potrestání pachatele, který se dopustil urážky na cti, popřípadě pomluvy. Pro tyto účely byly z dochované agendy právních naučení, vedené v uherskohradištských městských knihách, starší *Liber negotiorum civitatis Hradisch* z druhé poloviny 14. století a v mladší, *Liber informationum et sententiarum* z poloviny 15. století, vybrány případy, na jejichž příkladu bylo lze demonstrovat jednotlivé skutkové podstaty deliktu „hanění“. Ukázalo se totiž, že tento pojem, který v brněnských právnických rukopisech nebyl explicitně definován, zahrnoval nejen urážku na cti, ale rovněž urážku úředních osob (rychtáře, přísedících), pohrdání soudem a konečně pomluvu. Byť se mezi těmito skutkovými podstatami formálně nerozlišovalo, alespoň tedy pokud jde o jejich terminologické označení, v rovině materiální se přirozeně jednalo o delikty rozdílné, což se nejvýrazněji promítlo do druhu, popřípadě výše ukládaných sankcí.

Nastíněnou proporcionalitu při ukládání trestu za jmenované delikty pak potvrdil také rozbor jednotlivých právních naučení. Zatímco pomluva byla potrestána poměrně mírně a žalovaná byla z titulu brněnského právního naučení povinna se žalobkyni toliko omluvit, přísněji byly trestány verbální útoky na osoby, které ve městě (vsi) vykonávali jisté úřední funkce. K tomu se uchovaly dva případy, na jejichž příkladu je evidentní celkově menší závažnost urážky jednoho přísedícího druhým přísedícím a verbální útok vesničana na rychtáře a kolegium přísedících, včetně zjevného pohrdání soudem. Byť byl první případ odbyt relativně mírně, a to uložením pokuty ve výši

²² Z literatury k tomuto rukopisu podrobněji viz FLODR, M. (ed.). *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století. I. Úvod a edice*. Brno: Archiv města Brna, 1990, s. 32–57. Ze starších prací srov. SCHUBART-FIKENTSCHEHOVÁ, G. (ed.). Neue Fälle zum Brünnener Recht. *Deutsches Archiv*. 1939, roč. 3, s. 430–496.

²³ Österreichischen Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, sign. Cod. 12472, f. 195v, 200v.

10 hřiven grošů, pachatele druhého deliktu stíhal trest mnohem přísnější. V duchu symbolické odplaty za protiprávní jednání, kterého se dopustil, měl být potrestán přibitím jazyka na pranýř, na kterém měl setrvat tak dlouho, dokud si jej sám neodřeže.

Právní vzdělanost, respektive povědomí brněnských přísežných o učených právech (římském a kanonickém) pak dokládá poslední případ, evidovaný v mladší uherskohradištské městské knize, *Liber informationum et sententiarum*. Spor, kdy se dva muži vzájemně častovali nejrůznějšími nadávkami, vyústil v zamítnutí žaloby, neboť se tak dělo evidentně v žertu. Pozoruhodné je, že brněnští tento výrok podpořili známou římskoprávní zásadou, podle které má být v pochybnostech přistoupeno k mírnějšímu řešení. Že nemusí jít o náhodu dokládá, fakt, že toto pravidlo, zakotvené v *Digestech*, se objevuje rovněž v brněnských právnických rukopisech.

Summary

The Delict of Defamation in the Legal Practice of Medieval and Early Modern Brno Municipal Law

The paper deals with the offense of „defamation“ and ways of punishing the perpetrator in the light of medieval and early modern Brno municipal law. From the point of view of terminology, defamation included several facts, not only defamation itself, but also defamation and insulting a public official. The type of punishment and its amount then depended on the seriousness of this illegal act, while the Brno jurors who decided to punish the perpetrator took into account the motives behind the „defamation“. In the preserved agenda, there was a completely unique case where the swearing was supposed to have taken place as a so-called joke, and it turned out that it was a common way of communication between men who did so to each other. Following this, the Brno swornmen issued legal sentences, in which they pointed out this fact and relied on the well-known Roman law principle expressed in the Digests (Dig. 50.17.56: „*Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt*“). This and other cases that were presented in the article have been preserved in the town books of Uherské Hradiště and point not only to the diversity of the disputes solved in practice, but also of the sanctions imposed.

References

- Archiv města Brna, fond A 1/1 – Sbíрка listin, mandátů a listů, inv. č. 1657.
- Archiv města Brna, fond A 1/3 Archiv města Brna – Sbíрка rukopisů a úředních knih, rkp. č. 71.
- Archiv města Brna, fond A 1/3 Archiv města Brna – Sbíрка rukopisů a úředních knih, rkp. č. 7932.
- ČOUPEK, L., ČOUPEK, J. Město tím právem bylo nadáno. In: ČOUPEK, J. (ed.). *Uherské Hradiště. Královské město na řece Moravě*. Uherské Hradiště: Město Uherské Hradiště, 2007, s. 81–84.
- ČOUPKOVÁ, M. (ed.). *Nejstarší uherskobradištská městská kniha. Liber negotiorum civitatis Hradisch. Edice*. Uherské Hradiště: Státní okresní archiv Uherské Hradiště, 2001.
- FLODR, M. (ed.). *Iura originalia civitatis Brunensis. Privilegium českého krále Václava I. z ledna roku 1243 pro město Brno*. Brno: SNIP – Archiv města Brna, 1993.
- FLODR, M. (ed.). *Nález brněnského městského práva. Svazek I. (–1389)*. Brno: Archiv města Brna, 2007.
- FLODR, M. (ed.). *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století. I. Úvod a edice*. Brno: Archiv města Brna, 1990.
- GRIBOMONT, J., SPARKS, H. F. D., THIELE, W., WEBER, R., FISCHER, B. (eds.). *Biblia Sacra. Iuxta Vulgatam versionem*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1983.
- Moravský zemský archiv – Státní okresní archiv Havlíčkův Brod, Archiv města Havlíčkův Brod, inv. č. 215.
- NISSEL, A. T. Equality or Equivalence. A Very Brief Survey of Lex Talionis as a Concept of Justice in the Bible. *International Law. Routledge Critical Concepts*. 2010, č. 6, s. 111–145.
- Österreichischen Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, sign. Cod. 12472.
- SENCKENBERG, H. Ch. von (ed.). *Visiones diversae et collectionibus legum Germanicarum*. Lipsiae: Sumtu heredum Weidemannorum et Reichii, 1765.

- SCHUBART-FIKENTSCHEROVÁ, G. (ed.). Neue Fälle zum Brünner Recht. *Deutsches Archiv*. 1939, roč. 3, s. 430–496.
- ŠMÍDOVÁ MALÁROVÁ, L. Římskoprávní regule ve středověké a raně novověké aplikační praxi města Brna. Na příkladu rozboru vybraných právních naučení pro Uherské Hradiště. *Brno v minulosti a dnes*. 2023, sv. 36 (V tisku).
- ŠMÍDOVÁ MALÁROVÁ, L. *Římskoprávní vlivy v právní praxi města Brna. Analýza středověkých a raně novověkých právních naučení pro Uherské Hradiště*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2023.
- ŠTARHA, I. Okruh brněnského městského práva. In: ZŘÍDKAVESELÝ, F., PEŠA, V. (eds.). *Brno mezi městy střední Evropy. Sborník projevů, studií, úvah a sdělení z vědeckého sympozia konaného 29.–30. listopadu 1979*. Brno: Archiv města Brna, 1983, s. 138–165.
- ŠTARHA, I. Okruh brněnského městského práva v době předbělohorské. *Brno v minulosti a dnes*. 1966, sv. 8, s. 172–188.
- TKAČ, I. (ed.). *Liber informationum et sententiarum, čili, Naučení Brněnské Hradištské městské radě dávaná od r. 1447 až do r. 1509 s dodatky do roku 1540*. Uherské Hradiště: Nákladem Historicko-statistického odboru a.t.d. v Brně, 1882.
- VANDRUNNEN, D. Natural Law, the Lex Talionis, and the Power of the Sword. *Liberty University Law Review*. 2008, roč. 2, č. 3, s. 945–947.
- VOJTÍSEK, V. *O právních rukopisech města Německého Brodu*. Německý Brod: nákladem Musejního kuratoria, 1917.

Sexuálne trestné činy v trestnej praxi oravského stoličného súdu v 18. storočí¹

doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.

Katedra dejín práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

ORCID: 0000-0002-8502-1139

Mgr. Iveta Floreková

Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, Oravský Podzámok

ORCID: 0009-0005-9578-8877

1 Úvodom

Kresťanskou morálkou predchnuté nemateriálne hodnoty dobrého mena, nepoškvrnenej cti, slobody rozhodovania o svojom tele a v neposlednom rade zachovania ľudskej dôstojnosti v telesnej (pohlavnej) intimite tvorili základ trestnoprávnej ochrany sexuálnych trestných činov, nazývaných zločiny proti telu (*crimina carnalis*). Autorky predstavujú nepočetnú, exemplárnu súdnu prax ich trestnoprávneho postihu, t. j. kriminalizácie a disciplinácie oravského stoličného súdu v 18. storočí, skonfrontujú právnu (predovšetkým obyčajovú) normu verzus súdnu prax, v ktorých sa plastickejšie ukáže vývoj dobového trestného práva. V štúdiu prezentovanými súdobými teoretickými, definičnými základmi a praktickou, exemplifikačnou kazuistikou jednej z hornouhorských stolíc autorky verifikujú celoeurópske, resp. uhorské štandardy ich vyšetrovania, kvalifikácie, penalizácie prostredníctvom rôznych, za to obvyklých telesných, difamujúcich a hrdelných trestov a sekundárnej celospoločenskej viktimizácie cestou prísneho morálneho odsúdenia.²

¹ Štúdia bola pripravená ako výsledok riešenia grantového projektu VEGA, č. 2/0017/23: Právna norma verzus súdna prax. Historické, diskurzívne a sociálne aspekty súdnictva, zločinu a trestu v období stredoveku a raného novoveku.

² Presunúc úvodom pozornosť k súčasnému trestnému právu hmotnému by sa predmetná, historicky pomerne široko nominovaná skupina sexuálnych, resp. mravnostných deliktov v súčasnej úprave TZ zaradila niektorými skutkovými podstatami do skupiny trestných činov proti slobode a ľudskej dôstojnosti (II. hlava, II. diel osobitnej časti TZ) – znásilnenie, sexuálne násilie, sexuálne zneužitie, incest, alebo do skupiny trestných činov proti rodine (III. hlava osobitnej časti TZ) – zločin dvojmanželstva.

Dôraz na absolútne bezúhonný a mravne cnostný život bol iste jedným z ideálov vtedajšej kresťanskej morálky, na ktorý v severoslovenskej Oravskej stolici trestnou súdnou agendou dohliadal a prehrešky proti nej penalizoval stoličný súd (skrátene lat. *sedria*, maď. *Arva megye törvényszéke*, slov. súdobná stolica).³ Všeobecná prvostupňová súdna kompetencia poskytla oravskému stoličnému súdu v rámci jeho trestných právomocí povinnosť *ex officio* prešetrovať a rozhodovať o žalobách vo veciach napr. ublíženia na zdraví, vraždy, krádeže, urážky na cti podpaľačstva, vtedy ešte rozšíreného zbojníctva a ďalších ťažších či ľahších previnení, ale tiež dohliadala ako svetský (laický) orgán nad dodržiavaním morálky vo veciach intímneho správania sa obyvateľov stolice. Osobná pôsobnosť sedrie sa vytýčila podľa právnych obyčají na všetkých privilegovaných a nepriviligovaných obyvateľov stolice, najmä miestnej drobnej, zemianskej šľachty a poddaných (pokiaľ títo nepatrili pod prvostupňovú právomoc zemepanského súdu), poddaných

³ Archívne pramene oravskej sedrie neurčujú presné vymedzenie právomocí a ani konštituovanie funkcie druhého podžupana (*vicecomes substitutus*), ale pre tamojší sedriálny súd môžeme predpokladať, že v priebehu 18. storočia druhý podžupan predsedal trestným veciam a príslužníkmi súdu boli vymenovaní *ad hoc* k danému prípadu niektorí zo štyroch slúžnych a bližšie neurčený počet prisažných (obvykle ich existovalo v súhrnnom počte 12, ale súdnych pojednávaní alebo vyšetrovaní v jednotlivých kauzách sa zúčastňovali len niektorí z nich). Posledne menovaní slúžni a príslužníci boli podľa vyšetrovacích protokolov vedení ako vyšetrovatelia a inkvizítori, alebo boli prítomní pri výkone trestu. S rozšírením právomocí slúžnych dochádza k menovaniu ich podslúžnych. Narastanie súdnej a správnej agendy stolice spôsobilo, že vznikli tzv. apelační sudcovia alebo mimoriadni prisažní, ktorí prípadne v neprítomnosti hlavného župana alebo podžupana predsedali sedriálnemu súdu. Právneho zástupcu stolice a hlavného žalobcu tvoril úrad stoličného právnik (fiškála), ktorý pripravil žalobu a na súde vystupoval ako stoličný žalobca, ktorý v mene hlavného župana, resp. podžupana vzniesol žalobu. Do súdnej právomoci fiškála patrila aj obhajoba *ex officio* poddaných stolice a zastupovanie práv sirôt. Stoličnú brachiálnu moc, kooperujúca ako výkonný a dozorný orgán v celom trestnom konaní a predovšetkým pri exekúciách trestov, tvorili hajdúsi, husári, ich velitelia, kat („mistr popravicí“) a správca väznice. K významnej zmene v štruktúre a pôsobnosti niekdajších sedrií došlo za Jozefa II. v roku 1787 (išlo o zrušenie pôvodnej oravskej sedrie a jej nahradenie novým zlúčeným liptovsko-oravským podriadeným súdom v roku 1787, k tomu pozri bližšie pozn. č. 50). Spracované podľa FLOREKOVÁ, I. *Sedriálny protokol Oravskej stolice z rokov 1688–1735*. Diplomová práca. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1985, s. 17–47. Pozri tiež KOČIŠ, J. *Súdna prax Oravskej stolice*. In: *Slovenská archivistika*. 1978, č. 1, s. 42–56.

K procesnej stránke vedenia trestných súdnych konaní pred sedriou pozri všeobecne STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Nica, 2004, s. 187–194.

kuriálních obcí, mešťanov oravských mestečiek i na externé osoby, ktoré boli zaistené pri trestnej činnosti, spáchanej v stolici.⁴

Na úvod pripomeňme delený výkon a ingerenciu v oblasti mravne bezúhonného sexuálneho správania sa spoločnosti medzi svetské a cirkevné vrchnosti, čo platilo dvojnásobne pre malé stolice, akou bola Orava, obyvatelia ktorej žili v malých lokálnych a vidieckych komunitách. Za spolupráce stoličných a miestnych cirkevných autorít – farárov či biskupov sa kontinuálne kontrolovalo sexuálne a iné mravné konanie a pri posudzovaní, čo je mravné a čo nie a čo už je aj trestné, sa zachovávali stáročia kresťanstvom formované mimoprávne – náboženské a právne normy požadovaného mravného správania sa, a *vice versa* sa kriminalizovali a odsudzovali ich najrôznejšie excesy pod hrozbou svetskej penalizácie. U zločinoch, ohrozujúcich sviatosť manželstva a jeho dobrá, mohla najprv v prvej fáze vyšetrovania spolupracovať svetská moc i s mocou cirkevnou, t. j. prenechala diskrétnu usporiadať pomery v manželstvách, napadnutých podozrením s cudzoložstva alebo bigamie a rozhodnúť cirkevné autority či súdy Katolíckej cirkvi, majúce výsostnú kánonickopravnú súdnu jurisdikciu v manželských veciach (táto cirkevnoprávna kompetencia bola zrejma pri zločine cudzoložstva aj jeho súbehu s inými trestnými činmi). Na uvedenú alternatívu mimosúdneho zmierovacieho konania odkazujú viaceré skúmané súdne protokoly oravskej sedrie z vyšetrovaní sexuálnych deliktov.

Skúmanú foreznú prax oravského stoličného súdu úvodom predstavme z kvantitatívneho a štatistického pohľadu, ktorý odkrýva dôležitý fakt výrazne malého percentuálneho podielu na celkovej kriminalite.⁵ Naš výskum pracoval v absolútnych číslach iba zo 17 zdokumentovaných prípadmi sexuálnych (resp. mravnostných) deliktov v rozpätí rokov 1738 až 1797. Oravská sedria začala tvoriť a systematizovať samostatnú trestnú agendu od roku 1688, pričom spracované trestné písomnosti pochádzajú z rokov 1688 až 1799, v ktorom sme nateraz v doposiaľ neukončenom výskume identifikovali 502 prípadov. Z nich 17 skutkov s jasným sexuálnym motívom predstavuje len

⁴ FLOREKOVÁ, 1985, op. cit., s. 20, KOČIŠ, 1978, op. cit., s. 42.

⁵ Fond oravskej sedrie je uložený v Štátnom archíve Bytča (ŠA Bytča), fond Oravskej župy (f. OŽ). Jazykom trestnoprávných sporov a vyšetrovaní je obvykle latinčina, výpovede obžalovaných/vyšetrovaných a svedkov sú veľmi často vedené v domácom slovenskom jazyku, ktorý sa využíval zriedkavo aj v textácii protokolného zápisu o obžalobe a rozhodnutí vo veci samej (v rozsudkoch).

3,27 % z celkovej odhalenej kriminality, čo indikuje skutočne zanedbateľný percentuálny podiel. Z toho dôvodu naša štúdia bude vedeckým zameraním len exemplifikatívnou materiálou štúdiou.

Zachované archíválne z fondu oravskej sedrie sú charakteru buď samotných súdnych spisov (identifikované v stoličnom fonde v písomnostiach skupiny B), vrátane zasadnutí sedriálneho súdu (*Acta procesuum criminalium*).⁶ Spisy sa delili na podkategórie:

- a) trestné procesy (sem patrí i sedriálny protokol a všetky jednotlivé prípady);
- b) dobrovoľné priznania;
- c) správy a nariadenia v trestných záležitostiach.

Archívny materiál v podkategórii trestných spisov zachoval rozhodnutia vo veci samej (konečné rozsudky), čo však nie je to vždy pravidlom. Druhú a tretiu podskupinu archívneho materiálu v spisoch tvorili rôznorodé trestnoprávne súdne materiály, označené ako dobrovoľné priznania (*Fassiones benevoles*) a správy a nariadenia, majúce však charakter varia dokumentov. Relevantná časť výpovedí s trestnoprávnym obsahom sa generovala činnosťou vyšetrovacích orgánov sedrie a zdokumentovala najčastejšie úvodné štádia vyšetrovania a prípravného konania – materiálovo ide najčastejšie o dobrovoľné priznania vyšetrovaných a obžalovaných osôb, individuálne výpovede svedkov alebo výpovede z verejných inkvizícií (čiže hromadných vyšetrovaní), prípadne tieto spisy mohli obsahovať zápisy z ohliadok miesta činu. Sekundárny a doplňujúci prameň tvorila tiež Kniha väzňov (zaradená do stoličných úradných kníh s označením písomností skupiny A), zriadená pre väznicu Oravskej stolice (*Protocollum captivorum*) z rokov 1801–1813, ktorá však obsahovala paradoxne aj zápisy viažuce sa na 17. a 18. storočie.

2 Sexuálne trestné činy a ich trestnoprávna charakteristika v neskoro novovekom Uhorsku

Pri ich definovaní vychádzame z objektu, ktorý primárne tieto zločiny zasahujú a to je správanie sa jednotlivca, ktoré prekračuje limity noriem sexuálnej morálky, určené a akceptované súdobou spoločnosťou. Nenáležité alebo nezdržanlivé

⁶ V rámci týchto materiálov je najstaršou súdnou knihou sedriálny protokol z rokov 1688–1735, ostatné zápisy trestných vecí sú zaznamenané ako samostatné spisy, chronologicky radené v danom fonde.

správanie sa so sexuálnym motívom uspokojenia libida je základným definičným znakom tejto skupiny zločinov. Narušenými objektmi ochrany sa stali ľudská, resp. osobitne ženská dôstojnosť v spojitosti nielen s telom obete, ale celým jej osobnostným a psychologickým profilom, tiež dobrá povest', viazané najmä na cudné, zdržanlivé a mravné bezúhonné sexuálne správanie.

Medzi jeden z hlavných predmetov (objektov) ochrany radíme citlivý pojem ženskej cti (a dôstojnosti), opísanej a normovanej v kánonoch o ženskej cnosti, cudnosti, miernosti, plachosti či zmierlivosti, pri každom z prežívaných stavov alebo životných rolí: panny, manželky a vdovy. Postihnuté objekty pri spôsobenom násilí na žene predstavovali okrem cti: osobná sloboda, telesná integrita, niekedy život a zdravie obete (typické pri znásilnení, únose, zhanobení). Ak v odhalených a vyšetrovaných prípadoch skutočne došlo k nedovolenému (prit'azujúco aj opakovanému) pohlavnému styku, alebo dlhotrvajúcemu pomeru s konkrétnym cudzím mužom, ohrozilo to predovšetkým dobré meno danej ženy a ak sa takýto prípad kvalifikoval v spojitosti so slobodnou, mohlo to znamenať i ohrozenie či dokonca zmarenie jej šance na vydaj.⁷ Vzhľadom k vtedy prevládajúcemu názoru, že dobrú povest' a česť ženy práve neúmeraná a bezbrehá sexualita mohli najviac ohroziť, ba ju aj veľmi ľahko úplne zničiť, podporovala mravoučná literatúra (vplývajúc na verejnú mienku), ktorá špeciálne rozšírený zločin smilstva prisudzovala k ženských hriechom a ťažkým svetským zločinom, keďže práve žena bola schopná zviest' muža.⁸

7 SZEGHYOVÁ, B. Žena a zločin vo východoslovenských mestách v 16. storočí. In: LENGYELOVÁ, T. (ed.). *Žena a právo*. Bratislava: Academic Elektronik Press, 2004, s. 67–68.

8 K otázke ženskej sexuality v mravoučnej literatúre a generálne postaveniu ženy v intímnych a verejných či rodinných vzťahoch v novovekej dobe napr. LENGYELOVÁ, T. Žena očami svetských a cirkevných autorov v Uhorsku v období raného novoveku. In: ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M., STRANÍKOVÁ, J. (eds.). *Dějiny žen nebo evropská žena od středověku do 20. století v zajiťi historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 480–481; LENGYELOVÁ, T. Spoločenské postavenie žien v histórii Slovenska. In: PISCOVÁ, M. (ed.). *Slovensko na ceste k rodovej rovnosti*. Bratislava: ERPA, Sociologický ústav SAV, 2006, s. 32; ROPER, L. *Oedipus and the Devil. Witchcraft, sexualita and religion in early modern Europe*. London: Routledge, 1994, s. 40.

O ženskej kriminalite so sexuálnym motívom v európskych reáliách slovenské autorky napr. LACIAKOVÁ, L., MALÍKOVÁ, E. V. Trestnoprávny postih znásilnenia v období stredoveku s poukazom na spôsoby jeho sankcionovania. In: TAUCHEN, J., SCHELLE, K. (eds.). *Sexuální trestní činy včera a dnes*. Brno: KEY Publishing Ostrava, 2014, s. 63–72; REPKOVÁ, E. Abort a infanticidium ako dôsledok sexuálnej trestnej činnosti. In: TAUCHEN, J., SCHELLE, K. (eds.). *Sexuální trestní činy včera a dnes*. Brno: KEY Publishing Ostrava, 2014, s. 123–134.

Objektívnu stránku týchto trestných činov tvorili najmä súdnou praxou identifikované, zapovedané spôsoby sexuálnych praktík, obzvlášť ich spôsob spáchania pod hrozbou alebo s použitím násilia a tiež spôsobené následky, sprísňujúce trestnosť, najčastejšie v podobe utajenia tohto správania, neželaného tehotenstva, prípadne ohrozenia zdravia a života tehotnej ženy pri potrate alebo pôrode alebo znásilnenej ženy.

Subjektmi tejto skupiny trestných činov – páchatel'mi, ktorých by bolo rovnako vhodné stotožniť s „hriešnikmi“ – boli rovnocenne muži aj ženy, ale zároveň pri niektorých sexuálnych deliktach: ako znásilnenie či únos, boli označení za výlučných páchatel'ov len muži. Subjektívnu stránku týchto trestných činov vždy naplňa znak vedomého a priameho úmyslu, čiže zavinené konanie páchatel'a/ov a tiež sa za prít'aužujúcu alebo poľahčujúcu okolnosť prijala súdobou trestnoprávnou praxou dokázaná nemravná pohnútk/a/ky, vedúca/ce k spáchaniu príslušnej skutkovej podstaty. Pohnútk/a potom bližšie určovala stupeň nebezpečnosti daného zločinu, determinovala samotné vnútorné psychologické nastavenie a priame aj nepriame zámery páchatel'a pred, počas a po spáchaní činu a z tohto subjektívneho uhľ/a pohľadu ju skúmali samotné vyšetrojúce a súdne orgány najskôr, vylúciac okolnosti vylučujúce protiprávnosť alebo len menej závažné prehrešky proti vtedajším morálnym normám bez trestnoprávneho postihu (napríklad bujarejšie správanie sa ctíhodných vdov, časté, inak podozrivé alebo tajné prijímanie mužských návštev slobodnými, vydatými alebo ovdovenými ženami a pod.).

Slovenská historická etymológia dokladá z početných novovekých prameňov (vrátane skúmaného slovenského jazyka oravskej súdnej stolice, na porovnanie je taktiež adekvátne povšimnúť si vtedajšiu prax neďalekej Liptovskej stolice v 18. storočí⁹) ich zovšeobecnené, neurčité a tabuizujúce označenie sexuálneho (mravného) deliktu: „skutek“, „nešlechtný skutek“, príp. „nešlechtný skutek telesný“, čo si vtedajšia trestnoprávna teória a prax vysvetľovala hlavne ako mimomanželský pohlavný akt, v rozpore z Božími,

⁹ NEMEC, M. *Od zločinu k trestu. Vývoj stoličného súdnictva na Liptove v 18. storočí*. Ružomberok: Society for Human Studies, 2019, s. 140–147. K vývoju súdnej právomoci liptovskej sedrie spolu so stručnou charakteristikou typických kategórií trestných činov v danej stolici pozri CHURÝ, S. Pohľad na trestné písomnosti Liptovskej stolice z rokov 1703–1748. In: *Slovenská archivistika*. 1982, roč. XVII, č. 1, s. 118–127; CHURÝ, S. Pramenná hodnota súdnych písomností Liptovskej stolice zo 16. storočia. In: *Slovenská archivistika*. 1988, roč. XXIII, s. 92–106.

prirodzenými zákonmi¹⁰, a dotknutá, v dobovom slovenskom jazyku ustálená lexikálna jednotka – „skutek“ mala zásadne protiprávny a nemorálny obsah a príznakovo evokovala neohraničenú hriechnosť, zvrátenosť, nečestnosť a pod., o ktorých sa slušný človek mal zdráhať čo i len uvažovať.

V skúmanom 18. storočí sa v domácej teoretickej trestnej spisbe tieto delikty označovali za delikty proti telu (*crimina carnis*), ktoré nezákonne uspokojili ľudskú sexuálnu túžbu (*illegalis libidinis expletio*).¹¹ Uvedený právny termín zároveň určuje základný objekt právnej ochrany – ľudské telo a jeho elementárnu, intímnu ľudskú dôstojnosť. Užíval sa po vzore európskej trestnoprávnej vedy a praxe aj v Uhorsku, napr. u znalcov vtedajšieho, neskoronovovekého práva, ako boli Huszty, Bodo alebo Vuchetič.¹² Na začiatku 19. storočia medzi ne napr. Vuchetič zaradil minuciózne vymedzené delikty, napr. smilstvo, sodomiu, prostitúciu, konkubinát, incest a príp. nepriamo určené delikty, poskytujúce možnosť na uspokojenie sexuálnej túžby, najmä kupliarstvo. Na dokonanie zločinov proti telu postačovala buď ejakulácia semena alebo protiprávny, neprirodzený sexuálny styk.¹³ K nim však pričítajme aj ďalšie sexuálne delikty s účinkami excesov ľudskej sexuality.¹⁴ Za násilné sexuálne delikty Huszty a Bodo považovali znásilnenie, únos ženy

¹⁰ Historický slovník slovenského jazyka uvádza heslo „nešpachetný“, in MAJTÁN, M. (red.). *Historický slovník slovenského jazyka II, písmená K–N*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1992, s. 564.

¹¹ V uhorskej trestnej teórii a praxi hovoríme radšej o mravnostných deliktach, zaradených medzi verejné trestné činy. BÉLI, G. *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest – Pécs, 1999, s. 179–220; SEGEŠ, V. Zločin a trest v uhorskom feudálnom trestnom práve. In: SOKOLOVSKÝ, L. (ed.). *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1.–3. októbra 2003 v Lučenci*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 28.

¹² Títo novovekí autori už zreteľne veľmi nezdôrazňovali a menej rigorózne prihliadali na vtedy ešte v iných sférach determinovaný status vtedajšieho človeka – stavovské postavenie páchateľov a ich obetí a zároveň poukázali na historicky prvotné uhorské právne normy a právnu obyčaj, z ktorých neskoronovoveké trestné právo ešte stále čerpalo pri posúdení sexuálnych trestných činov a určení trestov za ne. V štúdiu sme prihliadli na prvotné uhorské syntézy trestného práva: HUSZTY, S. *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in ius hungaricum. Liber tertius*. Agriae, 1745; BODO, M. *Jurisprudentia criminalis secundum praxim & constitutiones Hungaricas in partes duas divisa*. Posonii, 1751; VUCHETICH, M. *Institutiones iuris criminalis Hungarici*. Buda, 1819.

¹³ VUCHETICH, 1819, op. cit., s. 307.

¹⁴ Bodo ich pomenoval v čl. LXXIV o hriechu zhýralosti proti prírode, špeciálne o sodomii a bestialite (*De peccato luxuriae, contra naturam, specialiter de sodomia et bestialitate*). Ak došlo k ich spáchaniu za obzvlášť prítlačujúcich okolností (napr. ak išlo ú sùbeh s cudzoložstvom, ak ho spáchala staršia osoba, opakovane). In: BODO, 1751, op. cit., s. 256–259.

a medzi tie, ktoré oslabili alebo rozvrátili manželskú vernosť, predovšetkým cudzoložstvo a bigamiu (polygamiu). Medzi závažné sekundárne sexuálne zločiny, ktoré európska historiografia uznáva za typické „ženské“, t. j. genderovo podmienené zločiny, sa považovali vyššie spomenuté infanticídium a potrat.¹⁵

E. Repková rozlíšila tri druhy sexuálnych trestných činov alebo deliktov:

- a) delikty, ktoré sú násilnými sexuálnymi činmi, spáchanými na ženách (znásilnenie, nedobrovoľný únos ženy);
- b) dobrovoľné sexuálne delikty, medzi ktoré zaradíme najmä cudzoložstvo, smilstvo, krvismilstvo (t. j. incest), prostitúciu, kupliarstvo, sodomiu, homosexualitu a iné zakázané sexuálne praktiky;
- c) násilné delikty súvisiace bezprostredne so sexuálnymi trestnými činmi (najmä abort a infanticídium).¹⁶

V úvahách o ich trestaní už skúmané obdobie 18. storočia prinieslo so sebou i možnosť postupnej dekriminalizácie niektorých sexuálnych deliktov, a tak napr. trestný zákonník Jozefa II. (1787), ktorý sa síce v Uhorsku oficiálne neaplikoval, dobrovoľné smilstvo dekriminalizoval a cudzoložstvo umožnil sťahť len na základe súkromnej žaloby nevinného manžela¹⁷.

Súbežne a komplementárne k skupine typizovaných a ďalších nepomenovaných sexuálnych deliktov sa ako sekundárne trestné činy k nim pripojili trestné činy nechceného tehotenstva a s ním spojeného umelého potratu (*abortus*) či vraždy novonarodeného dieťaťa (*infanticídium*). Išlo o celospoločensky háklivý a dejinne kontinuálny problém ich stíhania v predmodernej dobe, ak za okolností zakázaného sexuálneho styku žena otehotnela a dieťa prípadne aj nechcene porodila, čo mohlo v mnohých prípadoch viesť k vražde novorodenca. Motívom týchto trestných činov boli pochopiteľne dôvody osobnej difamácie: zahanbenia, spoločenského odsúdenia

¹⁵ K ich bližšej teoretickej charakteristike podľa uhorskej trestnej náuky (Huszty, Vuchetič, Bodo, Slemenič) LACLAVÍKOVÁ, M., ŠVECOVÁ, A. *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku. Právne postavenie šľachtickej*. 2. prepracované a doplnené vyd. Praha: Leges, 2022, s. 174–196. K českému prostrediu pozri prácu a jej závery VACEK, J. *Sexuální delikty před apelačním soudem v letech 1687–1727. Proměna rozhodovací praxe po přijetí Constitutio criminalis Josephina*. Praha: Academia, 2021, s. 157–160.

¹⁶ REPKOVÁ, E. Abort a infanticídium ako dôsledok sexuálnej trestnej činnosti. In: TAUCHEN, SCHELLE, 2014, op. cit., s. 134.

¹⁷ Pozri napr. VANĚČEK, V. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha: Orbis, 1974, s. 295.

a s nimi spojenej straty spoločenského postavenia, alebo okamžité skončenie zamestnania/služby; trvalé znamenie hanby a spoločenskú a sociálnu degradáciu však niesli tiež ich nemanželské deti, pokladané za spoločensky menejcenné a odsúdené k životu na okraji spoločnosti. Tie sa potom priradili sociálne po svojej nemanželskej matke (ako primárne trestne a spoločensky viktimovanej a nečestnej [infámnej] osobe) k sekundárne viktimovaným subjektom.¹⁸ Hoci ich dobové pramene kvalifikovane zaradili medzi sexuálne delikty s jasným genderovým akcentom, pre svoju špecifickú hodnotovú exponovanosť a závažnosť ich trestnoprávnej kvalifikácie (trestnosti závažne narušajúcej viacero objektov) sa týmito trestnými činmi v štúdiu nebudeme zaoberať, keďže by si vyžadovali samostatný príspevok.¹⁹

Riešeniu sexuálnych alebo ak chceme v širšom zmysle slova poňatých mravnostných deliktov sa nevyhla ani oravská sedria, ktorá v 18. storočí prejednávala celkovo 17 trestných súdnych sporov so sexuálnym motívom, no ako sme už v úvode uviedli, tie v porovnaní s niektorými inými druhmi trestných činov tvorili menšinu vyšetrovaných a pred sedriou prejednávaných trestných činov. Jednočinný alebo viacčinný súbeh trestných činov sa pri tejto kategórii trestných činov nedá vylúčiť a kvalifikácia skutku alebo skutkov mohla mať navyše charakter pokračujúceho trestného činu, pričom napokon aj náš zachovaný materiál zrkadlí zásadný problém vtedajších vyšetrovacích a súdnych orgánov správne právne kvalifikovať niektoré zo zdokumentovaných prípadov.

Konečné tresty plne zodpovedali vtedajšiemu trestnému právu, ktoré vychádzalo z rôznych, v tom období aplikovaných zákonov (resp. zákoných článkov – najmä zák. čl. 11 a 12/1723 alebo zák. čl. 32/1723) a právnych obyčají. Z iných domácich prameňov identifikujeme najrelevantnejšie procesného diela Jána Kitoniča (*Directio methodica*). Za významný prameň, určujúci trestnosť (právnú kvalifikáciu) a druh a spôsob exekúcie trestu,

¹⁸ SZEGHYOVÁ, 2004, op. cit., s. 77, SZEGHYOVÁ, B. *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*. Bratislava: Veda, 2016, s. 107 a nasl.

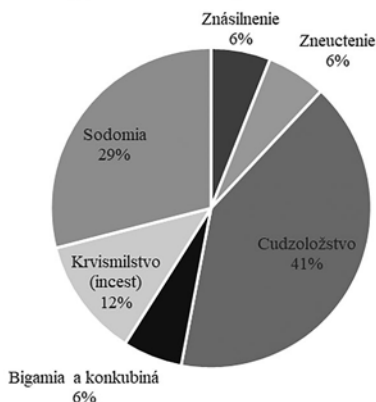
¹⁹ Pre Čechy napr. DIBELKA, J. Obranné stratégie zmrhaných žien na jindřichohradec-kém panství v 17. a na počátku 18. století. *Historická demografie*. 2007, roč. 31, s. 5–20; DIBELKA, J. Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia. In: *Dějiny a současnost*. 2007, roč. 29, č. 9, s. 37–39, zhrňujúco k mestskému prostrediu raného novoveku v Čechách HRUBÁ, M. Sexuální delikty v českých městech 16. století z genderového pohledu. In: TAUCHEN, SCHELLE, 2014, op. cit., s. 87–101.

sa v Uhorsku považovala cudzia právna zbierka, vydaná Ferdinandom III. a záväzná pre Dolné Rakúsko – známa pod oficiálnym názvom Neue peinliche Landtgetrichtsordnung z roku 1656 (známa pod skratkou Ferdinandea). O jej rozšírenie na územie Uhorska sa pričínil ostrihomský arcibiskup Leopold Kolonič, ktorý nechal vyhotoviť preklad Ferdinandey do latinčiny a vydal ho v roku 1687 pod názvom *Praxis processus iudicii criminalis, seu praxis criminalis* (v skrátenej verzii ako *Praxis criminalis*, vydávaná od roku 1696 aj v zbierke *Corpus iuris hungarici*, vo viacerých súdnych spisoch Oravskej stolice je označená ako *Praxis Criminalis Kolon., Art. Kollonicsianae Praxis* s poznámkou o jej priamej aplikácii pre právnu kvalifikáciu daného prípadu). Hoci jej uhorské právo priznalo len podporný, sekundárny charakter, v skúmanej súdnej praxi Oravskej stolice zaznamenávame jej bežné používanie a podobne aj ďalších nemeckých zbierok Benedikta Carpzova: *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminallium* (1595) alebo ešte staršej *Constitutio criminalis Carolina* (1532).²⁰ Okrem nižšie prezentovaných viacerých svetských zákonov a obyčají sa však oravská sedria odvolávala pri sexuálnych deliktach i na sekundárny, za to však kardinálny prameň vtedajšieho práva a kresťanskej morálky – na kánonické právo, Božie zákony Starého a Nového zákona (napr. prípad sodomie obvineného Samuela Solnensis).

Podobne ako pri ostatných závažných kriminálnych deliktach boli aj tresty za mravnostné, resp. sexuálne prečiny a zločiny oficiálne normované ako tvrdé a verejne (exemplárne) exekvované, pričom okrem samotného potrestania činu a spôsobenej verejnej hanby (difamácie) mali byť telesné, prípadne aj zneuct'ujúce tresty, v závažnejších prípadoch i popravy, odstrašujúcim príkladom pre všetkých do budúcnosti (preventívna a výchovná funkcia trestov). Takto boli v skúmanej sedriálnej praxi Oravskej stolice uložené okrem výnimočných hrdelných trestov, najmä telesné tresty palicovania alebo bitia, v niektorých prípadoch môžeme z nekompletných súdnych spisov (bez záznamu o konečnom rozsudku) akceptovať aj iné rozhodnutia, napr. formou mimosúdnej pokonávky, upustenia od ďalšieho súdneho konania (napr. pri absencii priamych dôkazov) alebo omilostenia.

²⁰ Jej bežné užívanie v trestnej súdnej praxi iných lokalít na Slovensku v novoveku zdokumentovali ďalší autori: DUCHONOVÁ, D., DUCHOŇ, M. *Zločin v meste. Kriminalita a každodennosť v ranonovovekom Pezínku*. Bratislava: Pro Historia, Historický ústav SAV, 2014, s. 49; NEMEC, 2019, op. cit., s. 68–70.

Sexuálne trestné činy v súdnej praxi oravskej sedrie v 18. stor.

2.1 Násilné sexuálne delikty

2.1.1 Znásilnenie a iné násilnosti so sexuálnym motívom na ženách

Znásilnenie alebo násilné smilstvo (*de vi pudicitiae illata seu violentum stuprum*) sa v európskej trestnej praxi považovalo za veľmi závažný a odsúdenia hodný zločin so sexuálnym motívom, ak muž násilne súložil s pannou, ženou alebo manželkou bez jej súhlasu, využíjúc svoju fyzickú prevahu („nedovolená súlož s pannou alebo počestnou vdovou“, resp. „nedovolená súlož s počestnou ženou, za použitia násilia alebo hrozby násilia“).²¹ K ďalším násilným trestným činom priradila súdobá veda trestného práva ešte aj únos ženy (*raptus*), definovaný ako násilný únos ženy (v postavení výhradne panny, vdovy alebo mníšky) za účelom uspokojenia sexuálnej túžby.²²

²¹ BODO, 1751, op. cit., s. 254, VUCHETICH, 1819, op. cit., s. 267, HUSZTY, 1745, op. cit., s. 95. Táto definícia sa väčšinou zhoduje aj so súčasným poňatím znásilnenia. Bližšie k stredovekému poňatiu znásilnenia v súvis s tzv. „ženskou otázkou“ v uhorských a európskych právnych reáliach pozri LACIAKOVÁ, L., MALÍKOVÁ, E. V. Trestnoprávny postih znásilnenia v období stredoveku s poukazom na spôsoby jeho sankcionovania. In: TAUCHEN, SCHELLE, 2014, op. cit., s. 63–72.

²² BODO, 1751, op. cit., s. 266.

Skutok znásilnenia zasiahol individuálne určený subjekt a hmotný predmet útoku – počestnú ženu (*bonesta foemina*), ktorej sloboda rozhodovania pri jej sexuálnom správaní bola vylúčená, popretá alebo zneužitá a zároveň pri ňom žena strácala ľudskú dôstojnosť, príp. aj dobrú povesť (*bona fama*) ako druhovo určené objekty znásilnenia. Pri kvalifikácii uvedeného typického druhu mužského sexuálneho násillia sa odkazovalo na stredoveké zákony: Ladislava I/čl. 32, Vladislavov dekrét – zák. čl. XLVII/1514 (stíhajúci násillnosti poddaných na ženách [*rusticorum, qui puellas aut mulieres violarunt poena*], ktorý trestal tieto skutky hrdelným trestom). Za prit'azujúcu okolnosť sa považovalo znásillnenie panny a tiež šľachtickej, osobitne ak skutok spáchal poddaný na šľachtickej.

Za kvalifikačný znak jeho spáchania sa považovalo napr. spútanie alebo znehybnenie ženy omamnou látkou, jej zbitie alebo upadnutie do bezvedomia, prípadne aj spôsobenie takej psychickej traumy, ktorá absolútne vylúčila možnosť ženinej obrany (resp. racionálnu obrannú taktiku). Za výlučného páchatel'a sa považoval muž, na čo špeciálne upozornil napr. Vuchetich: „*pri tomto zločine je páchatel'om – delikventom – muž a nie žena a iba on sám bude potrestaný.*“²³

Znak trestnosti sa naplnil vykonaním súložie (dokonaním skutku) alebo iba jej pokusom (nedokonaním skutku). Keďže uvedený trestný čin poškodzoval viaceré objekty chránené zákonom: nielen ženskú, ľudskú dôstojnosť, ale aj jej život a zdravie, verejný poriadok a bezpečnosť, vtedajšia trestná veda ho veľmi prísne penalizovala, keď zaň vymerala právnou obyčajou určený trest smrti spolu s trestom výroku o trvalej nečestnosti (*infamia iuris*) pre páchatel'a a výnimočne aj pre jeho rodinných príslušníkov. Za liberačný dôvod sa považoval dobrovoľný a vopred udelený súhlas ženy so súložou.²⁴

Prax oravskej sédrie zdokumentovala len jeden skutok znásillnenia z roku 1781.²⁵ Páchatel'om sa stal Poliak Matúš Svidnický, pochádzajúci z mestečka Ludomírske. Spolu so svojím spoločníkom prišiel obžalovaný do dediny

²³ „*Ut obiectum persona honesta, quae factis suis nondum manifestavit, quod corpore suo promiscue uti voluerit, talisve in qua intentio fines libidinosos explere possibile sit [...] In crimine vir solummodo, non autem foemina est deliquens, ergo ille solus erit puniendus.*“ Citované podľa VUCHETICH, 1819, op. cit., s. 267.

²⁴ BODO, 1751, op. cit., s. 262.

²⁵ ŠA Bytča, f. OŽ, Trestné procesy, kr. 839, fasciculus (f.) 12, n. 1–7 (r. 1781).

Vyšná Lipnica, v ktorej chceli prenocovať v hostinci u Vojtecha Stahuráka. Podľa ich vlastných výpovedí sa predtým túlili po krajine, Matúš Svidnický predával obrazy a jeho spoločník Bartolomej hral na líre a obaja boli oravskej stolicej vrchnosti pri vyšetrovaní tohto skutku podozriví aj s napomáhania zbojníckej činnosti v stolici. V hostinci sa opili a Matúš mal v noci znásilniť hostinskú: „... *w nocy stanuce s postele na zemý poslaneg napred iduce ku gazďineg sem se odowzdal a takowu sem zgwaltowal. Kterak mne zmerkegice, Larmu zřobila, ga sem pak na Zem zinduce poznowe na postel polabnul, kde prinduce Gazda mne na retas zamkenul a tak skerže Richtara ga sem do tohto Arestu poslany.*“ V Matúšovom prípade sedria v rozsudku prihliadla na jeho mladý vek (mal iba 18 rokov) a zmiernila trest palicovania v dvoch určených termínoch po 40 palíc.

Ďalší sledovaný prípad pochádza z roku 1797.²⁶ Jeho zaradenie k sexuálnym deliktom bolo o to komplikovanejšie, pretože malo ísť o zneuctenie, či poškodenie cti slúžky Alžbety Považancovej, slúžiacej u Mikuláša Nozdrovického. V spore bolo obžalovaných až päť mužov, z ktorých za hlavného páchatel'a bol označený Ján Tatár. Sedria vypočula nielen obvinených, ale i samotnú poškodenú, pričom táto vypovedala, že obvinení muži ju: „... *lapili, a na humno meho pana privedewse pres prieles hore značky takowym spuwobem prewesiły [...] puwocwec kosselu hore dwihal a mne [...] wihalił [...] na tom ešte nepristanwse znowu tenže Tatar mne wocku za noby uwazal, wocku takowu pres prieles pretiabhnut a mne spolu swogim Towarissom pana Rewiczky Ferenca Kočissom tess ay s puwocwom hore tiabal, a kadyž guss z nabamy hore witiabhnutá sem bila wocku tam na drewo prwazali, a aby mna hroznegsa bolest a trapeny spuwobit mohly, pana Rewiczky Ferenca Kočiss spolu ay s puwocwom mne ruky natiabowal, a w tem trapeny dobreg polhodiny sem zetrwat mosela, tak že potomne sem ay ochorela a cele try Dny w nemocy ležala, ba ano wisse tížden sem se len chora wlačila.*“ Počas vypočúvania sa k činu obžalovaní čiastočne priznali, ale snažili sa vzájomne zhadzovať vinu jeden na druhého. Stoličný súd pri konečnom súdnom výroku prihliadol na niekdajšiu kriminálnu minulosť hlavného obžalovaného Tatára, ktorý mal spáchať viaceré krádeže v stolici a okrem toho sa mal dopustiť aj cudzoložstva. Za svoj trestný čin bol Ján Tatár odsúdený na 40 palíc, ktoré mal strpieť na verejnom mieste a bol povinný zaplatiť poškodenej Alžbete z titulu satisfakcie peňažnú pokutu 3 zlaté. Ďalší obvinený Ján Kubovčík dostal 30 palíc

²⁶ ŠA Bytča, f. OŽ, Trestné procesy, kr. 850, f. 23, n. 1–14 (r. 1796–1798).

a zaplatil poškodenej tiež 3 zlaté, Ján Kontur dostal alternatívny trest: buď prijať trest 30 palíc alebo sa nechať naverbovať k vojsku spolu s pokutou 3 zlatých, Andrej Laqva bol odsúdený na 20 palíc a peňažnú pokutu 1 zlatý a 50 denárov a posledný, Ján Kurčín mal dostať 10 palíc a zaplatiť 1 zlatý.

2.2 Dobrovoľné sexuálne delikty

2.2.1 Cudzoložstvo

Úvodom zovšeobecníme podstatu cudzoložstva (*adulterium*), ktorá narušala *in primo* kánon 8. Božieho prikázania (nepožiadáš manželku blízneho svojho) a *in secundo* dobré mravy, špeciálne manželskú vernosť, nepoškvrnenosť manželského lôžka, rodinnú česť a dobrú povesť a legitimitu detí narodených počas manželstva. Cudzoložné trestné správanie sa definovalo ako mimomanželský sexuálny styk alebo súlož partnerov, z nich aspoň jeden žil v platnom manželstve s inou osobou.²⁷ Pri trestnom čine cudzoložstva sa vyžadovali:

- a) existencia perfektného a platného manželstva aspoň u jedného z páchatel'ov;
- b) existencia nedovolennej, protiprávnej súlože alebo sexuálneho styku;
- c) úmyselné konanie, pričom úmysel (*dolus*) postačoval len zo strany jedného páchatel'a, ktorý žil v manželstve;
- d) k dokonaniu zločinu postačovala buď súlož (*concupitus*) alebo ejakulácia (*immissio seminis*).²⁸

Definícia od Husztyho ilustruje jeho dobové chápanie v užšom zmysle: „v striktnom zmysle je cudzoložstvo podľa Božieho, prirodzeného, kánonického a uhorského obyčajového práva súlož (resp. telesné obcovanie – *concupitus*) muža alebo ženy s cudzou osobou, viazanou v zväzku manželstva.“²⁹ Bodo k nemu priradil aj ďalší kvalifikačný znak – zneuctenie manželského lôžka a poškvrnenie rodiny. Podľa kánonického práva okrem zneuctenia manželskej dôvery a lôžka išlo o súlož odporujúcu manželskej zmluve.³⁰

²⁷ BŘEZINA, P., LOJEK, A. *Delikt cizoložství v proměnách času*. Ostrava: KEY Publishing, 2015, s. 7.

²⁸ VUCHETICH, 1819, op. cit., s. 300–301.

²⁹ HUSZTY, 1745, op. cit., s. 84.

³⁰ BODO, 1751, op. cit., s. 236; HUSZTY, 1745, op. cit., s. 83–84.

Zločin cudzoložstva sa nedotýkal však iba individuálneho alebo vzájomného skutku nevery oboch manželov, no v širšom zmysle sa za neho považovali i ďalšie kvalifikované sexuálne trestné činy, ktoré Huszty zovšeobecňujúco subsumoval pod označenie zločiny tela alebo zhýralosti (*delicta carnis vel luxuriae*), priradiac k nim najmä polygamiu, incest, sodomiu, znásilnenie, smilstvo, sexuálny vzťah s cirkevnou osobou (*sacrilegium*), ako aj každý násilný skutok, ktorým sa narušila počestnosť mravov, čistota a jednota manželského zväzku (zák. čl. XII/1729³¹). Pod neho Bodo obdobne extenzívne subsumoval všetky sexuálne trestné činy alebo činy proti telu a skutky zhýralosti a zaradil k nim nasledovné poddruhy cudzoložstva (*adulterii species*): prostitúciu, smilstvo a konkubinát s pannou alebo vdovou, incest, sacrilegium, sodomiu, polygamiu, únos a kupliarstvo.³² Všetky tieto extenzívne kvalifikované sexuálne trestné činy, vrátane zločinu cudzoložstva v striktnom (užšom) zmysle, mohli vážne viktimizovať verejnosť a spôsobiť verejné pohoršenie (v súdobých prameňoch často považovaný za verejný škandál), rozvrátiť a narušiť verejnú mravnopočestnosť (s reálnou hrozbou splodenia nemanželských detí, resp. zneistenia ich manželského pôvodu) a tak predmetné skutky novoveká veda začala klasifikovať medzi závažné delikty, ktoré rozšírili skupinu verejných trestných činov (*crimina publica*).³³

Podľa subjektov sa rozlišovalo cudzoložstvo spáchané ženatým s vydatou, t. j. bilaterálne (dvojstranné) cudzoložstvo, slobodným/dnou so ženatým alebo vydatou, t. j. jednoduché (jednostranné), unilaterálne cudzoložstvo. Obvyklým sa stal súbeh smilstva, bigamie a cudzoložstva, mohlo pri nich dôjsť aj k znásilneniu či prípadne široko chápanej sodomii. Na základe dokázania prít'azujúcich okolností³⁴ sa za závažnejšie a prísnejšie trestalo dvojstranné cudzoložstvo, alebo cudzoložstvo spáchané poddaným so svojou paňou, opakované (recidivované) cudzoložstvo alebo cudzoložstvo, ktorého sa dopustili muž alebo žena v zrelom veku v postavení poručníkov, kurátorov, vychovávateľov, učiteľov a pod. s osobami, ktoré boli pod ich

³¹ Uvedený zákon upozornil na povinnosť prísne trestať trestné konanie tulákov, vagabundov a cudzoložníkov (*pro gravitate negotii exemplariter animadvertendum*).

³² BODO, 1751, op. cit., s. 237. Vuchetich sexuálne trestné činy proti telu vysvetľoval v osobitnej kapitole. In: VUCHE'TICH, 1819, op. cit., s. 306–307.

³³ VACEK, 2021, op. cit., s. 47 a nasl.

³⁴ BODO, 1751, op. cit., s. 244.

ochrannou mocou (dnes by sme takéto skutky klasifikovali pod definíciu pedofílie).³⁵

Zločiny cudzoložstva a bigamie poškodzovali a ohrozovali predovšetkým rodinnú česť a česť nevinného manžela a z toho dôvodu uhorské civilné právo upravilo cudzoložstvo (analogicky sa nahliadalo aj na bigamiu) od stredoveku formulovanou obyčajou, podľa ktorej určilo odlišné tresty pre cudzoložnú manželku: okrem toho, že mohla byť odsúdená na trest smrti sťatím (*ius gladii*)³⁶, po druhej ako vedľajší trest strácala cudzoložnica obvenenie (podľa Trip. I/čl. 105, nie však parafernálie) a v prípade, že bola manželom prichytená pri prvom čine, tento mal subjektívne právo voľby ju bezprostredne potrestať smrťou (*ius vitae et necis ... quia licet actus primus, consistat in arbitrio mariti*) a tak vykonať právne dovolený akt krvnej pomsty (a zadosťučinenia).³⁷ Po odpustení a recidíve tohto zločinu však manžel uvedené právo milosti strácal a jeho penalizáciu a stíhanie musel prenechať štátu, neskôr verejnému zástupcovi (v stolicích ho predstavoval stoličný fišškál).³⁸

Akt odpustenia ako úkon liberujúci trestnosť cudzoložstva a bigamie si mohli uplatniť nevinný manžel, rovnako manželka a mohli ho uskutočniť buď explicitne, napr. písomným dôkazom alebo verejným svedectvom nevinného/nej manžela/lky, alebo implicitne znovuprijatím páchatel'a/lky do spoločnej domácnosti a novým manželským súžitím, resp. súložou (*cohabitando at concumbendo*). Naopak nevinnnej manželke obyčajové právo nepriznalo právo usmrtiť pristihtného manžela pri nevere a musela trestné stíhanie prenechať na verejný orgán. Manželskoprávne dôsledky cudzoložstva stanovili kánonickoprávne alebo novoformulované predpisy protestantských cirkví nasledovne: ak išlo o katolíkov, nevinná strana mohla podať žalobu o separáciu manželstva

³⁵ BODO, 1751, op. cit., s. 244.

³⁶ Tresty za cudzoložstvo určili už zákon Ladislava I. I. kniha, čl. 13: „*Si quis uxorem cum alio viro adulterante necaverit, deo rationem reddat*“ [Ak niekto zabil cudzoložnú manželku s jej cudzoložníkom, bude sa zodpovedať Bohu.], citovaný tiež J. Kitioničom (Kit. 4. hlava, 24. otázka, § 8).

³⁷ GÁBRIS, T. *Directio methodica v dejinách uborského procesného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 241.

³⁸ „*Si maritus pro uxore adultera, antequam sententia feratur, intercedat, delictum ei condonet, et se deinceps quoque illi cohabitaturum promittat.*“ Citované podľa HUSZTY, 1745, op. cit., s. 87–88. Uhorská právna veda diskutovala, či toto právo omilostenia patrí aj sedliakom alebo len šľachte (na základe Trip. I/čl. 105), a zhodla sa na tom, že s prihliadnutím na existenciu výhradne šľachtických dedičných majetkov, patrí toto právo milosti len šľachtickým manželom. Bližšie in BODO, 1751, op. cit., s. 243.

a ak boli manželia protestanti, nevinný manžel mohol požiadať žalobou o rozvod manželstva. Časová lehota na udelenie morálneho odpustenia sa nelimitovala a aj po odsúdení s určením mierneho trestu mohol nevinný/á manžel/lka udeliť milosť (*gratiam dare*) a prijať nevernú manželskú stranu naspäť.

Skúmaný súdny materiál Oravskej stolice dokázal v zhode s názormi vtedajšieho európskeho trestného práva súdobú ambivalentnosť ku genderovo nevyváženému posúdeniu tohto druhu sexuálneho trestného činu.³⁹ Zásadnú, legitimizujúcu axiómu mravného zakotvenia bezúhonnej pozície muža a ženy vo vzájomných sexuálnych vzťahoch predstavoval Boží, prirodzený zákon v každom indivíduu. M. Hrubá Rodovú podmienenosť trestnosti pri cudzoložstvách a bigamii (ale nielen u nich) komentuje napr. tiež M. Hrubá odkazom na božský prirodzenoprávny základ ich posúdenia: „*Od Boha je také prirodzenosť, tedy vrozené dispozice, které jsou základem genderových schémat, genderových rolí a jejich vzťahů [...] Ženy jsou přirozeně slabé, a to předurčuje jejich role a postavení ve společnosti. Vše se odvíjí již od aktu stvoření muže a ženy, od ženské viny na prvotním hříchu a dalších daných faktorů, které jsou důvodem pro podřazenost či podřízenost žen mužům.*“⁴⁰ Pokiaľ u mužov sa promiskuita reálne veľmi často trestne aj mimoprávne (morálne, spoločensky) posudzovala zmierlivejšie alebo sa prípadne ticho, oportunisticky tolerovala⁴¹; u žien, pri ktorých hrozilo neželané tehotenstvo, poškrvnenie cti predovšetkým samotného manžela ale aj celej rodiny a tým zneistenie manželského pôvodu dieťaťa, ak išlo najmä o nepriviligovanú ženu, hrozila takmer vždy prísna penalizácia, resp. trest smrti. Generálny pardon však súdobé právo mužom neposkytovalo, a každý páchatel' bez rozdielu pohlavia sa mal podrobiť po dokázaní viny právnou obyčajou, resp. viacerými novovekými zákonmi (najmä zák. čl. XII/1723) určenému hrdelnému trestu za smilstvo, resp. cudzoložstvo (st'atím, lámaním v kolese, prebodnutím kolom, obesením alebo zamurovaním za živa).⁴²

³⁹ K rovnakému výsledku sa priklonila aj české historiografia, naposledy napr. J. Vacek, ktorý však paradoxne zistil, že muži boli pred vydaním trestného zákonníka Jozefa I. (1707) súdení v praxi apelačného súdu prísnejšie než ženy. In: VACEK, 2021, op. cit., s. 54 a našl.

⁴⁰ HRUBÁ, 2014, op. cit., s. 87.

⁴¹ Na tento dôležitý aspekt trestnosti v sexuálnej oblasti pozri súdnu prax ranonovovekých, východoslovenských mestách Pentapolitany. In: SZEGHYOVÁ, 2016, op. cit., s. 111, 117.

⁴² Ku genderovej otázke páchatel'ov a obetí sexuálnych, resp. mravnostných deliktov je už početná literatúra, syntetizujúco napr. HRUBÁ, 2014, op. cit., s. 87.

Reálna prax trestania oravskej sedrie (a podobne aj v iných uhorských stoliaciach a mestách novoveku) poukázala na širokú škálu penalizačných prostriedkov či kumuláciu rôznych trestov, prípadne v súdnej praxi nachádzame odkazy aj na iné, mimoprávne prostriedky použitia restoratívnej justície formami pokonávok alebo napomenutí cirkevných alebo laických autorít, konečne zmieňovanú kreativitu pri aplikácii rôznych penalizačných prostriedkov môžeme posúdiť z nasledovných siedmich prípadov.⁴³

V prvom prípade z roku 1738 bol pristihnutý zeman Juraj Čutka starší z Revišného⁴⁴ „in flagranti“ s manželkou zemana Michala Čutku. Pri vznesení obžaloby sedria musela pri zhode priezvisk obžalovaného a poškodeného manžela zvažovať možnosť jednočinného súbehu, či išlo len o cudzoložstvo alebo aj o incest. Počas vyšetrovania z toho titulu preverovala totiž príbuzenský vzťah obidvoch mužov a na základe výpovedí svedkov potvrdila príbuzenský pomer medzi nimi: „... *pokrvnost gest medzy nymy takowa, že od Dwoch Bratow pochadzęgu.*“ Snaha o ochranu cti a počestnosti rodiny viedla matku obžalovaného Juraja, aby iniciovala sprostredkovanie mimosúdnej pokonávky medzi oboma mužmi. Na úlohu sprostredkovateľa medzi rodinami sa podujal zeman Šimon Revický, ktorý dohodol písomnú dohodu o majetkovom prepise jednej zeme v prospech poškodeného Michala Čutku. V archíve sedriálneho súdu rozhodnutie vo veci samej nenachádzame, môžeme tak predpokladať, že ponúknuté majetkové vyrovnanie postačilo v tomto prípade ako forma restoratívnej justície.

Druhý prípad z dediny Čimhová riešila sedria v roku 1781⁴⁵, kde prešetrovala sťažnosť zástupcov danej obce u Oravskej stolice žiadajúcich potrestanie cudzoložníka Jána Kysela: „*Wisoce Urożeny Pani pani ku nam ubohim Ludom Milostimi a Laskany poniżenu Instancigu pretkladame pret Wasu Urożenu Milost a prosime o poradu Milostinwo panstwo strani hresnika welkeho, kteri se opoważil gus*

⁴³ Tresty a spôsoby ich exekúcie kopírovali viac menej štandardné a rozmanité druhy trestov, od upustenia trestu, u nepriviligovaných a častejšie u žien telesné a difamujúce tresty, u šľachty potom peňažné tresty, pokánie až po tresty smrti – najčastejšie sťatím, upálením, rozštvrtením alebo kumulovaním viacerých trestov smrti. BREZINA, LOJEK, 2015, op. cit., s. 74–81; B. Szeghyová spomína širokú škálu trestov – od trestu smrti, telesné tresty až po napomenutie. In: SZEGHYOVÁ, 2016, op. cit., s. 117–121; M. Nemeč uvádza, že štandardným trestom v 18. storočí bolo palicovanie a korbáčovanie. In: NEMEC, 2019, op. cit., s. 143.

⁴⁴ ŠA Bytča, OŽ I., Trestné proces, kr. 831, f. 3, n. 1–12 (r. 1735–1748).

⁴⁵ ŠA Bytča, OŽ I., Dobrovoľné priznania, kr. 880, f. 2, n. 1–41 (r. 1770–1780).

tretu premerżet a żenu swogu ma, taku nedobizen w dedine Robi nedba na zadanom birsaku a na pokute se Ukaret nechce a tak se Utikame ku slawnemu pastwu abi Racili takowebo besbożneho Čloweka skarat Gako kolwek w tom wasa blawa Donasa kterebo Odsilame na starse blawi w tom zstawame Dobre Pregicy... “Vyšetovaný Ján Kysel sa v dobrovoľnej výpovedi priznal, že podviedol svoju manželku až s tromi ženami, pričom s dvoma z nich mal mat’ i potomkov, na výchovu ktorých alimentaçne vôbec neprispieval. Keďže sa obvinený k nemravnému životu a neverám dobrovoľne priznal a už skôr zaplatil za predošlé skutky nevery peňažné tresty (v prvom prípade 5 toliarov farárovi na kostol, v druhom richtárovi 5 toliarov a za posledný tretí zločin porušenia manželského sľubu nezaplatil žiadnu pokutu), sedria prípad uzavrela ako cudzoložstvo a udelila mu ako trest len 70 palíc.⁴⁶

V tom istom roku (1781) stoličný súd opäť riešil nový delikt cudzoložstva, z ktorého bol obvinený zeman Andrej Matejec mladší, nazývaný Gregorovie.⁴⁷ Sedria i v tomto prípade preverovala ako dlho a s kým „... *neslechety skutek telesny proti sestemu Božimu prikazani pachal...*“, následkom ktorého sa narodilo i nemanželské dieťa. Konečný súdny výrok sedrie sa však v súdnych písomnostiach nenachádza.

O štyri roky neskôr (1785) sa pred stoličný súd dostal ďalší prípad porušenia manželskej vernosti, ktorý sa týkal Jána Schvolma z Dolného Kubína a Magdalény Maderovej.⁴⁸ Ako vyplynulo z udania vdovy Anny Pininovej, u ktorej sa obaja proti jej vôli schádzali, ich vzťah bol predmetom vyšetrovania už rok predtým a podľa vtedajšieho rozhodnutia (možno iba formou napomenutia) sedriálneho súdu mali svoj vzťah ukončiť. Napriek tomu ale udržiavali pomer naďalej a Magdaléna Maderová sa mala schádzať

⁴⁶ „*On w poradnem manželstwy ze swu żenu żigice, wsak zakonem Bosszim zakazaním necistím żadostem powolugice ano uzdu gim nestidate pustiwse, prisoosti prawa żemskiebo żapowedenie proty sestemu Bożimu prikazany zle skutky s troma ženskeg pohlawy osobamy, Reginow totiž Bochnyacsankou z Chochołowa, z Polskeg, Katrusow Cserwenisikonow z Witanoweg a Katrenou Konjarikonow z Čimboweg rozżlicsnimy časy neslechety pachat a w teg bezbożnosti rok po Roku pokračowat tak netoliko Loze Manželske poskwrnowat, ale y obecnemu lidu, ktery w Bazny Bozeg zdrzawat a zachowawat se ma, także pohorseny zawdawat se opowazowal. Za gakowu neslechety, ac prawe by prisoegsu prawa pokutu na seba uwjedol, wsak patriče na gebo buduce žiwota polepseny zdegsy Arest usudzuge se, aby wčas buducebo odpustku na Trstene w prisyly totiž pondelok ku prikkladu obecnego Lidu **sedemdesatmi paliczamy trestany a pokutowany bil.***“

⁴⁷ ŠA Bytča, OŽ I., Trestné procesy, kr. 839, f. 12, n. 1–7 (r. 1781).

⁴⁸ ŠA Bytča, OŽ I., Trestné procesy, kr. 841. f. 14, n. 1–16 (r. 1784–1785).

aj s inými mužmi. Zo súdneho vyšetrovania vyplynulo, že svedkovia dosvedčili, že obžalovaní spoločne cestovali do rôznych miest a často sa navzájom navštevovali, nielen cez deň ale i večer. Obyčajne sa spolu zatvorili v izbe, čo potvrdila i jedna zo služok.⁴⁹ Opätovne sa však v sedriálnom archíve konečné rozhodnutie nenašlo.

V roku 1788 vyšetrovala sedria iný prípad cudzoložstva a jeho aktérmi sa stali Jozef Srogoň a Anna Belohusová⁵⁰, obyvatelia dediny Erdödka (dne Oravská Lesná). Prípad sa začal vyšetrovať na podnet tamojšieho richtára a obecnej rady, ktorý žiadali potrestanie ženatého Jozefa Srogoňa a jednej ženy. Dotyčný muž, ktorý mal dlhodobu v obci zlú morálnu povosť, nereagoval ani na napomenutia miestneho farára, ani obecného úradu odlúčiť sa od vtedajšej konkubíny: „*ktery gus gak prisel do dediny nasseg Erdötöky z Nowoty Czyszopolmstny zgenne pacha magiczze sicze wlasnu swu ženu s tu ge neny Contentny, ale wssdicky drubu potrebuge gakos z roku 1776. Tak z Vrubla recseneho obimatela Erdödskeho cseru gsa spogil, že any napominany skerze p: Farara, any brozenym Sl. panstwa od neg gsa odlucsit nechtel...*“ Neuvedená žena bola preto vypovedaná z dediny a Jozef skončil nakrátko vo väzení, no ani po odpykaní si trestu k žiadnemu polepšeniu u neho neprišlo a za krátko si našiel Annu Belohusovú, ktorá u neho slúžila. Keď sa jeho pomer s ňou zverejnil, nahovoril iného obyvateľa Ondreja Valčáka, aby si ju zobral, ale naďalej sa s ňou stretával ďalších šesť rokov (do roku 1788): „*a tak s tu gus od sesteho roku sem i tam gsa wlaczy a pohorseny roby...*“ Vyšetrovaný Jozef Srogoň sa v dobrovoľnej výpovedi bránil, že bol síce už v minulosti uväznený za podobné podozrenia, ale nič mu nedokázali a bol hneď na druhý deň prepustený na slobodu. Počas vyšetrovania svedkovia potvrdili, že obidvaja obvinení udržiavali medzi sebou milostný vzťah, išli spolu tiež aj na jarmok v Dolnom Kubíne, kde Anne Jozef kúpil rôzne veci a na ceste domov v krčme v Lomnej spolu spali

⁴⁹ „*Geden krat pak lanskeho Roku w Lete, kdy fatens na tento čas zo Zuzou u Apatekarky w službe sucou, ktera lany u pany Maderky sluzila, w zabrade šaty manglowala, prigduce od pana Felcsera, Anna p. Schvolmy Dcera, a hledagiczze pany Felcsarku, Dwere na swetlicy nasla zaprete a zariglowane, proto spitingice se fatensky, kde by pany Maderka bola, fatenska tež k tímto Dwerom prisla, nasla gich zariglowane, pozoragiczze techdy Dierkou cez Dwern, nikoho dnuka newidely, než p. Maderka s p. Schvolmom w komorce byt musely, ponewačs po malom čase Dwere odriglowaly, a otworily.*“ Iný svedok tvrdil, že: „*... s kterou on gako Manžel s Manželkou obchod mawal, tak že sa spolu wzdicky račily a woziewaly.*“

⁵⁰ MV SR, ŠA Bytča, OŽ I., Dobrovoľné priznania, f. 5, n. 1–26 (r. 1788–1789), k. 883.

a tiež ich videli spolu pri smreku na ceste do Oravskej Lesnej. Vyšetrovaný Srogoň odmietol všetky obvinenia a tvrdil, že si to Ľudia vymysleli, pretože: „... *dedina cela sa na mna zvalčila, ay zavidia mi že neco vic mam gako ostatny...*“ a keby to bola pravda: „... *wsak by moga žena proti mne žalobu wedla, keby nečo z tobo pravda bolo, ale y teras zlehla ode mne, a leží chora w posteli, tak že gu nema kdo ratovat, ked mna sem cituvali.*“ Jediný skutok, ktorý čiastočne priznal a pripustil, bolo, že chodil v noci počas Anninho panenstva („dievoctva“) za ňou cez okno, ale spochybňoval, že by sa s ňou „prespal“, pretože to mohol byť i niekto iný. Poprel, že by jej kupoval rôzne veci na jarmoku, ale naopak tvrdil, že jej istý peňažný obnos len požičal. Rozhodnutie o tejto veci, ani o skončení vyšetrovania sa v skúmanom archíve nenašlo.

Archívny materiál však zachoval ešte jeden komplikovanejší prípad z roku 1788 o viacčinnom súbahu cudzoložstva a ďalších trestných činov a s dvomi páchatelmi.⁵¹ Kvalifikoval sa v rozhodnutí ako „*crimen adulterii*“, ktorého sa mal dopustiť Pavol Krivanik z Brezy a zároveň druhý odsúdený Matej Ptačin z Vasilova mal spáchať krádež a kupliarstvo („*adstantem Matthiam Ptacin Vassiloviensem, qua Criminis furti unaque Lenocinii...*“). Skutková podstata bola nasledovná: Matej Ptačin s istým Matejom Kušnierikom najprv ukradli 18. apríla 1788 (piatok) v Lokci z jedného domu masť, slaninu, jačmeň a pradienka, pričom krádež bola ihneď na druhý deň zistená. Vzhľadom k tomu, že Kušnierik bol pokladaný za recidívneho zlodēja (stoličné vyšetrovacie orgány ho označili za hlavného páchatel'a a Mateja Ptačina za jeho spolupáchatel'a), samotné pátranie sa začalo práve u Kušnierika a skutočne u oboch podozrivých sa našli odcudzené veci, ktoré boli na druhý deň vrátené vlastníkom. Obidvoch stoliční drábi zaistili reťazou a doviedli do Lokce, ale tu ich podľa vyjadrenia M. Ptačina zle strážili a Kušnierikovi sa podarilo utiecť. Uväznený Ptačin však vypovedal o ukradnutých veciach pred slúžnym a bol potom prepustený domov.

O pár dní na to, 23. apríla 1788, malo dôjsť k spáchaniu vyššie uvedených zločinov cudzoložstva, kupliarstva a krádeže, ktorého sa mal dopustiť spomenutý Ptačin. Impulzom pre Ptačina sa stali Krivanikove peniaze, ktoré Krivanik priniesol v ten deň k obvinenému, aby sa u neho dohodli na kúpe dreva. Obnos vyše 30 zlatých mu Krivanik aj ukázal, na čo Ptačin chcel

⁵¹ ŠA Bytča, f. OŽ I., Trestné procesy, kr. 844, f. 17, n. 1–6 (r. 1788–1789).

od neho chcel podvodom alebo násilím tieto peniaze získať. Pod vplyvom nasledujúcich okolností sa rozhodol obviniť Krivanika s cudzoložstva s jeho manželkou Zuzanou a pri tej príležitosti mu chcel jeho peniaze odcudziť. Pavol Krivanik totiž poslal Mateja Ptačina do dediny, aby kúpil alkohol a potom mali dohodnúť kúpu spomenutého dreva, ale podľa dobrovoľnej výpovede manželky Zuzany z toho dňa jej Pavol Krivanik počas manželovej neprítomnosti ponúkol dvadsiatnik a peniaze na čížmy, aby s ňou mohol „spáchať zlý skutok“. Po návrate manžela mu manželka povedala o zámere Krivánika a chcela odísť, ale manžel ju presvedčil, aby zostala, že on sa zatiaľ schová na povalu a bude situáciu pozorovať cez komín a v príhodnej chvíli zasiahne. Podľa Zuzaninej výpovede ku skutku aj došlo [prípadne len k pokusu súlože – pozn. aut.] a Ptačin prijdúc do izby ohrozoval oboch súložníkov motykou a poškodenému Krivanikovi zobral všetky peniaze s úmyslom zadost'učiniť zločinu spáchaného, ale nedokonaného cudzoložstva. Počas vypočúvania Matej Ptačin na otázku ohľadom nemravnej dohody s manželkou, prepožičajúc ju na kupliarstvo, však toto poprel: *Otázka: „Ty sy sa tebdí z twogou ženou zreknuł w ten čas, ked ti dwaciatnik ukazowala, abi ona len s nim obcowala, že bo potom naskutku dostihness a za to gemu wssecki peniaze odoberies, gako sy y w skutku powedan pri odoberani tich peniazi: Na žena, to ge twoge, co si si dostala.“* Odpoveď M. Ptačina: *„Ga o tom nic newiem, ale som powedan žene ked chcela odísť přeč, abi len nessla, wed gu uvidim ked budem doma gako sem potom y dozreu z komina.“* Samotný proces začal 27. júla 1788 vo Vrbici (kde v rokoch 1787–1790 zasadala spojená Liptovsko-oravská sedria⁵²) a v konečnom rozhodnutí oravsko-liptovskej sedrie z 24. septembra

⁵² V kontexte reforiem Jozefa II. sa pristúpilo k reforme nižších súdov, čo obvykle pre viaceré sedrie znamenalo ich zlúčenia so susednou sedriou a tieto spojené sudy, majúce naďalej úroveň prvostupňových súdov, nadobudli označenie *indicium subalternum* – podriadený súd príslušnej dištriktuálnej súdnej tabuľi. Oravská sedria teda zanikla k 1. septembru 1787, zlúčila sa s liptovskou a niesla názov Liptovsko-oravská súdna stolica (*Sedria unitorum Liptó et Arva comitatum*) so sídlom vo Vrbickom Huštáku (dnes súčasť Liptovského Mikuláša). Reforma sa zavádzala do života len s ťažkosťami, no zároveň sa dôraz kládol na odbornosť a vzdelanie sudcov. Predsedom súdu sa stal praeses – predseda a členmi senátu boli štyria prísediaci, ďalej v nej pôsobili dvaja prokurátori, advokát chudobných a obvyklý súdny administratívny a policajný aparát. Z jej trojročného pôsobenia sa zachovalo 9 úradných a 13 pomocných kníh a 26 kartónov súdnych spisov. Činnosť spojených sedrií ukončilo reštitučné nariadenia samotného Jozefa II. z 28. januára 1790, ktorým sa vrátil stav spred roka 1787. CHURÝ, S. Poradený súd pred Liptovsko-oravskou župou (1787–1790) a jeho písomnosti. *Slovenská archivistika*. 1992, roč. XXVII, č. 1, s. 94–103.

1788 boli obaja páchatelia Ptačin aj Krivaník potrestaní tromi mesiacmi väzenia.

V súdnej agende sa zachovalo ešte vyšetrovanie vo veci opustenia manžela Jána Trnkóciho manželkou, zemiarkou Zuzanou Záskalickou z roku 1783, ktoré by mohlo naplniť znaky cudzoložstva. Tá sa mala podľa svedeckej výpovede miestnych občanov najprv stretávať s vojakmi v čase ubytovania dragúnskeho regimentu v dedine, potom opustila manžela s ďalšou dievčinou, Julianou Škrabalovou a utiekla s ňou do Trenčianskej stolice, kde sa ich Zuzanin manžel snažil vypátrať, čo sa mu podarilo a napokon priviedol manželku naspäť domov.⁵³

2.2.2 Bigamia a konkubinát

Za bigamiu sa považovalo podľa novovekého uhorského práva: životné a sexuálne súžitie ženatého muža (*bigamus*) s dvomi partnerkami a vydatej ženy (*bigama*) s dvomi partnermi (pri polygamii s viac ako dvomi partnermi rozlišujeme jej poddruhy *polygamie*, *polygynie/polyandrie*), resp. sa ňou spáchal zločin porušenia manželskej vernosti uzavretím a konzumáciou druhého manželstva (*fides coniugalis per consummationem secundi matrimonii violatur*).⁵⁴ Bodo a Huszty tvrdili, že pôvodne sa zločiny bigamie, polygamie/polyandrie sa súdili na základe obyčajového a zákonného práva (zák. čl. XLVIII, XLIX a L/1548, zák. čl. XXXVI/1599, zák. čl. VI/1625 a zák. čl. XL/1630) s určitým hrdelným trestom s'atia ako pri cudzoložstve bez rozdielu pohlavia páchatel'ov.⁵⁵ Príbuzný zločin konkubinátu (*concubinatus*) sa podľa Husztyho, Boda a Vuchetiča definoval ako nedovolené trvalé súžitie a sexuálny styk slobodného muža so slobodnou ženou (*soluta jam deflorata*).⁵⁶ Tresty za tieto sexuálne delikty, podobne ako za nedovolenú prostitúciu, kupliarstvo, uhorské právo nikdy presne nestanovilo a trestalo ich podľa okolností, stavovskej

⁵³ ŠA Bytča, OŽ I., Dobrovoľné priznania, kr. 880, f. 2, n. 1–41 (r. 1770–1780).

⁵⁴ VUCHETICH, 1819, op. cit., s. 304.

⁵⁵ „*Verum ius consuetudinarium jam pridem obtinuit, reos huius criminis, gladio aequo puniri, ac adultariae, nullo penitus habito discrimine sexus.*“ Citované podľa BODO, 1751, op. cit., s. 264, VUCHETICH, 1819, op. cit., s. 305.

⁵⁶ „*Concubinatus vero proprie dictus est commixtio carnalis soluti cum soluta jam deflorata, inter consanguinitate, aut affinitate matrimonium prohibente, aut voto solemni non ligatos, frequentatus, adeoque est fornicatio frequentata cum eadem persona.*“ Citované podľa HUSZTY, 1745, op. cit., s. 100, podobne BODO, 1751, op. cit., s. 254; VUCHETICH, 1819, op. cit., s. 310.

príslušnosti, voľnej úvahy sudcu (*poena arbitraria*) a podľa miestnej obyčaje, často i použitím právnej analógie (podľa zák. čl. XII/1723). Šľachtici boli obvykle potrestaní peňažnou pokutou alebo väzením, nešľachtici podľa okolností buď palicovaním, väzením alebo vyhostením. Liberujúci dôvod, zahladzujúci trestnosť samotného zločinu bigamie, predstavovala častá domnienka dobrej viery nevinného manžela, ktorý uzavrel nové manželstvo v domnení, že druhý manžel už nežije. Medzi ďalšie liberačné dôvody sa zaradili podľa znenia Ferdinandey (čl. 77) okolnosti, že si druhý manžel neplnil manželské povinnosti, utekal z domácnosti, ak z druhého zväzku dobrovoľne odišiel a vrátil sa k pôvodnému manželovi – na ich základe sa súdne umožnilo upustiť od potrestania bigamistu.⁵⁷

Oravský stoličný súd sa nevyhol ani riešeniu deliktu bigamie, ktorého sa mal dopustiť v roku 1781 zeman František Lokčanský z dediny Podvlk.⁵⁸ Svedkovia, ktorých vypočúvali priamo na mieste činu v Podvlku, vypovedali, že počuli, alebo sa dozvedeli o vzťahu obžalovaného s tromi ženami, pričom s dvomi z nich uzavrel „sľub manželstva“. Sedria nariadila dôkladnejšie vyšetrovanie, ale konečné rozhodnutie vo veci sa už v spisovej súdnej agende nenašlo, možno teda predpokladať krivé obvinenie alebo nedostatok dôkazov na začatie súdneho konania a odsúdenie páchatel'a, upustenie od trestu, mimosúdnu pokonávku či len napomenutie.

2.2.3 Smilstvo a krvismilstvo (incest)

Predovšetkým stredoveké a novoveké právo definovalo smilstvo (*stuprum*) v zmysle zakázanej súlož v užšom a širšom zmysle. V užšom chápaní sa za neho považovala dobrovoľná, ale zakázaná súlož muža s pannou alebo vdovou a nezákonná deflorácia panny (*concupitus illicitus cum virgine vel vidua honeste vivente, sive stuprum est illicita defloratio virginis*).⁵⁹ V širšom zmysle sa k nemu počítali viaceré sexuálne trestné činy, ktoré zvyšovali trestnosť, ako bolo cudzoložstvo, tajne prevádzkovaná prostitúcia, súlož s duchovným alebo rehoľníkom/rehoľníčkou, súlož dospeljej osoby s maloletým alebo duševne chorým. Ak sa súlož dopustili osoby, ktoré nemohli uzavrieť

⁵⁷ DUCHOŇOVÁ, DUCHOŇ, op. cit., s. 134.

⁵⁸ MV SR, ŠA Bytča, OŽ I., Trestné písomnosti, f. 12, n. 1–7 (1781), k. 839.

⁵⁹ BODO, 1751, op. cit., s. 254.

manželstvo z dôvodu vylučujúcej manželskej prekážky príbuzenstva, v takom prípade hovoríme o krvismilstve.⁶⁰ Spomínané prit'ážujúce okolnosti prípadu zostrovali samotné potrestanie a z vtedajšej praxe je zrejmé, že ženská kriminalita bola častejšie a prísnejšie trestaná než mužská.⁶¹

Stíhanie a trestanie smilstva a incestu v skúmanej dobe umožnil už zákon – zák. čl. XI/1723 o tých činoch (*casibus*), ktoré boli skôr vyhlásené za notorické zločiny, pri ktorých sa udelí trest smrti (§ 3 „ďalej tí, čo sa dopustili incestu v prvom a druhom stupni príbuzenstva“, § 4 „tí, čo z násilnia macochu a nevlastné dcéry, alebo s nimi smilnia (*stupratores*)“, sa podľa § 7 „podrobia trestu smrti (*hrdelnému trestu – capitis poenae*) spolu so sprísnenou pokutou (*cum exasperatione supplicii*) a to podľa blízkosti príbuzenského pomeru alebo vážnosti funkcie poškodeney osoby“).

Za prvý z kvalifikačných znakov sa považovala verejná povest' ženy, a preto sa za smilstvo označil výhradne sexuálny styk so ctihodnou ženou alebo pannou (*cum virgine vel foemina honeste vivente*) a naopak za spoločensky tolerovanú prostitúciu sa vnímal styk s verejnou neviestkou alebo nepriviligovanou ženou, napr. slúžkou (*cum publica meretrice, vulgo prostibulo, seu foemina vulgari et vili*).⁶² Druhým kvalifikačným znakom smilstva a tiež i incestu sa stal dobrovoľný súhlas ženy so súložou (*non violentum*).⁶³ Ako potvrdzujú vo svojom výskume D. Duchoňová a M. Duchoň, v praxi ranonovovekého Pezinka sa zvyčajne za smilstvo podľa nezáväzne používanej zbierky *Praxis Criminalis Ferdinandeae* udelil difamujúci trest – vyšibanie, no za prit'ážujúcich okolností sa páchatel' trestal hrdelným trestom (obvykle s'tátim).⁶⁴

Priama kriminalizácia a penalizácia smilstva sa v súdnej agende Oravskej stolice nenašla, čo by mohlo, ale nemuselo poukazovať na mimosúdne alebo cirkevné riešenie týchto prípadov alebo už aj na trend jeho reálnej

⁶⁰ BODO, 1751, op. cit., s. 254–256, VUCHETICH, 1819, op. cit., s. 308–309.

⁶¹ DUCHOŇOVÁ, DUCHOŇ, op. cit., s. 143; SZEGHYOVÁ, 2016, op. cit., s. 117; NEMEC, 2019, op. cit., s. 143.

⁶² Rozlíšenie medzi nimi však nebolo vždy jednoduché a uhorské právo odkazovalo aspoň na analogickú normu zákona Štefana I. v II/čl. 26, upravujúcim súlož a styk so slúžkou. Pozri BODO, 1751, op. cit., s. 254.

⁶³ Pozri BODO, 1751, op. cit., s. 254.

⁶⁴ Podľa čl. 79 in Neue peinliche Landsgerichtsordnung z roku 1656, určený pre Dolné Rakúsko, no aplikovaný aj v Pezinku 17. storočia, bližšie DUCHOŇOVÁ, DUCHOŇ, op. cit., s. 129.

dekriminalizácie v sledovanom 18. storočí. Forenzná prax oravskej sedrie doložila však dva prípady krvismilstva. Prvý skutok incestu sa dotýkal intímneho pomeru zemaniky Márie Medveckej s Ondrejom Tuturom z Veľkého Bysterca, vyšetrovaného sedriou v roku 1758.⁶⁵ Obžalovanou v spore však zostala napokon iba Mária napriek tomu, že bol identifikovaný aj jej mužský spolupáchateľ. Ich vzájomný pomer potvrdili svedkovia tvrdiac zároveň, že Mária bola tehotná a dokonca porodila už i dieťa: „... *obecne od lydy sľichal fatens tento, že Ondrass Tutura ke p. paterovy chodil dowolenie pitat, aby z Marisou Medvezky muohol sa osobasit, a to w ten čas kedi guž taže Marissa bila zlabla*.“ Rodičia oboch mladých súložníkov sa podľa svedeckých výpovedí snažili vzťahu a stretávkam zabrániť a Ondrejov otec tiež potvrdil rodinnú väzbu medzi nimi: „... *wsak bi on gu nemohol wzjat, nebo sme Rodina*.“ Súd verejnou inkvizíciou zistil, že Mária a Ondrej mali spoločných predkov vo vzdialenejších príbuzenských vetvách, pričom Ondrej pochádzal z tretieho a Mária zo štvrtého pokolenia oboch rodinných vetiev; dokázaným intímnym pomerom naplnili obaja kvalifikačné znaky incestu a po prípadnom sobáší by uzavreli pre absolútne vylučujúcu prekážku príbuzenstva neplatné manželstvo. Sedriálny protokol väzňov dokazuje, že súd čin kvalifikoval ako incest, ale výrok súdu bol odložený na ďalšie súdne zasadanie, ktoré sa už v archíve nenašlo.⁶⁶

V roku 1794 sa pred sedriu dostal ďalší prípad, definovaný ako „*crimen incestus*“, resp. „*naturae abominabile scelus incestum*“. Obvinenými boli Martin Burjan, pochádzajúci z Valaskej Dubovej, a Helena Jančiová z Nižnej.⁶⁷ Helena v čase spáchania skutku žila v nemanželskom vzťahu s Františkom Burjanom, ktorého medzitým zverbovali na vojnu. Asi po roku sa začala schádzať s Martinom Burjanom, ktorý bol Františkovým polorodým bratom a Františkova matka sa medzi časom zosobášila ako vdova s Heleniným bratom Michalom Jančim. Súd teda na začiatku vyšetrovania potvrdil zložitú príbuzenskú anamnézu, ktorú ešte komplikoval ten fakt, že Martin Burjan bol ženatý a jeho manželka žila vo Valaskej Dubovej.⁶⁸ Z oboch nedovolených vzťahov porodila Helena deti, ktoré vychovávala jej matka a ona sa medzitým

⁶⁵ ŠA Bytča, OŽ I., Trestné procesy, kr. 834, f. 6, n. 1–10 (r. 1757–1759).

⁶⁶ ŠA Bytča, OŽ I., Kniha väzňov (r. 1801–1813), kr. 828.

⁶⁷ ŠA Bytča, OŽ I., Trestné procesy, kr. 849, f. 22, n. 1–11 (r. 1793–1795).

⁶⁸ Ako priznal sám Martin: „... *pravda gest, y ga y ona to wedela, že som už od 12 rokov ženati, a presze po prvu kediž sem opilý bol, taže Illona k pachaty toho telesneho skutku priwólila, ba ano mna nawazala (sic)*.“

túlala po kraji a žobrala. Na otázku sudcov, prečo sa s Františkom nezoso-
bášili, odpovedala: „...geste som z tym prvysym tyažka bola, kedyž sme chodili spolu
k panu Fararony do Trsteneg, a pítali sme sa osobasit, než ale nas nechtel preto, že bez
dowolenya Sl. vrchnostyi nesmie.“ O sobáš sa obaja súložníci pokúšali i v obci
Rabča, kde býval Helenin otec, ale tamojší farár ich odkázal na získanie
povolenia a súhlasu stoličnej vrchnosti. O vrchnostenský súhlas však práve
z obavy pokrvného príbuzenstva nepožiadali. Podľa pôvodnej klasifikácie
činu ako ťažkého mravnostného deliktu – incestu by sme mohli očakávať
tresty smrti pre oboch páchatel'ov, ale napriek tomu ich sedria odsúdila iba
na telesné tresty; Martin Burjan bol potrestaný 24 údermi palicou a Helena
Jančiová 18 ranami korbáčom.

2.2.4 Sodomia

K jedným z najzávažnejších (označených podľa Boda za najt'azší a najo-
havnejší zločin: „*Quod quidem crimen inter reliqua Crimina venerea et carnis Delicta
omnium gravissimum est et foedissimum*“⁶⁹) sexuálnych deliktov zmiešanej povahy
sa radil zločin, resp. hriech sodomie (*peccatum sodomiae*). V rámci jeho kla-
sifikácie sa za trestné považovali rôzne spôsoby jeho spáchania a k jeho
závažnosti prispeli najmä spôsobené vážne právne, morálne a spoločens-
ké následky, ktoré súdobá spoločnosť chápala ako obzvlášť zavrhnutia
hodnú zhýralosť, ohavnosť, chlípnosť, necudnosť, smilnosť a nemrav-
nosť v sexuálnom správaní človeka. Definícia ich trestnosti sa vymedzila
podľa Božského práva (napr. Gn 19,5, 19,13 a 19,24) a za sodomiu sa pova-
žovalo také „hriešne“ sexuálne správanie človeka, vykazujúce akúkoľvek
neprirodzenosť v sexuálnom správaní, spájanom s rôznymi hanebnými,
zvrhlými a opovrhnutia hodnými činmi proti šiestemu Božiemu príkazu.
Citujúc Husztyho: „*Popísat' spôsob koitu sodomitov nie je možné na tomto mieste,
nemravníci sú totiž opovrhnutia hodní ľudia, o ktorých kresťanský a poriadny človek ani
nemá nič vedieť.*“⁷⁰ Bodo sodomiu vymedzil ako nečistý a proti prírode sme-
rujúci spôsob koitu človeka s človekom alebo divým zvierat'om.⁷¹ Vuchetič

⁶⁹ BODO, 1751, op. cit., s. 257.

⁷⁰ „*Quomodo vero praedicti coitus Sodomitici peragantur, hujus loci non est explicare, turpiores, siquidem
sunt et detestabiliores, quam ut homo Christianus et pius, ulla ratione scire eos debeat.*“ Citované podľa
HUSZTY, 1745, op. cit., s. 93.

⁷¹ „*Sodomia dicitur impurus coitus, contra naturam, cum homine, vel bruto animante, perpetratus.*“
Citované podľa BODO, 1751, op. cit., s. 256.

rozlišoval medzi sodomiou v širšom zmysle, ktorá napĺňala znaky akékoľvek zakázaného a neprirodzeného sexuálneho alebo nemravného správania, a potom sodomiu v užšom zmysle ako každý proti prirodzenosti spáchaný zločin nedovolennej súložie (*concupitus contra naturam eiusque ordinem peractus*).⁷²

Huszty klasifikoval jej dva typické poddruhy: beštialitu (*bestialitas seu brutalitas*, v súčasnosti označená za zoofiliu) – ak človek telesne obcoval s iným živočíchom – a ostatnú sodomiu, ak sa vykonal sexuálny styk medzi osobami rovnakého pohlavia (homosexualita, lesbický styk) alebo medzi mužom a ženou spôsobom, ktorý nebol dovolený a zabraňoval počatiu (*sed modo generationem non ordinato*). Za tretí, špecifický druh sodomie sa považovalo sebaukájanie (onania).⁷³ Ak došlo k telesnému spojeniu (koitu) – hovorilo sa o dokonanej (*perfecta*) sodomii, ak naopak ku koitu nedošlo, nazývali ju nedokonaná sodomia (*imperfecta*) a trestným bol aj samotný pokus, podobne ako pri cudzoložstve (*actus inchoatus esset, non obstante quod non fuerit consumatus: ordinaria poena locum habet*). Trest za sodomiu uhorské obyčajové právo určilo na základe dovtedajšej praxe na trest smrti s'atím alebo upálením alebo kombináciou oboch spôsobov – najprv s'atím a potom upálením tela (zvyčajne spolu so zneužitým zvierat'om) s prihliadnutím na všetky okolnosti prípadu a osobu páchatel'a/P'ov, ale samotný trest mohol byť zmiernený podľa úvahy súdu (*poena arbitraria*).

V zachovanej súdnej praxi rurálneho oravského prostredia sa vyskytla výhradne zoofília v piatich skutkoch, spáchaných opätovne len mužmi. Prvý skutok mal spáchať obyvateľ Revišného Ján Moravčík okolo sviatku sv. Martina v roku 1739 a sedria ho vyšetrovala na udanie slúžky Anny Čepelovej o rok neskôr.⁷⁴ Slúžka pred sedriou tvrdila, že obvineného videla cez okno v maštali, ako „... *zlý skutok robil*...“ pri kobyľe svojho pána. Na základe tohto obvinenia bol Ján odvedený do väzby a sedria nariadila dôkladné vyšetrovanie prípadu. Súd sa snažil zistiť všetky okolnosti prípadu a tak uskutočnil verejnú inkvizíciu v danej obci a u zemepána obvineného, zemana Revického. Okrem vypočúvania svedkov priamo v Revišnom, nechal súd vypočúť samozrejme i samotného obžalovaného a slúžiace

⁷² VUCHETICH, 1819, op. cit., s. 313.

⁷³ BODO, 1751, op. cit., s. 257.

⁷⁴ ŠA Bytča, f. OŽ I, Trestné procesy, kr. 831, f. 2, n. 1–17 (r. 1735–1748).

dievča, ktoré vznieslo obvinenie. Ján sa bránil, že iba umýval močom kobyľu, pretože ju predtým zbil a bál sa, aby jeho pán nevidel rany po koženom remeni. Povolání svedkovia vypovedali, že dovtedy nevideli Jána spáchať tento trestný čin, o obvinení počuli iba priamo od Anny Čepelovej a ani si nevšimli, že by sa v maštali v čase spáchania skutku stalo niečo mimoriadne. Na druhej strane všetci potvrdili, že Anna mala nemanželské dieťa a dopúšťala sa drobných krádeží a preto jej obvinenie strácalo na vierohodnosti. Z ďalších svedectiev vyplynulo, že si obvinenie uvedená slúžka len vymyslela, aby sa týmto spôsobom pomstila Jánovi za jeho niekdajšie nactiutrhánie na jej adresu. Pri rozhodnutí o vine a treste napokon obžalovanému prirážilo, že ho jeden svedok videl, ako má rozopnuté nohavice a vykasaná košeľu v inkriminovaný čas pri kobyľe, čo priznal i sám Ján tvrdiac, že robil iba prirodzenú potrebu. Sedria na základe zistených skutočností rozhodla, že sa dopustil skutku nedokonanej sodomie a bol odsúdený na 50 palíc a na vyhnanie z obce.⁷⁵

Druhého skutku sodomie sa mal dopustiť v roku 1757 Juraj Solnensis⁷⁶ z Istebného, ktorého obvinili, že: „... *nočným časom neslechety a ohavný skutek tela s jalovnicou spachat se nestydel a opovažil...*“ Počas vyšetrovania svedkovia vypovedali, že obžalovaného videli v noci, keď sa vracali z muziky vo dvore medzi statkom a jeden z nich potvrdil i dokonanie činu. Obvinený sa jednej zo svedkýň mal i vyhrážať v snahe zabrániť odhaleniu skutku. Konečné rozhodnutie, ktorým by v tomto prípade bol hrdelný trest, však musela sedria odložiť, pretože obžalovaný utiekol, následne nariadila jeho zadržanie a až potom mala rozhodnúť o jeho treste, o ktorom sa však archívne materiály už nenašli.

Tretí skutok z roku 1778 mal spáchať páchatel' totožného priezviska ako v kauze z roku 1757 – Samuel Solnensis⁷⁷, ale z dochovaných materiálov súdu nie je možné určiť, či oba prípady poukazujú na zhodnú identitu toho

⁷⁵ „... *za který otupny a neslechety gebo učinek ač prave s přičin těch, že podla gedneho toliko swedka zeznany skutek teg ohavnosty proty prirodzeni skutečne gest nedokonal, pokutu smrti nezaslužil, any s teg gedine přičiny na Probu odsodzeny bity nemobol, ale wsak ponewač jako gine případnosti a geho sameho nestasle zeznany, skrze ktere do welkeho podozreny neslechetyho a ohavneho takoweho obczowani gest upadol, obsirnegšie doswedečuge y to tež učinit se gest opovažil, s teg tedy přičiny, pre wistrahu obecního Lydu padesat palicz sa mu prisudzuge* a po witrpeny teg pokuty skrz Hajduchou na hraniczu wiwedeny wen z tegto stolicze konečne trwagiczim spusobem *wiobczowany, wihnany, a regelowany bity ma.*“

⁷⁶ ŠA Bytča, OŽ I., Trestné procesy, kr. 834, f. 6, n. 1–10 (r. 1757–1759).

⁷⁷ ŠA Bytča, OŽ I., Trestné procesy, kr. 837, f. 10, n. 1–24 (r. 1777–1778).

istého páchatel'a (išlo by s najväčšou pravdepodobnosťou o recidívu) alebo na prípadnú príbuznosť páchatel'ov. Archivovaný súdny spis zachoval ojedinele i presnú právnu kvalifikáciu, keď hmotnoprávne klasifikoval skutok sodomie za základe odkazov na Starý zákon (napr. Ex 22,19, Lv 18,23, Dt. 27,21) a tiež jej trest podľa nemeckej Karolíny (čl. 116, určujúci za sodomiu trest smrti upálením: „*iuxta Nemesis Carolinae articulum 116 una cum eodem sedato pecore vivus igne cremari deberet*“). Aj v tomto prípade obžalovaného odhalila slúžka Katarína Zamúlená, keď išla večer spať na šopu, ktorá tvrdila: „Kdežto w pitwore zegduce se z panna Marisku pana Reviczky Simuna dceru geg howorila žebi Samuela Zolnensisa w Mastale pri krawach nasla, než i ona rowne geg odpowedela, žebi ho prawe pred Fatensom rozkasaneho tam nasla.“ Tak ako v obdobných prípadoch, aj teraz sedria obvineného väzobne stihala, nariadila verejné vyšetrovanie v danej obci a u zeme pána obvineného. Na hlavnom pojednávaní opätovne vypočula povolaných svedkov, ale tí už v autentickej výpovedi svoje pôvodné tvrdenia čiastočne zmenili a tvrdili, že bola tma a teda nevideli dobre, čo sa vo dvore dialo. Na základe zistených skutočností sedria rozhodla, že dôkazy nie sú dostatočné a je potrebné prípad ešte lepšie vyšetriť a až potom bude vyrieknuté konečné rozhodnutie a určený adekvátny trest (rozhodnutie sa znovu v archívnom materiály nenašlo).

Posledné dva prípady sa v súdnych písomnostiach priamo kvalifikovali ako zločiny sodomie („*crimen bestialiter*“) a rozhodli sa výrokom o vine a treste smrti. Prvý z nich prejednával oravský súd v roku 1760 a dopustil sa ho Ján Basral⁷⁸, pochádzajúci z dediny Veľká Lehota (dnes Horná Lehota), ktorý slúžil v Revišnom. Obžalovaného videla pri čine jedna zo slúžiacich dievčat: „... oznameneho Jana Baszrala pri krave teg, ketera druha od kraga stala, z rozwarzanimy nohamiczamy [...] očite widela, w čem kediz by zmerkował tenje Baszral, že dwere otvorila, w tom od teg kravy odskočil [...] tak hnet wen z mastale nibehol...“ Počas vyšetrovania spočiatku Ján zapieral, ale potom priznal, že predtým takýto skutok ešte nikdy neurobil, iba mal v úmysle. Sedria nariadila vypočúvanie pod tortúrou, pri ktorej sa obžalovaný k skutku sodomie priznal,

⁷⁸ Sedria ho klasifikovala ako nedokonanú sodomiu: „abominandi sodomiae crimen“, následne v rozsudku deskribovanú ako: „obizdnj skutek s bowadem, který ten Jano Basral započal a proti prirodzenj telo svoje s kravou zmjesal“, ŠA Bytča, OŽ I., Trestné procesy, kr. 840, f. 13, n. 1–11 (r. 1782–1783).

ale ho nedokonal. Jeho priznanie a svedecké výpovede postačovali na výrok o vine a treste smrti s'atím a následným upálením.⁷⁹

Posledný skutok sa vyšetroval a súdil v roku 1786 nad obžalovaným Jánom Jesenym z Malatínej.⁸⁰ Rozhodnutie súdu vychádzalo nielen z výpovedí svedkov, ale tiež z priznania obvineného. Ten sa proti obvineniu z trestného činu sodomie pôvodne bránil tvrdením, že si vyberal vši z oblečenia a nekonal nič zlé, no v ďalšej výpovedi pod tortúrou sa však už k skutku priznal. Keďže aj svedkovia svojimi výpoveďami na hlavnom pojednávaní obžalovaného usvedčili, konečný výrok súdu znel – s'atie mečom na verejnom mieste.

3 Záverom

Pri celkovom hodnotení sexuálnych (mravnostných) deliktov forenznej praxe oravského stoličného súdu môžeme záverom konštatovať, že zahŕňali takmer všetky relevantné a typologizované druhy tejto skupiny trestných činov. Dominovali zločiny, porušujúce čistotu manželstva (cudzoložstvo) či mimomanželský pomer (smilstvo, resp. incest) ako typické prestúpenie tradičnej svetskej morálky a Božích prikázaní, ale zároveň v piatich prípadoch sa dochovali trestné konania o najt'ážšom zločine z tejto trestnoprávnej kategórie – sodomii. U cudzoložstva vo viacerých prípadoch sedria zvažovala ich kvalifikáciu ako incest. Právna kvalifikácia bola najčastejšie zrejmä už hneď na začiatku vyšetrovania a zadržania podozrivej/ých osoby/osôb pri čine, pri niektorých skutkoch ku kvalifikácii došlo až počas vyšetrovania alebo súdneho pojednávania. Trestných činov so sexuálnym alebo nemravným motívom sa nedopúšťali iba prostí poddaní, ale i zástupcovia vyššej, zemianskej triedy, pričom privilegované postavenie páchatel'a mohlo ovplyvniť i konečný verdikt sedrie. Súdne rozhodnutia rešpektovali vo väčšine prípadov zákonom (resp. právnou obyčajou) určené tresty, ale zároveň súd prihliadal i na poľahčujúce okolnosti, ako bol mladý vek obžalovaného/ej,

⁷⁹ „*Ohizdny skutek z howadem který tento Jano Baszrall skutečne započal... z vlastnybo geho zeznany znamy učinek gest, ačkolwek syce wedle praw Božských a kraginskych takonym který by skutek tak obavny zpachali, pokuta uložena gestit, aby za žiwa spolu y z takowym howadem ohnem spaleny byly: nic meneg wsak ponewadž tento Jano Baszrall takowy skutek uplne geste byl newikonal, na tolko toliko pokuta uložena gemu se ulewuge, aby nge žiwy, ale neyprw mečem na myste poprawnem skrze mistra staty, a potom spolu z Krawou spaleny bíl, popol pak geho, aby do powetrza rozmetan byl.*“

⁸⁰ SA Bytča, OŽ I., Trestné procesy, kr. 841, f. 14, n. 1–16 (r. 1784–1785).

či jeho/jej predošlú dobrú povest' pred spáchaním deliktu a tak trest bol nakoniec miernejší, alebo sa od neho upustilo a postačovalo na polepšenie páchateľa len verejné pokarhanie a napomenutie.

Z dochovaných súdnych záznamov možno dedukovať dlhšiu kriminogénu vyšetovaných prípadov cudzoložstva alebo bigamie. Viacerí vyšetovaní boli už skôr podozriví, dokonca im verejnosť ticho tolerovala nedovolený, mimomanželský pomer alebo príležitostné sexuálne styky (prípady Jána Kysela, Jozefa Srogoňa, Heleny Jančiovej) a teda sa dopustili u slobodnej Heleny smilstva, resp. u ženatých Jána a Jozefa cudzoložstva. Príklady mužských cudzoložníkov Jozefa Srogoňa a zemana Juraja Čutku staršieho okrem toho poukazujú na nedôslednú penalizáciu, resp. využitie mimoprávných a cirkevných opatrení a napomenutí, aplikáciu zmierovacích konaní, než že by sa ich prípady riešili výhradne trestnoprávnou cestou. Je to pochopteľné, ak uvážime, že cudzoložné správanie vážne a nenapraviteľne narušilo piliere vtedajšej cnosti a honorovaného, dôstojného spoločenského statusu: manželskú vernosť, dôstojnosť manžela/lky a legitimitu splodeného potomstva – nepoškvrlenosť jeho pôvodu, ktoré vtedy prináležali ešte do výsostnej rodinnoprávnej právomoci cirkvi a jej súdov. Následkom tohto prísneho pohľadu na sexuálnu delikvenciu tej doby možno tvrdiť, že rovnako i vo vyšetrovacej praxi oravskej sedrie dokladáme pokusy o primárnu nápravu spôsobeného zla zásahmi restoratívnej spravodlivosti (t. j. miestnej svetskej a cirkevnej vrchnosti) a až sekundárne sa príp. mohlo pristúpiť k samotnému trestnému konaniu pred svetským súdom.

Všeobecný trend praxe oravského sedriálneho súdu, ktorý konvaliduje napríklad s časovo totožným výskumom trestnej praxe sedrie Liptovskej stolice, poukazuje na totožné zmierňovanie trestov obvykle u cudzoložstva alebo smilstva, ďalej častejšie využívanie pokút u majetných a privilegovaných páchateľov, osobitne u mužov; u žien sa zachovávali tresty zneuct'ujúce a telesné (korbáčovanie, palicovanie, vyhnanie z danej lokality). Jednoznačne sa trest smrti aplikoval pri dokázanom zločine sodomie. Vtedajšia pramenná báza, doložená prezentovanou súdnou praxou oravskej sedrie, dosvedčila historicky genderovo nevyvážený prístup k penalizácii danej skupiny trestných činov, keďže právo apriórne prísnejšie postihovalo ženu ako muža, nielen uloženým trestom, ale aj sekundárnou viktimizáciou spoločenského

odsúdenia, segregovania, trvalého nactiutŕhania etc.⁸¹ Hlboko vo vtedajšej ľudskej psychike, disciplinovanej súdobými spoločenskými, morálnymi a trestnoprávnymi zákazmi a príkazmi, nemorálne sexuálne správanie spôsobilo, že sa tieto trestné činy snažili páchatelia (bez rozdielu pohlavia) veľmi často bezpečne a natrvalo utajiť, avšak ako poodhalil časový horizont skúmanej problematiky 18. storočia, badáme taktiež pozvoľna rozširujúcu sa mieru tolerancie a pomerne bežnú prax neprávne, príp. len čisto morálne penalizovať niektoré z týchto trestných činov (smilstvo, cudzoložstvo).

V rámci zovšeobecňujúcich, kriminologických prístupov k téme je možné konštantne tak v minulosti, aj v súčasnosti uvažovať o tejto skupine trestných činov ako o vysoko profilovom druhu kriminality, ktorý sa na rozdiel od iných skupín (napr. trestných činov proti životu alebo majetku) podieľal a podieľa nízkym percentuálnym podielom na celkovej kriminalite, za to však u tejto skupiny možno predpokladať vysokú mieru latentnosti ich páchania, čo bolo príznačné u privilegovaných vrstiev spoločnosti a najmä s jasnou prevalenciou u stavovsky vyššie postavených mužov.

Summary

Sexual Crimes in the Criminal Practice of the Orava County Court in the 18th Century

The immaterial values of good name, unblemished honour, freedom of decision over one's own body and, last but not least, the preservation of human dignity in bodily (sexual) intimacy, imbued with Christian morality, formed the basis of the criminal protection of sexual crimes, called crimes against the body (*crimina carnalis*). The authors present the unnumbered, exemplary judicial practice of its punishment, i.e. the criminalisation and discipline of the Orava stool court in the 18th century, juxtaposing the legal (mainly customary) norm with judicial practice, in which the development of contemporary criminal law is shown in a more vivid way. By presenting contemporary theoretical definitional foundations and a practical case study of one of the Upper Highland stools, the authors confirm the pan-European or Hungarian standards of their investigation, qualification, and punishment of various, but customary, corporal, slanderous, and throat

⁸¹ REPKOVÁ, 2014, op. cit., s. 125.

punishments, as well as secondary society-wide victimisation by way of strict moral condemnation. In the overall assessment of sexual (moral) offences of the forensic practice of the Orava Stoliční Court, we can conclude that they included almost all relevant and typologised types of this group of offences. Crimes violating the purity of marriage (adultery) or extramarital affair (fornication or incest) were predominant, and at the same time, in five cases, criminal proceedings on the most serious crime of this criminal category – sodomy – have been preserved. From the extant court records, it is possible to deduce a longer criminogenesis of the investigated cases of adultery or bigamy. Several of those under investigation were previously suspected, even tacitly tolerated by the public, for illicit, extramarital affairs or casual sexual encounters. Moreover, the examples of two male adulterers (Srogon and nobleman Čutka the Elder) point to the inconsistent penalization or use of extra-legal and ecclesiastical measures and admonitions, the application of conciliatory procedures, rather than their cases being dealt with exclusively through the criminal law.

References

- Štátny archív Bytča (ŠA Bytča), fond Oravskej župy (f. OŽ).
- BÉLI, G. *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus, 1999.
- BODO, M. *Jurisprudentia criminalis secundum praxim & constitutiones Hungaricas in partes duas divisa*. Posonii: ex typographia Joannis Michaelis Landerer, 1751.
- BŘEZINA, P., LOJEK, A. *Delikt cizoložství v proměnách času*. Ostrava: KEY Publishing, 2015.
- DIBELKA, J. Obranné strategie zmrhaných žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století. *Historická demografie*. 2007, roč. 31, s. 5–20.
- DIBELKA, J. Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia. *Dějiny a současnost*. 2007, roč. 29, č. 9, s. 37–39.
- DUCHOŇOVÁ, D., DUCHOŇ, M. *Zločin v meste. Kriminalita a každodennosť v ranonovovekom Pezínku*. Bratislava: Pro Historia, Historický ústav SAV, 2014.

- GÁBRIŠ, T. *Directio methodica v dejinách uborského procesného práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020.
- HRUBÁ, M. Sexuální delikty v českých městech 16. století z genderového pohledu. In: TAUCHEN, J., SCHELLE, K. (eds.). *Sexuální trestní činy včera a dnes*. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2014, s. 87–101.
- HUSZTY, S. *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in ius hungaricum. Liber tertius*. Agriae: Typis Scholae Episcopalis, 1745.
- CHURÝ, S. Pohľad na trestné písomnosti Liptovskej stolice z rokov 1703–1748. *Slovenská archivistika*. 1982, roč. XVII, č. 1, s. 118–127.
- CHURÝ, S. Poriadený súd pred Liptovsko-oravskú župu (1787–1790) a jeho písomnosti. *Slovenská archivistika*. 1992, roč. XXVII, č. 1, s. 94–103.
- CHURÝ, S. Pramenná hodnota súdnych písomností Liptovskej stolice zo 16. storočia. *Slovenská archivistika*. 1988, roč. XXIII, s. 92–106.
- KOČIŠ, J. Súdna prax Oravskej stolice. *Slovenská archivistika*. 1978, č. 1, s. 42–56.
- LACIAKOVÁ, L., MALÍKOVÁ, E. V. Trestnoprávny postih znásilnenia v období stredoveku s poukazom na spôsoby jeho sankcionovania. In: TAUCHEN, J., SCHELLE, K. (eds.). *Sexuální trestní činy včera a dnes*. Brno: KEY Publishing Ostrava, 2014, s. 63–72.
- LACLAVÍKOVÁ, M., ŠVECOVÁ, A. *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku. Právne postavenie šľachtickej*. 2. prepracované a doplnené vyd. Praha: Leges, 2022, s. 174–196.
- LENGYELOVÁ, T. Spoločenské postavenie žien v histórii Slovenska. In: PISCOVÁ, M. (ed.). *Slovensko na ceste k rodovej rovnosti*. Bratislava: ERPA, Sociologický ústav SAV, 2006.
- LENGYELOVÁ, T. Žena očami svetských a cirkevných autorov v Uhorsku v období raného novoveku. In: ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M., STRANÍKOVÁ, J. (eds.). *Dějiny žen nebo evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 469–484.
- MAJTÁN, M. (red.). *Historický slovník slovenského jazyka II, písmená K–N*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1992.

- NEMEC, M. *Od zločinu k trestu. Vývoj stoličného súdництва na Liptove v 18. storočí*. Ružomberok: Society for Human Studies, 2019.
- REPKOVÁ, E. Abort a infanticidium ako dôsledok sexuálnej trestnej činnosti. In: TAUCHEN, J., SCHELLE, K. (eds.). *Sexuální trestní činy včera a dnes*. Brno: KEY Publishing Ostrava, 2014, s. 123–134.
- ROPER, L. *Oedipus and the Devil. Witchcraft, sexualita and religion in early modern Europe*. London: Routledge, 1994.
- SEGEŠ, V. Zločin a trest v uhorskom feudálnom trestnom práve. In: SOKOLOVSKÝ, L. (ed.). *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1.–3. októbra 2003 v Lučenci*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006, s. 23–35.
- STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: Nica, 2004.
- SZEGHYOVÁ, B. *Súdnictvo a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*. Bratislava: Veda, 2016.
- SZEGHYOVÁ, B. Žena a zločin vo východoslovenských mestách v 16. storočí. In: LENGYELOVÁ, T. (ed.). *Žena a právo*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004, s. 67–84.
- VACEK, J. *Sexuální delikty před apelačním soudem v letech 1687–1727. Proměna rozhodovací praxe po přijetí Constitutio criminalis Josephina*. Praha: Academia, 2021.
- VANĚČEK, V. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*. Praha: Orbis, 1974.
- VUCHETICH, M. *Institutiones iuris criminalis Hungarici*. Budae: Universitatis Hungaricae, 1819.

Zotročenie nepriateľa v spravodlivej vojne z pohľadu Salamanskej školy¹

doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D.

Katedra dejín práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

ORCID: 0000-0001-5132-1291

JUDr. et PhDr. Marek Prudovič

Katedra dejín práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

ORCID: 0000-0003-4661-9186

1 Úvodom

Učenci zaradovaní k tzv. Salamanskej škole² vytvorili komplexné teórie spravodlivej vojny (*bellum iustum*),³ v rámci ktorých sa venovali aj problematike

- ¹ Tento príspevok vznikol v rámci riešenia grantového vedeckovýskumného projektu VEGA číslo 1/0202/22 „Teórie spravodlivej vojny učencov Salamanskej školy a ich odkaz v moderných teóriách spravodlivej vojny a modernom vojnovom práve“.
- ² Salamanská škola (16.–17. storočie), známa aj ako druhá, neskorá či španielska scholastika, je súhrnným označením rozsiahleho okruhu teológov a filozofov, ktorí sa systematicky, extenzívne a kreatívne zaoberali nielen katolíckym náboženstvom, ale aj celým ostatným dobovým poznaním, vrátane rôznych politických a právnych tém. V súčasnosti je tiež táto škola považovaná za excelentný príklad produkcie komplexného normatívneho (právneho) poznania (vedeckého i slúžiaceho potrebám dobovej praxe) na globálnej úrovni – niektorí učenci patriaci k Salamanskej škole totiž nežili v Španielsku, prípadne inde v Európe, ale v zámorí, a to v španielskych kolóniách v Amerike či na Filipínach. Bližšie pozri DUVE, Th., EGÍO, J. L., BIRR, Ch. (eds.). *The School of Salamanca: A Case of Global Knowledge Production*. Leiden, Boston: Brill Nijhoff, 2021.
- ³ K tomu pozri napr. BATAILLON, G., BIENVENU, G., VELASCO GÓMEZ, A. (dirs.). *Las teorías de la guerra justa en el siglo XVI y sus expresiones contemporáneas*. Nouvelle édition [en ligne]. Mexico: Centro de estudios mexicanos y centroamericanos, 1998. Dostupné z: <http://books.openedition.org/cemca/556> [cit. 25. 8. 2023]. Jednotlivé teórie spravodlivej vojny učencov Salamanskej školy sa vyznačujú rôznymi osobitosťami. Prítom však majú spoločné východisko, ktorým je Akvinského teória spravodlivej vojny. Akvinský tvrdil, že na to, aby bola určitá vojna spravodlivou vojnou, musia byť súčasne splnené tri podmienky. Po prvé, vojnu musí vyhlásiť legitímna verejná autorita (*auctoritas legitima*), ktorá na to má právomoc. Touto autoritou je vládca štátu (vojnu teda nemôže vyhlásiť súkromná osoba). Po druhé, musí existovať spravodlivý dôvod na vojnu (*iusta causa*), t. j. na vyhlásenie a vedenie vojny. Takým dôvodom je, že strana, proti ktorej sa vedie spravodlivá vojna, si to svojím konkrétnym zlým a škodlivým správaním takpovediac zaslúžila. A po tretie, vojna sa musí viesť so správnym úmyslom (*recta intentio*), ktorým je alebo presadenie určitého dobra, alebo predídanie určitému zlu. Prítom podľa Akvinského platí, že absencia správneho úmyslu (napr. vojna by sa vedla iba s cieľom rabovať a plieniť na území nepriateľa) má za následok jej nedovolenosť, a tak aj nespravodlivosť, a to aj vtedy, ak by takú vojnu vyhlásila legitímna autorita a ak by na ňu (pôvodne) existoval spravodlivý dôvod. AKVINSKÝ, T. Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae. *Česká dominikánská provincie* [online]. II-II q. 40 a. 1 co. [cit. 25. 8. 2023]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&A=1>

zajímání nepriateľov v priebehu bojov, prípadne bezprostredne po skončení vojny. Upadnutie do vojnového zajatia bolo v predmoderných dejinách často *de facto* totožné s upadnutím do otroctva,⁴ čo dokladajú aj s tým súvisiace, dobové výrazy: v stredoveku sa antický rímsky výraz pre otroka *servus* začal používať vo vzťahu k nevoľníkom a zároveň vzniklo nové latinské označenie otroka – *sclavus*, ktoré preniklo do rôznych európskych jazykov (portugalčina: *escravo*; španielčina: *esclavo*; francúzština: *esclave*; taliančina: *schiaavo*; nemčina: *Sklave*; holandčina: *slaaf*; angličtina: *slave*) a bolo odvodené z dobového pojmu pre Slovana (*Slav*), a to primárne pre takého, ktorý sa stal otrokom v dôsledku zajatia vo vojne.⁵ K tomu možno doplniť, že druhým významom španielskeho výrazu *cativo* (v súčasnej španielčine: *cautivo*), používaného v dobe pôsobenia salamanských učencov na označenie vojnového zajatca – nekresťana, je „otrok“.⁶

Vo všeobecnosti bolo zotročenie vojnových zajatcov vnímané ako alternatíva ich popravy, a tak aj ako prejav istej humánnosti pri zaobchádzaní s nimi. Ak však realisticky preskúmame konkrétne predmoderné vojny, zistíme, že zotročovanie zajatých nepriateľov bolo motivované snahou zabezpečiť im humánnejšie zaobchádzanie skôr len okrajovo. V skutočnosti existovali tri ďalšie, dobovo významnejšie a aj viac prakticky uplatňované dôvody zajímání/zotročovania nepriateľov, ktoré neboli výhodné pre zotročených vojnových zajatcov, ale pre bojujúcu stranu, čo ich zajala a zotročila. Zároveň išlo o dôvody, ktoré v dobovom chápaní zakladali legitimitu alebo – vyjadrené dobovým jazykom – spravodlivosť, a tak aj beztrstnosť, zajímání a zotročovania, t. j. zbavovania osobnej slobody nepriateľov vo vojnách.

Prvým z týchto dôvodov bolo úsilie zmenšiť vojenský potenciál nepriateľa zajatím čo najväčšieho počtu jeho vojakov; vo vojnách však boli niekedy zajímání aj nevojací, napr. roľníci, čo mohlo viesť k hospodárskemu oslabeniu nepriateľa.

⁴ Porovnaj napr. Inst 2, I, 17. „*Aj to, čo odnímate nepriateľom, stáva sa okamžite podľa ius gentium našim vlastníctvom, a to tak, že dokonca slobodní ľudia [ktorých sme vo vojne zajali] sa stávajú našimi otrokmi...*“

⁵ KRÍŽOVÁ, M. *The strength and sinews of this western world. African Slavery, American colonies and the effort for reform of European society in the Early Modern Era*. Praha: Univerzita Karlova; Karolinum Press, 2008, s. 59.

⁶ Porovnaj DUBSKÝ, J. a kol. *Velký španělsko-český slovník, I*. Praha: Academia, 1999, s. 425, s. v. „cautivo“.

Druhý dôvod bol ekonomický. Vojnoví zajatci, obzvlášť ak patrili k elite, sa niekedy ocitli v pozícii rukojemníkov, ktorých bojujúca strana, čo ich zajala, hodlala vymeniť za vlastných zajatých bojovníkov. V staroveku spravidla a v stredoveku i začiatkom novoveku v prípade nekresťanov, ako aj s nimi spolupracujúcich kresťanov v zásade vždy sa však vojnoví zajatci stali otrokmi a museli pre svojich pánov, prípadne pre osoby, ktorým ich ich páni predali, pracovať.⁷ Zotročení vojnoví zajatci tak boli premenení na lacnú pracovnú silu, ktorá sa, navyše, napr. v starovekom Ríme sama reprodukovala, keďže potomkovia otrokyní boli automaticky považovaní za otrokov, a to aj vtedy, keď ich splodil neotrok.⁸

Tretím dôvodom bola kultúrna a náboženská odlišnosť nepriateľa. Tento špecifický dôvod bol v predmodernej Európe obzvlášť dôležitý, keďže v čase pôsobenia učencov Salamanskej školy, ale aj skôr prebehli početné vojny nielen medzi kresťanmi, ale aj medzi kresťanmi a nekresťanmi (porovnaj boje Rimanov s Germánmi, križiacke výpravy, reconquistu na Iberskom polostrove, boje Európanov s Turkami, španielsku conquistu indiánskej Ameriky a pod.).

Ďalej nás bude zaujímať posledný z uvedených dôvodov. V príspevku priblížime širší kontext problematiky zajímania a zotročovania nepriateľov v spravodlivej vojne z titulu ich kultúrnej a náboženskej odlišnosti a stručne preskúmame, ako na túto problematiku nazerali vybraní učitelia Salamanskej školy.

2 Zotročenie nepriateľa v spravodlivej vojne z titulu jeho kultúrnej a náboženskej odlišnosti – širší kontext problematiky

Ľudia, ktorí v antike nepatrili ku Grékom alebo Rimanom, boli súhrnne nazývaní barbarmi (*barbari*). Barbarstvo bolo chápané ako ostrý a zároveň veľmi negatívny protiklad civilizovaného/politického a racionálneho

⁷ Bližšie pozri napr. DÍAZ GONZÁLEZ, F.J. La normativa sobre los prisioneros y los cautivos en la España cristiana medieval. *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos [Sección Historia del Derecho Europeo]*. 2010, roč. XXXII, s. 281–308.

⁸ Napr. REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. 3., doplnené vyd. Bratislava – Trnava: IURA EDITION, 2003, s. 159.

spôsobu života Grékov a Rimanov.⁹ Aristotelova teória prirodzeného otroctva hlásala, že barbari ako necivilizovaní a iracionálni, a tak aj akýsi „nedokonalí“ Ľudia sú vraj prirodzene predurčení byť otrokmi (prípadne akýmisi sluhami s trocha lepším postavením, než aké mali otroci) civilizovaných a racionálnych, a tak aj „dokonalých“ Ľudí. Uvedené vraj zodpovedá prirodzenému poriadku vecí, v rámci ktorého sa nedokonalé podriaďuje dokonalému. Preto pre barbarov vraj môže mať aj pozitíva, ak sa ocitnú pod vládou civilizovaných a racionálnych Ľudí – časom sa sami môžu stať aspoň do istej miery civilizovanými a racionálnymi, t. j. môžu prejsť procesom akéhosi „zdokonalenia“.¹⁰

V stredoveku, ako aj v čase španielskej conquisty Ameriky (t. j. v ranom novoveku) boli barbari (tento antický výraz sa naďalej používal) stotožňovaní s Neeurópanmi, resp. s nekresťanmi, označovanými výrazmi ako „neveriaci“ (*infideles*) či „pohania“ (*pagani*).¹¹ Ich kultúrna odlišnosť sa konceptualizovala najmä ako hriechnosť. Keďže hriechnosť barbarov bola z pohľadu kresťanov extrémna v kvantitatívnom zmysle (značný rozsah a vysoká frekvencia páchania hriechov barbarmi) i kvalitatívnom zmysle (barbari páchali v podstate všetky hriechy, ktoré kresťania považovali za ťažké/smrteľné), barbari sa kresťanom javili ako nedostatočne racionálni a civilizovaní Ľudia, a tak aj ako akýsi „menej dokonalí“ Ľudia než boli kresťania. Niektorí kresťania dokonca upierali barbarom racionalitu a civilizovanosť úplne; pre týchto kresťanov tak barbari neboli skutočnými Ľuďmi (*humaní*), ale skôr zvieratami.¹²

Hriechny spôsob života barbarov bol pre niektorých kresťanov spravodlivým dôvodom (*iusta causa*) na vedenie vojny proti nim. Takáto vojna sa totiž dala vydávať za svätú vojnu (*bellum sacrum*), t. j. za vojnu vedenú z vôle

⁹ Pozri napr. DOBESCH, G. Zentrum, Peripherie und „Barbaren“ in der Urgeschichte und der Alten Geschichte. In: FRIESINGER, H., STUPPNER, A. (Hgs.). *Zentrum und Peripherie. Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte. Materialien des 13. Internationalen Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum“*. 2004, s. 9–94. DOI: <https://doi.org/10.1553/0x0004770e>

¹⁰ ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 31 a nasl.

¹¹ Pozri napr. KRÍŽOVÁ, 2008, op. cit., s. 59 a nasl. MEYER, Ch. H. F. Nichtchristen in der Geschichte des kanonischen Rechts. Beobachtungen zu Entwicklung und Problemen der Forschung. *Rechtsgeschichte – Legal History* Rg. 2018, č. 26, s. 139–160.

¹² Blížšie pozri napr. MATSUMORI, N. *The School of Salamanca in the Affairs of the Indies. Barbarism and Political Order*. New York: Routledge, 2021, s. 54 a nasl.

kresťanského Boha: kresťania vojnami proti barbarom v súlade s Božou vôľou rozširovali kresťanstvo a zároveň barbarov jednak trestali za ich hriechnosť, čoho súčasťou mohlo byť aj ich zotročovanie, jednak privádzali k pravej viere a tiež „civilizovali“.

Ideológia svätej vojny kresťanov proti nekresťanom síce v stredoveku našla svoje praktické uplatnenie (napr. v križiackych vojnách či v rámci reconquisty, ktorou na Iberskom polostrove vznikli portugalský a španielsky štát), no nebola všeobecne akceptovaná. Uvedené vyplývalo z existencie dvoch protichodných názorov na spravodlivosť vojny vedenej kresťanmi proti nekresťanom z titulu ich (údajne) nedostatočnej alebo žiadnej racionality a civilizovanosti, pohanstva a extrémnej hriechnosti. Oba názory rezonovali aj v čase španielskej conquisty Ameriky.

Podľa prvého názoru bola vojna kresťanov proti nekresťanom z uvedeného titulu dovolená (t. j. spravodlivá). Tento názor hlásali napr. Aegidius Romanus (1243/1247–1316),¹³ kardinál Hostiensis (1200–1271)¹⁴ či Alonso de Cartagena (1384–1456).¹⁵ Títo učenci prirodzené právo, vzťahujúce sa na všetkých racionálnych a civilizovaných ľudí sveta (aj na nekresťanov, ak z pohľadu kresťanov boli dostatočne racionálni a civilizovaní), do značnej miery stotožňovali s kresťanskými hodnotami a normami, čo bolo v stredoveku, ale aj v čase španielskej conquisty Ameriky bežné.¹⁶ Preto každé (z pohľadu kresťanov) porušenie prirodzeného práva nekresťanmi, majúce podobu promiskuity, polygýnie, homosexuality, tyranskej vlády, idolatrie, prinášania ľudských obetí bohom, rituálnej antropofágie a pod., chápal ako ťažký hriech proti kresťanskému Bohu a jeho vôli, premietnutej

¹³ Aegidius Romanus bol scholastický filozof a teológ, prívrženc tomizmu, augustinián (generálom rádu augustiniánov bol od roku 1292) a od roku 1295 arcibiskup z Bourges.

¹⁴ Kardinál Hostiensis bol popredný stredoveký kanonista.

¹⁵ Alonso de Cartagena bol katolíckym biskupom, teológom, filozofom, diplomatom, právnikom i pedagógom. Aj prostredníctvom vlastnej prekladateľskej činnosti rozšíril v španielskom a portugalskom prostredí znalosť antických autorov.

¹⁶ Súviselo to s presvedčením, že prirodzené právo síce pôsobí globálne, teda aj mimo kresťanskej časti sveta, no nie je úplne sekularizované. Ľudská prirodzenosť (podstata), ktorej jadrom je racionalita, je dielom kresťanského Boha, v dôsledku čoho iba kresťania, a ešte konkrétnejšie iba cirkev, môže hlbšie a presnejšie spoznať obsah prirodzeného práva a autoritatívne sformulovať jeho normy. LESAFFER, R. *European Legal History. A Cultural and Political Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 318. SCATOLLA, M. Models in History of Natural Law. *Ius commune. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*. 2001, Bd. XXVIII, s. 104 a nasl.

do obsahu prirodzeného práva, zasluhujúci si tvrdé potrestanie, spočívajúce v odňatí slobody, práva na vlastnú vládu, územia, sídel, zdrojov a majetkov nekresťanom kresťanmi.¹⁷

Tento postoj k nekresťanom podporilo aj kánonické právo princípom, neskôr, pravda, zrušeným Kostnickým koncilom (5. 11. 1414 – 22. 4. 1418), podľa ktorého nikto nemôže byť vládcom a vlastníkom (*dominus*) podľa civilného práva, kým je v stave smrteľného hriechu (*nullus est dominus civilis quam est in peccato mortali*), z čoho kresťanom vyplynulo, že ak nekresťanom vojensky odnímu ich slobodu, právo na vlastnú vládu, územia, sídla, zdroje a majetky, v skutočnosti si iba vezmú to, čo nekresťanom beztak nepatrí.¹⁸ Inak povedané, nekresťania podľa názoru, o ktorom práve hovoríme, nemali tzv. *dominium*. Pod pojmom *dominium* sa dobovo rozumelo nielen vlastnícke právo (*dominium rerum*), ale aj všeobecná vládna moc (*dominium iurisdictionis, subiectionis*)¹⁹ (v druhom, verejnoprávnom význame bolo *dominium* v podstate predchodcom moderného konceptu štátnej suverenity²⁰). Absencia *dominia* mala pre nekresťanov závažný dôsledok: ich územia, sídla, zdroje a majetky boli *res nullius*, pričom kresťania ich mohli získať podľa princípu prvotnej okupácie (*res nullius cedit occupanti*).²¹

Podľa druhého názoru kresťania nemohli viesť vojnu proti nekresťanom, keďže nekresťanom aj napriek ich nedostatočnej racionalite a civilizovanosti, pohanstvu či extrémnej hriechnosti patrí *dominium*. Tomáš Akvinský v tejto súvislosti tvrdil, že:

1. Kresťania môžu nekresťanom silou odňať iba veci, ktoré nekresťania majú v neoprávnenej držbe, ktorú však nezakladá to, že sú pohanmi a veľkými hriešnikmi.
2. Nekresťania, ktorí nemohli prijať kresťanstvo, lebo o jeho existencii nevedeli, nepáchajú hriech. Ak však o jeho existencii vedeli

17 RUMEU DE ARMAS, A. *El tratado de Tordesillas. Rivalidad hispano-lusa por el dominio de océanos y continentes*. Madrid: MAPFRE, 1992, s. 41–43.

18 GREWE, W. G. *The epochs of international law*. Berlin, New York: De Gruyter, 2000, s. 53.

19 COING, H. *Europäisches Privatrecht. Band I. Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1985, s. 291.

20 PAGDEN, A. Fellow Citizens and Imperial Subjects: Conquest and Sovereignty in Europe's Overseas Empires. *History and Theory*. 2005, roč. 44, č. 4, s. 39.

21 BENTON L., STRAUMANN, B. Acquiring Empire by Law: From Roman Doctrine to Early Modern European Practice. *Law and History Review*. 2010, roč. 28, č. 1, s. 1–38. DOI: <http://doi.org/10.1017/S073824800990022>

a neprijali ho, páchajú hriech, za čo ich však kresťania nemôžu potrestať (silou), ibaže by sa k nim nekresťania správali agresívne.

3. Násilné šírenie kresťanskej viery v nekresťanskom prostredí a násilné donucovanie nekresťanov konvertovať na kresťanstvo je neprípustné.
4. Nekresťanskí vládcovia sú legitímnymi vládcami (*domini*), lebo základom ich vlády je prirodzené právo, vztáhujúce sa nielen na kresťanov, ale aj na nekresťanov, keďže aj nekresťania sú (aspoň do určitej miery) racionálnymi a civilizovanými ľuďmi.²²

Možnosť viesť spravodlivú vojnu proti Indiánom z titulu ich extrémnej hriechnosti a z tohto titulu ich aj zotročiť, sa výrazne uplatnila v začiatočnom období španielskej conquisty Ameriky. Vyplyvalo to napr. z presvedčenia, že španielska conquista Ameriky je z Božej vôle pokračovaním reconquisty v zmysle šírenia kresťanstva.²³ Inšpiračne tu tiež pôsobila stredoveká kastílska koncepcia vojny obsiahnutá v najvýznamnejšom dobovom prameni práva – v *Las Siete Partidas*. Táto koncepcia prezentovala vojnu ako prostriedok, ktorý sa má používať na dosiahnutie mieru, a za spravodlivé dôvody na vojnu považovala šírenie kresťanskej viery a porážanie tých, čo sa tomu stavajú na odpor, povinnosť bojovať za pána na základe sľubu vernosti a poslušnosti pánovi, sebaobranu, ako aj zväčšenie a poctenie (oslávenie) vlastnej krajiny.²⁴ Neverectvo Indiánov tiež dovoľovalo tvrdé zaobchádzanie s nimi v prípade vojnového zajatia. *Las Siete Partidas* rozlišovali dve kategórie vojnových zajatcov: tzv. *presos*, ktorých nebolo možné zotročiť, a tzv. *cativos*, ktorých bolo možné zotročiť, a to práve preto, že nešlo o kresťanov.²⁵

V začiatočnom období conquisty bola teda jej spravodlivosť založená na šírení kresťanskej viery, ktoré sa mohlo uskutočňovať aj vojensky. Napríklad Hernán Cortés interpretoval ním uskutočnenú conquistu

²² AKVINSKÝ, T. Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae. *Česká dominikánská provincie* [online]. II-II q. 10 [cit. 25. 8. 2023]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&Q=10>

²³ RÍOS SALOMA, M. F. El mundo mediterráneo en la Edad Media y su proyección en la conquista de América: cuatro propuestas para la discusión. *Históricas. Boletín de información del Instituto de Investigaciones Históricas*. 2011, č. 90, s. 2–15.

²⁴ *Las Siete Partidas del rey don Alfonso el Sabio, cotejadas con varios codices antiguos por la Real Academia de la Historia. Tomo II. Partida Segunda y Tercera*. Madrid: Imprenta Real, 1807, Partida Segunda, Título XXIII.

²⁵ *Ibid.*, Partida Segunda, Título XXIX, Ley I. Bližšie pozri DÍAZ GONZÁLEZ, F. J. La normativa sobre los prisioneros y los cautivos en la España cristiana medieval. *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos [Sección Historia del Derecho Europeo]*. 2010, č. XXXII.

Aztéckej ríši (1519–1521) ako svätú vojnu v zmysle prostriedku šírenia kresťanstva na územia neveriacich, spojeného so zabratím týchto území kresťanmi. Interesantným momentom je Cortésovo prirovnanie conquisty Ameriky k obsadeniu Kanaánu starovekými Izraelitmi, ktoré umožňovalo interpretovať conquistu ako Božiu vôľu i ako Boží trest – tak ako kedysi Izraeliti vojensky porazili a tým potrestali pohanských a veľmi hriešnych Kanánčanov, tak španielski conquistadori vojensky porazili a tým potrestali pohanských a veľmi hriešnych Indiánov.²⁶

Postupne sa však do značnej miery upustilo od toho, žeby na spravodlivosť španielskej conquisty Ameriky a s ňou spojeného zotročovania Španielmi zajatých Indiánov postačovala kultúrna/náboženská odlišnosť Indiánov, resp. jej najzávažnejší prejav – extrémna hriešnosť Indiánov, k čomu prispeli učenci Salamanskej školy (pozri ďalej) či oficiálny (Španielskou korunou ustanovený) „ochranca všetkých Indiánov“ (*procurador de todos los indios*), dominikán a biskup Bartolomé de Las Casas (1484–1566). Výraznejšou výnimkou bol španielsky humanista Juan Ginés de Sepúlveda (1490–1573), podľa ktorého síce „iba neverectvo samo osebe nie je dôvodom tejto najspravodlivejšej vojny proti barbarom [Indiánom]“, avšak sú nim určité, z neho vyplývajúce formy správania Indiánov ako „nehanebné nemravnosti, masové obetovania ľudí, extrémne ujmy, spôsobené mnohým nevinným, príšerné kanibalské hostiny, necudné kulty modiel.“²⁷ Spravodlivosť podrobenia si Indiánov vojnou sa potom v Sepúlvedovom myslení odvíjala od predstavy, že kresťania sú povinní potrestať Indiánov za ich nesmierne hriešne správanie (aj ich zotročením) a tak ich napraviť, resp. christianizovať a „scivilizovať“.

V súvislosti so spochybnením kultúrnej/náboženskej odlišnosti Indiánov ako dôvodu, ktorý by sám osebe postačoval na vedenie vojny proti nim, sa spravodlivosť španielskej conquisty Ameriky postavila na iný základ. Začali sa zdôrazňovať pozitíva, ktoré pre Indiánov údajne mali conquista a jej výsledok – španielska vláda nad Amerikou. K týmto pozitívam patrilo predovšetkým privedenie Indiánov k jedinej pravej viere – kresťanstvu

²⁶ Bližšie pozri PRIEN, H. J. La justificación de Hernán Cortés de su conquista de México y de la conquista española de América. *Revista Complutense de Historia de América*. 1996, roč. 22, č. 22, s. 11–31.

²⁷ SEPULVEDA, J. Ginés de. *Tratado sobre las justas causas de la guerra contra los indios*. México: Fondo de Cultura Económica, 1996, s. 132–133.

a ich integrácia do španielskej monarchie, a tak aj do európskej kresťanskej civilizácie, považovanej – aj tými, čo inak poukazovali na racionalitu a civilizovanosť Indiánov (napr. Las Casas) – za oveľa dokonalejšiu či jednoducho za všeobecne „lepšiu“ ako boli indiánske spoločnosti.

Integrácia Indiánov do európskej kresťanskej civilizácie im mala tiež umožniť riadny výkon ich tzv. prirodzených subjektívnych práv,²⁸ predovšetkým osobnej slobody a *dominia*. Subjektívne prirodzené práva, ktoré možno do určitej miery považovať sa predchodkyne moderných ľudských práv, boli totiž právami, ktoré mohli plnohodnotne vykonávať iba kresťania, keďže prirodzené právo, z ktorého vyplývali, bolo christianizované. Ak ich tak chceli vykonávať aj Indiáni, museli prijať kresťanské náboženstvo a spôsob života, čo súčasne znamenalo podriadenie sa španielskej vláde. Na druhej strane existoval aj názor vychádzajúci z tomizmu, podľa ktorého prirodzené právo platí pre všetkých racionálnych ľudí sveta, teda aj pre nekresťanov, a preto nekresťanom (napr. Indiánom) patria z neho vyplývajúce subjektívne práva rovnako ako kresťanom. V každom prípade však dobové snahy podmieniť výkon prirodzených subjektívnych práv Indiánmi ich pokresťančením, ako aj „scivilizovaním“ na obraz kolonizátorov neboli nijak prekvapivé. Išlo totiž o súčasť západných univerzalistických tradícií, operujúcich s predstavou o existencii určitej jednoty ľudstva, resp. o možnosti a potrebe jej dosiahnutia. Tento ideál sa reálne nenaplnil takou integráciou svetových kultúr do jedného celku, ktorá by zachovala ich pluralitu a diverzitu, ale ich mocenským, ako aj ideovým prevrstením jedinou – európskou a kresťanskou kultúrou, ktorej expanzia bola súčasťou európskej koloniálnej expanzie. Koncept prirodzených subjektívnych práv patriacich kresťanom bol potom jedným z nástrojov ospravedlnenia koloniálnej expanzie ako prostriedku šírenia tohto konceptu.²⁹

Skutočnosť, že kultúrna/náboženská odlišnosť Indiánov ako taká prestala byť považovaná za spravodlivý dôvod na vojnu proti nim, sa prejavila aj tým, že Španielska koruna zaujala voči Indiánom paternalistický a ochranársky postoj: Indiánom priznala istú mieru osobnej slobody a osobitné práva,

²⁸ K prirodzeným subjektívnym právam bližšie pozri ŠEJVL, M. Přírozená subjektivní práva mezi středověkem a novověkem. *Právnické*. 2017, č. 5, s. 416–452.

²⁹ PAGDEN, A. Human Rights, Natural Rights, and Europe's Imperial Legacy. *Political Theory*. 2003, roč. 31, č. 2, s. 171–199.

resp. privilegiá, no zároveň ich postavila do pozície nesvojprávnych *personae miserabiles*, údajne odkázaných na podporu, pomoc a ochranu poručníka či opatrovníka, ktorým sa stala Koruna. Samozrejme, Koruna touto politikou voči Indiánom nesledovala iba ich blaho, ale aj vlastné záujmy – tým, že si priamo podriadila indiánske obyvateľstvo, oslabilu svoju konkurenciu v kolóniách – cirkev a kolonistov, čo jej prinieslo aj určitý ekonomický prospech atď.³⁰

Na druhej strane dobový španielsky diskurz spojený s conquistou predsa len úplne neopustil myšlienku, že kultúrna/náboženská odlišnosť a osobitne extrémna hriechnosť nepriateľa by mohla byť spravodlivým dôvodom na vojnu proti nemu, a tak aj na jeho zotročenie. Uvedené možno obzvlášť dobre vidieť na myslení Francisca de Vitoriu, ktoré spolu s názormi niektorých ďalších učencov Salamanskej školy približujeme v nasledujúcej časti príspevku.

3 Zotročenie nepriateľa v spravodlivej vojne z titulu jeho kultúrnej a náboženskej odlišnosti – názory vybraných učencov Salamanskej školy

Vitoria. Dominikán Francisco de Vitoria (1483/1486–1546) bol nestorom Salamanskej školy.

Okolo roku 1539 boli zostavené dve zhrnutia (*relectiones*) univerzitných prednášok Vitoriu, ktoré sa spolu označujú ako *Prednášky o Indiánoch* (*Relectiones de Indis*). Prvé z týchto zhrnutí sa nazýva *Prvá prednáška o nedávnom objavených Indiánoch* (*Relectio prior de Indis recenter inventis*) a zameriava na spravodlivé (legitímne) a nespravodlivé (nelegitímne) tituly španielskej conquisty Ameriky, pričom tiež vymedzuje základné vzájomné práva a povinnosti španielskych kolonizátorov a nimi kolonizovaných amerických Indiánov, ktoré sa podľa Vitoriu mali uplatňovať v čase, keď medzi kolonizátormi a Indiánmi panoval mier.³¹ Druhé zhrnutie sa nazýva *Druhá prednáška o Indiánoch, alebo o práve*

³⁰ Bližšie pozri napr. VYŠNÝ, P., PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny Latinskej Ameriky. Koloniálne obdobie a obdobie nezávislých štátov*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2021, s. 40 a nasl.

³¹ VITORIA, F. de. De los indios recientemente descubiertos. Relección primera. In: VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios y del derecho de la guerra*. 2. vyd. México: Editorial Porrúa, 1985, s. 22 a nasl.

Španielov viest' vojnu proti barbarom (De Indis relectio posterior, sive de iure belli hispanorum in barbaros) a obsahuje teóriu spravodlivej vojny, ktorá má univerzálny charakter, keďže Vitoria ju vzťahol nielen na vojny Španielov/kresťanov vedené proti Indiánom a iným barbarom (napr. proti osmanským Turkom), ale aj na vojny, ktoré spolu vedú kresťanské krajiny.³²

Vitoria vo všeobecnosti tvrdil, že dôvody, pre ktoré kresťania vedú spravodlivé vojny, nespočívajú v kultúrnej/náboženskej odlišnosti, a tak ani v (extrémnej) hriešnosti nepriateľa. Ako však uvidíme neskôr, Vitoria pripúšťal, že určité prvky spôsobiť života nepriateľa, resp. určité formy jeho správania, vyplývajúce z jeho kultúry či náboženstva, môžu byť spravodlivými dôvodmi na vojnu.

Podľa Vitoriu bola spravodlivým dôvodom na vojnu určitá ujma (*iniuria*), ktorú nepriateľ spôsobil strane, čo potom proti nemu viedla spravodlivú vojnu (okrem prípadu, že nepriateľ spôsobenú ujmu sám včas a dostatočne napravil). Vitoria pritom považoval za spravodlivý dôvod na vojnu iba skutočne utrpenú ujmu (*iniuria accepta*). Ujmu, hoci aj hroziacu, avšak fakticky ešte nespôsobenú, Vitoria nepovažoval za dôvod na vojnu, z čoho vyplýva, že neuvažoval o možnosti, žeby spravodlivá vojna mohla mať preventívny charakter (žeby sa viedla, aby sa predišlo spôsobeniu ujmy).³³

Vo Vitoriovom chápaní bola spravodlivá vojna legitímnou odvetou spravodlivej strany nepriateľovi za spôsobenie ujmy. Účelom tejto vojny bolo spravodlivé potrestanie nepriateľa, ktoré malo byť adekvátne veľkosti jeho previnenia. Potrestanie nepriateľa konkrétne spočívalo v jeho vojenskej porážke, udržaní v poslušnosti (na tento účel mohol víťaz napr. zdanit' nepriateľa), morálnej satisfakcii pre víťaza (víťaz napr. dal popraviť vojakov, ktorí bezprostredne spôsobili ujmu, pre ktorú sa viedla vojna) a materiálnej kompenzácií ujmy utrpenej víťazom, ako aj škôd a nákladov, čo mu vznikli v súvislosti s vedením vojny, na čo sa použili zdroje a majetky nepriateľa.³⁴

To, že spravodlivým dôvodom na vojnu bola určitá ujma, vyplývalo z *ius gentium* (práva národov), ktoré bolo do určitej miery predchodcom

³² VITORIA, F. de. De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda. In: VITORIA, 1985, op. cit., s. 73 a naśl.

³³ GÓMEZ ROBLEDO, A. Introducción. In: VITORIA, 1985, op. cit., s. LXXXIV–LXXXV.

³⁴ Porovnaj VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, passim.

moderného medzinárodného práva. Regulovalo vzťahy medzi kresťanskými krajinami, ako aj medzi kresťanskými a nekresťanskými krajinami. Okrem toho zahŕňalo určité rovnaké vzájomné práva a povinnosti všetkých krajín sveta, ktorých nerešpektovanie jednou krajinou vo vzťahu k druhej krajine pre druhú krajinu zakladalo spravodlivý dôvod na vedenie spravodlivej vojny proti prvej krajine, ktorej legitímnym cieľom bolo dosiahnuť primeranú nápravu ujmy, spôsobenej prvou krajinou druhej krajine nerešpektovaním uvedených práv a povinností. Podľa Vitoriu tak mohlo Španielsko realizovať *conquistu*, t. j. podnikat' dobyvačné vojenské akcie proti Indiánom, iba v prípadoch, v ktorých Indiáni (závažným spôsobom) nerešpektovali určité práva, ktoré vo vzťahu k nim mali Španieli, resp. v ktorých si Indiáni nesplnili určité povinnosti, ktoré mali vo vzťahu k Španielom.³⁵

Vzájomné práva a povinnosti krajín, vyplývajúce z *ius gentium*, Vitoria zastrelil konceptom *ius naturalis societatis et communicationis*, ktorým rozumel právo každej krajiny sveta mať partnerský, solidárny vzťah a mierovo komunikovať so všetkými ostatnými štátmi sveta. Konkrétne mali mať podľa Vitoriu obyvatelia každej krajiny: právo cestovať na a cez územie druhej krajiny, zdržiavať sa na jej území, ako aj sa na ňom natrvalo usadiť (výkon uvedeného práva však nesmel spôsobiť žiadnu ujmu obyvateľom druhej krajiny), právo obchodovať s obyvateľmi druhej krajiny, právo dostať v určitých situáciách potrebnú pomoc od obyvateľov cudzej krajiny (v čase pobytu na jej území). *Ius naturalis societatis et communicationis* bolo pritom pre Vitoriu kogentným prirodzeným právom, ktoré za žiadnych okolností nemohlo byť obmedzené či zrušené, keďže od jeho riadneho uplatňovania závisela mierová koexistencia národov sveta.³⁶

Podobne ako Akvinský, aj Vitoria na *ius gentium* nazeral ako na určité rozvinutie, konkretizáciu prirodzeného práva (k chápaniu medzinárodného práva ako pozitívneho práva, intencionálne vytvoreného národmi (štátmi) sveta o. i. uzatváraním medzinárodných zmlúv a bez systematického prihliadania

³⁵ BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law. Francisco de Vitoria, founder of the modern Law of Nations. Francisco Suárez, founder of the modern Philosophy of Law in general and in particular of the Law of Nations. A Critical Examination and a Justified Appreciation.* Clark, New Jersey: Law Book Exchange, 2008, s. 16.

³⁶ THUMFART, J. *Die Begründung der globalpolitischen Philosophie. Francisco de Vitorias Vorlesung über die Entdeckung Amerikas im ideengeschichtlichen Kontext.* Berlin: Kadmos, 2012, s. 243 a nasl.

na prirodzené právo dospel až Francisco Suárez). Na druhej strane Vitoria existujúcu prirodzenoprávnu koncepciu *ius gentium* aj inovoval, keď o tomto práve vyhlásil, že aspoň sčasti vzniklo z prirodzeného práva hypotetickou dohodou väčšej časti tzv. *celého sveta (totus orbis)*, t. j. racionálneho a civilizovaného ľudstva³⁷ o jeho obsahu, implikujúcou (podľa princípu *pacta sunt servanda*) záväznosť tohto obsahu pre všetky krajiny sveta.³⁸

Vzájomné práva a povinnosti zastrešené konceptom *ius naturalis societatis et communicationis*, resp. *ius gentium* boli globálne záväzné. Porušenie týchto práv a povinností, spôsobujúce ujmu a zakladajúce tak spravodlivý dôvod na vojnu, sa potom pomyselne dotýkalo nielen krajiny, čo utrpela ujmu, ale *celého sveta* (celého ľudstva). Svoje právo viesť spravodlivú vojnu a po jej skončení (po dosiahnutí víťazstva) potrestať porazeného nepriateľa, vládca vo Vitoriovom chápaní realizuje: po prvé, v súlade s prirodzeným právom; po druhé, na základe *ius gentium*; po tretie, *totius orbis auctoritate*, ako aj *ex fine et bono totius orbis*, t. j. autoritou (z vôle), v záujme a pre dobro *celého sveta*.³⁹ Z uvedeného vyplýva, že Vitoria na vedenie spravodlivej vojny nazerá ako na záležitosť, ktorá sa týka nielen konkrétneho štátu, ktorý vedie spravodlivú vojnu, a jeho nepriateľa, ale celého ľudstva (teda všetkých štátov sveta), keďže ujmu, pre ktorú konkrétny štát vedie spravodlivú vojnu, (pomyselne) utrpelo celé ľudstvo, keďže spravodlivá vojna je adekvátnym a legitímnym prostriedkom nápravy tejto ujmy, a keďže výsledok spravodlivej vojny – náprava ujmy a obnovenie mieru je prospešný pre celé ľudstvo. Z toho ďalej vyplýva, že právo viesť spravodlivú vojnu patrí podľa Vitoria *celému svetu*, a nie jednotlivým štátom sveta, ktorým však *celý svet* toto právo v prípade potreby deleguje, čím ich zároveň autorizuje uskutočniť spravodlivú vojnu, a to spôsobom zodpovedajúcim pravidlám začatia, vedenia a ukončenia tohto druhu vojny, obsiahnutým v *ius gentium*, (pomyselne) vytvorenom spoločne všetkými štátmi sveta (na báze prirodzeného práva), a tak aj (pomyselne) odrážajúcom ich spoločnú vôľu.

³⁷ K Vitoriovmu konceptu *totus orbis* pozri WAGNER, A. Francisco de Vitoria and Alberico Gentili on the Legal Character of the Global Commonwealth. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2011, roč. 31, č. 3, s. 565–582.

³⁸ K Vitoriovmu konceptu *ius gentium* pozri WAGNER, A. Zum Verhältnis von Völkerrecht und Rechtsbegriff bei Francisco de Vitoria. In: BUNGE, K., SPINDLER, A., WAGNER, A. (Hrsg.). *Die Normativität des Rechts bei Francisco de Vitoria*. Stuttgart-Bad Cannstatt: frommann-holzboog Verlag, 2011, s. 255 a nasl.

³⁹ GÓMEZ ROBLEDO, A. Introducción. In: VITORIA, 1985, op. cit., s. LXXXIII–LXXXIV.

Ako sme videli, spravodlivým dôvodom vojny bolo pre Vitoriu porušenie určitých práv či povinností jednou krajinou sveta, spôsobujúcou ujmu druhej krajine. Kultúrna či náboženská odlišnosť, ani jej hlavný prejav – extrémna hriechnosť nepriateľa však takým dôvodom neboli.⁴⁰

Vitoria totiž tvrdil, že Indiáni boli skutočnými (legitímnymi) a neobmedzenými *domini*, t. j. pánmi, vládcami a vlastníkami svojich území, sídel, zdrojov a majetkov, a preto Španieli nemohli nadobudnúť indiánske územia, sídla, zdroje a majetky ako *res nullius*, teda prvotnou okupáciou. Vitoria uvedené preukázal tak, že vyvrátil tvrdenia, ktoré, ak by sa ukázali ako opodstatnené, mohli by dokazovať, že Indiáni nie sú *domini*. Konkrétne išlo o tri tvrdenia, a to že Indiáni sú: a) hriešnici, b) neverci a c) šialenci alebo idioti,⁴¹ t. j. duševne chorí alebo mentálne retardovaní.

Vitoria najskôr dokázal, že osoby nachádzajúce sa v stave hriechu, a to aj smrteľného (ťažkého) hriechu, môžu byť subjektmi *dominia*, keďže biblická tradícia i cirkevná história poznajú mnoho veľmi hriechnych až vyslovene zlých a skazených ľudí, ktorým však Boh dal, resp. neodňal panovnícke či iné úrady, majetky či právomoc platne uskutočňovať náboženské obrady a pod.⁴²

Tézu, že neverectvo zbavuje *dominia*, Vitoria presvedčivo spochybnil napr. odvolaním sa na Akvinského učenie, podľa ktorého *dominium* môže byť inštitúciou prirodzeného práva, ako aj ľudských pozitívnych práv, pričom neverectvo samo osebe ani jeden z týchto druhov práva – a tak ani nimi ustanovené právo *dominia* – nederoguje, čo súvisí s tým, že oba druhy práva sa uplatňujú nielen v kresťanskom prostredí, ale aj inde, a to všade tam, kde žijú ľudia spôsobilí rozpoznať ich obsah svojím rozumom.⁴³

Vitoria napokon poukázal na podstatné prvky indiánskych spoločností, napr. na existenciu stálych sídel vrátane skutočných miest, rozvinutej sociálnej, politickej a ekonomickej organizácie či určitého práva, kategoricky odmietol, žeby bolo možné Indiánov považovať za iracionálnych a necivilizovaných ľudí alebo za šialencov či idiotov. Navyše, Vitoria uviedol,

⁴⁰ VITORIA, F. de. De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda. In: VITORIA, 1985, op. cit., s. 81.

⁴¹ VITORIA, F. de. De los indios recientemente descubiertos. Relección primera. In: VITORIA, 1985, op. cit., s. 30–33.

⁴² Ibid., s. 28–30.

⁴³ Ibid., s. 30–33.

že ak by aj Indiáni boli šialencami či idiotmi, ani tak by ich nebolo možné úplne zbaviť ich *dominia* – prípustné by bolo iba obmedziť ich v dispozícii s jeho predmetom. Indiáni teda podľa Vitoriu neboli ani iracionálnymi a necivilizovanými ľuďmi a ani šialencami a idiotmi, a preto podľa neho boli subjektmi *dominia*. Na druhej strane sa Vitoria domnieval, že racionalita a civilizovanosť Indiánov bola menšia ako Európanov.⁴⁴

Ak Vitoria tvrdil, že Indiánom patrí prirodzené subjektívne právo *dominium*, nepriamo tým zároveň potvrdil, že majú aj osobnú slobodu ako nevyhnutný predpoklad možnosti mať a vykonávať subjektívne práva. Zároveň však Vitoria pripustil zotročenie nekresťanských vojnových zajatcov, ba dokonca aj tvrdšie zaobchádzanie s nimi (vrátane ich popravy) ako s kresťanskými zajatcami, z čoho vyplýva, že Vitoria predsa len pripisoval kultúrnej (náboženskej) odlišnosti nepriateľa istý význam pre posúdenie spravodlivosti proti nemu podniknutých vojenských akcií alebo jeho zotročenia. Pritom, pravda, treba vziať do úvahy aj to, že Vitoria bol ovplyvnený iberskou tradíciou zotročovania vojnových zajatcov, čo neboli kresťanmi, odôvodňovanou aj tým, že moslimovia kresťanských vojenských zajatcov bežne zotročovali. Popritom predaj či práca zotročených nekresťanských vojenských zajatcov prispievali k dosiahnutiu morálnej satisfakcie i materiálnej kompenzácie pre stranu, čo utrpela ujmu a bola tak nútená viesť spravodlivú vojnu.⁴⁵

Vitoria tiež pripúšťal vedenie spravodlivej vojny proti Indiánom, ako aj zotročenie indiánskych vojnových zajatcov v situáciách, v ktorých išlo o určité prvky indiánskeho spôsobu života, resp. o určité formy správania Indiánov, vyplývajúce (prvky i formy) z ich kultúrnej (náboženskej) odlišnosti. Ďalej tieto situácie zhrnieme.

Po prvé, podľa Vitoriu bolo možné viesť spravodlivú vojnu proti Indiánom, ktorí by príliš vehementne či agresívne (násilne) bránili hlásaniu kresťanstva na ich územiach.⁴⁶

⁴⁴ VITORIA, F. de. De los indios recientemente descubiertos. Relección primera. In: VITORIA, 1985, op. cit., s. 33–36.

⁴⁵ VITORIA, F. de. De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda. In: VITORIA, 1985, op. cit., s. 94.

⁴⁶ VITORIA, F. de. De los indios recientemente descubiertos. Relección primera. In: VITORIA, 1985, op. cit., s. 65–68.

Po druhé, ak by v určitej indiánskej krajine väčšina jej obyvateľov prijala kresťanstvo, no vládca či elity tejto krajiny chceli by ich odvrátiť od tejto viery zastrašovaním či násilím, Španieli by mohli viesť spravodlivú vojnu s cieľom pomôcť svojim blížnym, resp. súvercom (t. j. Indiánom, čo konvertovali na kresťanstvo).⁴⁷

Po tretie, Vitoria hovorí, že ak určitá väčšia časť Indiánov prijala a riadne vyznáva kresťanstvo, pápež im môže ustanoviť nového vládcu, a to obzvlášť vtedy, ak by im ich pôvodný, pohanský vládca bránil vo vyznávaní ich novej viery.⁴⁸

Po štvrté, podľa Vitoriu možno viesť spravodlivú vojnu proti Indiánom, ak by v dôsledku tyranskej vlády indiánskych vládcov a/alebo nehumánosti indiánskych zákonov zbytočne (nezmyselne) zomrelo veľa nevinných Indiánov. Vitoria tu narážal na určité kultové praktiky Indiánov ako prinášanie ľudských obetí bohom a rituálnu antropofágiu, ktoré považoval za prejav tyranskej vlády indiánskych vládcov a nehumánosti príslušných indiánskych zákonov, ako aj za doklad skutočnosti, že racionalita a civilizovanosť Indiánov boli nižšie ako v prípade Európanov/kresťanov. Zároveň išlo podľa Vitoriu o prvky spôsobu života, za ktoré si Indiáni zasluhovali trest vo forme spravodlivej vojny, ktorú by proti nim Španieli viedli; takou vojnou by Španieli zároveň ochránili množstvo nevinných ľudí, ktorým hrozil osud obeť pre bohov.⁴⁹

Po piate, Vitoria sa domnieval, že existuje právo civilizovaných ľudí (Španielov) prevziať starostlivosť o menej civilizovaných ľudí (Indiáni) po ich v prípade potreby aj vojenskom podrobení, hoci na druhej strane pripúšťal, že existencia takéhoto práva je sporná. Španieli by podľa Vitoriu mohli Indiánov podriaďiť svojej vláde, ak by to preukázateľne viedlo k všeobecnému zlepšeniu životov Indiánov a vďaka prijatiu kresťanstva v španielskej ríži aj k ich posmrtnej spáse. V takom prípade by conquista bola vlastne aktom milosrdnej lásky (*caritas*), prejavovým Španielom Indiánom.⁵⁰

47 VITORIA, F. de. De los indios recientemente descubiertos. Relección primera. In: VITORIA, 1985, op. cit., s. 68.

48 Ibid., s. 68–69.

49 Ibid., s. 69.

50 Ibid., s. 70.

Soto. Dominikán a teológ Domingo de Soto (1494 – 1560) tvrdil, že otroctvo je síce v rozpore s prirodzeným právom, avšak v súlade s *ius gentium*, ktorým sa riadia (spravodlivé) vojny, a preto zotročovanie vojnových zajatcov pripúšťať, a to aj s poukazom na to, že táto inštitúcia napomáha dosiahnutiu legitímnych cieľov spravodlivej vojny.⁵¹

Las Casas. Do istej miery inak, a zároveň aj komplexnejšie, ako Vitoria, zdôvodňoval existenciu slobody a *dominia* Indiánov Bartolomé de Las Casas. Las Casas napr. tvrdil, že Indiáni, hoci aj páchajú ťažké hriechy, sú legitímnymi *domini* svojich území, sídel, zdrojov a majetkov, keďže až na nepatrné výnimky nie sú necivilizovanými barbarmi,⁵² žijú pod vládou vládcov, ktorá je podľa prirodzeného práva i práva národov legitímna, ako aj v politicky organizovaných spoločnostiach, porovnateľných so starovekými kultúrami Predného východu a Európy a predstavujúcich rovnocenný náprotivok súdobých európskych štátov.⁵³ V súvislosti s tým sa Las Casas domnieval, že conquista nebola spravodlivou vojnou, ale nespravodlivou agresiou proti suverénnym indiánskym krajinám, a že vláda indiánskych vládcov sa nemala zrušiť, ale zosúladiť so španielskou vládou nad Indiami na báze ich obojstranne výhodnej kooperácie.⁵⁴

Existenciu *dominia* Indiánov Las Casas odvodil aj zo svojho pozoruhodného nazerania na ľudskú slobodu. Pre Las Casasa bola ľudská sloboda prirodzeným právom patriacim všetkým ľuďom sveta, keďže všetci ľudia sveta boli Božími stvoreniami, Bohom vybavenými rozumom a vôľou ako esenciálnymi predpokladmi ich slobody, resp. možnosti jej uplatnenia. Toto právo bolo ďalej podľa Las Casasa nescudziteľné, neodňateľné a nepremlčateľné (t.j. celoživotné), pričom sa konkretizovalo v súkromnej sfére, a to ako osobná sloboda, sloboda vierovyznania či vlastnícke právo (*dominium*), ako

⁵¹ TELLKAMP, J. A. Esclavitud, dominio y libertad humana según Domingo de Soto. *Revista Española de Filosofía Medieval*. 2004, č. 11, s. 129–137.

⁵² Las Casas podrobne ukázal všestrannú vyspelosť indiánskych kultúr a v súvislosti s tým odmietol aplikáciu Aristotelovej teórie prirodzeného otroctva, podľa ktorej sú barbari predurčení byť otrokmi civilizovaných ľudí, na Indiánov, ktorí podľa neho prevažne barbarmi neboli. Bližšie pozri LAS CASAS, F. B. de. *Apologética Historia Sumaria*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1967, t. II, s. 635 a nasl.

⁵³ DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano*. 2. vyd. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1998, s. 22.

⁵⁴ ZAVALA, S. *La filosofía política en la conquista de América*. México: Fondo de Cultura Económica, 1984, s. 34.

aj vo verejnej sfére, a to ako určitá forma suverenity ľudu – ľud mal právo podriaďovať sa iba takým vládcom, ktorých vládna moc (*dominium*) pochádzala od neho (t. j. ktorých si ľud sám slobodne ustanovil), a právo poslúchať iba také zákony, na ktorých tvorbe sa ľud podieľal (aspoň pomyselne – zverením zákonodarnej právomoci ním ustanovenému vládcovi).⁵⁵ V Las Casavom chápaní teda conquista bola v rozpore s prirodzenou slobodou Indiánov, zahŕňajúcou možnosť ustanoviť si vlastnú vládu a mať vlastnícke právo k svojim územiám, sídlam, zdrojom a majetkom, t. j. mať *dominium*. Pochopiteľne bolo v rozpore s touto slobodou aj zotročovanie Indiánov, tak v rámci (spravodlivých) vojen, ako aj mimo nich.

Molina. Jezuita, teológ a filozof Luis de Molina (1535–1600) tvrdil, že strana, čo vedie vojnu, ktorá spĺňa všetky atribúty spravodlivej vojny a zvíťazí v nej, môže zotročiť zajatých nepriateľov a tým najmä kompenzovať škody a náklady, čo jej vznikli v súvislosti s vedením vojny, pričom však zotročení zajatci nesmú byť kresťanmi.⁵⁶

Covarrubias. Diego de Covarrubias y Leyva (1512–1577), právnik, politik a cirkevný hodnostár, považoval zotročovanie vojnových zajatcov za normálnu súčasť spravodlivej vojny. Dôvodom existencie tejto praktiky je legitímne úsilie strany, čo vedie spravodlivú vojnu, zefektívniť vlastné bojové operácie, oslabiť i zastrašiť nepriateľa, získať od nepriateľa ekonomický prospech ako kompenzáciu za ním spôsobené škody a náklady a pod.⁵⁷

Suárez. Jezuita, teológ a filozof Francisco Suárez (1548–1617) tvrdil, že zotročovať možno v spravodlivej vojne iba nekresťanských vojnových zajatcov, nie však pre ich kultúrnu a náboženskú odlišnosť (či konkrétne pre ich extrémnu hriechnosť), ale preto, že ide o určitú obyčaj medzinárodného práva, ktorá na rozdiel od obyčaje zotročovať kresťanských vojenských

⁵⁵ Bližšie pozri VYŠNÝ, P. Sonda do myslenia Bartolomého de Las Casasa o ľudskej slobode. In: VYŠNÝ, P., SISKOVIČ, Š. (eds.). *Právno-historické trendy a výblady II*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2017, s. 361–370.

⁵⁶ GARCÍA AÑOVEROS, J.M. Luis de Molina y la esclavitud de los negros africanos en el siglo XVI. Principios doctrinales y conclusiones. *Revista de Indias*. 2000, roč. LX, č. 219, s. 311.

⁵⁷ GARCÍA AÑOVEROS, J.M. Los argumentos de la esclavitud. *Ignacio Larramendi Foundation* [online]. 2000, s. 81 a nasl. [cit. 25. 8. 2023]. Dostupné z: https://www.larramendi.es/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1000197

zajatcov kresťanmi zatiaľ nebola zmenená.⁵⁸ Keďže Suárez medzinárodné právo vymanil zo sféry prirodzeného práva a priznal mu charakter pozitívneho práva tvoreného obyčajami a medzinárodnými zmluvami,⁵⁹ pripúšťal možnosť zmeny uvedenej obyčaje.

4 Záverom

Učenci Salamanskej školy považovali zajímanie a zotročovanie nepriateľov vo vojnách vedených kresťanmi za legitímne, ak išlo o nekresťanských nepriateľov a príslušné vojny splňali atribúty spravodlivej vojny. Zotročovanie nekresťanských vojnových zajatcov kresťanmi malo svoj právny základ v *ius gentium*, podľa ktorého bola táto praktika štandardnou súčasťou legitímnej odvety spravodlivej strany, smerujúcej proti nepriateľovi, ktorý jej spôsobil určitú ujmu. Konkrétne prispievala k naplneniu účelu odvety (t. j. spravodlivej vojny) tým, že zastrášovala a oslabovala nepriateľa a spravodlivej strane naopak prinášala určitý, najmä ekonomický prospech, ktorý jej umožňoval kompenzovať škody a náklady, čo jej vznikli v súvislosti s vedením vojny a pod.

Salamanskí učenci si uvedomovali, že zotročovanie nekresťanských zajatcov je v rozpore s prirodzeným právom, ktoré platí aj pre nekresťanov ako relatívne racionálnych a civilizovaných ľudí, a tak aj nositeľov prirodzených subjektívnych práv, a to predovšetkým osobnej slobody a *dominia*. Akceptovali ho však ako dlhodobú tradíciu vyplývajúcu z *ius gentium* (možnosť zrušiť ju pripúšťal iba Suárez). Pritom tiež úplne neodmietli tézu, že je dôsledkom kultúrnej/náboženskej odlišnosti a osobitne jej najzávažnejšieho prejavu – extrémnej hriechnosti nekresťanov, ani Aristotelovu teóriu prirodzeného otroctva, čo možno najlepšie vidieť na myslení Francisca Vitoriu spojenom so španielskou conquistou Ameriky.

⁵⁸ SUÁREZ, F. *Ausgewählte Texte zum Völkerrecht*. Lateinischer Text nebst deutscher Übersetzung herausgegeben von Josef de Vriess, S.J. Tübingen: J. C. B Mohr (Paul Siebeck), 1965, s. 76–78 a 186–188.

⁵⁹ HEIDER, D. *Kdo byl František Suárez? Život a dílo „Vynikajícího doktora“*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2009, s. 67–68.

Summary

Enslavement of the Enemy in a just War from the Point of View of the Salamanca School

The paper briefly deals with the issue of the enslavement of non-Christian prisoners of war by Christians. This issue is presented in a broader historical-legal context, as well as in the light of the opinions of selected scholars of the Salamanca school, derived from, inter alia, examining the legitimacy of the Spanish conquest of the Americas. The paper shows that the scholars of the Salamanca School based the legitimacy of the enslavement of non-Christian prisoners of war by Christians not only on the *ius gentium*, which regulated contemporary (just) wars, but also to a certain extent on the cultural and religious otherness of non-Christians and especially on its most serious manifestation – their extreme sinfulness.

References

- AKVINSKÝ, T. Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae. *Česká dominikánská provincie* [online]. II-II q. 10 [cit. 25. 8. 2023]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&Q=10>
- AKVINSKÝ, T. Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae. *Česká dominikánská provincie* [online]. II-II q. 40 a. 1 co. [cit. 25. 8. 2023]. Dostupné z: <http://summa.op.cz/sth.php?&A=1>
- ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava: Kalligram, 2009.
- BATAILLON, G., BIENVENU, G., VELASCO GÓMEZ, A. (dirs.). *Las teorías de la guerra justa en el siglo XVI y sus expresiones contemporáneas*. Nouvelle édition [en ligne]. Mexico: Centro de estudios mexicanos y centroamericanos, 1998. DOI: <https://doi.org/10.4000/books.cemca.556> [cit. 25. 8. 2023].
- BENTON L., STRAUMANN, B. Acquiring Empire by Law: From Roman Doctrine to Early Modern European Practice. *Law and History Review*. 2010, roč. 28, č. 1. DOI: <https://doi.org/10.1017/S073824800990022>

- BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law. Francisco de Vitoria, founder of the modern Law of Nations. Francisco Suárez, founder of the modern Philosophy of Law in general and in particular of the Law of Nations. A Critical Examination and a Justified Appreciation.* Clark, New Jersey: Law Book Exchange, 2008.
- COING, H. *Europäisches Privatrecht. Band I. Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800).* München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1985.
- DÍAZ GONZÁLEZ, F. J. La normativa sobre los prisioneros y los cautivos en la España cristiana medieval. *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos [Sección Historia del Derecho Europeo]*. 2010, č. XXXII. DOI: <https://doi.org/10.4067/S0716-54552010000100010>
- DOBESCH, G. Zentrum, Peripherie und „Barbaren“ in der Urgeschichte und der Alten Geschichte. In: FRIESINGER, H., STUPPNER A. (Hgs.). *Zentrum und Peripherie. Gesellschaftliche Phänomene in der Frühgeschichte. Materialien des 13. Internationalen Symposiums „Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donaauraum“.* 2004.
- DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano.* 2. vyd. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1998.
- DUBSKÝ, J. a kol. *Velký španělsko-český slovník, I.* Praha: Academia, 1999.
- DUVE, Th., EGÍO, J. L., BIRR, Ch. (eds.). *The School of Salamanca: A Case of Global Knowledge Production.* Leiden, Boston: Brill Nijhoff, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1163/9789004449749>
- GARCÍA AÑOVEROS, J. M. Los argumentos de la esclavitud. *Ignacio Larramendi Foundation* [online]. 2000 [cit. 25. 8. 2023]. Dostupné z: https://www.larramendi.es/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1000197
- GARCÍA AÑOVEROS, J. M. Luis de Molina y la esclavitud de los negros africanos en el siglo XVI. Principios doctrinales y conclusiones. *Revista de Indias.* 2000, roč. LX, č. 219.
- GÓMEZ ROBLEDO, A. Introducción. In: VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios y del derecho de la guerra.* 2. vyd. México: Editorial Porrúa, 1985.
- GREWE, W. G. *The epochs of international law.* Berlin, New York: De Gruyter, 2000. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110902907>

- HEIDER, D. *Kdo byl František Suárez? Život a dílo „Vynikajícího doktora“*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2009.
- KŘÍŽOVÁ, M. *The strength and sinews of this western world. African Slavery, American colonies and the effort for reform of European society in the Early Modern Era*. Prague: Charles University in Prague; The Karolinum Press, 2008.
- LAS CASAS, F. B. de. *Apologética Historia Sumaria*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1967.
- Las Siete Partidas del rey don Alfonso el Sabio, cotejadas con varios codices antiguos por la Real Academia de la Historia. Tomo II. Partida Segunda y Tercera*. Madrid: Imprenta Real, 1807.
- LESAFFER, R. *European Legal History. A Cultural and Political Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781107300866>
- MATSUMORI, N. *The School of Salamanca in the Affairs of the Indies. Barbarism and Political Order*. New York: Routledge, 2021.
- MEYER, Ch. H. F. Nichtchristen in der Geschichte des kanonischen Rechts. Beobachtungen zu Entwicklung und Problemen der Forschung. *Rechtsgeschichte – Legal History Rg*. 2018, č. 26. DOI: <https://doi.org/10.12946/rg26/139-160>
- PAGDEN, A. Fellow Citizens and Imperial Subjects: Conquest and Sovereignty in Europe's Overseas Empires. *History and Theory*. 2005, roč. 44, č. 4. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2005.00341.x>
- PAGDEN, A. Human Rights, Natural Rights, and Europe's Imperial Legacy. *Political Theory*. 2003, roč. 31, č. 2. DOI: <https://doi.org/10.1177/0090591702251008>
- PRIEN, H. J. La justificación de Hernán Cortés de su conquista de México y de la conquista española de América. *Revista Complutense de Historia de América*. 1996, roč. 22, č. 22.
- REBRO, K., BLAHO, P. *Rímske právo*. 3., doplnené vyd. Bratislava – Trnava: IURA EDITION, 2003.

- RÍOS SALOMA, M.F. El mundo mediterráneo en la Edad Media y su proyección en la conquista de América: cuatro propuestas para la discusión. *Históricas. Boletín de información del Instituto de Investigaciones Históricas*. 2011, č. 90.
- RUMEU DE ARMAS, A. *El tratado de Tordesillas. Rivalidad hispano-lusa por el dominio de océanos y continentes*. Madrid: MAPFRE, 1992.
- SCATOLLA, M. Models in History of Natural Law. *Ius commune. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*. 2001, Bd. XXVIII.
- SEPÚLVEDA, J. Ginés de. *Tratado sobre las justas causas de la guerra contra los indios*. México: Fondo de Cultura Económica, 1996.
- SUÁREZ, F. *Ausgewählte Texte zum Völkerrecht. Lateinischer Text nebst deutscher Übersetzung* herausgegeben von Josef de Vriess, S. J. Tübingen: J. C. B Mohr (Paul Siebeck), 1965.
- ŠEJVL, M. Přirozená subjektivní práva mezi středověkem a novověkem. *Právník*. 2017, č. 5.
- TELLKAMP, J. A. Esclavitud, dominio y libertad humana según Domingo de Soto. *Revista Española de Filosofía Medieval*. 2004, č. 11. DOI: <https://doi.org/10.21071/refime.v11i.9226>
- THUMFART, J. *Die Begründung der globalpolitischen Philosophie. Francisco de Vitorias Vorlesung über die Entdeckung Amerikas im ideengeschichtlichen Kontext*. Berlin: Kadmos, 2012.
- VITORIA, F. de. De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda. In: VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios y del derecho de la guerra*. 2. vyd. México: Editorial Porrúa, 1985.
- VITORIA, F. de. De los indios recientemente descubiertos. Relección primera. In: VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios y del derecho de la guerra*. 2. vyd. México: Editorial Porrúa, 1985.
- VYŠNÝ, P. Sonda do myslenia Bartolomého de Las Casasa o ľudskej slobode. In: VYŠNÝ, P., SISKOVIČ, Š. (eds.). *Právno-historické trendy a výhľady II*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2017.

VYŠNÝ, P., PUCHOVSKÝ, J. *Právne dejiny Latinskej Ameriky. Koloniálne obdobie a obdobie nezávislých štátov*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2021.

WAGNER, A. Francisco de Vitoria and Alberico Gentili on the Legal Character of the Global Commonwealth. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2011, roč. 31, č. 3. DOI: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqr008>

WAGNER, A. Zum Verhältnis von Völkerrecht und Rechtsbegriff bei Francisco de Vitoria. In: BUNGE, K., SPINDLER, A., WAGNER, A. (Hrsg.). *Die Normativität des Rechts bei Francisco de Vitoria*. Stuttgart-Bad Cannstatt: frommann-holzboog Verlag, 2011. DOI: <https://doi.org/10.5771/9783772830563-255>

ZAVALA, S. *La filosofía política en la conquista de América*. México: Fondo de Cultura Económica, 1984.

**ČÁST VĚNOVANÁ SOUČASNÉ
PRÁVNÍ ÚPRAVĚ**

K některým problematickým aspektům trestného činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem

JUDr. Pavel Borčevský, Ph.D.

Katedra trestního práva, Policejní akademie České republiky v Praze
ORCID: 0000-0001-8861-5197

1 Úvodem

Trestný čin navazování nedovolených kontaktů s dítětem patří mezi trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a jeho objektem je ochrana dětí mladších patnácti let před sexuálním zneužíváním a narušováním vývoje sexuality. Spadá do kategorie přečinů a v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „tr. zákoník“) jej nacházíme v ustanovení § 193b. Do tr. zákoníku byl tento trestný čin vložen s účinností od 1. 8. 2014 novelou provedenou zákonem č. 141/2014 Sb., jejímž důvodem byla především nutnost implementace článku 6 směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/93/EU ze dne 13. 12. 2011 o boji proti pohlavnímu zneužívání a pohlavnímu vykořisťování dětí a proti dětské pornografii (dále jen „směrnice“). Uvedená směrnice totiž ukládá členským státům zajištění trestnosti úmyslného jednání, při němž navrhne dospělá osoba prostřednictvím informačních nebo komunikačních technologií setkání dítěti, které nedosáhlo věku pohlavní zletilosti, s cílem spáchat trestný čin pohlavního zneužití nebo další obdobné trestné činy. Možnost trestního postihu takto popsaného jednání do té doby v českém právním řádu absentovala, ačkoli jej lze nepochybně označit za společensky škodlivé.

Prostřednictvím předmětného trestného činu dochází k postihu fenoménu známého jako grooming, popř. kybergrooming. Termínem grooming se označuje specifické jednání spočívající v psychické manipulaci ze strany pachatele, které má v oběti vyvolat falešnou důvěru a přimět ji k osobní schůzce, jejímž důsledkem může být zejména některý ze sexuálních trestných

činů.¹ Termín kybergrooming pak označuje výše popsané jednání realizované prostřednictvím internetu, mobilních telefonů a dalších informačních či komunikačních technologií, jde tedy o specifickou formu groomingu. Pachatelé v tomto případě zneužívají anonymitu kyberprostoru, v němž se mohou schovávat za zcela smyšlenou identitu, a současně i důvěru obětí, jež jen těžko mohou ověřit údaje a tvrzení pachatelů, kým jsou a co od kontaktu očekávají.² Kybergrooming je často vázán na synchronní i asynchronní komunikační platformy, nejčastěji veřejný chat, internetové seznamky, instant messengery a VoIP (např. ICQ, Skype) a v posledních letech také na sociální sítě (Facebook, Twitter, Instagram, MySpace, TikTok a další). Tzv. internetoví predátoři využívají také inzertní portály, na kterých nabízející dětem různé možnosti výdělků či kariéry (např. v oblasti modelingu), často navštěvují portály zaměřené přímo na nezletilé uživatele internetu (dětské portály, portály zaměřené na volnočasové aktivity, herní portály a další internetové stránky).³ Již na tomto místě je však vhodné upozornit na určitý nesoulad mezi názvem skutkové podstaty trestného činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem a jeho obsahem. Ačkoliv název trestného činu není normativní, měl by s trestným činem tvořit jeden celek. Skutková podstata předmětného trestného činu však postihuje v rozporu s tím, co vyplývá z jeho názvu, až závěrečnou fázi groomingu či kybergroomingu, a sice navržení fyzického setkání za účelem následného spáchání sexuálně motivovaného trestného činu, přičemž k setkání nemusí vůbec dojít.⁴ Zvolený název trestného činu je dále nepřesný i proto, že hovoří o „kontaktech“, přičemž k trestnosti postačí i jediný kontakt směřující k osobnímu setkání a spáchání některého sexuálně motivovaného trestného činu.

Je třeba uvést, že se v případě trestného činu dle § 193b tr. zákoníku jedná o jedinou základní skutkovou podstatu, a to v zásadě velmi jednoduchou

1 KUCHTA, J. Aktuální problémy počítačové kriminality včetně její prevence. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, č. 1, s. 5 a násl. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/5260>

2 JELÍNEK, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 495.

3 KOPECKÝ, K., KREJČÍ, V. *Rizika virtuální komunikace – příručka pro učitele a rodiče*. Olomouc: Net University Ltd, 2010, s. 14.

4 KRUPÍČKA, J. Kybergrooming – zrcadlo společnosti? In: GRŮVNA, T., RICHTER, M., ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.). *Vliv nových technologií na trestní právo*. Praha: Auditorium, 2022, s. 536.

a kazuistickou, neboť obsahuje minimum zákonných znaků, jejichž výklad by mohl přinášet zásadnější interpretační problémy. I přesto je však možno v této oblasti poukázat na určité zajímavé výkladové otázky, které se v nedávné době objevily v aplikační praxi. Kromě tohoto tento příspěvek poukáže na některé dílčí nedostatky, které právní úprava předmětného ustanovení vykazuje.

2 Charakteristika skutkové podstaty

Skutková podstata tohoto přečinu postihuje jednání pachatele, který navrhne setkání dítěti mladšímu patnácti let v úmyslu spáchat trestný čin podle § 187 odst. 1, § 192, § 193, § 202 odst. 3 tr. zákoníku nebo jiný sexuálně motivovaný trestný čin. Takovým jiným trestným činem může být např. trestný čin šíření pornografie (§ 191) či účast na pornografickém představení (§ 193a). Naopak sem nespádají sexuálně motivované zvláště závažné zločiny, jejichž příprava je trestná. Dokazováním je třeba mj. objasnit i to, který z výše uvedených trestných činů pachatel v době učinění návrhu na setkání zamýšlel spáchat (č. 39/2021 Sb. rozh. tr.). Předmětná skutková podstata chrání všechny děti bez rozdílu pohlaví a bez ohledu na to, zda jsou dosud pohlavně nedotčené či nikoli. Již na tomto místě je však třeba poznamenat, že zákonodárce při definování typových znaků zkoumaného přečinu rámec požadavků výše uvedené směrnice v několika ohledech přesáhl a výsledná podoba přijaté právní úpravy je tak oproti požadavkům legislativy EU zostřená, a to v následujících směrech:

- postihuje nedovolené navazování kontaktů s dítětem obecně (grooming), tj. nikoli pouze prostřednictvím informačních a komunikačních technologií, jak to směrnice členským státům ukládá. To lze bezpochyby označit za klad právní úpravy, neboť případy navazování nedovolených kontaktů s dítětem mimo „virtuální realitu“ mohou být společensky škodlivé bez ohledu na zvolený komunikační kanál. Pro srovnání lze zmínit, že např. slovenská úprava postihuje v ustanovení § 201a trestného zákona toho, kdo „*prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby navrhne dieťaťu mladšiemu ako pätnásť rokov osobné stretnutie v úmysle spáchať na ňom trestný čin sexuálneho zneužívania alebo trestný čin výroby detskej pornografie, pričom sám nie je dieťaťom...*“;

- pachatelem může být kterákoli trestně odpovědná fyzická osoba a rovněž není vyloučena trestní odpovědnost osoby právnické. Směrnice naproti tomu hovoří o pachateli pouze jako o „dospělé osobě“, z čehož vyplývá, že explicitně nevyžaduje postih právnických osob a patrně ani osob mladistvých, neboť osoby mladší 18 let definuje jako dítě [srov. čl. 2 písm. a) směrnice],
- horní hranice trestní sazby trestu odnětí svobody činí dva roky, zatímco dle směrnice postačuje i rok jeden,
- výčet trestných činů k jejichž spáchání je orientován sekundární úmysl pachatele je širší, neboť jde o výčet demonstrativní (arg. „nebo jiný sexuálně motivovaný trestný čin“),
- nepochybně nejzávažnější rozdíl pak představuje skutečnost, že směrnice požaduje postih pachatelů, kteří jednak navrhnou setkání dítěti, které nedosáhlo věku pohlavní dospělosti, ale rovněž učiní po tomto návrhu konkrétní kroky vedoucí k tomuto setkání; podle přijaté podoby právní úpravy ustanovení § 193b tr. zákoníku je ovšem trestný čin dokonán již navržením takového setkání bez nutnosti jakýchkoli návazných kroků. Na rozdíl od požadavku směrnice tedy není trestný čin dokonán až realizací schůzky, ale již učiněním návrhu, a to i v případě, že z jakýchkoliv důvodů ke schůzce případně ani nedojde. Možnost trestního postihu zde vyvolává samotný fakt, že pachatel učiní návrh na setkání s dítětem mladším patnácti let, a toto setkání je motivováno některým z vyjmenovaných důvodů, který by mohl narušit mravní a tělesný vývoj dítěte mladšího patnácti let. Poruchový následek přitom není vyžadován, postačí, že byl hypoteticky možný.

Jde tak o typický předčasně dokonáný trestný čin, neboť fakticky kriminalizuje přípravu spáchání některého z vyjmenovaných trestných činů, resp. jiného sexuálně motivovaného trestného činu, které nesplňují obecné podmínky trestnosti přípravy (srov. § 20 odst. 1 tr. zákoníku). Kriminalizace předčasně dokonáných deliktů není obecně v rozporu s ústavními principy hmotného trestního práva (III. ÚS 1748/08). Může však v konkrétních případech vyvolávat určité otázky stran správné trestní normotvorby, jelikož nauka přiléhavě poukazuje na fakt, že se tímto způsobem obchází obecná

pravidla o trestnosti přípravného jednání.⁵ Ustanovení § 193b tr. zákoníku tak spadá do kategorie případů, u nichž se má za to, že již samotná příprava vykazuje vysokou míru společenské škodlivosti a je třeba toto (fakticky) vývojové stadium povýšit na dokonaný trestný čin. Legitimní otázkou může být, do jaké míry má být trestnost předsunuta. Jak bylo výše uvedeno, směrnice ukládala členským státům předsunout trestnost jednání pachatele do fáze učinění konkrétních kroků k dříve navrženému setkání. Zákonodárce se ovšem rozhodl trestnost ještě o stupeň předsunout do momentu učinění návrhu setkání.

Obecně platí, že předčasně dokonané trestné činy mají přednost před obecnými ustanoveními o přípravě či pokusu. Zcela výjimečně však může dojít ke spáchání předčasně dokonaného trestného činu v některém z uvedených vývojových stadií. V kontextu zkoumané skutkové podstaty se může příkladmo jednat o situaci, kdy pachatel naváže prostřednictvím komunikačních technologií kontakt s dívkou, která se mu prezentuje jako mladší patnácti let, vede s ní sexuálně laděnou komunikaci, načež jí navrhne za účelem pohlavního styku osobní schůzku. Není mu však známo, že se jedná o fiktivní identitu neexistující nezletilé dívky, za niž se ve skutečnosti vydává dospělá osoba trpící parafilním infantilismem, tj. specifickou formou sexuální abejace. Vzhledem k tomu, že adresátem návrhu musí být dítě mladší patnácti let, jednalo by se na straně pachatele o pozitivní skutkový omyl ohledně předmětu útoku, který se posuzuje jako nezpůsobilý pokus v intencích ustanovení § 21 tr. zákoníku.

V praxi se může ukazovat jako problematická skutečnost, že pachatel, poté co v požadovaném sekundárním úmyslu navrhne dítěti setkání, již nemá možnost přičinit se svým jednáním o zánik trestní odpovědnosti, takže je z tohoto hlediska zcela bez významu, pokud se např. na navrženou schůzku nedostaví a poškozeného již dále nekontaktuje. Navazování nedovolených kontaktů s dítětem není zahrnuto mezi trestné činy, u nichž je přípustná účinná lítost (§ 33 tr. zákoníku), rovněž zánik trestnosti přípravy či pokusu je z podstaty věci u předčasně dokonaných trestných činů vyloučen. Teorie v této souvislosti upozorňuje na zajímavý paradox spočívající

⁵ Srov. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2022, s. 306.

v tom, že „jestliže bude pachatel v případě trestního stíhání pro nedovolený kontakt s dítětem tvrdit, že nechtěl na své potenciaální oběti spáchat některou z forem trestné činnosti *expressis verbis* vyjmenovanou v ustanovení § 193b tr. zákoníku, ale že ji chtěl znásilnit anebo rovnou zavraždit, po takovémto tvrzení policii nezbuďte, než skutek pachatele překvalifikovat na přípravu zvlášť závažného zločinu podle § 20 odst. 1 tr. zák. a následně trestní stíhání zastavit z důvodu dobrovolného upuštění od přípravy zvlášť závažného zločinu podle § 20 odst. 3 tr. zákoníku“.⁶ Tento názor je však třeba upřesnit tak, že by v předestřené případě skutečně bylo nutno prokázat i splnění podmínky dobrovolnosti. Rovněž je třeba připomenout, že i při zániku trestnosti přípravy není dotčena trestnost pachatele za jiný dokonáný trestný čin, který již svým jednáním spáchal (§ 20 odst. 5 tr. zákoníku).

3 Limity návrhu setkání

Z hlediska objektivní stránky představuje vedle výkladově vcelku bezproblémových pojmů *dítě mladší patnácti let a jiný sexuální motivovaný trestný čin* jediný další zákonný znak *návrh setkání*. Na první pohled jde o znak v zásadě velmi jednoduchý, nicméně jak bude v následující části demonstrováno na příkladu z praxe, jeho výklad přesto může být sporný. Fakticky se jedná o sdělení v rámci komunikace pachatele s dítětem mladším patnácti let, kdy pachatel předestírá svůj zájem na osobní schůzce a snaží se (často různými manipulativními postupy) vzbudit zájem protistrany se takové schůzky zúčastnit. Výkladem je možno dovodit další potřebné podmínky stran navržené schůzky:

- musí se jednat o návrh na setkání osobní, nikoli virtuální,
- návrh musí učinit pachatel, pokud by návrh padl ze strany poškozeného a pachatel jej pouze akceptoval, o trestný čin by se nejednalo,
- návrh nemusí být specifikován co do místa a času setkání, z jednání pachatele však musí být zřetelný záměr vyvolat budoucí setkání s obětí,
- návrh může být učiněn jakýmkoliv způsobem, typicky se však bude jednat o informační nebo komunikační technologie, tj. telefonicky, e-mailem, SMS či MMS zprávou, P2P sítí či pomocí některé z aplikací umožňujících výměnu zpráv a multimediálních souborů mezi vlastníky smartphonů. Samozřejmě není vyloučeno jej učinit např. i písemně

⁶ MITLÖHNER, M. Nedovolený kontakt s dítětem. *Rodinné listy*. 2016, č. 4, s. 20.

či osobně, kdy by se v takovém případě jednalo o návrh dalšího setkání v potřebném specifickém úmyslu spáchat některý sexuální motivovaný trestný čin.

Z hlediska subjektivní stránky je vyžadováno úmyslné zavinění, je však třeba zdůraznit, že skutková podstata obsahuje i úmysl přesahující objektivní stránku (sekundární úmysl), neboť úmysl pachatele musí být orientován i ke spáchání některého sexuální motivovaného trestného činu. Jak dovozuje judikatura, u tzv. prvního úmyslu bude vyžadován vždy úmysl přímý, neboť pachatel věděl, že způsobem uvedeným v trestním zákoně poruší nebo ohrozí zájem chráněný takovým zákonem, nebo alespoň věděl, že může uvedený zájem porušit nebo ohrozit, a chtěl takové porušení nebo ohrožení způsobit. Tomu odpovídá použití výrazu „navrhne“, který vymezuje činnost zcela vědomou, činěnou za konkrétním jasně daným účelem (č. 39/2021 Sb. rozh. tr.). S tím ovšem nelze bezvýhradně souhlasit. Pachatel jistě může určité skutečnosti chtít (realizaci schůzky), ale s jinými být jen srozuměn (věk oběti). V takovém případě nicméně platí, že se jedná o úmysl nepřímý.⁷ Rovněž komentářová literatura v této souvislosti uvádí, že se úmysl, byť v podobě srozumění, musí vztahovat i na skutečnost, že je předmětem útoku dítě mladší patnácti let.⁸ Obdobně zavinění u sekundárního úmyslu předpokládá jak úmysl přímý [§ 15 odst. 1 písm. a) tr. zákoníku], tak i nepřímý [§ 15 odst. 1 písm. b) tr. zákoníku], neboť zde postačí i srozumění s tím, že pachatel svým jednáním může ohrozit zájem chráněný trestním zákonem.⁹ V konkrétním případě to znamená, že pachatel učiněným návrhem směřuje k jeho vlastnímu sexuálnímu uspokojení s osobou mladší patnácti let, tedy si uvědomuje tento následek, přičemž je zároveň srozuměn i s variantou, že nastat nemusí. Při dokazování zavinění a jeho formy má mj. význam i povaha návrhů a slovního popisování sexuálního chování, jež pachatel své oběti prezentuje, popř. nabízí. Rozhodné jsou především zvolené slovní formulace a sdělované skutečnosti, neboť podle nich lze usuzovat na záměr pachatele a intenzitu sexuálních praktik, ke kterým jeho čin směřoval.

⁷ ŠÁMAL, P., GRIVNA, T., BOHUSLAV, L., NOVOTNÝ, O., HERCZEG, J., VANDÚCHOVÁ, M. a kol. *Trestní právo hmotné*. 9. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 221.

⁸ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník: komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 2418.

⁹ Opačně srov. ŠČERBA, F. a kol. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 1582.

4 Kazuistika

Jak bylo v úvodu uvedeno, skutková podstata předmětného trestného činu obsahuje zákonné znaky, jejichž výklad by měl být v zásadě bezproblémový, a praxe tak nepřináší mnoho interpretačně sporných či zajímavých kauz. Výjimku z výše uvedeného však představuje následující případ, který byl mj. i jedním z impulzů pro sepsání tohoto příspěvku. V předmětné trestní věci šlo o souběh několika skutků, které lze zjednodušeně shrnout tak, že obviněný za použití mobilního připojení přistupoval prostřednictvím internetu na sociální síť Facebook přes profil založený pod fiktivním jménem, kde navazoval kontakty s nezletilými dívkami. Ty mu v průběhu komunikace mj. sdělily i svůj reálný věk pohybující se v rozmezí 10–14 let. Obviněný ve všech případech postupoval podle v zásadě stejného vzorce, tj. vedl s nimi sexuálně orientovanou komunikaci, při které rozebíral různé sexuální praktiky, zjišťoval, zda masturbují a následně požadoval zaslání nejprve fotografie obličeje, poté spodního prádla a dále fotografií jejich intimních partií, popř. dalších vyzývavých fotografií, které skutečně i obdržel. Rovněž se poškozených dotazoval, zda by mu provedly felaci, nechaly se od něj lízat a zda by se mohli spolu koupat. Jednalo se tedy o pro tyto případy vcelku typický vícečinný souběh trestných činů, kdy obžaloba byla podána pro přečiny zneužití dítěte k výrobě pornografie podle § 193 tr. zákoníku, ohrožování výchovy dítěte podle § 201 tr. zákoníku, svádění k pohlavnímu styku podle § 202 tr. zákoníku a rovněž i přečin navazování nedovolených kontaktů s dítětem podle § 193b tr. zákoníku. Obžalovaný se ke svému jednání doznal, na svou obhajobu ve vztahu k trestnému činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem pouze uvedl, že reálně by s poškozenými chodit nemohl, neznal jejich adresy, tyto nezjišťoval, nechtěl se s nimi skutečně setkat a žádným způsobem je nevyhledával. Jednalo se pouze o výměnu fotografií a pokud navrhoval společné koupání, felaci a orální sex, bylo to dle jeho tvrzení myšleno pouze jako fantazie.

Prvostupňový soud dospěl k závěru o vině obžalovaného v celém rozsahu obžaloby.¹⁰ V odsuzujícím rozsudku však absentovaly podrobnější úvahy zdůvodňující zvolenou právní kvalifikaci, soud pouze poměrně lakonicky

¹⁰ Rozsudek Okresního soudu Brno-venkov ze dne 12. 2. 2020, sp. zn. 43 T 26/2019.

konstatoval, že „*dokazováním u hlavního líčení bylo prokázáno, že se staly skutky, pro které byla podána obžaloba, a způsobem, jak je vymezen ve výroku, že tyto skutky naplňují všechny zákonné znaky přečinů, pro které byla podána obžaloba...*“ Na podkladě odvolání podaného obviněným napadený rozsudek přezkoumal odvolací soud a zrušil jej v celém rozsahu pro nepřezkoumatelnost. Nalézací soud odstranil vytčené vady a obviněného opět uznal vinným výše uvedenými přečiny, přičemž v tomto případě již odvolací soud neshledal žádné procesní, skutkové ani právní vady a další odvolání obžalovaného zamítl jako nedůvodné.¹¹ Dlužno však dodat, že v žádném z obou rozhodnutí nelze nalézt dostatečně přesvědčivou argumentaci pro aplikaci ustanovení o trestném činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem. Z provedených důkazů, a to zejména z listinných důkazů podrobně dokumentujících komunikaci obviněného s poškozenými prostřednictvím aplikace Facebook Messenger, totiž nevyplýval žádný explicitní návrh setkání. V rozhodnutí odvolacího soudu tak lze v tomto ohledu zjistit pouze to, že „*obžalovaný se dopustil i přečinu navazování nedovolených kontaktů s dítětem podle § 193b trestního zákoníku [...] neboť navrhoval setkání dítěti mladšímu 15 let v úmyslu spáchat trestný čin dle § 187 odst. 1 nebo dle § 202 odst. 2 tr. zákoníku...*“

Ve věci bylo podáno dovolání, v jehož rámci obviněný argumentoval mj. nenaplněním znaků objektivní stránky přečinu navazování nedovolených kontaktů s dítětem, když poukázal na to, že ačkoli s poškozenými skutečně kontakt navázal, nebyl splněn znak navrhnutí setkání. Nejvyšší soud se s touto vytčenou vadou ovšem vypořádal způsobem, který považují přinejmenším za velmi sporný. Dovodil totiž, že jestliže se obviněný poškozených dotazoval, zda by mu provedly felaci, nechaly se od něj lízat či zda by se mohli spolu koupat, vyzýval je tím k činnostem, které z podstaty věci vyžadují osobní setkání.¹² Takový výklad je však podle mého názoru nepřipustně extenzivní, hraničící s analogií v neprospěch pachatele. V trestním právu hmotném totiž podle Ústavního soudu platí, že je při interpretaci trestních norem třeba vycházet z výkladu zužujícího, případně doslovného. Lze připustit i výklad rozšiřující, ale pouze takový, který se nezmění v analogii k tíži pachatele (I. ÚS 98/05). V případě zákonných znaků, jimiž

¹¹ Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 27. 5. 2020, sp. zn. 3 To 117/2020.

¹² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 3. 2021, sp. zn. 3 Tdo 1207/2020.

je vymezována trestní odpovědnost pachatele, je extenzivní interpretace *in malam partem* tedy sice obecně dovolena, avšak uplatní se typicky v případech, kde zákon užívá např. slov podobně, obdobně atd. I zde je ovšem podmínkou zachování skutečného smyslu normy, která byla zpravidla z důvodů legislativně-technických formulována úžeji.

Klást fakticky rovnítko mezi návrhem setkání a činnostmi, které z jejich podstaty nelze provozovat jinak než za současné přítomnosti zúčastněných, nepovažují za správné i z dalšího důvodu. Jak bylo výše uvedeno, jedná se o trestný čin předčasně dokonáný. Při vytváření těchto skutkových podstat obecně platí nutnost citlivě vystihnout moment, kdy jednání pachatele již překročí limity společenské škodlivosti natolik, že je třeba reagovat formou trestněprávní represe. Zákonodárce v tomto ohledu zvolil okamžik návrhu na setkání, tedy okamžik, kdy dosavadní – často manipulativní – jednání pachatele vyústí ve snahu fyzicky se přiblížit na dosah zamýšlené oběti. Proti tomu patrně nelze vznášet výhrady, setkání tzv. sexuálního predátora s dítětem mladším patnácti let je vysoce rizikové a společnost se těmito viktimgenním situacím musí snažit zabránit i hrozbou trestního postihu. Na druhou stranu však nelze znaky předčasně dokonáného trestného činu výkladem dále posouvat do jakési „předpřípravy“, kterou zákonodárce kriminalizovat nemínil.

5 Závěrem

Skutková podstata trestného činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem je součástí právního řádu přibližně devět let. Z hlediska kriminálních statistik se zcela jistě nejedná o trestný čin frekventovaný, neboť každoročně je registrováno pouze několik desítek případů, když například v roce 2022 šlo o 54 případů.¹³ Vzhledem k tomu, že se jedná o skutkovou podstatu v zásadě jednoznačně konstruovanou, zpravidla ani v praxi nevznikají významnější aplikační problémy a publikovaná judikatura se tak touto problematikou zabírá poměrně zřídka. Přesto lze zaznamenat některé interpretačně sporné momenty především ve vztahu ke znaku návrhu setkání.

¹³ Statistické přehledy kriminality za rok 2022. *Policie České republiky* [online]. [31. 8. 2023]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2022.aspx>

Cílem tohoto příspěvku bylo na takové otázky poukázat a ilustrovat tuto problematiku na konkrétní kauze.

V obecné rovině mám za to, že se ustanovení o tomto trestném činu osvědčuje, neboť zejména v prostředí kyberprostoru vyplnilo určitou mezeru při ochraně potenciálně nejzranitelnějších obětí proti jednání sexuálních agresorů. To však na druhou stranu neznamená, že z pohledu nauky nelze nevznášet určité výhrady k dílčím aspektům tohoto trestného činu. Lze především souhlasit s názorem, že se jedná o skutkovou podstatu nespĺňující požadavek na dostatečnou určitost trestněprávní normy (*nullum crimen sine lege certa*), a to kvůli neurčitému vymezení speciálního úmyslu, který může směřovat k jinému sexuálně motivovanému trestnému činu.¹⁴ Nedořešeným problémem zůstává, že pokud návrh na setkání padne od budoucí oběti, samotný souhlas se schůzkou trestně postižitelný podle ustanovení § 193b tr. zákoníku není. Kladem nepochybně není ani to, že předmětnou skutkovou podstatou nejsou chráněny děti starší patnácti let, neboť uvedeným jednáním jsou stejnou měrou ohroženy jak děti mladší patnácti let, tak děti mladší osmnácti let. Tím vzniká mezera v ochraně dětí starších 15 let před různými způsoby jejich zneužívání.¹⁵ Konečně lze zmínit i to, že předmětná skutková podstata nese název, který není zcela vhodně zvolený, jelikož ne zcela přesně odráží faktický obsah tohoto ustanovení. Nepostihuje totiž navazování nedovolených kontaktů jako takových, nýbrž jen konkrétní potenciálně škodlivou formu jejich vyústění, přičemž se může jednat o kontakt jediný. V této souvislosti možno poukázat na nesprávně užitě verbální substantivum „navazování“, kdy by vhodnější bylo užití výrazu „navázání“, jelikož znakem skutkové podstaty není soustavnost či opakovanost jednání pachatele, čemuž odpovídá i dokonavý vid slovesa „navrhne“.

¹⁴ JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. vyd. Praha: Leges, 2022, s. 640.

¹⁵ TIBITANZLOVÁ, A., BÍZOVÁ, L. Trestněprávní rozbor dokumentu V síti – 1. část. Právní kvalifikace jednání predátorů. *Bulletin advokacie*, 2022, č. 10, s. 30 a násl.

Summary

On Issues Regarding the Offence of Initiating Illicit Contacts with a Child

This contribution deals with the criminal offence of initiating illicit contact with a child and some selected application problems related to it. Given that it is a relatively simply constructed crime, interpretational problems can only arise in the case of few key features. One of them is a „proposal for meeting a child under the age of fifteen“, which is why the article is dominantly focused on its detailed description. The contribution defines the principal features of this legal term, while pointing out the issue of the impossibility to achieve the termination of criminal liability through effective remorse. The core of the contribution is the description of a specific criminal case in which the aspect of the meeting proposal was interpreted by the court in a highly questionable way, when, in the opinion of the author, the rights of the accused were violated. It is noteworthy that this case was assessed by three levels of the judicial system without the defects of the decision being rectified.

References

- JELÍNEK, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. vyd. Praha: Leges, 2022.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, 2022.
- KOPECKÝ, K., KREJČÍ, V. *Rizika virtuální komunikace – příručka pro učitele a rodiče*. 1. vyd. Olomouc: Net University Ltd, 2010.
- KRUPÍČKA, J. Kybergrooming – zrcadlo společnosti? In: GŘIVNA, T., RICHTER, M., ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.). *Vliv nových technologií na trestní právo*, Praha: Auditorium, 2022, s. 347–359.
- KUCHTA, J. Aktuální problémy počítačové kriminality včetně její prevence. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, č. 1, s. 5–19. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cvpv/article/view/5260>

- MITLÖHNER, M. Nedovolený kontakt s dítětem. *Rodinné listy*. 2016, č. 4, s. 19–20.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník: komentář*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023.
- ŠÁMAL, P., GRÍVNA, T., BOHUSLAV, L., NOVOTNÝ, O., HERCZEG, J., VANDUCHOVÁ, M. a kol. *Trestní právo hmotné*. 9. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022.
- ŠČERBA, F. a kol. *Trestní zákoník: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2020.
- TIBITANZLOVÁ, A., BÍZOVÁ, L. Trestněprávní rozbor dokumentu V síti – 1. část. Právní kvalifikace jednání predátorů. *Bulletin advokacie*. 2022, č. 10, s. 30–35.
- Statistické přehledy kriminality za rok 2022. *Policie České republiky* [online]. [31. 8. 2023]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2022.aspx>

Trestný čin vydierania

JUDr. Attila Fodor

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín, Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
ORCID: 0009-0000-4445-255X

1 Úvodom

Vydieranie je jedným z najzávažnejších protispoločenských konaní, ktoré v dôsledku svojej nebezpečnosti a škodlivosti pre samotnú spoločnosť našlo svoje miesto v rovine trestného práva v trestnoprávnom kódexe v zákone č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon (ďalej „Trestný zákon“), kde bol zakotvený ako jedna zo skutkových podstát nachádzajúcich sa v osobitnej časti Trestného zákona. Trestný čin vydierania nie je novodobým trestným činom nakoľko už bol v rovnakom znení zakotvený i v zákone č. 140/1961 Zb. Trestný zákon. Následnou rekodifikáciou starého Trestného zákona došlo i k navýšeniu trestnej sadzby za spáchanie trestného činu vydierania reflektujúc závažnosť a nebezpečnosť takéhoto konania páchatel'a pre spoločnosť. Trestný čin vydierania je zakotvený v osobitnej časti Trestného zákona, konkrétne v jej druhej hlave v prvom diele pod názvom trestné činy proti slobode v ustanovení § 189 Trestného zákona. Ustanovenie § 189 Trestného zákona pozostáva zo štyroch odsekov pričom prvý odsek upravuje základnú skutkovú podstatu trestného činu vydierania a ďalšie tri odseky obsahujú nadväzujúce kvalifikované skutkové podstaty.

2 Trestný čin vydierania

Podľa § 189 ods. 1 Trestného zákona:

„Kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel, potrestá sa odňatím slobody na dva roky až šesť rokov.“¹

¹ Pozri § 189 ods. 1 Trestného zákona.

Objektom trestného činu vydierania je sloboda ľudského rozhodovania. Objektívnu stránkou je nútenie iného aby niečo konal, opomenul alebo trpel, pričom prostriedkom na dosiahnutie cieľa je násilie, hrozba násilia alebo hrozba inej ťažkej ujmy. K subjektívnej stránke je možné uviesť, že vydieranie vyžaduje úmyselné zavinenie. Subjektom môže byť každá trestne zodpovedná fyzická osoba.

Trestný čin vydieranie je možné spáchať tak, že páchatel' iného nútil buď násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy, uvedené formy konania nemusia byť naplnené kumulatívne, stačí iba naplnenie jedného z nich. „Násilné konanie páchatela, rovnako ako hrozba násilím alebo inou ťažkou ujmovou musí byť teda prostriedkom pôsobenia na vôľu poškodeného, ktorý je tým nútený k tomu, aby niečo konal, opomenul alebo trpel. Nestačí, ak je takéto konanie iba odvetou (pomstou) za to, že poškodený odmietol splniť predchádzajúce požiadavky páchatela. Iba ak by použité násilie malo síce len odvetný charakter, avšak v nadväznosti na to by páchatel' poškodenému pobrozil, že v prípade, keby sa poškodený opätovne odmietol podrobiť požiadavkám páchatela, bude v dohľadnej dobe nasledovať ďalšie podobné či ešte intenzívnejšie násilie, potom možno takúto hrozbu násilím považovať za dostatočne spôsobilý prostriedok nátlaku na vôľu poškodeného v zmysle zákonného znaku trestného činu vydierania podľa § 189 ods. 1 Trestného zákona“.²

Legálnu definíciu pojmu „násilie“ môžeme nájsť v § 122 ods. 7 Trestného zákona, kde sa uvádza, že trestný čin je spáchaný násilím, ak páchatel' použije na jeho spáchanie fyzické násilie proti telesnej integrite inej osoby alebo ak je spáchaný na osobe, ktorú páchatel' uviedol do stavu bezbrannosti ľst'ou, alebo ak páchatel' použil násilie proti veci iného.³

Pod hrozbou násilia rozumieme hrozbu buď bezprostredného násilia alebo násilia, ktoré nemá byť vykonané ihneď. Hrozba bezprostredného násilia je hrozba, že sa násilie ihneď vykoná. Z tejto hrozby musí byť napadnutému zrejmé, že sa násilie ihneď na mieste vykoná. Táto hrozba je spravidla vyjadrená výslovne, ale stačí aj konkludentné konanie, ak je z neho a z ostatných okolností zrejmé, že sa uskutoční ihneď, ak sa napadnutý nepodrobí vôli páchatel'a.⁴ Hrozba násilia môže smerovať voči poškodenému i voči

² Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 13. 2. 2019, sp. zn. 10To/39/2018.

³ Pozri § 122 ods. 7 Trestného zákona.

⁴ ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013, s. 391.

inej osobe. Hrozba môže smerovať voči telesnej integrite i voči majetku. Cieľ hrozby musí byť však adresovaná poškodenému, poškodený uvedenú hrozbu musí vnímať avšak sa nevyžaduje prítomnosť poškodeného ani inej osoby voči ktorej je hrozba namierená. V prípade ak poškodený nevníma čomu ho páchatel' svojim konaním núti (napr. je v bezvedomí), ide o pokus vydierania na nespôsobilom predmete útoku.⁵

Pod hrozbou inej ťažkej ujmi môžeme rozumieť napríklad hrozbu spôsobenia majetkovej škody, rozvrat manželstva alebo rodinného života, ujmu na cti alebo dobrej povesti ale aj začatie trestného stíhania v dôsledku oznámenia trestného činu, ktorým páchatel' poškodenému hrozí a núti ho tak, aby niečo konal, opomenul alebo trpel, pričom nie je rozhodujúce, či poškodený skutočne trestný čin spáchal.⁶

Ako motív konania páchatel'a je možné uviesť donútenie poškodeného aby niečo konal, opomenul alebo niečo trpel.

Pod pojmom konanie môžeme rozumieť, takú činnosť ktorú by donucovaná osoba bez pôsobenia páchatel'a nevykonala, prípadne by vykonala iným spôsobom. Pod opomenutím konania môžeme rozumieť to, že donucovaná osoba nevykoná to čo by inak vykonala. Strpením môžeme rozumieť to, že donucovaná osoba umožní páchatel'ovi alebo inej osobe vykonať to v čom by inak zabránila.

Trestný čin vydierania je dokonaný už samotným nútením násilím, hrozbou násillia alebo hrozbou inej ťažkej ujmi, pričom nemusí dôjsť k naplneniu cieľ'a páchatel'a. Je nutné podotknúť, že uvedené formy konania páchatel'a musia smerovať ku konaniu, opomenutiu konania poškodeného alebo prípadne k trpeniu niečoho poškodeným na čo poškodený nebol povinný.

Trestný čin vydierania je už vo svojej základnej skutkovej podstate zločinom, z uvedeného dôvodu nie je možné na tento trestný čin použiť ustanovenia o materiálnom korektíve. Trestná sadzba pri základnej skutkovej podstate je od dvoch do šiestich rokov. Pričom najvyššia trestná sadzba, ktorú je možné uložiť za spáchanie trestného činu v jeho kvalifikovanej skutkovej podstate je doživotie. Trestný čin vydierania v jeho kvalifikovanej

⁵ IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo hmotné II. Osobitná časť*. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2021, s. 117.

⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Československej republiky R 27/1982.

skutkovej podstate je zaradený v § 47 ods. 2 Trestného zákona medzi trestné činy, na ktoré sa prihliada pri uplatňovaní zásady trikrát a dost'. Vzhľadom na skutočnosť, že trestný čin vydierania je zločinom, tak sa o uvedenom trestnom čine vykonáva vyšetrovanie, pričom vecne príslušným na konanie je vyšetrovateľ.

Vzhľadom na povahu trestného činu vydierania, sú jednočinné súbegy s niektorými trestnými činmi vylúčené. To znamená, že páchatel' jedným konaním nemôže spáchať trestný čin vydierania i trestný čin obmedzovanie slobody vyznania podľa § 193 Trestného zákona, trestný čin obmedzenie slobody pobytu podľa § 184 Trestného zákona, trestný čin branie rukojemníka podľa § 185 Trestného zákona, trestný čin vydieračského únosu podľa § 186 Trestného zákona, trestný čin lúpeže podľa § 188 Trestného zákona, trestný čin hrubého nátlaku podľa § 190 a § 191 Trestného zákona, trestný čin nátlaku podľa § 192 Trestného zákona, trestný čin znásilnenia podľa § 199 Trestného zákona, trestný čin sexuálneho násillia podľa § 200 Trestného zákona, trestný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201 Trestného zákona a trestný čin teroru podľa § 314 Trestného zákona. Ak by páchatel' jedným konaním naplnil skutkovú podstatu trestného činu vydierania i niektorého z vyššie uvedeného trestného činu, páchatel' bude branný na zodpovednosť len za čin najprísnejšie trestný. Ešte je nutné podotknúť, že trestný čin násillia proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi podľa § 359 Trestného zákona a trestný čin nebezpečného vyhrážania podľa § 360 Trestného zákona je v pomere subsidiarity k trestnému činu vydierania, z uvedeného dôvodu jednočinný súbegy s trestným činom vydierania je vylúčený a páchatel' bude postihnutý iba za trestný čin vydierania.

3 Aplikačné Problémy z praxe

V praxi sa môžeme stretnúť s prípadmi, ktoré spôsobujú nejednotnosť postupu orgánov činných v trestnom konaní a súdov pri aplikácii trestného činu vydierania. Niekedy je problém rozlíšiť či konanie páchatel'a naplňa znaky trestného činu nebezpečného vyhrážania alebo trestného činu vydierania. Tu máme na mysli prípady, kedy sa páchatel' vyhráža smrťou alebo ťažkou ujmu poškodenému, ktoré u poškodeného vzbudzujú dôvodnú obavu, pričom ho poškodený nechce pustiť do bytu alebo na pozemok, kam

páchateľ obvykle chodieval aj z dôvodu páchatel'ovho agresívneho správania a vplyvom jeho vyhrážok, teda páchatel' svojim konaním naplňa znaky trestného činu nebezpečného vyhrážania. Páchateľ následne počas vyhrážok vysloví napríklad vetu „zabijem ťa ak ma nepustíš dnu“, pričom ďalej nepodnikne žiadne kroky aby sa dostal dnu. V takýchto prípadoch je tenká deliaca čiara medzi trestným činom nebezpečného vyhrážania a trestným činom vydierania. Otázne ostáva ako posudzovať takéto konanie páchatel'a. Či ostat' v rovine trestného činu nebezpečného vyhrážania alebo skutok už kvalifikovať ako trestný čin vydierania.

Je možné konštatovať, že pri nami naznačenom prípade došlo k naplneniu formálnych znakov trestného činu vydierania. Otázne je, či je potrebné takéto prípady posudzovať ako trestný čin vydierania vzhľadom i na skutočnosť, že trestný čin vydierania je už v základnej skutkovej podstate zločinom s trestnou sadzbou od dvoch do šiestich rokov.

V aplikačnej praxe sú prípady, kedy konanie páchatel'a je naďalej posudzované ako trestný čin nebezpečného vyhrážania a za uvedený trestný čin je páchatel' braný aj na zodpovednosť. Avšak z dôvodu nejednotnosti postupu orgánov činných v trestnom konaní sa stavajú prípady, kedy páchatel' je riešený za trestný čin nebezpečného vyhrážania a z celého trestného konania je vyňatá veta ktorá naplňa znaky trestného činu vydierania a je odstúpená na ďalšie konania do vyšetrovania.

Z rozhodovacej praxe súdov môžeme poukázať na nasledovné súdne rozhodnutia:

„V prípade, že konanie páchatel'a nesmeruje k núteniu iného na konanie, opomenutie alebo strpenie niečoho, avšak svojim predstieraným vyhrážaním sa smrťou, ťažkou ujmom na zdraví alebo inou ťažkou ujmom môže páchatel' u iného vzbudiť dôvodnú obavu, prichádza do úvahy posúdenie takeého konania ako trestného činu nebezpečného vyhrážania podľa § 360 Trestného zákona.“⁷

„Prečinu nebezpečného vyhrážania podľa § 360 ods. 1 Trestného zákona sa páchatel' dopustí vtedy, ak sa inému vybráza smrťou, ťažkou ujmom na zdraví alebo inou ťažkou ujmom takým spôsobom, že to môže vzbudiť dôvodnú obavu. Zločin vydierania podľa § 189 ods. 1 Trestného zákona spácha páchatel' vtedy, ak iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby

⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 16. 12. 2013, sp. zn. 2 Tdo 72/2013.

niečo konal, opomenul alebo trpel. Pokiaľ pri prečine nebezpečného vyhrážania sú objektom medzilidské vzťahy a právo človeka, aby nebol vystavený závažným vyhrážkam, objektom zločinu vydierania je sloboda rozhodovania vôbec. Keďže brozba násilím bola prostriedkom k vynúteniu si určitého správania zo strany poškodeného, prichádza do úvahy kvalifikácia konania obžalovaného ako trestného činu vydierania a nie trestného činu nebezpečného vyhrážania.“⁸

Podľa nášho názoru konanie, v nami naznačenom prípade, by nemalo byť posudzované ako trestný čin vydierania ale ako trestný čin nebezpečného vyhrážania. Prvotným úmyslom páchatel'a nebolo dosiahnutie určitého cieľa pod hrozbou vyhrážok. Máme za to, že trestné právo má byť uplatňované len ako najkrajší prostriedok, ktorý má postihovať typovo najzávažnejšie protispoločenské činy, teda sa má uplatňovať subsidiarita trestnej represie. Zákonnodarca v osobitnej časti Trestného zákona nemohol zakotviť všetky osobitosti jednotlivých prípadov. Z uvedeného dôvodu jednotlivé skutkové podstaty trestných činov vykazujú určitú mieru všeobecnosti, pričom práve úlohou konajúcich orgánov činných v trestnom konaní a súdov je interpretácia a aplikácia ustanovení Trestného zákona a to tak aby to bolo v súlade so zásadami demokratického a právneho štátu. Práve tu sa do obrazu dostáva princíp *ultima ratio* ako interpretačné pravidlo, ktoré sa podľa nášho názoru má uplatňovať vedľa formálnych znakov skutkovej podstaty trestných činov. Práve princíp *ultima ratio* by malo byť protívahou právneho formalizmu Trestného zákona, ktoré by zaistovalo uplatňovanie trestnej represie ako najkrajnejšieho prostriedku. Sme toho názoru, že na vyššie uvedený prípad je potrebné prihliadať práve cez princípu *ultima ratio* a hodnotiť konanie páchatel'a ako trestný čin nebezpečného vyhrážania a nie ako trestný čin vydierania. Nakoľko pri vydieraní nie je možné uplatňovať materiálny korektív, z toho dôvodu je nutné uplatňovať princíp *ultima ratio*, ktorý je odlišný od materiálneho korektívu (použitá na materiálnu stránku trestného činu) a ktorý princíp nie je možné stotožňovať s materiálnym korektívom. Vzhľadom na vyššie uvedené úvahy o princípe *ultima ratio* nesúhlasíme

⁸ Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 19. 8. 2015, sp. z. 5To/15/2015, pričom skutkový stav prípadu bol nasledovný: dňa 23. 10. 2013 v čase okolo 19,00 hod. v G. na ul. E. č. XX prišiel k bytu rodiny O. J. a po tom, čo na zvonenie zvončeka otvorila vchodové dvere bytu matka O. J., I. J., tak jej povedal: „odkážte O., že ešte raz bude Y. zo D. volať, tak mu odrežem hlavu“, pričom to počul aj O. J., ktorý sa v tom čase nachádzal v byte, čím mu týmto konaním nespôsobil ujmu na zdraví ani na majetku.

s už citovaným rozhodnutím Krajského súdu v Prešove sp. z. 5To/15/2015, na základe, ktoré popísaný skutok zhodnotil ako zločin vydierania nie ako prečin nebezpečného vyhrážania tak ako to zhodnotil prvostupňový súd. Nejde z našej strany o bagatelizovanie trestných činov, avšak podľa uvedeného zhodnotenia Krajského súdu by prevažná časť spáchaných trestných činov nebezpečného vyhrážania mohla byť zhodnotená ako trestný čin vydierania. V prevažnej časti prípadov páchatelia nebezpečného vyhrážania konajú v afekte a svoje vyhrážky by nikdy nenaplnili (zo strany páchatel'ov absentuje tiež úmysle svoje vyhrážky naplniť a tiež úmysel vyhrážať sa s cieľom donútenia poškodeného ku konaniu, opomenutiu konania alebo k stropeniu konania), pričom sa nevyhrážajú bez dôvodu, musí existovať prvotný dôvod páchatel'ovho konania, ktorý môžeme nájsť i v konaní alebo v správaní poškodeného. Postih takéhoto konania páchatel'a ako zločin vydierania by podľa nášho názoru bol neprimerane prísny.

V aplikačnej praxi sa môžeme stretnúť aj so skutkami v podstatnej časti zhodnými s nasledovným: páchatel' dňa 18. 11. 2022 v čase okolo 14.45 hod. v meste XY na chodníku oproti areálu na K. ceste č. X pristúpil k poškodenému a pýtal si od neho dve eurá, na čo mu poškodený povedal, že nemá, poškodený ho chcel obísť následne páchatel' začal byť agresívnejší, postavil sa pred poškodeného a povedal mu slová, že „daj mi cigarety lebo ti prijebem“, pričom mal ruky pri tele zovretú v päst', ktoré následne si dal do vaku, na čo sa poškodený cítil byť v ohrození a preto sa rozbehol cez cestu do areálu na adrese K. ceste X, v meste XY, páchatel' prenasledoval až po hranice predmetného areálu kde ešte povedal poškodenému, že „ja ťa tu počkám!“, pričom poškodenému nespôsobil žiadne zranenia, ktoré by si vyžiadali lekárske ošetrovanie.

Uvedený skutok bol zo strany konajúceho orgánu činného v trestnom konaní kvalifikovaný ako zločin vydierania podľa § 189 ods. 1 Trestného zákona. Otázne zostáva či došlo zo strany orgánu činného v trestnom konaní k správne právnemu posúdeniu veci a k podriadeniu daného skutku pod správnu skutkovú podstatu trestného činu. Po zhodnotení daného prípadu, je možné konštatovať, že došlo k formálnemu naplneniu skutkovej podstaty trestného činu vydierania, nakoľko páchatel' poškodeného pod hrozbou násilia nútil aby mu dal cigarety. Podľa nášho názoru však

došlo zo strany vyšetrovateľa ako aj prokurátora k zlej kvalifikácii skutku. Môžeme konštatovať, že uvedený skutok rovnako vykazuje znaky zločinu lúpeže, nakoľko páchatel použil hrozbu bezprostredného násilia (hrozba fyzickým útokom) aby sa zmocnil cigariet poškodeného. Práve motív konania je v uvedenom prípade rozhodujúci, pričom motívom konania páchatel'a bolo práve zmocnenie sa cudzej veci (cigariet), uvedený motív je znakom skutkovej podstaty trestného činu lúpeže. Tento motív môžeme považovať ako prvotný dôvod, ktorý podmienil páchatel'ove konanie. Pritom je irelevantné či sa tej veci aj zmocnil. Motívom konania páchatel'a nebolo celkom to, aby donútil poškodeného konania, ale práve zmocnenie sa veci. Nakoľko ustanovenie o trestnom čine lúpeže je v pomere špeciality k ustanoveniu trestného činu vydierania, uvedený skutok mal byť správne kvalifikovaný ako zločin lúpeže podľa § 188 ods. 1 Trestného zákona.

Častým nástrojom, ktorý páchatelia využívajú je internet a tým spojené sociálne siete. V minulosti boli časté prípady vydierania, kedy páchatel sa skontaktoval na sociálnej siati pod vymysleným profilom s poškodeným, naviazal s ním kontakt a následne získal kompromitujúce fotky a videá o poškodenom, následne od poškodeného žiadal finančnú čiastku, pod hrozbou zaslania získaných kompromitujúcich materiálov priateľom a rodine poškodeného.

Zo strany orgánov činných v trestnom konaní boli uvedené konania vyhodnotené ako trestný čin vydierania. Prevažnej miere však dokazovanie v týchto prípadoch nepriniesol žiadaný výsledok a trestné konania boli prerušené i z dôvodu, že páchatelia boli z tretích krajín a nedalo sa dopátrať po totožnosti páchatel'ov. Vyššie popísané konanie je možné formálne hodnotiť ako trestný čin vydierania. Otázne je, či by skutok mal byť riešený prostriedkami trestného práva a takýmto spôsobom by zat'azoval orgány činné v trestnom konaní. Naozaj došlo na strane páchatel'a ku konaniu predpokladaného objektívnou stránkou trestného činu vydierania? V uvedených prípadoch samotný poškodený vlastným konaním pričínili k tomu, aby páchatelia získali o nich kompromitujúce materiáli, hoci vzhľadom na všeobecnú vedomosť poškodených mohli a mali vedieť, že takéto materiáli môžu byť prípadne i budú použité proti nim a prípadným zverejnením uvedených materiálov môže hroziť poškodeným vážna ujma. Tu je potrebné poukázať na skutočnosť, či môžeme vlastne hovoriť o hrozbe inej ťažkej

ujmi. Podľa nášho názoru zo strany páchatel'a v daných prípadoch nedošlo k naplneniu objektívnej stránky trestného činu vydierania nakoľko absentuje konanie páchatel'a a to konkrétne absentuje hrozba inej ťažkej ujmi (ako spôsob donútenia poškodeného ku konaniu). Podľa nášho názoru v uvedených prípadoch poškodený musel byť vedomý, zneužitia nim poskytnutých fotografií (prípadne videí) proti nemu, hlavne keď ich poskytol jemu neznámemu a neoverenému užívateľovi. Hrozba inej ťažkej ujmi (v osobnom, pracovnom živote prípadne v inej sfére) nemôže byť spôsobená tomu, kto vlastným vedomým aktívnym konaním sa pričíní k tomu, aby páchatel' získal o jeho osobe kompromitujúce materiály, hoci poškodený je s tým uzročený, že uvedené materiály môžu byť použité proti nemu ako prostriedok na dosiahnutie cieľa vydieraním.

4 Dokazovanie trestného činu vydierania na okresnej úrovni

Jedným z najdôležitejších úloh orgánov činných v trestnom konaní a súdov je dokázanie toho, že sa skutok stal a skutok spáchala konkrétna osoba. Na uvedenom je najťažšie práve dokázanie viny páchatel'ovi. Tu vyvstáva otázka aké možnosti majú orgány činné v trestnom pri dokazovaní trestného činu vydierania na okresnej úrovni. Trestný čin vydierania je ťažko dokázateľným trestným činom, o uvedenej skutočnosti svedčí aj nasledovná štatistika vedená Policajným zborom.

Tab. č. 1: Štatistické údaje o kriminalite v SR

rok	zistené trestné činy vydierania	objasnené trestné činy vydierania	% objasnenosti	dodatočne objasnené
2023 (do 31. 7. 2023)	203	88	43	22
2022	335	149	44	31
2021	387	168	43	27
2020	416	224	54	23
2019	472	234	50	26
2018	468	263	56	26

Zdroj: <https://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-xml>

Z uvedených štatistických údajov vyplýva, že páchanie trestného činu vydierania má oproti predchádzajúcim rokom klesajúcu tendenciu. Avšak z hľadiska miery objasnenosti je možné konštatovať, že polovica spáchaného trestného činu ostáva neobjasnená, teda nedôjde k vzneseniu obvinenia za uvedený trestný čin, pričom miera dodatočnej objasnenosti v ďalších rokoch je taktiež mizivá. Vzhľadom na nízku mieru objasnenosti, je veľmi dôležité zo strany orgánov činných v trestnom konaní aby správne vybrali dôkazné prostriedky, ktorým dokážu získať dôkazy v konaní v takom rozsahu, ktorý postačuje na vznesenie obvinenia, následne na podanie obžaloby a odsúdenia páchatel'a. Orgán činný v trestnom konaní má možnosť vybrať z celej škály dôkazných prostriedkov. Dokazovanie pri trestnom čine vydierania je potrebné zamerať na zistenie nasledovných skutočností:

- akým spôsobom došlo ku konaniu,
- o akú formu násillia išlo,
- na kom, na čom bolo alebo má byť násillie vykonané,
- čo mal poškodený konat', opomenúť alebo trpieť,
- aké plnenie majetkovej alebo nemajetkovej povahy mal poškodený poskytnúť a pre koho,
- v prípade plnenia zo záväzku o aký záväzok ide v akej výške a kto má nárok na jeho plnenie
- v akej výške bolo plnenie žiadané,
- aká je národnosť, farba pleti, zdravotný stav, etnický pôvod, vek obeť,
- o akú hmotnú núdzu, majetkovú potrebu sa jedná,
- v čom spočíva tieseň, vyvolaná jeho nepriaznivými osobnými pomermi.⁹

Medzi prvými dôkaznými prostriedkami, ktorý orgán činný v trestnom konaní má vykonať patrí výsluch svedka poškodeného. Ide o jeden z najdôležitejších dôkazných prostriedkov, nakoľko prevažná časť trestného činu vydierania je spáchaná hrozbou násillia, ktorá hrozba je zo strany páchatel'a vyslovená, z uvedeného dôvodu páchatel' zanechá len pamäťové stopy, ktoré je možné získať položením základných kriminalistických otázok poškodenému. Počas výsluchu je potrebné čo najpodrobnejšie zistiť

⁹ VIKTORYOVÁ, J., BANGO, D. a kol. *Vjšetrovanie vybraných druhov trestných činov*. Bratislava: Akadémia PZ, 2007, s. 262.

spôsob spáchania trestného činu vydierania ako aj prípadný motív konania páchatel'a aj okolnosti, ktoré predchádzali spáchaniu trestného činu a taktiež informácie potrebné na individuálnu identifikáciu páchatel'a. Je dôležité aby sa výsluch poškodeného pri trestnom čine vydierania bol orientovaný aj na získanie informácií o možných svedkoch trestného činu. V takýchto prípadoch je potrebné zúkolovať aj operatívnych pracovníkov. Na odstránenie dôkaznej núdze je potrebné zistiť aspoň nepriamych svedkov trestného činu, ktorý by posilnili dôkaz získanú výpoveďou poškodeného.

V prípade ak zo strany páchatel'a došlo k použitiu násilia, tak je možné predpokladať že na tele poškodeného vznikli stopy, ktoré je možné zadokumentovať prostredníctvom postupu podľa § 155 ods. 1 Trestného poriadku s vykonaním prehliadky tela poškodeného, o ktorom je možné vyhotoviť fotodokumentáciu.

Na zadokumentovanie stôp vzniknutých použitím násilia páchatel'om ktoré vznikli v prostredí a na jednotlivých predmetoch, prípadne predmetov, ktoré boli použité páchatel'om ako nástroj slúži obhliadka miesta činu podľa § 154 ods. 1 Trestného poriadku. Prostredníctvom obhliadky môžu byť zaistené veci a stopy rôzneho druhu. Vykonanie obhliadky miesta činu nie je bežnou praxou pri trestnom čine vydierania obhliadka sa vykonáva len v ojedinelých prípadoch, keď je predpoklad, že páchatel' na mieste zanechal stopy pomáhajúce k dokazovaniu trestného činu vydierania.

V prípade ak poškodený páchatel'a nepozná vie páchatel'a opísať, prípadne by páchatel'a mohol spoznať, je nutné s poškodeným vykonať rekogníciu, pričom sa v praxi rekognícia vykoná na základe vopred pripraveného fotoalbumu. Na vykonanie rekognície je nutné aby orgán činný v trestnom konaní mal aspoň predstavu o totožnosti páchatel'a, uvedené neplatí na rekogníciu vykonanú po vznesení obvinenia, nakoľko v danom prípade totožnosť obvineného orgánu činnému v trestnom konaní známa, podobné je aj v prípade zadržaného podozrivého.

Bežnou praxou je zo strany orgánov činných v trestnom konaní výsluch osoby, ktorá je podozrivá zo spáchanie trestného činu v procesnom postavení svedka. Je možné hodnotiť takýto postup orgánov činných v trestnom konaní ako nesprávny, nakoľko nikto nemôže byť svedkom vo vlastnej trestnej veci. Z uvedeného vyplýva, že výpoveď osoby, ktorá napriek tomu,

že je sama páchatelom trestného činu, bola orgánom činným v trestnom konaní vypočutá na zápisnicu o výsluchu svedka, je v ďalšom konaní absolútne nepoužiteľná.¹⁰ Uvedený postup je bežným najmä v prípadoch dôkaznej núdze, kedy orgány činné v trestnom konaní nemajú dostatok dôkazov na vznesenie obvinenia pre trestný čin vydierania páchatelovi. Takýmto spôsobom sa usilujú získať ďalšie dôkazy v rátane sebausvedčujúceho priznania. Síce osoba v procesnom postavení svedka bude poučená o práve odmietnuť vypovedať za splnenie zákonom predpokladaných skutočností, zároveň bude poučená i o povinnosti vypovedať pravdu a nič nezamlčať, taktiež o následkoch krivej výpovede a o možnosti donútenia k výpovedi. Uvedenými poučeniami je možné vyvodit' mylné domnienky u osoby v tom, že má povinnosť vypovedať a v prípade ak by odmietla vypovedať, bude za to trestaná. Takýto spôsob je v rozpore so zásadou zákazu sebaobviňovania. Máme zato, že dôkaz získaný výsluchom páchatel'a v procesnom postavení svedka je absolútne neúčinným dôkazom a nie je možné naň prihliadať. Na druhej strane sa môže stať, že orgán činný v trestnom konaní bude mať dojem, že svedok, ktorého k trestnému činu vypočúva je prameňom dôkazu o spáchanom skutku avšak skutočnosti ide o osobu zainteresovanú na spáchaní trestného činu vydierania a z uvedeného dôvodu vedome uvádza nepravdu a zavádza orgán činný v trestnom konaní aby tak maril vyšetrovanie. Z uvedeného dôvodu je nutné každú svedeckú výpoveď preverovať a neprikladať k nemu väčšiu váhu ako k iným dôkazom.

Najdôležitejším dôkazom, ktorý je možné získať pri objasňovaní trestného činu vydierania je dôkaz získaný z výsluchu obvineného (prípadne pred súdom obžalovaného). Obvinený sa môže priznať k spáchaniu trestného činu, môže opísať okolnosti spáchania a môže objasniť dôvody spáchania. Priznanie obvineného spolu s dôkazom získaným výsluchom poškodeného môže byť dostatočný na podanie obžaloby. V prípade ak z výsluchu poškodeného vyplýva, že skutok nespáchal obvinený, prípadne poškodený nevie identifikovať obvineného nie je možné sa spoľahnúť jedine na priznanie obvineného. Obvinený vo svojom výsluchu môže aj klamať, môže sa stať, že svojim priznaním chráni pred trestnou zodpovednosťou iného. Bežne sa stavajú prípady, pri ktorých obvinený využije svoje právo a odmietne

¹⁰ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 5 TZ 27/2004 zo dňa 31. augusta 2004.

vypovedať, prípadne k veci vypovedá ale popiera spáchanie skutku. V prípadoch popierania spáchania skutku je na šikovnosti orgánu vykonávajúceho výsluch aby vhodnou taktikou vedenia výsluchu položením otázok (nie kapcióznymi a sugestívnymi) získal potrebné dôkazy od obvineného a to tak aby si to obvinený ani neuvedomoval. Dôležitou časťou výsluchu je zistenie motívu páchatel'a. Takýmto spôsobom je možné zistiť či páchatel' trestný čin vydieral spáchal z dôvodu objednávky pre inú osobu, prípadne prospech zo spáchaného vydierania chcel získať pre seba. Taktiež je nutné zistiť od páchatel'a, aké ďalšie protiprávne kroky by voči poškodenému podnikol a to hlavne s ohľadom na možnú potrebu väzobného stíhania páchatel'a. Je nutné aby došlo k dodržaniu zásady zákazu sebaobviňovania a aby obvinený k priznaniu prípadne k výpovedi nebol nijakým spôsobom donucovaný. Donútené priznanie prípadne dôkaz získaný donúteným výsluchom je absolútne neúčinným dôkazom v demokratickom a právanom štáte nemôže byť za žiadnych okolností použitý v konaní a to bez ohľadu na účel na ktorý bolo donútenie alebo hrozba donútenia použitá.¹¹

Otázne ostáva použiteľnosť dôkazu získaného výsluchom zadržaného podozrivého. Ako sme uviedli pred vznesením obvinenia by sa podozrivý nemal vypočúť v procesnom postavení svedka. V niektorých prípadoch je však nutné vypočúť podozrivého pred vznesením obvinenia. V takýchto prípadoch jediná možnosť čo nám dovoľuje Trestný poriadok je výsluch zadržaného podozrivého. Na vykonanie takéhoto úkonu musia byť splnené zákonom stanovené podmienky a to buď sa osoba zadrží bezprostredne po spáchaní trestného činu vydierania¹², prípadne ak existuje niektorý dôvod väzby¹³. Rovnako aj pri uvedenom úkone má podozrivý právo odmietnuť vypovedať, prípadne môže klamať. Pri výsluchu zadržaného podozrivého musí byť striktné dodržaná zásada zákazu sebaobviňovania. Najvyšší súd

¹¹ Okrem prípadu, keď sa použije ako dôkaz proti osobe, ktorá také donútenie alebo hrozbu donútenia použila (pozri ust. § 119 ods. 5 Trestného poriadku).

¹² Je nepravdepodobné avšak nie vylúčené, že by páchatel' bol pristihnutý pri trestnom čine. V takýchto prípadoch by orgány činné v trestnom konaní museli mať vedomosť o úmysle páchatel'a spáchať trestný čin vydierania.

¹³ Tu orgány činné v trestnom konaní musia prihliadať aj na predchádzajúcu kriminálnu minulosť páchatel'a ako aj dôvod a spôsob spáchania trestného činu vydierania ako aj na povahu páchatel'a či tieto v súhrne evokujú také konanie páchatel'a, ktoré je možné podriaďiť pod akýkoľvek dôvod väzby.

Slovenskej republiky ohľadom procesnej použiteľnosti výsluchu zadržaného podozrivého judikoval, „*že súčasná právna úprava neumožňuje prečítať zápisnicu o výpovedi zadržaného podozrivého na hlavnom pojednávaní, teda vykonať ho ako dôkaz, aj keď bol výsluch vykonaný zákonným spôsobom.*“¹⁴ Z uvedeného dôvodu podľa nášho dôkaz získaný výsluchom zadržaného podozrivého možno použiť len ako podklad na vydanie uznesenia o vznesení obvinenia.

V prípadoch keď výpovede osôb sa rozchádzajú je možné vykonať konfrontáciu medzi uvedenými osobami. Je tu nutné podotknúť, že síce uvedený úkon je ako dôkazný prostriedok zakotvený v Trestnom poriadku avšak z praktického hľadiska je málo úspešný. V prevažnej väčšine prípadov konfrontácia nedosiahne cieľ, ktorý sa s konfrontáciou sledoval. Otázne ostáva i to, že do akej miery by bolo vhodné vykonať konfrontáciu medzi poškodeným a páchatel'om i vzhľadom na mieru sekundárnej viktimizácie obete. Podľa nášho názoru tu by bolo nutné aby orgán vykonávajúci konfrontáciu zväžil všetky osobitosti prípadu i vzhľadom na poškodeného a obvineného. V prípade ak by sme poškodeného mohli zaradiť medzi kategóriu obzvlášť zraniteľných obetí, z nášho pohľadu by sme vykonanie konfrontácie neodporučili. Pri konfrontácii obvinený má rovnaké práva ako pri svojom výsluchu, úkonu sa musí zúčastniť avšak môže odmietnuť vypovedať. I v uvedenom prípade je nutné striktno dodržať zásadu zákazu sebaobviňovania.

Otázne je miera použiteľnosti takzvaného „detektoru lži“ (polygraf). Takýto dôkazný prostriedok explicitne nie je uvedený v Trestnom poriadku avšak možnosť vykonania uvedeného dôkazného prostriedku môžeme implicitne vyvodit' z ustanovenia § 119 ods. 3 Trestného poriadku. Takýto polygraf sa nachádza na Kriministickom a expertíznom ústave Policajného zboru v Bratislave. Polygraf je výhradne na báze dobrovoľnosti, nikoho nie je možné nútiť aby podstúpil takýto dôkazný prostriedok. Súčasná súdna prax však k vykonaniu dôkazu získaného za pomoci polygrafu stavia negatívne, pričom takýto dôkaz odmietajú vykonať. Najvyšší súd Slovenskej republiky vo svojom rozhodnutí konštatoval, že „žiadny prístroj nemôže merať lož či pravdu a ani polygraf to nedokáže, a preto vyšetrovanie na tomto prístroji nie je súčasťou dôkazov, ktoré je možné použiť v rámci trestného

¹⁴ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 14. 7. 2015, sp.zn. Tdo 47/2014.

konania“.¹⁵Nie je vylúčené však aby informácie získané polygrafom boli podkladom pre získanie ďalších dôkazov z iných zdrojov.

Častým nástrojom na spáchanie trestného činu vydierania je aj internet, v takomto prípade páchatel' používa rôzne sociálne siete aby od poškodeného získal kompromitujúce informácie prípadne i fotky, videá a následne pod hrozbou ich zverejnenia, žiada od poškodeného určité financie, v takýchto prípadoch na zistenie údajov o používateľovi konta, prípadne internetu je možné použiť dôkazný prostriedok a to oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke. V takýchto prípadoch najčastejšie ide o zistenie údajov, ktoré boli zadané pri vytváraní určitého konta alebo profilu, prípadne i zistenie IP adries, z ktorých došlo k pripojeniu na internetovú sieť.

V prípadoch ak zo strany páchatel'a spáchanie trestného činu vydierania má pokračujúci charakter je možné tiež použiť odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky. Uvedený dôkazný prostriedok prichádza do úvahy jedine v prípadoch ak trestný čin vydierania je spáchaný za pomoci použitia telekomunikačného prostriedku. Opakované spáchanie skutku cez telekomunikačné zariadenie svedčí o menej sofistikovanosti páchatel'a, pričom ide o ojedinelé a výnimočné prípady. V takýchto prípadoch páchatel' koná buď v afekte nepremyslene, alebo páchatel' je inteligenčne na nižšej úrovni a nemá vytvorený sofistikovaný plán na utajovanie svojej trestnej činnosti.

Samozrejme pri trestnom čine vydierania je možné vykonať i iné dôkazné prostriedky okrem uvedených, avšak najčastejšie sa stretávame s vyššie uvedenými dôkaznými prostriedkami, ktorými je možné najspôhlivejšie dokázať rozoberanú trestnú činnosť.

5 Záverom

Nie každý skutok, ktorý má znaky trestného činu vydierania je nutné kvalifikovať ako vydierania. Aj z analyzovaných prípadov je možné odvodiť záver, že v niektorých prípadoch formálne dochádza k naplneniu skutkovej podstaty vydierania ale vzhľadom na osobitosti jednotlivých prípadov, ktoré zákonodarca nemá v možnosti obsiahnuť v zákone, je potrebné niektoré

¹⁵ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 30. 5. 2014, sp.zn. 5 Tdo 33/2014.

prípady kvalifikovať ako iný trestný čin, prípadne je nutné ich hodnotiť, tak že sa nejedná o trestný čin. Je v takýchto prípadoch dôležité prihliadať aj na ustálenú rozhodovaciu činnosť súdov.

Dokazovanie trestného činu vydierania je náročným postupom jednak zo strany orgánov činných v trestnom konaní ako i zo strany konajúceho súdu. Ako bolo uvedené polovica prípadov trestného činu vydierania ostáva neobjasnená, to znamená, že v tých prípadoch nedôjde k vzneseniu obvinenia páchateľom, tu nehovoriac o prípadoch o ktorých sa príslušné orgány nikdy nedozvedia. Síce orgány činné v trestnom konaní majú k dispozícii rôzne dôkazné prostriedky avšak použitie väčšiny z nich neprináša žiadne dôkazy na objasnenie trestného činu vydierania, teda ich použitie je neúčelné. V mnohých prípadoch sa orgány činne v trestnom konaní snažia získať dôkazy za pomoci výsluchu páchateľa v procesnom postavení svedka, ktorý postup ako bol uvedený je *contra legem*. Uvedený postup orgánov činných v trestnom konaní pramení i z toho, že nemajú možnosť inými zákonnými prostriedkami získať potrebné dôkazy. Objasnenosť spáchaného trestného činu vydierania nepochybne ovplyvňuje aj skúsenosť a šikovnosť zo strany konajúceho orgánu činného v trestnom konaní.

Summary

The Crime of Extortion

This paper is focused on one of the most serious anti-social activities, which, due to its seriousness, found its special place in the second part of the Criminal Code, that is the crime of extortion. Within this study, the actual nature of the criminal offense of extortion is characterized, as well as the decision-making activity of the courts of the Slovak Republic when the said criminal offense is committed. An important part of the study is the special application practice, which law enforcement agencies, especially investigators, encounter with the mentioned crime at the district level. At the end of the article, effective methods of detection and investigation of the crime used by law enforcement agencies are presented.

References

ČENTĚŠ, J. a kol. *Trestný zákon. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2013.

IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo hmotné II. Osobitná časť*. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2021.

VIKTORYOVÁ, J., BANGO, D. a kol. *Vyšetrovanie vybraných druhov trestných činov*. Bratislava: Akadémia PZ, 2007.

Rozhodnutie Najvyššieho súdu Československej republiky R 27/1982.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 14. 7. 2015, sp. zn. Tdo 47/2014.

Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 31. 8. 2004, sp. zn. 5 TZ 27/2004.

Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 16. 12. 2013, sp. zn. 2 Tdo 72/2013.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 30. 5. 2014, sp. zn. 5 Tdo 33/2014.

Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 19. 8. 2015, sp. zn. 5To/15/2015.

Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 13. 2. 2019, sp. zn. 10To/39/2018.

Štatistické údaje o kriminalite v SR. Dostupné z: <https://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-xml>

Trestné činy znásilnenia a sexuálneho násilia v Slovenskej republike v kontexte legislatívnych zmien¹

JUDr. Stanislav Mihálik, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
ORCID: 0000-0002-7576-4000

1 Úvodom

Vývoj a smerovanie trestného práva je v podmienkach Slovenskej republiky témou mimoriadne aktuálnou, osobitne v poslednom období v súvislosti s legislatívnymi návrhmi spojenými s novelizáciou zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej „Trestný zákon“ alebo „TZ“) z dielne Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky.

Predmetom odbornej, ale aj laickej diskusie, sa prakticky ihneď stali mnohé témy, pričom mnohé vyvolali aj miernu kontroverziu. Osobitne zaujímavé bolo sledovať druhý z legislatívnych návrhov (z prelomov rokov 2022 a 2023), ktorý bol v rámci legislatívnej textácie ovplyvnený uskutočneným medzirezortným pripomienkovým konaním (vrátane vyhodnotenia medzirezortného pripomienkového konania) k prvému z nich.

Predkladaný príspevok sa potom v rovine osobitnej venuje otázke vývoja trestného činu znásilnenia a sexuálneho násilia v Slovenskej republike, práve v kontexte prezentovaných (avšak do dnešného dňa neprijatých) legislatívnych zmien. Základný rámec vedeckej štúdie je primárne zameraný na popis a náhľad na snahy v otázke zmeny konceptu vnímania trestného činu znásilnenia (pričom európsky právny priestor rozoznáva dva základné modely – tzv. *coercion-based* model, t. j. model založený na základe donútenia obeť

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0102.

násilím (resp. hrozbou bezprostředného násilí), a tzv. *consent-based* model, teda model koncipovaný na základe absentovania súhlasu obeť).²

Cieľ predkladaného príspevku však nemožno badať v hľadaní argumentov slúžiacich pre podporu jedného alebo druhého z modelov, práve naopak, nakoľko ani právo nie je čierne a biele, naším cieľom je snaha po identifikovaní najfunkčnejšieho z modelov pre potreby aplikačnej praxe v podmienkach Slovenskej republiky.

Vychádzame totiž z tézy, že legislatívne prístupy by nemali predstavovať „efekt pre efekt“, mali by byť podporené náležitými teoretickými východiskami funkčne preklopiteľnými do aplikačnej praxe. Práve preto si myslíme, že tak ako by sme mohli popisovať nedostatky každého z modelov, tak by sme mohli definovať aj ich kladné stránky. V rámci legislatívnej činnosti by však cieľom mal byť dostatočne pružný a abstraktný právny text, ktorý pojme čo najviac prípadov vyskytujúcich sa v aplikačnej praxi (ideálne všetky, čo však v podmienkach objektívnej reality možné zrejme nie je).

Okrem samotných navrhovaných prístupov k nastaveniu znenia trestných činov znásilnenia a sexuálneho násilí a ich popisu je potom príspevok venovaný hľadaniu vhodného završenia predmetných legislatívnych snáh, nakoľko sa domnievame, že prechod k tzv. *consent-based* modelu v podmienkach európskeho priestoru (a teda aj v Slovenskej republike) je skôr otázkou času, a preto je potrebné ponúkať funkčné riešenia, nie hľadať negatíva predmetného riešenia. Ako osobitnú výzvu potom vnímame hľadanie odpovede na otázku, v čom spočíva deklarovaný rámec tzv. *consent-based* modelu, resp. za akých podmienok tzv. *coercion-based* model zlyháva (osobitne pokiaľ náležite využijeme možnosti, ktoré nám ponúka ustálená rozhodovacia prax).

2 Všeobecne k formovaniu a chápaniu základných konceptov vnímania trestného činu znásilnenia

Legislatívne vymedzenie a v konečnom dôsledku aj hodnotové nastavenie trestného činu znásilnenia (a rovnako tak sexuálneho násilí) podliehalo v historickom kontexte mnohým zmenám, výsledkom čoho sa v ostatnej

² Napr. v ZÁHORA, J. Nekonsenzuálne znásilnenie. In: SZABOVÁ, E., VRTÍKOVÁ, K., MOKRÁ, I. *Možné zmeny v oblasti ochrany slobôd prostriedkami trestného práva. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS, 2022, s. 120.

dobe stalo vymedzenie dvoch základných a v konečnom dôsledku východiskových konceptov. Na strane jednej koncept tradičný, založený na základe využitia násilia alebo hrozby bezprostredného násilia (pot'ážmo hrozby inej ťažkej ujmy) vo vzťahu k donúteniu obeť (tzv. *coercion-based model*), na strane druhej do popredia nastupujúci model vychádzajúci z absencie súhlasu obeť (tzv. *consent-based model*). Hoci by sa mohlo zdať, že predmetné modely predstavujú dva protipóly a spoločenstvo (v našom prípade spoločenstvo európske) by malo poukázať na to, ktorý model je „ten zlý“ (čo by bolo možné doplniť argumentom, že vzhľadom na prístupy štátov v ostatnej dobe je „tým správnym“ práve *consent based model*³), odborná diskusia by sa mala uberať podstatne iným smerom. Domnievame sa totiž, že predmetom odbornej diskusie by mala byť v prvom rade funkčnosť nastavenia skutkovej podstaty trestného činu znásilnenia a sexuálneho násilia, a teda skúmanie toho, ktorý z modelov a v akom nastavení ponúka pre objekt trestného činu najširšiu možnú ochranu.

Pokiaľ je predmetom výskumu historický vývoj konceptov v podmienkach európskych štátov, tento je podmienený nie len vlastným historickým a hodnotovým vývojom, ale nesporne aj rámcom medzinárodných noriem a odporúčaní. Za všetky spomenieme niektoré, ktoré azda najviac ovplyvnili aktuálny stav (pokiaľ hovoríme o posune ku *consent-based modelu*), predovšetkým ideovo.⁴ Za takýto dokument možno nesporne považovať Odporúčanie o ochrane žien pred násilím z rámca Rady Európy,⁵ nakoľko v rámci časti venujúcej sa trestnému právu a súdnemu konaniu, konkrétne v čl. 35, poukazuje na potrebu stanovenia primeraných opatrení a sankcií vo vzťahu k trestaniu akýchkoľvek sexuálnych činov na osobách, ktoré s tým nesúhlasia, aj keď neprejavujú známky odporu. Na potrebu plnej implementácie predmetného odporúčania (v záujme zintenzívnenia „boja

³ Napr. v DOWDS, E. Towards a Contextual Definition of Rape: Consent, Coercion and Constructive Force. *Modern Law Review*. 1995, roč. 83, č. 1, s. 36.

⁴ V ďalšom texte sa totiž zameriavame na právne akty majúce najväčší význam pre kreovanie modelov vnímania znásilnenia, resp. na akty prezentujúce východiská niektorého z modelov (z hľadiska recentného je nesporná výraznejšia podpora *consent based modelu*).

⁵ Recommendation Rec (2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence. [online]. Adopted by the Committee of Ministers on 30 April 2002 at the 794th meeting of the Ministers' Deputies. *Council of Europe* [cit. 10. 9. 2023]. Dostupné z: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2612#_ftn1

proti znásilneniu“⁶) odkazuje Valné zhromaždenie (prostredníctvom odporúčania na Výbor ministrov prostredníctvom žiadosti vo vzťahu k členským štátom) aj prostredníctvom odporúčania o znásilnení žien vrátane znásilnenia v manželstve.⁶

Takýmto dokumentom je aj kontroverziu vyvolávajúci tzv. Istanbulský dohovor⁷ (v podmienkach Slovenskej republiky neratifikovaný), prostredníctvom ktorého je znásilnenie (v rámci trestného činu sexuálneho násillia) vnímané práve pomocou *consent-based* modelu, pričom ratifikáciou dokumentu sa štáty zaväzujú k prijatiu legislatívnych alebo iných opatrení, prostredníctvom ktorých sa (okrem iného) docieli, že trestným činom, budú aktivity sexuálnej povahy vykonávané bez súhlasu inej osoby, pričom súhlas musí byť udelený dobrovoľne ako výsledok slobodnej vôle osoby posúdenej v kontexte okolitých okolností (čo možno vnímať ako vlastnú definíciu súhlasu v kontexte uvedeného právneho textu). Aktuálne zrejme poslednou európskou snahou v línii nadnárodnej (lepšie povedané snahou ostatnou) je návrh Smernice Európskeho parlamentu a Rady o boji proti násilliu na ženách a domácejmu násilliu⁸ (v záujme účinného boja proti násilliu na ženách a proti domácejmu násilliu), pričom aj v danom prípade hrá prím koncepcia súhlasu (návrh priamo vymedzuje, že ústredným prvkom vymedzenia znásilnenia ako trestného činu by malo byť neudelenie súhlasu so sexuálnym aktom, osobitne s ohľadom na to, že násillie alebo jeho bezprostredná hrozba nebýva často jeho súčasťou). Vo vzťahu k legislatívnemu vymedzeniu „konania bez súhlasu“ je východiskom čl. 5 ods. 2 popisovaného návrhu, v zmysle ktorého by malo byť vnímané *„ako konanie, ktoré sa vykoná bez dobrovoľného súhlasu ženy alebo keď žena nie je schopná prejavit' slobodnú vôľu z dôvodu jej telesného alebo duševného stavu, čím sa zneužije jej neschopnosť prejavit' slobodnú vôľu, napríklad v stave bezvedomia, intoxikácie, spánku, choroby, ujmy na zdraví alebo zdravotného*

⁶ Recommendation 1887 (2009) Rape of women, including marital rape, Parliamentary Assembly. *Council of Europe* [online]. Adopted by the Assembly on 2 October 2009 (35th Sitting). [cit. 10. 9. 2023]. Dostupné z: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XXRef/XrefXML2HTML-en.asp?fileid=17787&lang=en>

⁷ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. *Council of Europe* [online]. Treaty Series – No. 210 [cit. 10. 9. 2023]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/168008482e>

⁸ Návrh Smernice európskeho parlamentu a rady o boji proti násilliu na ženách a domácejmu násilliu. COM/2022/105 final. *EUR-lex* [online]. [cit. 10. 9. 2023]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>

postihnutia“. V zmysle nezáväznej textácie návrhu smernice je dokonca identifikovateľné vyjadrenie, že „... [v] mnohých členských štátoch sa na klasifikáciu trestného činu znásilnenia stále vyžaduje použitie sily, brozíeb alebo nátlaku. V iných členských štátoch stačí podmienka, že obeť nedala súhlas so sexuálnym aktom. Len druhým uvedeným prístupom sa dosahuje úplná ochrana sexuálnej integrity obetí. Preto je potrebné zabezpečiť rovnakú ochranu v celej únii tým, že sa stanovia prvky, na základe ktorých sa určí, že ide o trestný čin znásilnenia žien.“ Na účely predkladaného príspevku potom poukazujeme najmä na konštatovanie, bez konkrétnej argumentácie, v zmysle ktorého sa úplná ochrana sexuálnej integrity obeť docieli len prostredníctvom *consent-based* modelu.

Bez rozporov si potom dovoľíme tvrdiť, že nastolená cesta v popisovanej problematike je v podmienkach európskeho priestoru viac ako zrejماً, dovoľíme si však poukázať na fakt, že absolútne absentuje argumentačná protiváha, na ktorú sa pokúsime poukázať v ďalšom texte (opätovne v rovine vedeckej a vecnej, poukazujúc na danosti jednotlivých konceptov, s ohľadom na funkčnosť právneho vymedzenia trestného činu znásilnenia, eliminujúc rovinu emočnú).

3 Recentné legislatívne aktivity vo vzťahu k vymedzeniu trestného činu znásilnenia a iných foriem sexuálneho násillia v podmienkach Slovenskej republiky

Slovenskú republiku možno vnímať ako nesporného zástancu *coercion-based* modelu,⁹ čo sa odzrkadlilo aj v procese rekonifikácie Trestného zákona s účinnosťou od 1. 1. 2006.¹⁰ Predmetné nastavenie malo svoj základ v historických konotáciach (s ohľadom na predchádzajúcu právnu úpravu, dokonca v spojitosti so sprísnením trestnej sadzby v základnej skutkovej podstate trestného činu), rovnako tak v právnom prostredí ako takom. V ďalšom

⁹ Nasledujúce východiská sú platné ako pre trestný čin znásilnenia, tak aj trestný čin sexuálneho násillia, v prezentovaných legislatívnych návrhoch sa pracuje s ich spojením v podmienkach trestného činu Znásilnenia a iných foriem sexuálneho násillia.

¹⁰ Skutková podstata trestného činu znásilnenia v zmysle § 199 ods. 1 TZ znie: „Kto násillim alebo brozbou bezprostredného násillia donúti ženu k súložiu alebo kto na taký čin zneužije jej bezbrannosť, potrestá sa...“ Model založený na donútení obeť je v podmienkach Slovenskej republiky (*de lege lata*) rovnako vlastný pre trestný čin sexuálneho násillia.

texte budeme prezentovať legislatívne aktivity (resp. legislatívne snahy), ktoré predstavovali návrhy smerujúce k posunu (resp. presunu) od aktuálneho modelu ponímania trestného činu znásilnenia k vyššie popísanému *consent-based* modelu.

Prvý z popisovaných návrhov na posun v koncepcii vnímania trestného činu znásilnenia v podmienkach Slovenskej republiky je spojený s legislatívnym procesom zo záveru roka 2021 z dielne Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky.¹¹ Predmetné znenie ponímajúce trestný čin znásilnenia a sexuálneho násilia v zmysle trestného činu „znásilnenie a iné formy sexuálneho násilia“¹² sa v rámci medzirezortného pripomienkového konania stretlo s obrovskou vlnou kritiky (aj zo strany odbornej verejnosti a akademickej sféry), osobitne s ohľadom na snahy o zakomponovanie právne neurčitého a zneužiteľného spojenia „bez súhlasu“ do právnej textácie (napríklad, či bude mať právny význam len výslovne vyjadrený nesúhlas alebo aj nesúhlas inej osoby prejavenej konkludentne, resp. všeobecne s ohľadom na nepredvídateľnosť následkov správania jednotlivca). Dôvodová správa pomerne stroho poukázala na cieľ predkladateľa (inšpirovaného Dohovorom Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a boji proti nemu, t. j. Istanbulským dohovorom, ktorý nebol v podmienkach Slovenskej republiky ratifikovaný), „aby sexuálny styk akékoľvek druhu, ktorý je vykonaný bez súhlasu zúčastnenej osoby, bol trestným činom“. Hoci s uvedeným nemožno inak ako súhlasiť, takto nastavená právna úprava je nanajvýš vágna, zneužiteľná a skôr chaotická, nakoľko sa predkladateľ jednak nijakým spôsobom nevyšporiadal s vymedzením pojmu „bez súhlasu“, minimálne v základných rámcoch (pokojne sa inšpirujúc európskymi prístupmi), na strane druhej poukázal v rámci dôvodovej správy na údajné nedostatky tzv. *coercion-based* modelu, avšak podľa nášho názoru nesprávne. Totižto, spáchanie trestného činu násilím alebo hrozbou bezprostredného násilia (pričom pod násilím vníma

11 LP/2021/744 Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. *SLOV-lex* [online]. [cit. 12. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2021/744>

12 Navrhované znenie § 199 ods. 1 TZ: „Kto vykoná na inej osobe **bez jej súhlasu** súlož alebo akýkoľvek iný sexuálny styk akoukoľvek časťou tela alebo predmetom do jej tela, alebo spôsobí účasť osoby **bez jej súhlasu** na iných sexuálnych praktikách, či zapojenie sa do sexuálnej činnosti s treťou osobou, potrestá sa...“

Trestný zákon aj spáchanie trestného činu na osobe, ktorú páchateľ uviedol do stavu bezbrannosti) je len jednou z alternatív spáchania trestného činu znásilnenia, nakoľko trestný čin znásilnenia je spáchaný aj za predpokladu, že je na taký čin zneužitá bezbrannosť ženy. Tu má potom extrémny význam ustálená rozhodovacia činnosť a doktrína trestného práva, ktorá dáva spojeniu „zneužitie bezbrannosti“ reálne aplikačné kontúry. Stotožňujeme sa teda s argumentom, ktorý bol viackrát uplatnený v rámci medzirezortného pripomienkového konania, a to, že je prinajmenšom zavádzajúce tvrdenie, v zmysle ktorého súčasná právna úprava nedostatočne postihuje prípady tzv. zamrznutia, teda keď napríklad obeť neprejavila vážne mienený odpor napríklad preto, že ostala paralyzovaná, v šoku a pod. Domnievame sa totiž, že predmetné prípady sú podraditeľné práve pod pojem „zneužitie bezbrannosti“ (k ďalšej argumentácii, osobitne s ohľadom na prístupy aplikatívnej praxe, pozri v texte nižšie). Azda jediným pozitívom takto koncipovanej právnej úpravy (hoci vlastná vedecká polemika môže byť vedená o vhodnosti a potrebe spojenia trestných činov znásilnenia a sexuálneho násillia do jedného trestného činu) je zrovnoprávnenie postavenia žien a mužov v otázke hmotného predmetu útoku tohto trestného činu (teda disproporciu vlastnú pre trestný čin znásilnenia *de lege lata*).

Nadväzujúca legislatívna aktivita v podobe rozsiahlej novely Trestného zákona v gescii Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky (ktorá mala podstatný základ vo vyššie spomenutej novele Trestného zákona) bola v rámci medzirezortného pripomienkového konania odprezentovaná v druhej polovici roka 2022.¹³ Pokiaľ máme hodnotiť pre nás relevantnú časť dotknutého návrhu, je nesporné, že sa predkladateľ snažil reagovať na vyslovené (spravidla zásadné) pripomienky k navrhovanému *consent-based* modelu (platí, že vlastná navrhovaná právna úprava trestného činu znásilnenia a iných foriem sexuálneho násillia zostala nezmenená), osobitne pokiaľ ide o predpokladané obsahové náležitosti súhlasu (resp. nesúhlasu), rovnako si však dovoľíme hodnotiť, že sa nevyhol viacerým nezrovnalostiam (dokonca vnútorným rozporom, práve pokiaľ hovoríme o obsahových nedostatkoch

¹³ LP/2022/511 Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. *SLOV-lex* [online]. [cit. 12. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2022/511>

pozitívnej definície súhlasu).¹⁴ V prvom rade je potrebné dodať, že predkladateľ vymedzil súhlas (a jeho náležitosti) vo vzťahu k Trestnému činu ako celku s dodatkom len vo vzťahu k § 199 TZ, a to, že „...*za súhlas pri trestnom čine znásilnenia a iných formách sexuálneho násillia podľa § 199 sa nepovažuje prejav vôle poškodeného, ktorý už urobil v súvislosti s predchádzajúcou súložou alebo inou sexuálnou praktickou*“. Za najvýraznejšiu disproporciu považujeme vyjadrenie predkladateľa obsiahnuté v dôvodovej správe („*súhlas môže byť vyjadrený výslovne aj konkludentne, komisívnym či omisívnym konaním subjektu*“) v komparácii so zákonnou textáciou, a to, že „*súhlas nemožno považovať, ak poškodený na konanie páchatela slovné alebo fyzicky nereagoval*“. Považujeme za nenáležitú komplikáciu kladenú na proces dokazovania, pokiaľ môže byť súhlas vyjadrený aj konkludentne, komisívnym či omisívnym konaním subjektu, ak má zároveň platiť, že slovné alebo fyzické nereagovanie nemožno považovať za súhlas. To v konečnom dôsledku stavia do výhodnejšej situácie páchatela trestného činu, v zmysle východísk princípu *in dubio pro reo*. Je preto otázne, či je skutočne posilnené právne postavenie poškodeného subjektu.

Za najväčší nedostatok predmetnej právnej úpravy však považujeme to, že sa predkladateľ argumentačne nevysporiadal a nevenoval tomu, v čom je aktuálne účinná právna úprava nedostatočná, resp. s tým, ktoré situácie nad rámec aktuálnej úpravy pokrýva. Hoci rozumieme východiskám *consent-based* modelu, vlastné konštatovanie, že chráni v širšej miere obeť trestných činov v prípade tzv. zamrznutia (resp. zmrazeného strachu ako uvádza predkladateľ v rámci dôvodovej správy), neobstojí (práve s ohľadom na prípady naplnenia znakov skutkovej podstaty trestného činu znásilnenia tým, že je zneužitá bezbrannosť obeť). Práve pod uvedené možno zaradiť aj predmetné nekonsenzuálne sexuálne útoky, nakoľko v zmysle relevantnej a recentnej právnej doktríny predstavujú situácie zneužitia bezbrannosti aj prípady, „*keď sa žena nachádza v takom fyzickom a psychickom rozporení, že nemôže navonok demonštrovať svoju vôľu alebo klásť odpor, a páchatel takéto stav zneužíje [...] je nerybnutné, aby sa žena do tohto stavu dostala sama alebo pod vplyvom*

¹⁴ V zmysle navrhovanej úpravy: „*Za súhlas sa považuje vážny, dobrovoľný a zrozumiteľne vyjadrený prejav vôle poškodeného, ak vzhľadom na okolnosti činu a svoje osobné pomery mohol taký súhlas prejaviť. Súhlas nemožno považovať za prejav, ak poškodený na konanie páchatela slovné alebo fyzicky nereagoval. Za súhlas pri trestnom čine znásilnenia a iných formách sexuálneho násillia podľa § 199 sa nepovažuje prejav vôle poškodeného, ktorý už urobil v súvislosti s predchádzajúcou súložou alebo inou sexuálnou praktickou.*“

okolností, ktoré páchatel' nevyvolal“.¹⁵ Takýmto prípadom potom bude nesporne aj tzv. stav zmrznutia,¹⁶ kedy osoba nevie klásť aktívny odpor, dokonca nie je potrebné hovoriť ani o stave tzv. absolútnej bezbrannosti, nakoľko trestnoprávny význam má už aj zásadné zníženie schopnosti klásť aktívny odpor.¹⁷ Je potrebné však myslieť aj na to, že pokiaľ páchatel' takýto stav bezbrannosti vyvolal ľst'ou, takýto trestný čin bude v zmysle právnej úpravy *de lege lata* považovaný za trestný čin spáchaný násilím (s ohľadom na spôsob spáchania trestného činu).

Vzhľadom na všetko uvedené, čo v konečnom dôsledku potvrdili aj pripomienky uplatnené v medzirezortnom pripomienkovom konaní, malo za následok to, že Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky ako predkladateľ návrhu v súvislosti s predložením materiálu do Legislatívnej rady vlády Slovenskej republiky upustil od zakotvenia *consent-based* modelu¹⁸

¹⁵ Napríklad v STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L. a kol. *Trestný zákon. Komentár. II. zväzok*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 325.

¹⁶ Rovnaký prístup platí aj vo vzťahu k právnej úprave trestného činu Znásilnění v podmienkach Českej republiky (uvedené je svojím znením obdobné vo vzťahu k navrhovanej právnej úprave) v zmysle § 185 odst. 1 zákona č. 40/2009 Sb. 'Trestní zákoník v znení neskorších predpisov: „(1) Kdo jiného násilím nebo pobruškou násilí nebo pobruškou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu styku, nebo kdo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let“. K tomu pozri Uznesenie Nejvyššího soudu Českej republiky zo dňa 20. 12. 2017, sp. zn. 3 Tdo 1498/2017: „Pokud jde o znak násilí, jak jej pojímá skutková podstata trestného činu znásilnění podle § 185 tr. zákoníku, tak tímto se obvykle rozumí použití fyzické síly ze strany pachatele za účelem překonání nebo zamezení vážně míněného odporu znásilňované osoby a dosažení pohlavního styku proti její vůli. Pro naplnění znaku násilí (nebo pobrušky) násilí nebo pobrušky jiné těžké újmy ovšem není nezbytné, aby poškozená osoba kladla zřejmý fyzický odpor, jelikož postačí, že pachatelé musela být zjevná nevole poškozené osoby s jeho jednáním.“

¹⁷ STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L. a kol. *Trestný zákon. Komentár. II. zväzok*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 325.

¹⁸ Uvedené bolo vnímané negatívne napríklad zo strany ľudskoprávnej organizácie Amnesty International Slovensko, ktorá poukázala napríklad na to, že „... návrh ignoruje názor odbornej a širšej verejnosti a pôvodne predkladanú definíciu znásilnenia založenú na absencii súhlasu nadržava takou, ktorá je [...] založená na dôraze na prítomnosť fyzického násilia alebo jeho hrozby“. Amnesty International Slovensko považuje navrhovanú definíciu znásilnenia za nedostatočnú. SME [online]. [cit. 12. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.sme.sk/minuta/23130247/amnesty-international-slovensko-povazuje-navrhovanu-definicuu-znasilnenia-za-nedostatoctnu>. Dovoľujeme si však poukázať na to, že argumentácia sa v tomto rámci opätovne nevenuje (vecne) rovine, v ktorej je takáto definícia trestného činu znásilnenia nedostatočná, avšak len konštatovaniu, že práve definícia na absencii súhlasu, je tá správna. Je potrebné zvýrazniť, že sa nestaviame do pozície odporcov koncepcie založenej na základe súhlasu, požadujeme však náležité nastavenie trestnoprávnej úpravy za účelom čo možno najkomplexnejšej ochrany.

a jediná zmena v súvislosti s trestným činom znásilnenia a trestným činom sexuálneho násillia sa týkala ich navrhovaného (hoci sporného) spojenia v rámci § 199 (navrhovaný trestný čin znásilnenia a iných foriem sexuálneho násillia), za zachovania modelu založeného na základe donútenia obeť.¹⁹ Neskorší postup na pôde Národnej rady Slovenskej republiky, kedy sa v rámci poslaneckých pozmeňovacích návrhov navrhovalo prinavrátanie pôvodného skritizovaného *consent-based* modelu len potvrdilo spolitizovanie predmetnej témy (a odsunutie línie odbornej, vecnej). Aktuálny právny stav je taký, že ani jedna z navrhovaných veľkých noviel Trestného zákona nebola prijatá, a teda v čase predkladania príspevku platí právny stav, ktorý je označovaný v úvode druhej kapitoly príspevku ako stav *de lege lata*.

4 Záverom

Ešte pred vlastným záverom, teda pred zhodnotením všetkého uvedeného, si dovoľme poukázať na prax iných štátov v podmienkach európskeho spoločenstva v poslednom období. Ako ukážku sme zvolili Nemecko a Švédsko, hoci príkladov by bolo pomerne viac.²⁰ V Nemecku došlo k zmene konceptu znásilnenia od znásilnenia založeného na násillí ku *consent-based* konceptu pomerne nedávno v roku 2016. Dovoľme si napríklad tvrdiť, že predmetný model vymedzený prostredníctvom spojenia „proti vôli iného“ je aplikačne vhodnejší ako prostredníctvom spojenia „bez súhlasu iného“, osobitne vzhľadom na proces dokazovania. Druhým zrejším príkladom je právna úprava vo Švédsku, kde došlo k legislatívnym zmenám v roku 2018. Negatívne názory sú s touto zmenou spojené najmä z toho dôvodu, že sa zásadným spôsobom zvýšil počet registrovaných prípadov znásilnenia (*en bloc* však nemožno tvrdiť, že je uvedené spôsobené práve zmenou konceptu, uvedené by si vyžadovalo detailnú analýzu predchádzajúcej a aktuálnej skutkovej podstaty trestného činu znásilnenia s ohľadom na situácie, ktoré pokrývajú, resp. nepokrývajú). Len pre doplnenie, v slovenskej doktríne

¹⁹ Návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. *Rokovanie legislatívnej rady vlády* [online]. [cit. 12. 9. 2023]. Dostupné z: <https://hsr.rokovania.sk/42382023-/?csr=18200308641607475651>

²⁰ Na danom mieste možno spomenúť napríklad aj Slovinsko, Belgicko, Bulharsko, Írsko, Cyprus či Lotyšsko.

napríklad nájdeme vedecký názor,²¹ že práve švédske riešenie predstavuje jeden z unáhlených a neuvážaných prístupov.

Hoci by sme mohli poukazovať na aktuálnu situáciu v iných štátoch, skúsme zosumarizovať a zhodnotiť stav v podmienkach Slovenskej republiky. V prvom rade môžeme jednoznačne konštatovať, že predmetná téma sa stala témou politickou, pričom jej vecný ráz bol pomerne výrazne potlačený. Uvedené je však pomerne častým javom v domácich podmienkach a je veľmi dôležité, aby hlasy odbornej verejnosti politické šumy „argumentačne udusili“. Na strane druhej je však potrebné povedať, že téma nastavenia konceptu trestného činu znásilnenia v podmienkach Slovenskej republiky týmto nebola uzavretá a je len otázkou času (resp. otázkou legislatívneho optimizmu), kedy bude opätovne témou dňa (vzhľadom na prístup v európskych štátoch a v európskom spoločenstve ako takom). Stále však platí, že k jej posudzovaniu je potrebné pristúpiť nanajvýš vecne a odborne (ideálne vedecky) práve v konotácii s analýzou do úvahy prichádzajúcich skutkových podstát trestného činu znásilnenia (resp. znásilnenia a iných foriem sexuálneho násilia). Na myslí máme analýzu s dopadom na aplikačnú prax, teda, vo vymedzení situácií, ktoré prichádzajú do úvahy v objektívnej realite a na ktoré to ktoré vymedzenie trestného činu nedokáže adekvátne reagovať.²² Dokonca si myslíme, že aj švédsky prístup je skôr otázkou nesprávneho nastavenia skutkovej podstaty trestného činu ako vlastný prechod k tzv. *consent-based* modelu.

Posun Slovenskej republiky ku konceptu na základe vyjadrenia súhlasu je teda už teraz relevantnou otázkou (opätovne v prípravnej fáze, hoci alternatívy legislatívnych návrhov už existujú), preto vzniká ideálna šanca na to, aby sa spojila odborná verejnosť za účelom jej najúčelnejšieho vymedzenia. Pokojne si vezmeme príklady zo zahraničia a venujme sa otázke,

²¹ ZÁHORA, J. Unáhlená zmena koncepcie znásilnenia. *Paneurópske právne listy: vedecký časopis Paneurópskej vysokej školy*. [online]. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2022, č. 1 [cit. 11. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.paneuropскеpravnickelisty.sk/index.php/zahora-j/>

²² V súvislosti s právnym stavom *de lege lata* sa domnievame, že doplnením alternatívy spôsobu spáchania trestného činu znásilnenie prostredníctvom spojenia „hrozbou inej ťažkej ujmy“, by sa rámec dopadu predmetného trestného činu opätovne zväčšil. Napríklad na situáciu, kedy manžel vynucuje sexuálny styk od manželky pod tou podmienkou, že ak tak neurobí, tak zbije ich maloleté deti.

aký dopad bude mať konsenzuálne vymedzenie „bez súhlasu“, „proti vôli“ alebo „dobrovoľne“ na aplikačnú prax, avšak netlačme predmetnú otázku ako tému politickú. Budú to totiž práve orgány aplikácie práva, nie politickí predstavitelia, ktorí sa budú musieť s novokoncipovanou právnou úpravou vysporiadať.

Summary

Crimes of Rape and Sexual Violence in the Slovak Republic in the Context of Legislative Changes

In the presented paper, the author discusses a pair of crimes against human dignity in the Slovak Republic – rape and sexual violence – in the context of recent legislative changes. The interpretation is specifically devoted to the background related to the crimes in question, which were presented by the proposed (but not yet adopted) amendment to the Criminal Code submitted by the Ministry of Justice of the Slovak Republic at the turn of 2022 and 2023. The author deals in particular with the question of the impact of individual concepts on the definition of the crime of rape, or what is the use of the concepts in the conditions of the Slovak Republic. The conclusion is devoted to the assessment of the current state of the art and the forecast of future developments.

References

- DOWDS, E. Towards a Contextual Definition of Rape: Consent, Coercion and Constructive Force. *Modern Law Review*. 1995, roč. 83, č. 1, s. 35–63. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2230.12461>
- STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L. a kol. *Trestný zákon. Komentár. II. zväzok*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022.
- ZÁHORA, J. Nekonsenzuálne znásilnenie. In: SZABOVÁ, E., VRTÍKOVÁ, K., MOKRÁ, I. *Možné zmeny v oblasti ochrany slobôd prostriedkami trestného práva. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2022.

- ZÁHORA, J. Unáhlená zmena koncepcie znásilnenia. *Paneurópske právne listy: vedecký časopis Paneurópskej vysokej školy* [online]. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2022, č. 1 [cit. 11. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.paneuropskepravnickelisty.sk/index.php/zahora-j/>
- Amnesty International Slovensko považuje navrhovanú definíciu znásilnenia za nedostatočnú. *SME* [online]. [cit. 12. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.sme.sk/minuta/23130247/amnesty-international-slovensko-povazuje-navrhovanu-definicu-znasilnenia-za-nedostatocnu>
- Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. *Council of Europe* [online]. Treaty Series – No. 210 [cit. 10. 9. 2023]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/168008482e>
- LP/2021/744 Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. *SLOV-lex* [online]. [cit. 12. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2021/744>
- LP/2022/511 Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. *SLOV-lex* [online]. [cit. 12. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2022/511>
- Návrh Smernice európskeho parlamentu a rady o boji proti násiliu na ženách a domácomu násiliu. *EUR-lex* [online]. COM/2022/105 final [cit. 10. 09. 2023]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>
- Návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. *Rokovanie legislatívnej rady vlády* [online]. [cit. 12. 9. 2023]. Dostupné z: <https://hsr.rokovania.sk/42382023-/?csrt=18200308641607475651>
- Recommendation Rec (2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence. Adopted by the Committee of Ministers on 30 April 2002 at the 794th meeting of the Ministers' Deputies. *Council of Europe* [online]. [cit. 10. 9. 2023]. Dostupné z: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2612#_ftn1

Recommendation 1887 (2009) Rape of women, including marital rape, Parliamentary Assembly. *Council of Europe* [online]. Adopted by the Assembly on 2 October 2009 (35th Sitting) [cit. 10. 9. 2023]. Dostupné z: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17787&lang=en>

Uznesenie Nejvyššího soudu České republiky zo dňa 20. 12. 2017, sp. zn. 3 Tdo 1498/2017.

Trestněprávní úskalí aplikací pro konsenzuální sexuální styk

Renata Okáčová

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

ORCID: 0009-0000-5678-3743

1 Úvodem

Informační a komunikační technologie jsou nejenom nedocenitelným pomocníkem, ale také nástrojem pro páchání další, případně sofistikovanější trestné činnosti, a to jak na poli kybernetiky, tak v oblasti mezilidských vztahů, kde dávají mnohem větší prostor pro páchání podvodů, ale i sexuální kriminality.¹ Díky nejruznějším internetovým stránkám se totiž (byť ve virtuálním prostředí) setkávají lidé, kteří by se jinak patrně vůbec nepotkali, nebo by přinejmenším nesdíleli své sexuální touhy. Rovněž liberálnější nastavení společnosti vede řadu lidí k tomu, aby se nebáli zkoušet nejrozmanitější sexuální praktiky, z nichž celá řada je provázená nějakou formou (či alespoň náznakem) násilí, přičemž není neobvyklé, že těmito praktikami *de facto* balancují na hraně naplnění skutkové podstaty některého z trestných činů (viz dále). V kombinaci s anonymním prostředím internetu pak mohou nastat scénáře, na které zákonodárce při kodifikaci trestního zákoníku² ani ve snu nepomýšlel.

Například dva lidé, kteří se nikdy dříve nepotkali, si prostřednictvím některé z on-line stránek (např. amateri.com, fetlife.com) či mobilní aplikace (např. Messenger, Tinder) dohodnou setkání za účelem vzájemného sexuálního uspokojení, a naplánují si nejruznější sexuální praktiky, ať už v podobě soulože, nebo pohlavního styku provedeného způsobem srovnatelným se souloží a mnohými dalšími způsoby, protkané nějakou formou násilí. Nabízí se otázka, jaký zde vlastně leží problém, pokud bylo vše předem dohodnuto a oba odchází spokojeni?

¹ Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2022 vydané Ministerstvem vnitra České republiky.

² Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále „trestní zákoník“).

Odpověď se nachází v rovině konsensu obou stran. Za situace, kdy v rámci předem domluveného scénáře nemají během aktu obě strany rovné postavení a stejnou možnost vyjádřit se k průběhu sexuální hrátky, se v konečném důsledku může stát, že slabší strana (dále „oběť“) nebude mít možnost odvolat svůj souhlas.

Ačkoliv tedy vše proběhlo dle domluveného scénáře, oběť si po skončení aktu odnáší pocit znásilnění, a to včetně dlouhotrvajících následků v podobě tzv. *Rape Trauma* (pojem vymezující „skupinu znaků, symptomů a reakcí, která charakterizuje stav po prožitém znásilnění“),³ a to někdy i ve formě trvalého narušení duševního zdraví. Lze v tomto případě hovořit o tom, že byly naplněny všechny znaky skutkové podstaty trestného činu znásilnění ve smyslu § 185 trestního zákoníku? Pokud ano, bude v rámci aktu silnější strana (dále „pachatel“) trestně odpovědná? Jak určitý musí nesouhlas oběti být, aby i přes extrémnost sexuální praktiky byl pro pachatele rozpoznatelný?

Autorka na (byť fiktivních) příkladech z praxe demonstruje možné problémy.

2 Vymezení pojmů

2.1 Trestný čin znásilnění

Trestný čin znásilnění je upraven v ustanovení § 185 trestního zákoníku. Jedná se o jeden z nejzávažnějších trestných činů se zaměřením na lidskou důstojnost v sexuální oblasti a jako u všech trestných činů v Hlavě III trestního zákoníku se k naplnění subjektivní stránky trestného činu vyžaduje úmyslné zavinění. Pachatel tudíž musí směřovat ke spáchání takového činu, ať už ve formě přímého, či nepřímého úmyslu. Z toho plyne, že se při šetření tohoto trestného činu bude klást důraz na zjištění, zda si byl pachatel vědom, že oběť s pohlavním stykem (či s jeho pokračováním) nesouhlasí.⁴

Ovšem je nutné podotknout, že se autorka snaží postihnout typické rysy extrémních sexuálních praktik a v reálném životě bude každé posouzení případu možného znásilnění zkoumáno soudem individuálně na základě konkrétního skutkového děje, zejm. s ohledem na jedinečnost osoby pachatele a jeho vztah k trestnému činu.

³ PTÁČEK, R., ČÍRTKOVÁ, L., ŽUKOV, I. Oběti znásilnění (otázky věrohodnosti a psychické traumatizace). *Soudce*. 2009, roč. 11, č. 7–8, s. 71–75.

⁴ ŠÁMAL, P., ŠÁMALOVÁ, M. *Trestní zákoník*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 2334.

Před samotným věnováním se jednotlivým oblastem je třeba zdůraznit objekt trestného činu znásilnění (dále „znásilnění“), jímž je svoboda rozhodování v pohlavních vztazích⁵. Trestný čin znásilnění totiž není dokonán pouze vykonáním pohlavního styku, k čemuž směřuje díkce § 185 trestního zákoníku. K naplnění znaků skutkové podstaty znásilnění například postačuje, pokud pachatel směřuje „pouze“ k ukájení svému, či své oběti (viz též usnesení Nejvyššího soudu). Znásilnění tak může být spácháno i skrze líbání odlišných částí těla nežli pohlavních orgánů⁶, nebo skrze osahávání genitálií přes oblečení⁷. Z výše uvedeného vyplývá, že tento trestný čin lze spáchat i skrze alternativní praktiky, včetně extrémních sexuálních praktik.

2.1.1 Osoba pachatele u trestného činu znásilnění

V každém trestním řízení se mají soudy povinnost zabývat osobou pachatele, a to v rámci zásady individualizace trestu zakotvené v § 39 trestního zákoníku. Při uplatnění této zásady se u pachatele zabývají soudy zejména jeho osobními poměry, dosavadním způsobem života a jeho chováním po činu. Tento přezkum je však shora omezen procesní ekonomikou celého trestního řízení, a soudy ve své praxi přistupují spíše k omezenějšímu uplatnění § 39 trestního zákoníku.⁸

Osoba pachatele se však zpravidla zkoumá velice omezeně, neboť soudy nemají povinnost ani u nejzávažnějších trestných činů (mezi než se řadí i trestný čin znásilnění) povinnost nechat si vypracovat znalecký posudek podle § 105 odst. 1 trestního řádu⁹. Ten se konkrétně u trestného činu znásilnění vypracovává pouze ve čtyřech případech z pěti¹⁰.

U trestného činu znásilnění se znalecký posudek vypracovává pouze, pokud si jej soud vyžádá, v oblastech sexuologicko-psychiatrických, sexuologických, psychiatrických či psychologických. V rámci něj se zkoumá u pachatelů trestného činu znásilnění hlavně úroveň rozumových předpokladů, vztah

5 Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. 5. 2009, sp. zn. 3 Tdo 535/2009.

6 Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 4. 2013, sp. zn. 4 Tdo 273/2013.

7 Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. 7. 2014, sp. zn. 8 Tdo 775/2014.

8 Nález Ústavního soudu ze dne 13. 11. 2012, sp. zn. III. ÚS 1250/12.

9 Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

10 BLATNÍKOVÁ, Š., FARIDOVÁ, P., ZEMAN, P. *Znásilnění v ČR – trestné činy a odsouzení pachatelé*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 110.

pachatele k návykovým látkám, přítomnost poruchy sexuální preference (tzv. parafie) a další duševní poruchy apod. Závěrem znaleckého posudku by mělo rovněž být stanovisko znalce k možnosti uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence¹¹.

Dalším aspektem při zkoumání osoby pachatele kromě vypracování znaleckého posudku by mělo být posouzení vztahu pachatele k oběti, neboť při extrémních sexuálních praktikách (jakož i ve veškerých sexuálních praktikách) se vyskytují často lidé vzájemně se neznalí, neboť se jedná o praktiky, které i často lidé zkouší v rámci určité sexuální zvědavosti. To může mít za následek, že pachatel nebude znát osobu oběti, její řeč těla, gesta, pohyby, mimiku apod., což může vyústit v neporozumění jakýchkoli signálů ze strany oběti.

2.2 Extrémní sexuální praktiky

Vzhledem k rozličnosti a rozmanitosti sexuálních praktik, které lze považovat za „extrémní“, nebylo v silách autorky ani jejím plánem postihnout veškeré hraniční sexuální praktiky. Autorka článku se rozhodla zaměřit na dvě konkrétní, a to CNC a BDSM. Když bude autorka hovořit o extrémních sexuálních praktikách, má hlavně na mysli tyto dvě.

2.2.1 CNC

U CNC neboli *Consensual Non-Consent* se jedná o koncept, na jehož počátku stojí vzájemná dohoda mezi pachatelem a obětí ohledně předstíraného znásilnění oběti. V rámci dohody se nastaví pravidla hry v základních rysech. Zpravidla se neurčují podrobnosti aktu jako detailní průběh scénáře, popřípadě den, kdy k samotnému aktu dojde. Součástí CNC bývá moment překvapení, o který by byla oběť připravena, pokud by „útok“ mohla očekávat. Oběť se před samotným počátkem hry, kdy se znásilněním souhlasí, na takový akt těší, a má zájem o kreativitu pachatele, konkrétní výběr místa a času a způsobu provedení. Častý je únos oběti do neznámé, sexuálně atraktivní lokality (např. stodoly, či sklepa).

Typické rysy hry spočívají v tom, že se oběť s pachatelem dopředu domluví, že bude hrát stranu se pachateli „vzdorující“, tedy imitovat skutečnou

¹¹ BLATNÍKOVÁ, Š., FARIDOVÁ, P., ZEMAN, P. *Znásilnění v ČR – trestné činy a odsouzení pachatelé*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 130.

obět' znásilnění. Obět' tedy vyjadřuje nesouhlas po celou dobu pohlavního styku, ať už verbálně – křičí, brečí, nebo fyzicky – svírá nohy, vzdaluje se pohlavním údem od pachatele, kouše, škrábe. A pachatel se snaží tuto hranou obranu přemoci, vyhrát nad obětí a „vynutit si“ nadvládu a pohlavní styk. Podstatou CNC je sexuální uspokojení obou aktérů – během CNC nachází uspokojení jak obět', kterou tento způsob hry vzrušuje a prahne po něm jako po jisté formě dobrodružství, tak pachatel, kterého může vzrušovat již samotná příprava, ale i realizace scénáře. Pointou CNC tedy není to, že obět' vychází svému pachateli vstříc tím, že se podvolí, a vnitřně s aktem nesouhlasí, nebo že snad odpor oběti je opravdový. Naopak pachatel vychází z premisy, že má konsensus oběti k provedení celého smluveného scénáře – tedy nejen k tomu, aby na své oběti vykonal soulož, ale i k tomu, aby překonal odpor oběti, o kterém ví, že není opravdový.

Z výše uvedeného vyplývá, že se jedná o aktivitu na hranici legality, neboť při striktně formalistickém výkladu jsou všechny znaky skutkové podstaty znásilnění naplněny: obět' kladla odpor, pohlavnímu styku se aktivně bránila, a pachatel zcela zjevně jednal s úmyslem tento odpor překonat, a na oběti vykonal soulož; ve skutečnosti jde pro obě strany o konsensuální akt, v důsledku čehož bude pro naplnění všech znaků skutkové podstaty znásilnění chybět prvek donucení.¹²

Obět' se však v důsledku předchozího udělení souhlasu k překonání hraného odporu vystavuje riziku, že v případě, že nebude mít zájem na tom v aktu pokračovat, bude mít omezené možnosti projevu nesouhlasu (neboť pachatel předpokládá, že fyzický odpor je součástí hry a může jej překonat). K tomu, aby se v očích obou stran jednalo pouze o hru, je tak zapotřebí jisté obezřetnosti ze strany pachatele. Proto internetové stránky, skrze něž se tyto CNC aktivity domlouvají, doporučují svým uživatelům, aby si ve fázi počáteční dohody nastavili omezení, které nemůže pachatel během hry přesáhnout. Tím si obět' dopředu definuje, s čím konkrétně uděluje souhlas a jaké aktivity jsou případně činěny proti její vůli. Pachatel je o tom současně jasným způsobem informován, tedy je předem obeznámen s rozsahem aktivit, ke kterým mu jeho obět' udílí konsensus.

Nad sjednané scénáře se pro CNC praktiky sjednává i tzv. *safeword*. Jde o slovo, které se nepovažuje za součást hry a sjednává se, aby bylo možné

¹² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. 2. 2018, sp. zn. 7 Tdo 119/2018.

jednoznačným způsobem v průběhu aktu rozpoznat, že oběť s daným aktem (např. přetažením kukly přes hlavu, spoutáním, nepoužitím sexuální ochrany apod.) nesouhlasí a žádá pachatele, aby upustil od dalšího pokračování. *Safeword* přitom nemusí být jen jedno, ale strany aktu si jich mohou domluvit více, s různou „intenzitou“ – pachatel tak například může rozpoznat, zda má pouze upustit od konkrétního prvku (např. že má oběť příliš utažená pouta), ale v aktu má pokračovat, nebo zda oběť požaduje úplné skončení hry.

Problematickým aspektem CNC totiž je, že oběť může v průběhu aktu nabýt pochybností o identitě pachatele, a že se tedy jedná o „pravé“ znásilnění. Vzhledem k tomu, že na pachatele nemusí v průběhu aktu vidět, či jinak jej být schopná rozpoznat, může i toto *safeword* jí v tomto ohledu pomoci, neboť domluvený pachatel by poznal, oč se jedná a od dalšího pokračování by upustil.

I pokud *safeword* není sjednáno, má oběť stále relativně širokou paletu možností, jak dát pachateli najevo, že s průběhem aktu nesouhlasí. Jejich efektivita se sice bude odvíjet od toho, jak moc se strany aktu znají, a zda rozumí své řeči těla; i pokud jsou si aktéři cizí by však neměl pachatel předchozí konsensus své oběti vnímat jako *bianco* šek k jakékoliv aktivitě, a v momentě, kdy oběť začne propadat zoufalství, by se měl o trvajícím konsensu oběti ujistit.

2.2.2 BDSM

U BDSM (neboli sadomasochistických) sexuálních praktik se jedná o takové praktiky, u nichž se využívá větší množství pomůcek (pouta, vibrátory, obojky, vodítka, svorky, bičičky, roubičky, masky, kukly, pásky přes oči apod.), které znemožňují nebo znesnadňují pohyb a komunikaci oběti. Součástí domluvy pak mohou být prvky znemožňující oběti v průběhu samotného sexuálního aktu vyjadřovat odpor. To může být například z toho důvodu, že takovéto sexuální praktiky bývají pro submisivnější stranu podléhající „nadvládě svého pána“ v krajních případech až bolestivé a založené na odepnutí jisté míry svobody pro dobu aktu.

Tato omezení v pohybu či komunikaci autorka považuje za klíčové rozlišovací prvky proti CNC, při kterém má oběť buď alespoň částečnou možnost pohybu, anebo rovněž zpravidla může mluvit a křičet, protože je to vítaný

prvek při CNC. Pachatel chce slyšet, jak se jeho oběť brání a vzdoruje, a je to součástí požitku ze hry. Autorka považuje za vhodné pro účely diskuse o naplnění subjektivní stránky znásilnění CNC od BDSM odlišovat, ačkoliv mezi členy BDSM komunity nepanuje jasná shoda na tom, zda CNC nepodřadit pod BDSM.

Dále je třeba zdůraznit, že BDSM je rovněž sexuální praktika konsensuální. Vždy musí být prokazatelně přítomný konsensus druhé strany, a to před samotným započítáním BDSM praktik. Některé zdroje¹³ zabývající se tradičními BDSM komunitami však upozorňují, že kromě prvotního souhlasu musí být i možnost souhlas odebrat v průběhu (na rozdíl od CNC, kde se jedná v podstatě o doporučení), tedy musí být sjednaný signál – stop sign, na jehož základě se aktivita ukončí¹⁴. Nemusí se nutně jednat o *safeword*, neboť oběti nemusí být umožněno se jakkoliv verbálně vyjadřovat). A to převážně z důvodu, že se jedná o extrémní sexuální praktiku, která je za hranou toho, co majorita populace považuje za příjemné. Při BDSM může dojít až k ublížení na zdraví oběti, neboť součástí BDSM praktik může být výprask, údery, silně utažená pouta či lana, bičiky, svorky a další sexuální pomůcky, ale i „knife cutting“, propichování bradavek, pálení svíčkami aj. K poraněním oběti může dojít i v důsledku některých praktik, ačkoliv k nim není potřeba žádných nástrojů – mezi tyto praktiky patří např. vaginální či anální fisting. Následkem těchto praktik pro oběť tak mohou být nejružnější podlitiny, odřenin i krvácení včetně krvácení z oblasti intimních partií. Z výše uvedených důvodů a limitované možnosti komunikace a pohybu v průběhu celého BDSM by měly mít strany stanoveny již výše zmíněný signál – stop sign, popřípadě *safeword* jako u CNC (pokud je to možné a efektivní – např. při umístění rouбіku do úst patrně nebude *safeword* vhodným způsobem projevu nesouhlasu oběti, pokud nebude schopna jej vyslovit), kterým buď oběť ukončí jednu konkrétní aktivitu, nebo celé BDSM.

¹³ CLARK, T. When safe words are ignored. *Salon.com* [online]. 2013, s. 1. Dostupné z: https://www.salon.com/2012/01/29/real_abuse_in_bdsm/

¹⁴ JOZÍFKOVÁ, E. Sadomasochistický sex: rozdíl mezi „zdravým BDSM“ a násilím v sexu a v partnerském vztahu. *Sexuológiá* [online]. 2013, s. 30. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/307205286_Sadomasochisticky_sex_rozdil_mezi_zdravym_BDSM_a_nasilim_v_sexu_a_v_partnerskem_vztahu_Consensual_Sadomasochism_The_distinction_between_healthy_BDSM_and_violence_in_sex_and_relationship

3 CNC znásilnění

Olga se seznámila s Petrem na internetové seznamce X. Po vzájemném on-line sdělování sexuálních fantazií zjistili, že se shodnou na praktice CNC. Domluvili se, že se tak stane konkrétní den v konkrétním místě A, ale detaily nechá Olga na Petrovi. Zároveň mu zdůraznila, že se nechce vzdálit od místa A o více než 10 km, a nepřeje si provozovat žádnou anální aktivitu.

Petr unesl Olgu z místa A do místa B – sklepa na své chatě vzdáleného od místa A 6 km. Olgu přepadl zúdy na hlavu ji umístil kuklu, aby ho neviděla. Následně ji zvedl a odnesl do dodávky. Vyložil ji až ve sklepě, kde ji kuklu sundal. Ve sklepě byla však naprostá tma a zima. Postupně z Olgy strhal veškeré oblečení, umístil ji na nízkou židli do sexuálně přístupné pozice a svým pohlavním údem vjel první do její pusy a následně do ní.

Olga po celou dobu Petra neviděla a on s ní nijak nekomunikoval, ani kondom nepoužil. Při té rychlosti začala Olga panikařit. Byť si byla jistá, že se jedná o Petra, začala si přebrávat v hlavě veškeré scénáře znásilnění, které často končí tím, že pachatel bude do oběti ejakulovat a oběť následně otěhotní. Tak začala křičet, že musejí přestat, ať to nedělá, a hlavně ať se do ní neudělá. Z polohy neměla jak uniknout. Několikrát křičela: „Pomoc! Já se bojím. Opravdu. Myslím to vážně!“ Petr pokračoval dál až do okamžiku, kdy vykonal svou potřebu.

V dané situaci pachatel – Petr jednal v souladu se sjednaným průběhem CNC praktiky. Skutková podstata trestného činu znásilnění byla ve třech ze čtyřech prvků (subjekt, objekt, objektivní stránka, subjektivní stránka) v daném případě bez pochyby naplněna. Sporné bude posouzení naplnění subjektivní stránky trestného činu znásilnění, tedy zda pachatel v daném případě jednal úmyslně proti vůli oběti – Olgy.

Pachatel totiž jednal v mantinelech jimi nastavené hry. Vzhledem k tomu, že strany neměly nastavené *safeword*, budou muset orgány činné v trestním řízení dokázat, že pachatel poznal, že již oběť nehraje, neboť na straně pachatele se vztahují dvě stěžejní trestněprávní zásady, a to zásada *presumpce nevinny* a zásada *in dubio pro reo*. Tím, že pachatel oběť neznal, viděl se s ní poprvé v životě, nevěděl ani jak mimo online prostředí komunikuje, je pravděpodobné, že to bral jako součást domluveného aktu.

Limitou výše nastíněné situace by se dle autorky s největší pravděpodobností stal negativní skutkový omyl ve smyslu § 18 odst. 1 trestního zákoníku,

neboť v daném případě se pachatel domníval, že odpor oběti je předstíraný a že ve skutečnosti s pohlavním stykem souhlasí¹⁵. Nastíněná konstelace by tedy měla dle autorky vyústit v závěr, že pachatel v tomto případě nebude trestně stíhat.

Při nařízení hlavního líčení došlo i na výslech Petra. Ten uvedl, že v průběhu sexuální hrátky mu bylo podezřelé, když Olga použila slovo „opravdu“. Avšak v dané situaci tomu nepřikládal žádnou váhu, možná chtěla jen zdůraznit, jak si to vlastně užívá.

Ve světle rozhodovací praxe, kterou autorka citovala výše, lze mít za to, že v tomto případě by měly orgány činné v trestním řízení klást důraz na subjektivní dojem pachatele, že si na jednání oběti všiml něčeho neobvyklého. Pokud pachatel zaregistruje změnu v chování oběti, které se v určitém momentu odchýlí od dosavadního průběhu aktu (např. náhlá změna v chování oběti bez důvodu – oběť začala klást odpor a křičet, ačkoliv průběh aktu se v danou chvíli nezměnil; naproti tomu, pokud pachatel začne oběť svlékat, je v souladu se smluveným scénářem zcela očekávatelné, že se bude bránit), měl by od dalšího jednání upustit. Riziko případného překažení potěšení ze sexuální hrátky by mělo ustoupit tomu, že pachatel potenciálně působí oběti utrpení, a pachatel by se měl u oběti ujistit, zda stále jedná v rámci domluveného scénáře, a zda oběť s pokračováním v aktu souhlasí.

Pokud pachatel náznaky odporu oběti ignoruje a k reakcím oběti je lhostejný, je na místě uvažovat o přísnějším hodnocení jednání pachatele¹⁶, a dalších důsledcích v podobě plné trestní odpovědnosti.

Ještě vyšší nároky na rozeznání projevů nesouhlasu by bylo možné klást na partnery, či obecně osoby, které se spolu před aktem stýkají i mimo online prostředí. V takovém případě by strany aktu neměly spoléhat jen na domluvené mantinely CNC, ale soustředit se na způsoby nesouhlasného projevu, ať už verbálního, nebo těla partnera samotného (tedy kdy se tělo partnera skutečně brání).

Při provádění důkazů (zejm. čtením on-line komunikace ze seznamky X) se zjistilo, že slovo „opravdu“ bylo sjednáno jako safeword.

¹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 8. 2011, sp. zn. 3 Tdo 929/2011.

¹⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. 2. 2018, sp. zn. 7 Tdo 119/2018, kde pachatel vyjádřil během aktu obavu, zda oběť s dalším pokračováním souhlasí, což zdůraznil také odvolací soud.

V této situaci je zřejmé, pachatel naplnil skutkovou podstatu trestného činu znásilnění podle § 185 trestního zákoníku. K odlišným závěrům by bylo možné dojít, kdyby orgány činné v trestním řízení měly za prokázané pouze sjednání *safeword* a nikoliv jeho použití. Z hlediska dokazování by pak mohlo být vlivem všech okolností spáchání trestného činu velmi obtížné pachatelovi dokázat, že dané *safeword* slyšel a že úmyslně překonal odpor oběti (tj. že došlo k naplnění subjektivní stránky). Nadto by pachatel měl k dispozici veškerou on-line komunikaci s obětí, ve které se strany explicitně domluvily na průběhu „této hry“ a pachatel v konečném důsledku nevybočil ze scénáře, což mu potvrdí i oběť, ani to v trestním řízení nebude rozporovat.

4 BDSM znásilnění

Ondřej se přes mobilní aplikaci Y domluvil s Květoslavem, že v pátek spolu budou praktikovat BDSM. Součástí praktiky BDSM bude, že jeden druhého sváže tak, že každou končetinu přiváže ke jednomu rohu postele, umístí mu do úst roubík a přes oči dá šátek. Vzhledem k tomu, že se bude jednat o homosexuální brátky, bude svázaná osoba v poloze na břiše, aby měla druhá osoba snazší přístup ke řitnímu otvoru. Dohodli se, že dominantnější osoba může využívat jakýchkoliv BDSM praktik včetně používání ostrých i tupých předmětů, a že submisivnější straně nevadí, a dokonce i vítá veškeré škrábance a modráčky. Po proběhnutém aktu si strany probodí role, aby se stejným či obdobným způsobem mohla uspokojit i druhá strana.

Ondřej se toho dne nabídl, že začne, neboť už několik let takové aktivity provozuje a rád by se pochlubil svou představitostí Květoslavovi, který s BDSM teprve začíná. Květoslava si uvážal do smluvené polohy, zblčíkoval a za použití lubrikačního gelu si brál s jeho řitním otvorem, a nakonec do něj zajel i svým pohlavním údem, a následně do něj ujakuloval. Potom rozvázal Květoslava, který na něj se začal rvát, že co si to k němu dovolil, a že kdyby věděl, čeho je schopen obzvláště v oblasti řitního otvoru, že by mu to nikdy nedovolil, ale že neměl, jak se tomu ubránit. Ondřej udiven se mu omluvil a řekl, že příště využije jiné praktiky. Květoslav však rozhořčen vykřikl, že žádné příště nebude a upustil i od své rady na uspokojení a odešel.

Ačkoliv meritem posouzení skutkové podstaty znásilnění bude obdobně jako v případě CNC překonání odporu a donucení, odlišnost spočívá

v (ne)možnosti oběti komunikovat s pachatelem. Oběť v tomto případě nebyla schopna jakýmkoliv způsobem projevit odpor, neboť verbální projevy byly tlumeny roubíkem, a veškerý pohyb byl omezen na cukání a propínání uvázaných končetin.

Při výše nastíněném průběhu bez sjednaného stop signu je na místě situaci kvalifikovat rovněž jako negativní skutkový omyl, ze kterého by orgány činné v trestním řízení nevyvodily trestní odpovědnost pachatele. Je však takový náhled na věc správný? Neměly by soudy v rámci zkoumání okolností spáchání zohlednit pravidla BDSM a pokročilost pachatele trestného činu?

Pachatel již při vzájemné domluvě uvedl, že má s BDSM několikaletou zkušenost, tudíž si musel být vědom pravidel BDSM komunity včetně obligatorně sjednaného stop signu. I přes obtížnou proveditelnost ve výše uvedené modelové situaci si mohly strany sjednat např. třikrát rychlé a silné stažení svalů svěrače za sebou, že značí ukončení aktivity. Rovněž tím, že pachatel byl znalý, mohl taktéž poučit oběť o standardních BDSM praktikách, které využívá, a trvat na stanovení konkrétních omezení.

Po zvážení celé situace připadá dle autorky do úvahy klasifikace modelové situace jako znásilnění, neboť pachatel v daném případě mohl zneužít bezbrannosti oběti jako nezkušené a neznalé v BDSM praktikách, a mohl být minimálně srozuměn ve smyslu § 15 trestního zákoníku s tím, že se oběti počínání pachatele může v průběhu vykonání sexuálních potřeb přestat líbit, a to natolik, že kdyby to bylo v jejích silách a možnostech, že by souhlas odvolala a trvala by na upuštění od pokračování v daných sexuálních hrátkách. Pachateli by v takovém případě patrně bylo možné klást k tíži také to, že celou situaci připravoval s dlouhým časovým předstihem a rozvahou ve smyslu § 42 písm. a) trestního zákoníku.

Soudy však v rozhodovací praxi dbají také na odpovědnost oběti za své vlastní jednání, kdy ve prospěch pachatele hodnotí situace, když by se oběť i přes obtížně nastavené podmínky pokusila i tak vyslat signál pomocí např. určitého pohybu. I přes svázání by se např. *Květoslav vší silou zmohl zakrýt svůj řitní otvor na chvíli a činil tak opakovaně a po každé, co se k němu Ondřej přiblížil. Tento signál nebyl však dopředu sjednán jakožto ostatně žádný a Ondřej tvrdil, že jej nepochopil, a proto jednal dále.*

Orgány činné v trestním řízení se zde ocitají v důkazní nouzi, pokud jde o prokázání vědomostní složky úmyslu, a pachatel tudíž nemůže být trestně odpovědný¹⁷.

Na výše provedeném rozboru lze zřetelně rozeznat střet mezi odpovědností pachatele plynoucí z jeho dominantního postavení, které vůči oběti během aktu požívá na straně jedné, a odpovědností oběti za své dřívější jednání na straně druhé. Oběť si při udělení souhlasu musí být vědoma, že pokud bude mít znemožněný jakýkoliv pohyb, nebude se moci nijak aktivně bránit, případně že pokud bude mít roubíkem zacpaná úcta, nebude moci ani mluvit. Na druhé straně by pachatel neměl jednat vůči oběti bezohledně, a předchozí konsensus oběti by neměl vnímat jako absolutní a neodvolatelný. Jak principem CNC, tak BDSM by měl být oboustranné uspokojení.

Jakkoliv to po morální stránce může působit nespravedlivě, v rámci trestního řízení je třeba akcentovat formalistický přístup vycházející z (ne)naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu. V případě znásilnění hraje klíčovou roli prvek donucení, který je součástí formálních znaků znásilnění. Pokud pachateli nebude možné prokázat úmysl oběť k aktu donutit, je prakticky nemožné pro něj dovodit trestní odpovědnost.

5 Závěr

Na závěr je třeba říci, že výše uvedené extrémní sexuální praktiky svým průběhem natolik kopírují skutkovou podstatu trestného činu znásilnění, že vyžadují obezřetnost ze strany pachatele. Proto je nezbytné mít mezi stranami natolik bezpečný mechanismus, který pomůže oběti i v průběhu aktu komunikovat s pachatelem a vyjádřit ke konkrétní sexuální praktice nesouhlas, popřípadě vzít svůj dříve udělený souhlas zpět. Bezpečný mechanismus lze mít sjednaný pouze, pokud se pachatel v dané problematice orientuje a nastuduje si její podstatné rysy a hlavně všeobecně uznávaná pravidla těchto hrátek.

Jako doporučení pro soudní praxi lze dle autorky uvést, že soudy by se v případě CNC či BDSM znásilnění pečlivě zabývaly poměry mezi pachatelem a obětí – např. jak dlouho se znali, zda a do jaké míry měl pachatel

¹⁷ Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 5. 10. 2017, sp. zn. 6 To 71/2017, potvrzen usnesením Nejvyššího soudu ze dne 14. 2. 2018, sp. zn. 7 Tdo 119/2018.

možnost rozeznat nesouhlas oběti s dalším pokračováním v aktu, a to at' již na základě verbální komunikace, řeči těla, či použití *safeword*. Tyto faktory budou hrát roli při objektivním posouzení skutkového děje, kdy oběť bude zpravidla líčit, jak se snažila dát pachateli najevo svůj nesouhlas, zatímco pachatel bude zpravidla líčit, že nepřekročil mez předem domluvených aktivit. V rámci rozložení odpovědnosti za nemožnost projevit nesouhlas by soudy mohly věnovat pozornost tomu, zda byla některá ze stran aktu v domluvených praktikách zkušenější. Za situace, kdy bude pachatel zkušenější než oběť, by měl předvídat i scénář, že se oběti průběh aktu nebude líbit, a měl by pamatovat na možnost projevu nesouhlasu oběti s dalším pokračováním v aktu. V případě, že se soudy nebudou výše uvedeným zabývat a zohledňovat výše uvedené v rámci hodnocení skutkového děje, rezignují tím dle autorky na klíčový aspekt dokazování znásilnění v kontextu CNC a BDSM, a to na úkor obětí těchto znásilnění.

Summary

Criminal Law Pitfalls of Applications for Consensual Sexual Intercourse

Modern technologies bring new opportunities in the area of consensual sexual intercourse. This article focuses on the consent of two parties – the possible criminal offender and the victim of the crime of rape through the phase of previous agreement and given consent till the point when the victim has no longer the opportunity to withdraw the consent. This might occur in more radical forms of sexual intercourse. The author of the article divides in into two main situations – CNC sex and BDSM sex. Those situations may lead into extremely mentally and physically hard states in which the victim could not speak or move and it is expected from the victim to be resistant and unwilling.

When there are no prevent mechanisms agreed, it is up to subjective side of the offender, whether he distinguishes the withdrawal of consent apart from the sexual play. This is because the judicial power in the Czech Republic does not examine the rules of these activities inside the BDSM and CNC communities in which the possibility of the withdrawal of consent is an essential part of play, making it easier for the offender to commit the

crime of rape with having online evidence through the consensual sexual applications.

References

- BLATNÍKOVÁ, Š., FARIDOVÁ, P., ZEMAN, P. *Znásilnění v ČR – trestné činy a odsonzení pachatelé*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015.
- CLARK, T. When safe words are ignored. *Salon.com* [online]. 2013. Dostupné z: https://www.salon.com/2012/01/29/real_abuse_in_bdsm/
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 8. vyd. Praha: Leges, 2022.
- JOZÍFKOVÁ, E. Sadomasochistický sex: rozdíl mezi „zdravým BDSM“ a násilím v sexu a v partnerském vztahu. *Sexuológiá* [online]. 2013. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/307205286_Sadomasochisticky_sex_rozdil_mezi_zdravym_BDSM_a_nasilim_v_sexu_a_v_partnerskem_vztahu_Consensual_Sadomasochism_The_distinction_between_healthy_BDSM_and_violence_in_sex_and_relationship
- PTÁČEK, R., ČÍRTKOVÁ, L., ŽUKOV, I. Oběti znásilnění (otázky věrohodnosti a psychické traumatizace). *Soudce*. 2009, roč. 11, č. 7–8, s. 71–75.
- ŠÁMAL, P., ŠÁMALOVÁ, M. *Trestní zákoník*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023.
- Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2022 vydaná Ministerstvem vnitra České republiky.
- Nález Ústavního soudu ze dne 13. 11. 2012, sp. zn. III. ÚS 1250/12.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. 5. 2009, sp. zn. 3 Tdo 535/2009.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 4. 2013, sp. zn. 4 Tdo 273/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. 7. 2014, sp. zn. 8 Tdo 775/2014.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 8. 2011, sp. zn. 3 Tdo 929/2011.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. 2. 2018, sp. zn. 7 Tdo 119/2018.
- Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 5. 10. 2017, sp. zn. 6 To 71/2017.

Trestný čin vydierania v trestnom zákone Slovenskej republiky, jeho formy, spôsoby odhaľovania a dokazovania

JUDr. Rastislav Remeta, PhD.

Krajský prokurátor, Krajská prokuratúra Bratislava

ORCID: 0009-0009-8732-7789

1 Úvodom

Na zmenu spoločenských pomerov v roku 1989 v Slovenskej republike, v rámci zosúladenia s princípmi nového ústavného zriadenia Slovenskej republiky, určených zákonom č. 460/1992 Zb. Ústavou Slovenskej republiky (ďalej „Ústava SR“), reagoval aj zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon (ďalej „Trestný zákon“), ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2006. V jeho prvej hlave osobitnej časti bola zakotvená prioritá ochrany života a zdravia jednotlivca. Nadväzne do druhej hlavy osobitnej časti Trestného zákona bola začlenená ochrana slobody a ľudskej dôstojnosti.

Popri ústave v čl. 16 odsek 1 Ústavy SR zaručenej nedotknuteľnosti osoby a jej súkromia, ktorá môže byť obmedzená len v prípadoch ustanovených zákonom¹ a ústavne zaručenej osobnej slobode jednotlivca v čl. 17 odsek 1 Ústavy SR, zaradených medzi základné ľudské práva a slobody, zaznamenala vývoj aj ochrana slobody jednotlivca v Trestnom zákone. Pozitívna zodpovednosť štátu a záväzok odvodený z Čl. 17 odsek 1 Ústavy SR vytvára povinnosť štátu chrániť slobodu ľudí, ktorí sú pod jeho jurisdikciou, ako aj zabezpečiť účinné vyšetrovanie činov, ktorými bolo neoprávnené zasiahnuté do osobnej slobody človeka. Tento záväzok sa prenáša do hmotno-právnej úpravy a vytvorenia účinného právneho systému.²

Po roku 1989 bolo preto nevyhnutné, aby Slovenská republika v rámci trestnej politiky reagovala na narastajúcu kriminalitu, jej nové formy a závažnosť, vrátane

¹ ČIČ, M. a kol. *Komentár k ústave Slovenskej republiky*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997, s. 91.

² OROSZ, L., SVÁK, J. a kol. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2021, s. 193.

organizovaného zločinu. Nemožno opomenúť ani potrebu reakcie štátu na rozmáhajúcu sa korupciu, obchod s drogami, detskú pornografiu, nové formy hospodárskej kriminality, ale aj zohľadnenie nových poznatkov kriminológie.

Z uvedených dôvodov a nedokončenej rekonštrukcie trestného práva hmotného, pristúpila Slovenská republika zákonom č. 183/1999 Z.z., k novele pôvodného Trestného zákona č. 140/1961 Zb., účinného do 31. decembra 2005 (ďalej „pôvodný Trestný zákon“), aby mohol byť účinným právnym prostriedkom boja proti vyššie uvedenej trestnej činnosti a súčasne vytvoril predpoklady pre medzinárodnú spoluprácu v oblasti boja proti kriminalite, ku ktorej sa Slovenská republika zaviazala medzinárodnými zmluvami alebo ju zaväzovali opatrenia medzinárodných alebo nadnárodných integračných zoskupení, ktorých bola členom alebo sa o členstvo uchádzala.³ S účinnosťou od 1. septembra 1999 boli do pôvodného Trestného zákona, zakotvené viaceré nové trestné činy, vrátane nových trestných činov hrubého nátlaku podľa § 235a a § 235b pôvodného Trestného zákona, ako osobitných foriem vydierania.

2 Trestný čin vydierania a jeho formy

Zákomom č. 183/1999 Z.z., účinným od 1. septembra 1999, boli do vtedajšej ôsmej hlavy osobitnej časti pôvodného Trestného zákona, ktorá upravovala trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti, vložené za trestný čin vydierania podľa § 235 pôvodného Trestného zákona, nové trestné činy hrubého nátlaku podľa § 235a a § 235b.

Pri nových trestných činoch hrubého nátlaku ako osobitnej forme vydierania s osobitnými motívmi, išlo o reakciu štátu na vtedy zo strany organizovaného zločinu rozšírené a stúpajúce vynucovanie platieb za poskytovanie ochrany, aj predstieranej (tzv. „výpalníctvo“ alebo „racketing“) alebo vymáhanie úhrady pohľadávok pre tretie osoby nezákonným spôsobom a nezákonným subjektom.⁴ Takéto konanie ako sprievodný znak organizovaného zločinu bolo pre spoločnosť nebezpečné a odôvodňovalo osobitnú úpravu, ako aj prísnejšie trestné sadzby.

³ Dôvodová správa k zákonu č. 183/1999 Z. z. Dostupné z: <https://www.epi.sk/dovodova-sprava/dovodova-sprava-k-zakonu-c-183-1999-z-z.htm> [cit 10. 8. 2023].

⁴ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. 2., doplnené a prepracované vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 98.

Trestného činu vydierania podľa § 235 odsek 1 pôvodného Trestného zákona, účinného do 31. decembra 2005 sa dopustí ten, kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel, potresce sa odňatím slobody až na tri roky.

Trestného činu hrubého nátlaku podľa § 235a odsek 1 pôvodného Trestného zákona, účinného od 1. septembra 1999 do 31. decembra 2005 sa dopustí ten, kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti k poskytnutiu plnenia majetkovej alebo nemajetkovej povahy pre seba alebo pre tretiu osobu za služby vlastné alebo služby tretej osoby, ktoré mu za takéto plnenie proti jeho vôli vnucuje, a to aj vtedy, ak také služby iba predstiera, potresce sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov.

Trestného činu hrubého nátlaku podľa § 235b odsek 1 pôvodného Trestného zákona, účinného od 1. septembra 1999 do 31. decembra 2005 sa dopustí ten, kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti k plneniu povinnosti zo záväzku, na ktorej splnenie má inak tretia osoba nárok, potresce sa odňatím slobody na jeden rok až tri roky.

Uvedené trestné činy v kvalifikovaných skutkových podstatách obsahovali okolností podmieňujúce použitie vyššej trestnej sadzby, napríklad ak bol čin spáchaný členom organizovanej skupiny, so zbraňou, alebo bola spôsobená ťažká ujma na zdraví alebo značná škoda a podobne. Pri trestnom čine vydierania bola okolnosťou podmieňujúcou použitie vyššej trestnej sadzby aj okolnosť, že bol spáchaný taký čin, na svedkovi, znalcovi alebo tlmočníkovi v súvislosti s výkonom ich povinností.

Z hľadiska objektu pri týchto trestných činoch ide o ochranu slobodného rozhodovania jednotlivca. V rámci objektívnej stránky je spoločným, že páchatel', ktorým môže byť akákoľvek trestne zodpovedná osoba, núti iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy:

- aby niečo konal, opomenul alebo trpel (vydieranie podľa § 235 odsek 1),
- k poskytnutiu plnenia majetkovej alebo nemajetkovej povahy pre seba alebo pre tretiu osobu za služby vlastné alebo služby tretej osoby, ktoré mu za takéto plnenie proti jeho vôli vnucuje, a to aj vtedy, ak také služby iba predstiera (hrubý nátlak podľa § 235a odsek 1),
- k plneniu povinnosti zo záväzku, na ktorej splnenie má inak tretia osoba nárok (hrubý nátlak podľa § 235b odsek 1).

Uvedené trestné činy sú dokonané už použitým násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy a nevyžaduje sa, aby páchatel dosiahol svoj zámer (R 1/1980). K výkladu obsahu pojmov násilie, hrozba násilia alebo hrozba inej ťažkej ujmy, je potrebné uviesť, že pôvodný Trestný zákon pojem, kedy je trestný čin spáchaný násilím, nedefinoval.

Násilím sa v podstate rozumelo použitie fyzickej sily na prekonanie alebo zamedzenie kladeného alebo očakávaného odporu. Násilie muselo byť prostriedkom nátlaku na vôľu napadnutého a nebolo podmienkou, aby napadnutý kládol odpor (R 1/1980). Trestný zákon, účinný od 1. januára 2006 v § 122 odsek 7 v rámci všeobecných pojmov definuje, že trestný čin je spáchaný násilím, ak páchatel použije na jeho spáchanie fyzické násilie proti telesnej integrite inej osoby alebo ak je spáchaný na osobe, ktorú páchatel uviedol do stavu bezbrannosti ľst'ou alebo ak páchatel použil násilie proti veci iného.

Hrozba násilím pri vydieraní nemusí byť bezprostredná (na rozdiel od lúpeže) a nemusí smerovať len proti napadnutému a môže sa týkať aj jeho detí, blízkej osoby alebo majetku. Môže ísť aj o hrozbu listom, telefonicky, SMS alebo MMS správou, emailom, inými elektronickými prostriedkami a podobne. Hrozba inej ťažkej ujmy môže smerovať aj proti cti, dobrej povesti, rodinnému životu (môže smerovať k rozvratu manželstva alebo k začatiu trestného stíhania bez ohľadu, či poškodený skutočne spáchal trestný čin), pokiaľ sa javí ako ťažká ujma a napadnutý to tak pociťuje. Môže to byť aj hrozba spôsobenia ujmy na majetku, ktorá nie je násilím na veci. Zároveň musí ísť o neoprávnené konanie (R 27/1982). Za oprávnené nemožno označiť konanie, ak bol použitý síce prostriedok dovolený, nie však dovolený vo vzťahu k účelu sledovanému páchatelom.⁵ Hrozba ťažkou ujmom môže spočívať v hrozbe spôsobenia závažnej majetkovej ujmy, vážnej ujmy na právach, na cti či dobrej povesti, môže smerovať k rozvratu manželstva alebo rodinného života a pod. Ako ťažká ujma sa však musí objektívne javiť a napadnutý ju musí tak objektívne pociťovať (R 10/1979). Zákonný znak trestného činu vydierania spočívajúci v hrozbe inej ťažkej ujmy v zmysle § 175 odsek 1 zákona č. 40/2009 Sb. trestného zákoníku

⁵ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. Komentář. II. díl. 6.*, doplněné a přepracované vyd. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1389.

Českej republiky (ďalej „trestní zákoník“) môže zahrňovať rôzne spôsoby vyhrážania. Vždy však musí ísť o neoprávnené konanie páchatel'a, ktorý hrozí spôsobením takých následkov, ktoré sú svojou intenzitou obdobné ako v prípade hrozby násilia, takže hrozba inej ťažkej ujmy môže u poškodeného vyvolať konkrétnu obavu porovnateľnú s ohrozením jeho života alebo zdravia. Pri posudzovaní, či ide o hrozbu inou ťažkou ujmou, je treba prihliadať k závažnosti možného narušenia osobných, rodinných, pracovných, podnikateľských, či iných vzťahov poškodeného. Je nutné zohľadniť aj individuálne vlastnosti poškodeného, intenzitu ovplyvnenia jeho psychického stavu a podobne, lebo dopad rovnakej hrozby môže byť podľa jej povahy u rôznych poškodených odlišný (Uznesenie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 25. 10. 2018, sp. zn. 8Tdo 1154/2018).

Trestný zákon č. 300/2005 Z. z., účinný od 1. januára 2006, trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti, presunul do druhej hlavy osobitnej časti. Zároveň prevzal aj právnu úpravu trestných činov vydierania (§ 189) a hrubého nátlaku (§ 190) a (§ 191), ktoré len mierne upravil, doplnil a zvýšil trestné sadzby.

Trestného činu vydierania podľa § 189 odsek 1 Trestného zákona, účinného od 1. januára 2006 sa dopustí ten, kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel, potresce sa odňatím slobody na dva až šesť rokov (V porovnaní s pôvodným Trestným zákonom došlo k sprísneniu trestnej sadzby, v ktorej bolo stanovené odňatie slobody až na tri roky a trestný čin sa už v odseku 1 stal zločinom).

Trestného činu hrubého nátlaku podľa § 190 odsek 1 Trestného zákona, účinného od 1. januára 2006 sa dopustí ten, kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti poskytnúť plnenie majetkovej alebo nemajetkovej povahy pre seba alebo pre tretiu osobu za služby vlastné alebo služby tretej osoby, ktoré mu za takéto plnenie proti jeho vôli vnucuje, a to aj vtedy, ak také služby iba predstiera, potresce sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov. Rovnako ako v odseku 1 sa potrestá, kto skupinu osôb pre ich národnosť, rasu, farbu pleti, etnický pôvod, vek zdravotný

stav alebo pohlavie alebo v úmysle dosiahnuť pre seba alebo pre iného neoprávnené alebo neprimerané výhody

- a) násilím alebo hrozbou násilia neoprávnené núti, aby v rozpore so svojimi základnými ľudskými právami niečo konali, opomenuli alebo trpeli alebo
- b) týra, mučí alebo s nimi zaobchádza podobným iným ľudským a krutým spôsobom.⁶ (V porovnaní s pôvodným Trestným zákonom došlo k zvýšeniu spodnej hranice trestnej sadzby o jeden rok, v ktorej bolo stanovené odňatie slobody na tri roky až desať rokov a bol doplnený odsek 2 o novú samostatnú skutkovú podstatu.)

Trestného činu hrubého nátlaku podľa § 191 odsek 1 Trestného zákona, účinného od 1. januára 2006 sa dopustí ten, kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti plniť povinnosť zo záväzku, na ktorej splnenie má inak tretia osoba nárok, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až tri roky.

Uvedené trestné činy v kvalifikovaných skutkových podstatách aj v novom Trestnom zákone obsahujú ďalšie okolnosti podmienajúce použitie vyššej trestnej sadzby. Pri trestnom čine vydierania podľa § 189 odsek 2 písmeno b) je okolnosťou podmienujúcou použitie vyššej trestnej sadzby aj okolnosť, že spácha čin uvedený v odseku 1, na chránenej osobe – svedkovi, znalcovi, tlmočníkovi alebo prekladateľovi (§ 189 odsek 2 písmeno b) s poukazom na § 139 odsek 1 písmeno i).

Z dôvodu súvisu s trestným činom vydierania, ale aj aplikačných problémov je potrebné poukázať aj na trestný čin marenia spravodlivosti, zakotvený zákonom č. 403/2004 Z. z. s účinnosťou od 1. augusta 2004 do § 170 pôvodného Trestného zákona, účinného do 31. decembra 2005, ktorý prevzal v § 344 aj nový Trestný zákon, účinný od 1. januára 2006. Trestného činu marenia spravodlivosti podľa § 344 odsek 1 písmeno d) Trestného zákona, účinného od 1. januára 2006 sa dopustí, „Kto v konaní pred súdom alebo v trestnom konaní použije násilie, hrozbu násilia alebo hrozbu inej ťažkej ujmy, aby pôsobil na sudcu, stranu trestného konania, účastníka súdneho konania, svedka, znalca, tlmočníka, prekladateľa alebo na orgán činný v trestnom konaní, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až šesť rokov“.

⁶ Trestný zákon. § 191 odsek 2.

V praxi orgánov činných v trestnom konaní a súdov, však právne posudzovanie skutku, ktorý sa týkal najmä svedka, spôsobovalo aplikačné problémy a najmä súdy postupovali pri právnom posudzovaní skutku rozdielne, čo vyústilo do vydania zjednocujúceho Stanoviska trestnoprávneho kolégia Najvyššieho sudu SR č. 3/2012.

Podľa uvedeného stanoviska, v prípade že konanie páchatel'a, ktorý násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti svedka, znalca, tlmočníka alebo prekladateľa, aby v konaní pred súdom alebo v trestnom konaní niečo konal, opomenul alebo trpel, možno posúdiť len ako trestný čin vydierania podľa § 189 odsek 1, odsek 2 písmeno b) Trestného zákona a nie aj ako trestný čin marenia spravodlivosti podľa § 344 odsek 1 písmeno d) Trestného zákona. Jednočinný súbeh týchto trestných činov je vylúčený, a to aj z dôvodu pomeru ich špeciality. Obsah pojmu vydieranie podľa § 189 odsek 1 Trestného zákona je širší ako obsah pojmu marenie spravodlivosti v konaní pred súdom alebo v trestnom konaní. Rozsah vydierania v zmysle odseku 1 § 189 Trestného zákona pokiaľ sa týka svedka, znalca, tlmočníka alebo prekladateľa uvedených pod písmenom b) odseku 2 tohto ustanovenia je však užší, ako rozsah možnosti marenia spravodlivosti uvedených v § 344 odsek 1 písmeno d) Trestného zákona. Toto ustanovenie totiž okrem svedka, znalca, tlmočníka a prekladateľa sa týka aj strany trestného konania, účastníka súdneho konania aj orgánu činného v trestnom konaní a jednak nielen použitia násilia, hrozby násilia alebo hrozby inej ťažkej ujmy, ale aj sľubu, ponuky alebo poskytnutia neoprávnenej výhody. Páchatel'ovi trestného činu (zločinu) vydierania podľa § 189 odsek 1, odsek 2 písmeno b) Trestného zákona hrozí odňatie slobody na štyri až desať rokov, kým páchatel'ovi trestného činu zločinu marenia spravodlivosti hrozí trest straty slobody uvedený v odseku 1 a § 344 Trestného zákona v rozpätí na jeden až šesť rokov. Z tohto hľadiska teda poskytuje spoločnosti vyššiu ochranu ustanovenie odseku 2 o trestnom čine vydierania podľa § 189 Trestného zákona, než ustanovenie § 344 odsek 1 o trestnom čine marenia spravodlivosti.

So zreteľom na systematické zaradenie trestného činu vydierania podľa § 189 Trestného zákona medzi trestné činy proti slobode, ktorých druhým objektom je sloboda človeka v rôznych formách je hlavným individuálnym objektom tohto trestného činu je sloboda jednotlivca vo forme slobody

rozhodovania a konania na základe jeho slobodnej vôle ustanovenie § 189 odsek 2 písmeno b) Trestného zákona v spojení s § 139 písmeno i) Trestného zákona pritom poskytuje zvýšenú ochranu svedkom, znalcom, tlmočníkom a prekladateľom, t. j. týmto chráneným osobám. Naproti tomu trestný čin marenia spravodlivosti podľa § 344 Trestného zákona je zaradený medzi trestné činy poskytujúce ochranu proti rušeniu činnosti orgánov verejnej moci, čo je druhovým objektom tohto trestného činu vo väzbe na konanie pred súdom a trestné konanie. Individuálnym objektom záujmom chráneným týmto ustanovením Trestného zákona sú objekty chránené konkrétnymi ustanoveniami § 344 odsek 1 písmeno a) až d) Trestného zákona. V prípade uvedenom pod písmenom d) je aj sloboda jednotlivca v postavení svedka, znalca, tlmočníka alebo prekladateľa a to vo forme slobody rozhodovania a konania na základe jeho slobodnej vôle. Ide teda o taký istý individuálny chránený objekt (záujem), ako vo vyššie uvedenom prípade trestného činu vydierania.⁷

Na zjednocujúce stanovisko Najvyššieho súdu SR č. 3/2012 odkazuje aj Nález Ústavného súdu SR zo dňa 11. 11. 2020, sp. zn. II. ÚS 299/2021-64, v súvislosti nenáležitým odôvodnením rozhodnutia súdu a jeho nevysporiadaním sa s námietkou obvineného vo vzťahu k právnej kvalifikácii skutku, nie ako trestného činu vydierania, ale ako menej prísneho trestného činu trestného činu marenia spravodlivosti, aby sa zabránilo tzv. účelovému nadkvalifikovaniu skutku zo strany polície, čo malo za následok, napríklad dlhšie trvanie väzby a prísnejšie podmienky na prepustenie obvineného z väzby na slobodu.

Trestný čin vydierania však môže byť v pomere špeciality alebo súvisieť aj s inými trestnými činmi. Napríklad ak páchatel použije hrozbu násillia alebo hrozbu inej ťažkej ujmy na donucovanie iného k majetkovému plneniu, pričom páchatel možnosť spôsobenja ujmy, ktorou hrozí alebo odhodlanie na jej spôsobenie len predstiera, čím poškodeného uvedie do omylu a obohatí tak seba alebo iného na škodu cudzieho majetku, ide o spáchanie trestného činu vydierania podľa § 189 Trestného zákona (pri aplikácii základnej alebo kvalifikovanej skutkovej podstaty uvedenej v tomto ustanovení) a nie o trestný čin podvodu podľa § 221 Trestného zákona. V takom prípade

⁷ Stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR č. 3/2012.

je ustanovenie § 189 Trestného zákona v pomere špeciality k ustanoveniu § 221 Trestného zákona v dôsledku, ktorého je jednočinný súbeh trestných činov vydierania a podvodu vylúčený. V prípade, že konanie páchatel'a nesmeruje k núteniu iného na konanie, opomenutie alebo strpenie niečoho, avšak svojím predstieraním vyhrázaním sa môže páchatel' u iného vzbudiť dôvodnú obavu, prichádza do úvahy posúdenie takého konania ako trestného činu nebezpečného vyhrážania podľa § 360 Trestného zákona (Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 16. 12. 2013, sp. zn. 2 Tdo 72/2013).

Pre porovnanie v Českej republike sú rovnako trestné činy proti slobode a právam na ochranu osobnosti, súkromia a listového tajomstva upravené v hlavie II. zvláštnej časti trestného zákoníku. Trestný čin vydierania je zakotvený v jeho § 175 odsek 1: „*Kdo jiného násilím, pobrušžkou násilí nebo pobrušžkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta nebo peněžitým trestem.*“ Právna úprava v Českej republike ostala len pri trestnom čine vydierania a nepovažovala za potrebné osobitné druhy vydierania, postihovať novými formami trestných činov. Pri trestnom čine vydierania § 175 odsek 1 trestného zákoníku ako prečinu, ide o rovnaké znenie skutkovej podstaty ako v prípade slovenskej zákonnej úpravy trestného činu vydierania podľa § 189 odsek 1 Trestného zákona, účinného od 1. januára 2006 s tým rozdielom, že uvedený trestný čin je už v prvom odseku zločinom, za ktorý je možné uložiť len prísnejší trest odňatia slobody na dva až šesť rokov. Pre možnosť uloženia peňažného trestu (§ 56–57 Trestného zákona) musia byť splnené ďalšie osobitné zákonné podmienky, napríklad, že páchatel' úmyselným trestným činom získal alebo sa snažil získať majetkový prospech.

Z hľadiska judikatúry možno poukázať na uznesenie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 25. 10. 2018, sp. zn. 8Tdo 1154/2018, v konaní o dovolaní obvinenej, v ktorom okrem iného konštatoval, že popis skutku v odsudzujúcom rozsudku pri trestnom čine vydierania podľa § 175 odsek 1 trestného zákoníku spáchaného za použitia hrozby inej ťažkej ujmy musí obsahovať konkretizáciu, v čom spočívala hrozba inej ťažkej ujmy zo strany obvinenej voči poškodenej. Tomuto zákonnému znaku nezodpovedá skutkové zistenie, že obvinená mala svojej matke hroziť tým, že jej nevráti peniaze, pokiaľ matka neučiní zmeny v hospodárení s výťažkom majetku sčasti patriacom obvinenej.

Najvyšší soud tiež uviedol, že aj vzhľadom k tomu, že ide o čin vychádzajúci z rodinných vzťahov, hoci narušených, veľmi konfliktných a obvinená, aj keď zrejme v dôsledku trestného konania finančne prostriedky, ktoré neoprávnene vybrala, matke vrátila, bude povinnosťou súdov dôslednejšie zvažovať možnosť aplikácie § 12 odsek 2 trestného zákoníku na posudzovaný prípad, lebo k jeho riešeniu sa javia omnoho príliehavejšie prostriedky civilného práva realizované v rámci občianskoprávných noriem, než trestnej represie, ktorá by mala byť prostriedkom *ultima ratio* v zmysle § 12 odsek 2 trestného zákoníku v návaznosti na § 13 odsek 1 trestného zákoníku, podľa ktorej trestná zodpovednosť páchatel'a a trestnoprávne dôsledky s ňou spojené možno uplatniť v prípadoch menej spoločensky škodlivého konania, v ktorom postačuje uplatnenie zodpovednosti podľa iného právneho predpisu aj s poukazom na Stanovisko trestného kolégia Najvyššieho súdu ČR zo dňa 30. 1. 2013, sp. zn. Tpjn 301/2012 (č. 26/2013).

V Českej republike je princíp „ultima ratio“ v kontexte zásady subsidiarity trestnej represie upravený v § 12 odsek 2 trestného zákoníku, podľa ktorého: „*Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.*“ Následne je potrebné poukázať na ustanovenie o druhu trestu a jeho výmery v § 39 odsek 2 trestného zákoníku: „*Povaha a závažnost trestného činu jsou určovány zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou, záměrem nebo cílem.*“

Na druhej strane podľa uznesenia Najvyššieho súdu ČR zo dňa 26. 2. 2015, sp. zn. 8 Tdo 1352/2014, ktorým odmietol dovolanie obvineného, nebolo možné aplikovať zásadu subsidiarity trestnej represie a princípu „ultima ratio“ v zmysle § 12 odsek 2 trestného zákoníku, pri ktorej je kritérium spoločenskej škodlivosti prípadu doplnené princípom „ultima ratio“. Konanie obvineného svojou povahou bolo veľmi závažné a škodlivé, pretože obvinený za účelom presadenia svojich nečistých zámerov zneužil zákonný prostriedok v zmysle zákona slúžiaceho k ochrane záujmov dlžníkov a v zásade i súdneho konania k tomu, aby sa domohol neoprávneného obohatenia a vážne poškodil česť a dobré meno druhého. Jeho kriminálne konanie už stálo mimo rámec obchodných alebo občianskoprávných vzťahov.

Podľa predmetného rozhodnutia „Podání návrhu na zahájení insolvenčního řízení, jímž pachatel chtěl donutit poškozeného ke plnění, které neměl povinnost poskytnout, pokud k němu došlo na základě vědomě nepravdivých skutečností bez faktické existence okolností splňujících podmínky úpadku ve smyslu § 3 zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), je nedovoleným prostředkem a lze jej kvalifikovat jako pobrušku jiné těžké újmy ve smyslu znaku skutkové podstaty trestného činu vydírání podle § 175 odst. 1 trestního zákoníku. [...] Jestliže je návrh na zahájení insolvenčního řízení založen na smyšlených a neexistujících skutečnostech, jež byly navrhovatelem jen účelově uvedeny se záměrem vyvolat důsledky spojené s podáním takového návrhu, zejména aby byly do insolvenčního rejstříku, který je informačním systémem dostupným na veřejné datové síti, zaneseny a v něm uvedeny nepravdivé skutečnosti nasvědčující tomu, že je údajný dlužník v úpadku, může dojít k vážným důsledkům (např. obrožení jeho konkurenceschopnosti v důsledku ztráty důvěry a dobrého jména u klientů a obchodních partnerů a pod.), které lze považovat za jinou vážnou újmu ve smyslu trestného činu pomlvy podle § 184 trestního zákoníku.“

Pre úplnosť je potrebné uviesť, že zákonom č. 287/2018 Sb. bol v Českej republike novelizovaný trestní zákoník a zakotvený trestný čin marenia spravodlivosti podľa § 347a. Trestného činu „Maření spravedlnosti“ podľa 347a odsek 1 trestního zákoníku sa dopustí: „Kdo pro účely zahájení řízení před soudem, před mezinárodním soudním orgánem nebo trestního řízení anebo v takovém řízení předloží věcný nebo listinný důkazní prostředek, který má podstatný význam pro rozhodnutí, o kterém ví, že je padělaný nebo pozměněný, v úmyslu, aby byl použit jako pravý, anebo padělá nebo pozmění takový důkazní prostředek v úmyslu, aby byl použit jako pravý, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.“ Uvedený trestný čin však neobsahuje ustanovenia o svedkoch, znalcoch, tlmočníkoch a podobne. Nespôsobuje tak aplikačné problémy vo vzťahu k trestnému činu vydierania.

3 Trestné činy vydierania a hrubého nátlaku z pohľadu štatistických údajov

Pre posúdenie dôvodnosti a efektívnosti prijatia novej zákonnej úpravy, ako aj odpovede, či nová zákonná úprava splnila účel trestnej politiky štátu, uvádzame aj štatistické údaje o stíhaných, obžalovaných a odsúdených osobách za trestný čin vydierania za rok 1999, keď došlo k zmene a doplneniu právnej úpravy pôvodného Trestného zákona a za trestné činy vydierania a hrubého

nátlaku za roky 2006 až 2022, keď bol prijatý nový Trestný zákon, ktorý v podstate prevzal prechádzajúcu právnu úpravu. Podkladom boli štatistické ročenky o činnosti prokuratúry.⁸ Podľa štatistických údajov za rok 1999 bolo za trestný čin vydierania stíhaných 1 022 osôb, obžalovaných bolo 780 osôb a odsúdených bolo 505 osôb. V nižšie uvedených tabuľkách sú uvedené štatistické údaje o stíhaných, obžalovaných a odsúdených osobách za trestné činy vydierania a hrubého nátlaku za obdobie rokov 2006 až 2022.

Tab. č. 1: Trestný čin vydierania podľa § 235 Trestného zákona č. 140/1961 Zb., účinného do 31. 12. 2005, vrátane trestného činu vydierania podľa § 189 Trestného zákona č. 300/2005 Z.z., účinného od 1. 1. 2006

Rok	Osoby		
	Stíhané	Obžalované	Odsúdené
2006	657	428	406
2007	829	487	333
2008	797	453	277
2009	739	405	304
2010	692	395	369
2011	565	321	328
2012	542	315	310
2013	490	262	361
2014	424	219	355
2015	361	194	258
2016	346	214	232
2017	360	222	222
2018	361	287	225
2019	372	297	245
2020	309	228	204
2021	259	209	191
2022	212	147	174

⁸ Štatistické ročenky o činnosti prokuratúry Generálnej prokuratúry SR za roky 1999 a roky 2006–2022. Dostupné z: <https://www.genpro.gov.sk/statistiky/> [cit. 10. 8. 2023].

Tab. č. 2: Trestný čin hrubého nátlaku podľa § 235a Trestného zákona č. 140/1961 Zb., účinného do 31. 12. 2005, vrátane trestného činu hrubého nátlaku podľa § 190 Trestného zákona č. 300/2005 Z.z., účinného od 1. 1. 2006

Rok	Osoby		
	Stíhané	Obžalované	Odsúdené
2006	8	7	8
2007	26	17	6
2008	21	15	6
2009	13	10	1
2010	14	9	4
2011	13	9	7
2012	14	10	10
2013	14	9	2
2014	10	3	14
2015	2	2	9
2016	4	2	0
2017	1	0	3
2018	0	0	0
2019	3	2	1
2020	0	0	1
2021	0	0	0
2022	0	0	1

Tab. č. 3: Trestný čin hrubého nátlaku podľa § 235b Trestného zákona č. 140/1961 Zb., účinného do 31. 12. 2005, vrátane trestného činu hrubého nátlaku podľa § 191 Trestného zákona č. 300/2005 Z.z., účinného od 1. 1. 2006

Rok	Osoby		
	Stíhané	Obžalované	Odsúdené
2006	3	1	5
2007	8	6	1
2008	12	9	7
2009	1	1	4
2010	6	4	2
2011	2	1	1
2012	5	1	1
2013	6	6	1
2014	7	2	4
2015	3	3	2
2016	4	3	1
2017	0	0	1
2018	4	4	0
2019	0	0	0
2020	1	1	1
2021	0	0	1
2022	0	0	0

Trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti, uvedené pôvodne v ôsmej hlave osobitnej časti Trestného zákona, účinného do 31. decembra 2005 a v súčasnosti prioritizované uvedené v druhej hlave osobitnej časti Trestného zákona, účinného od 1. januára 2006, zaznamenali v rámci štruktúry kriminality stíhaných a obžalovaných osôb v Slovenskej republike v rokoch 2006 až 2022 medziročne klesajúci trend vo vzťahu k celkovej ročnej kriminalite z 22 % v roku 2006 na 6,8 % v roku 2022. Medziročne klesajúci trend bol zaznamenaný aj pri trestných činoch vydierania a hrubého nátlaku a naďalej sa darí ich počet znižovať. Zo štatistického prehľadu teda vyplýva, že prijatie novej zákonnej úpravy splnilo účel trestnej politiky štátu.

4 Spôsoby odhaľovania a dokazovania trestného činu vydierania a hrubého nátlaku

Pre náležité zistenie skutkového stavu vecí, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom pre spravodlivé rozhodnutie v súlade so zásadou trestného konania uvedenou v § 2 odsek 10 zákona č. 301/2005 Z.z. Trestného poriadku (ďalej „Trestný poriadok“), sú dôležité výsledky vyšetrovania ako nevyhnutného predpokladu následného dokazovania pred súdom. V rámci vyšetrovania a dokazovania trestných činov vydierania a hrubého nátlaku sú nosnými dôkaznými prostriedkami v zmysle § 119 odsek 3 Trestného poriadku najmä výsluchy svedkov, znalcov, posudky a odborné vyjadrenia, ale aj veci a listiny dôležité pre trestné konanie a informácie získané použitím informačno-technických prostriedkov alebo prostriedkov operatívno-pátracej činnosti. Pri príprave a taktike vedenia výsluchov svedkov je nevyhnutné využívať najnovšie poznatky kriminológie a kriminalistiky.

Svedkom – poškodeným sú obvykle kladené otázky, aby uviedli čas, miesto, dôvod a okolnosti nadviazania kontaktu s páchatelom, predmet rozhovorov, formy vydierania, mechanizmus násilia. V prípade poškodených podnikateľských subjektov a žiadaného poplatku za ochranu tzv. výpalného, je potrebné zistiť aj predmet podnikania, okolnosti kontaktovania, spôsob nútenia, výšku poplatkov, výšku škody, rozsah zranení aj s lekárskou správou. Zároveň sú vyzvaní, aby predložili veci a dôkazy (listinné dôkazy, videozáznam, zvukový záznam a podobne). Svedkovia by mali uviesť, kedy a za akých okolností sa dozvedeli od poškodeného, že je vydieraný, ako sa poškodený správal a čo povedal o spôsobe a formách vydierania, akú sumu, iné plnenie od neho vyžadovali, čo povedal o páchateloch, resp. štruktúre skupiny vydieračov, druhu a spôsobe použitých predmetov, zbraní a nástražných výbušných systémov použitých pri vydieraní poškodeného a podobne.⁹

Pri tomto druhu trestnej činnosti, ktorá je spravidla vykonávaná organizovanou formou, na ktorej sa zúčastňuje viacero osôb usporiadaných v určitej hierarchii, s rozdelením úloh, ktoré sú koordinované a plánované, s cieľom

⁹ VIKTORYOVÁ, J., STRAUS, J. a kol. *Vyšetrovanie*. 2. vyd. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2013, s. 260.

predchádzať zisteniu skutkového stavu len v rovine „tvrdenie poškodeného proti tvrdeniu vydierača“, ale aj možnosti dodatočnej verifikácie zistených skutočností v prípade neskoršej zmeny výpovede zastrašovaných svedkov, je nevyhnutné využívať aj informačno-technické prostriedky, najmä odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky a prostriedky operatívno-pátracej činnosti, napríklad sledovanie osôb a vecí, ale aj inštitút agenta, ktorý sa infiltruje do prostredia organizovanej skupiny. Využiť možno aj spolupracujúcu osobu, ktorá sa na trestnej činnosti tiež zúčastnila a pochádza priamo z prostredia organizovanej skupiny. Súvisí to najmä so skutočnosťou, že poškodení, svedkovia a ich rodiny sú často zastrašovaní, boja sa pomsty, preto často odmietajú vypovedať, nehovoria pravdu, vypovedajú len čiastočne, nepamätajú si a podobne.

V prípade, že má svedok z osoby páchatel'a strach, je vhodné vo vyšetrovaní, už na základe operatívnych informácií, využiť inštitút utajeného svedka¹⁰ a tomuto režimu prispôbiť aj jeho výsluch. V praxi sa často využíva aj ochrana svedka a jeho rodiny podľa zákona o ochrane svedka, ktorá umožňuje túto ochranu poskytovať aj v konaní pred súdom, čo u svedkov vzbudzuje väčšiu dôveru a má to vplyv aj na kvalitu ich výpovedí. Ochrane podľa osobitného zákona, spravidla predchádza aj krátkodobá policajná ochrana.

Poškodení a svedkovia, by mali čo najpodrobnejšie vypovedať aj k opisu jednotlivých osôb organizovanej skupiny, jej zloženiu, štruktúre, rozdeleniu úloh, použitým nástrojom, zbraňam a podobne. Mali by čo najskôr uviesť aj ďalších možných svedkov, aby nedošlo k ovplyvneniu alebo zastrašovaniu. Mali by sa vyjadriť k všetkým kontaktom s touto organizovanou skupinou, vrátane toho, ako chcela organizovaná skupina túto činnosť navonok utajiť. V rámci opisu osôb páchatel'ov je potrebné vychádzať zo skutočností, že v praxi majú tieto osoby veľmi podobný výzor, stavbu tela, ale aj podobný prejav a ich činnosť je koordinovaná. Je nevyhnutné zamerať sa aj na detaily, ktoré majú význam už pri typovaní a identifikácii páchatel'ov a následne aj pri zisťovaní miery ich účasti na skutku. Informácie získané odpočúvaním a záznamom telekomunikačnej prevádzky a agentom, po ich odtajnení, je spravidla nutné následne verifikovať výsluchom svedkov k takto zisteným

¹⁰ Trestný poriadok, § 136 odsek 1, odsek 2.

skutočnostiam, najmä k vysvetleniu skutočného významu niektorých častí telefonickej komunikácie, keďže v praxi často dochádza k používaniu nárečových a slangových výrazov, skratiek, zámernému používaniu iných výrazov, čo má význam pre verifikáciu zistených skutočností, ale aj identifikáciu osôb páchatel'ov a mieru ich účasti na skutku.

V praxi je vydieranej osobe často napríklad nanútené podpísanie zmluvy o pôžičke, uznaní dlhu alebo podobného záväzku, na ktoré nadväzuje overenie podpisu poškodeného na zmluve alebo inom doklade, notárom. Následne je osoba nútená vyplatiť finančné prostriedky. Niekedy dôjde len k prvotnému násilnému donúteniu poškodeného k podpisu uznania dlhu, po ktorom si páchatelia splnenie záväzku z neho vyplývajúceho, uplatnia v civilnom alebo exekučnom konaní.

Ako už bolo spomenuté v prípade hrubého nátlaku sú najčastejšie od vydieraných osôb, prevažne podnikateľských subjektov, žiadané platby za vnútené služby ochrany (tzv. výpalníctvo – racketing). Poškodených a svedkov je potrebné vypočúť aj k okolnostiam preukazujúcim neexistenciu dlhu, forme násilného donútenia k podpisu uznania dlhu, priebehu overenia podpisu u notára, forme vyžadovania vyplatenia finančných prostriedkov, k zraneniam a lekárskeým správam. Ako svedka je potrebné vypočúť aj notára k okolnostiam overovania podpisu dlžníka. Napríklad aj vodiča, ktorý viezol poškodeného na ošetrovanie a ošetrujúceho lekára k príčine a mechanizmu vzniku zranení poškodeného a jeho vyjadreniam k osobe páchatel'ä. Zamestnancov je potrebné vypočúť k platbám za ochranu, ktoré nekorešpondujú reálnemu stavu. Napríklad ochranu majiteľ vôbec nechcel, ale bola mu nanútená, prípadne sa ochrana vôbec nevykonávala alebo je v zmluve uvedená oficiálne nižšia suma.

Pri popisovaní foriem násilia, hrozby násilia alebo inej ťažkej ujmy, by sa mali poškodení a svedkovia vyjadriť aj k situácii, ktorá tomu predchádzala, či sa v okolí poškodeného pred vydieraním neudialo niečo podozrivé. Napríklad vykradnutie podnikateľského objektu alebo obydliä podnikatel'ä, náhodné telefonáty z neznámeho čísla, počas ktorých sa nikto neozval, náhodné návštevy, náhodné osobné konflikty s neznámymi osobami formou dopravných nehôd, sledovanie podnikateľského objektu, rodinného domu alebo auta poškodeného, poškodenia technologického zariadenia, kamier,

oplotenia, sklenených výplní, prerušenie dodávok elektrického prúdu, náhle opravy alebo stavebné práce v blízkosti podnikateľského objektu alebo obydlia podnikateľa a podobne.

5 Záverom

Na základe vyhodnotenia štatistických údajov za rok 1999 a obdobie rokov 2006 až 2022, možno novú zákonnú úpravu, ktorá reagovala na nástup organizovaných foriem kriminality po spoločenských zmenách v Slovenskej republike po roku 1989, na základe zákona č. 183/1999 Z. z., ktorým bol s účinnosťou od 1. septembra 1999 novelizovaný Trestný zákon č. 140/1961 Zb. a boli zakotvené nové trestné činy hrubého nátlaku podľa § 235a a § 235b, ako osobitné formy vydierania, v spojení s novým Trestným zákonom č. 300/2005 Z.z., účinným od 1. januára 2006, ktorý okrem trestného činu vydierania podľa § 189 Trestného zákona, prevzal aj trestné činy hrubého nátlaku podľa § 190 a § 191 Trestného zákona, hodnotiť ako dôvodnú a efektívnu, ktorá splnila účel trestnej politiky štátu. Počet trestných činov vydierania a hrubého nátlaku ako jeho osobitnej formy sa darí medziročne znižovať. Skutková podstata trestného činu vydierania je svojou štruktúrou zároveň vhodným prostriedkom výučby z hľadiska právneho uvažovania pri posudzovaní naplnenia jej zákonných znakov v kontexte iných trestných činov. Môže však vyvolávať aj aplikačné problémy, najmä v prípadoch pomeru špeciality. De lege ferenda a možnej legislatívnej zmeny, v záujme predchádzania aplikačným problémom vo vzťahu k „vydieraniu“ svedka sa javí skutková podstata trestného činu marenia spravodlivosti podľa § 344 odsek 1 písmeno d) Trestného zákona ako nadbytočná, keďže skutková podstata trestného činu vydierania podľa § 189 Trestného zákona je dostatočná. V súvislosti s odhaľovaním a dokazovaním trestných činov vydierania a hrubého nátlaku, je potrebné tiež dôsledne využívať najnovšie poznatky kriminológie a kriminalistiky a využívať ich pri príprave a taktike vedenia výsluchov svedkov, najmä policajtní a prokurátormi vo vyšetrovaní, ktorých obsah je možné následne použiť pri dokazovaní pred súdom.

Summary

The Crime of Extortion in the Criminal Law of the Slovak Republic, its Forms, Ways of Detection and Evidence

With the change of social conditions in the Slovak Republic after 1989 and the restoration of the priority of the protection of life and health of a person in the new Criminal Act, which entered into force on 1 January 2006, the protection of freedom and human dignity has also increased in close connection. In addition to the constitutionally guaranteed personal liberty of the individual, the protection of individual liberty in the Criminal Code has also evolved. In our paper, we will focus on the protection of the individual's freedom of choice in relation to the crime of extortion, its forms, methods of detection and evidence.

References

- ČIČ, M. a kol. *Komentár k ústave Slovenskej republiky*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997.
- IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. 2.*, doplnené a prepracované vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010.
- OROSZ, L., SVÁK, J. a kol. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2021.
- ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. Komentář. II. díl. 6.*, doplněné a přepracované vyd. Praha: C. H. Beck, 2004.
- VIKTORYOVÁ, J., STRAUS, J. a kol. *Vyšetrovanie. 2. vyd.* Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2013.
- Zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon.
- Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava SR.
- Zákon č. 183/1999 Z.z.
- Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon.
- Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok.
- Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákonník ČR.

- Nález Ústavného súdu SR zo dňa 11. 11. 2020, sp. zn. II. ÚS 299/2021-64.
- Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 16. 12. 2013, sp. zn. 2 Tdo 72/2013.
- Uznesenie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 26. 2. 2015, sp. zn. 8 Tdo 1352/2014.
- Uznesenie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 25. 10. 2018, sp. zn. 8 Tdo 1154/2018.
- Stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR č. 3/2012.
- Stanovisko trestného kolégia Najvyššieho súdu ČR zo dňa 30. 1. 2013, sp. zn. Tpjn 301/2012.
- Dôvodová správa k zákonu č. 183/1999 Z. z. Dostupné z: <https://www.epi.sk/dovodova-sprava/dovodova-sprava-k-zakonu-c-183-1999-z-z.htm> [cit. 10. 8. 2023].
- Štatistické ročenky o činnosti prokuratúry Generálnej prokuratúry SR za rok 1999 a roky 2006–2022. Dostupné z: <https://www.genpro.gov.sk/statistiky/> [cit. 10. 8. 2023].

Zbavení a omezení osobní svobody (de lege lata)

plk. doc. JUDr. Mgr. František Vavera, Ph.D., LL.M.

Katedra trestního práva, Fakulta právnická,

Západočeská univerzita v Plzni

ORCID: 0009-0005-4787-2759

1 Úvodem

Změnou právní úpravy, přijetím tehdy nového trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů), byly z hlediska systematiky zvláštní části trestního zákoníku do hlavy II začleněny i trestné činy proti svobodě. Celá hlava nazvaná trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství dokládá, že objektem skutkové podstaty jsou ty společensky nejzávažnější trestné činy (právě díky druhovému objektu). Závažnost těchto trestných činů, zbavení osobní svobody a omezování osobní svobody, je zjevně tedy patrná již z jejich umístění v číselném označení ustanovení zvláštní části trestního zákoníku. Tyto trestné činy nalezneme v trestním zákoníku, konkrétně § 170 a § 171.

Z historického pohledu se jedná o trestný čin, který byl zakomponován již v zákoně č. 117/1852 ř. z. o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících, konkrétně v § 93 „Neoprávněným omezováním osobní svobody člověkovy“, tedy „*Bezprávné omezování osobní svobody člověka. V tomto trestném činu byl objektem člověk, nad kterým pachatel žádné moci nemá a kterého nemůže důvodně ani za zločince, za škodlivého nebo nebezpečného člověka pokládati. Jednání spočívalo podle této právní úpravy v omezení svobody co se týče pohybu, kupříkladu: uvěznění, uvázání, držení apod. anebo též v tom, že se někomu zabráňuje zůstatí na místě, kde jest on oprávněn prodlévati, anebo: služka má vydati svědectví proti svému zaměstnavateli, je to v kruté zimě a sedlák ji uzavře všechny šaty a obuv, aby nemohla z domu odejít, anebo: pytláci uvázali myslivce v lese u stromu, anebo: válečný invalida sedí za městem u řeky a má obě protěsy nobou odepnuté a trochu*

*zdrímnuť, nějaký člověk ze zlomyslnosti hodí mu ty protěsy na druhý břeh a učiní ho k chůzi neschopným.*¹

Specifický trestný čin byl § 95 „Nakládání s člověkem jako otrokem“, nebo též § 96 „Únos“ zákona č. 117/1852 ř. z.

Tato vůle zákonodárce jak z hlediska předešlých úprav, ale i současné úpravy, má oporu zejména v ústavním pořádku, kde v usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. Listina ukotvuje osobní svobodu jako základní lidské právo, které je zaručeno.² O absolutní právo se ovšem nejedná, jelikož v následujících odstavcích ústavodárce stanoví výjimky, podle nichž je možné stíhat nebo zbavit svobody jiného pouze z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Ačkoli tedy policejní orgán disponuje určitou mocenskou pravomocí, musí např. k zadržení osoby naplnit zákonné důvody pro tento zásah a zároveň jej provést zákonem stanoveným způsobem.

Osobní svoboda je mimo ústavní pořádek chráněna také na úrovni mezinárodního a unijního práva, smlouvami, které jsou součástí právního řádu České republiky. Taková ustanovení obsahují zejména Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (č. 209/1992 Sb.) nebo Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (č. 120/1976 Sb.). Evropská úmluva o ochraně lidských práv v článku 5 stanoví základní pravidlo v odstavci 1 následovně: „Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost.“ Shodně zakotvuje citované základní pravidlo i Mezinárodní pakt o občanských a politických právech ve svém článku 9 odst. 1.

2 Stručný vývoj právní úpravy

Již zákonem č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících (z května 1852) upravoval v § 93 skutkovou podstatu trestného činu Neoprávněným omezováním osobní svobody člověkovy. Přesná citace byla následovná „*Když někdo svémocně vězní člověka, nad nímž mu podle zákona žádné moci nepřísluší, a jehož nemá příčiny ani pokládati*

¹ *Trestní zákon s vysvětlivkami a Výtah z trestního řádu. Příručka pro četnictvo a bezpečnostní strážě.* Kroměříž: J. Gusek, nakladatelství v Kroměříži, 1921, s. 34–26.

² Čl. 8 Listiny ukotvuje „Osobní svoboda je zaručena“.

za zločince ani mítí ho důvodně za škodlivého nebo nebezpečného člověka, nebo když mu jakýmkoliv způsobem v užívání osobní svobody překáží; anebo když někdo i při zdánlivě odůvodněné příčině zadrženi schválně opomine dáti o tom hned řádné vrchnosti vědět.“ Na základě zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. (tzv. recepční normy) bylo recipováno do právního řádu první Československé republiky trestní právo z doby Rakouska, potažmo Rakouska Uherska. V oblasti trestního práva hmotného to představovalo, že v platnosti zůstal Trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852 se změnami a doplňky. Na Slovensku platil uherský trestní zákon z roku 1878 a zákon o přestupcích z roku 1879. Po druhé světové válce byl vydán tehdy nový trestní zákon (zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon), který v hlavě sedmé, oddílu prvním upravuje trestné činy proti svobodě³. V rámci této právní úpravy již byly zakomponovány trestné činy obdobně, jako tomu je dnes, tedy omezení osobní svobody a zbavení osobní svobody.

Následně již zákonem č. 140/1961 Sb., trestní zákon⁴, byla úprava v hlavě osmé obdobná jako zákonem č. 86/1950 Sb. Omezení osobní svobody je upraveno jednáním, tedy bráněním užívání osobní svobody, a to bez oprávnění. Kvalifikovaná skutková podstata je dána úmyslem usnadnit jiný trestný čin, členstvím v organizované skupině nebo způsobí-li těžkou újmu na zdraví, smrt nebo jiný zvlášť závažný následek. Zbavení osobní svobody má též úpravu kvalifikované skutkové podstaty, která spočívá též ve způsobení těžké újmy na zdraví, smrti nebo jiného zvlášť závažného následku.

3 Úprava de lege lata

Trestné činy omezení osobní svobody a zbavení osobní svobody je ukotven i v současně platném a účinném trestním zákoníku⁵.

Tyto trestné činy, související s osobní svobodou, jsou velmi závažné, proto lze považovat za pozitivní minimální počty takových trestných činů. Za uplynulý rok 2022 jich policie registrovala 674, z toho 387 (53,1 %) jich

³ Ustanovení § 229 a násl. zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

⁴ Ustanovení § 231 a násl. zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

⁵ Hlava druhá ustanovení § 170 a násl. zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

objasnila.⁶ Při letném pohledu „odborného laika“ do trestního zákoníku ovšem vyvstává několik otázek: Jak mám vykládat uvěznění? Jak dlouho musí protiprávní stav trvat? a v neposlední řadě Jaký je mezi nimi vlastně rozdíl? Tyto a další otázky budou zodpovězeny v následujících odstavcích.

3.1 Společné znaky

Objektem obou trestných činů je osobní svoboda. Jako osobní svobodu si možná někteří představí pouze svobodu pohybu, jež je nám blízká především v souvislosti s prožitím doby socialismu. Nicméně nesmíme zapomínat na svobodu rozhodování, jež je těmito trestnými činy také dotčena.

Z hlediska subjektivní stránky musí pachatel jednat úmyslně, což je patrné z § 13 odst. 2 trestního zákoníku. V případech kvalifikovaných skutkových podstat, kdy mluvíme o zavinění k okolnosti zvlášť přitěžující, postačí nedbalostní jednání.

Jedná se o trestné činy trvající. Počáteční protiprávní jednání pachatele a následné udržování protiprávního stavu je nutné chápat jako jediný trestný čin, jež trvá, dokud je protiprávní stav udržován.

3.2 Rozdílnosti

Zbavení osobní svobody je jednoznačně velmi závažný trestný čin. O tom vypovídá, inter alia, skutečnost, že se o něm již v základní skutkové podstatě hovoří jako o zločinu. (Zákonodárce vymezuje negativně zločiny v § 14 odst. 3 trestního zákoníku jako všechny trestné činy, které nejsou podle trestního zákona přečiny.) Tím se odlišuje od trestného činu omezování osobní svobody jako přečinu v základní skutkové podstatě.

Pokud hledáme zásadní kritérium pro rozlišení těchto trestných činů, je nutné nahlédnout do judikatury.

Významným judikaturním rozhodnutím je usnesení Nejvyššího soudu Rt 56/2011. Zde soudci Nejvyššího soudu vymezili rozhodující hlediska, kterými „*jsou především povaha zásahu do osobní svobody poškozeného a délka jeho trvání...*“

⁶ Kriminalita. *Policie.cz* [online]. [cit. 1. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2022.aspx>

Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o trvající trestné činy a že délku trvání označil Nejvyšší soud jako rozhodující hledisko, je na tomto místě třeba vymezit délku časového období, jež vytváří rozdíly mezi námi zkoumanými trestnými činy. Udělali bychom ale chybu, pokud bychom délku udržování protiprávního stavu separovali od druhého zásadního hlediska, a to povahy zásahu. Pro správnou subsumpci pod tu či onu skutkovou podstatu si můžeme představit rovnoramenné váhy. Na jeden konec „položíme“ délku trvání trestného činu, na druhý povahu a intenzitu zásahu. Výsledkem je dikce Nejvyššího soudu již ve výše zmíněném rozhodnutí: „Zásadně platí, že čím je zásah do osobní svobody poškozeného co do povahy a intenzity razantnější, silnější a citelnější, tím kratší doba postačí k tomu, aby byl takový zásah považován za „zbavení“ osobní svobody.“ I přes trpný rod slovesa „omezovat“, tedy „omezování“, je patrné, že protiprávní stav může trvat pouze krátkou dobu, aby došlo k naplnění skutkové podstaty trestného činu omezování osobní svobody.

Orgány činné v trestním řízení by se tedy měly zabývat oběma hledisky a dojít k závěru, pro který z trestných činů policejní orgán zahájí trestní stíhání, resp. státní zástupce podá obžalobu.

3.3 Zbavení osobní svobody

§ 170 odst. 1: „*Kdo jiného bez oprávnění uvězní nebo jiným způsobem zbaví osobní svobody...*“

Základním objektem tohoto trestného činu osobní svoboda ve smyslu volného pohybu člověka.⁷ Jisté výjimkou jsou instituty trestního řízení, zejména pak trest odnětí svobody. Je vždy na zvážení, kde je „hranice“ mezi zbavením/omezením osobní svobody ve smyslu výchovy u dětí (pokud by překročilo běžnou výchovu u rodičů či učitelů). V tomto směru je Česká republika vázána i mezinárodními smlouvami, např. Mezinárodní úmluvou o otroctví (sjednána dne 25. 9. 1926 v Ženevě v rámci Společnosti národů, ČSR přijalo zákonem č. 165/1930 Sb. z. a n.).

Pro pochopení skutkové podstaty trestného činu je vždy nutné rozebrat ustanovení slovo od slova, resp. vyložit jednotlivá slova/slovní spojení, jejichž význam je nejasný. V tomto ustanovení je to především „bez oprávnění“, „uvězní“ a „nebo jiným způsobem zbaví osobní svobody“.

⁷ Více viz ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 2161 a násl.

Slovní spojení „bez oprávnění“ je odrazem čl. 8 odst. 2 Listiny, podle které nesmí být nikdo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon. Tohle ústavní právo, resp. povinnost orgánů činných v trestním řízení uplatňovat státní moc jen v případech a v mezích stanovených zákonem⁸ je důležitou normou především v trestním řízení. Policejní orgán nemůže bezdůvodně (bez oprávnění) zadržet člověka. Ovšem toto zákonné oprávnění získá v případě, kdy by nabyl důvodné podezření, že tento člověk spáchal trestný čin. Stejně tak může vzít soudce do vazby osobu pouze v případě, kdy je dán alespoň jeden z důvodů vazby a jsou splněny ostatní zákonné podmínky pro takový úkon. Za oprávněné jednání, jímž je osoba omezena na osobní svobodě, tedy nemůže být oprávněná osoba trestně odpovědná.

Výraz **uvěznění** vykládáme jako dlouhodobý stav omezení svobody pohybu a svobody rozhodování o všech podstatných záležitostech jejího života.⁹ Příkladem se může jednat o zavření do krabice, případně uzamčení v místnosti. Skutečnost, že se uvězněná osoba mohla osvobodit skokem z okna není pro argumentaci ve prospěch potenciálního obviněného relevantní.

Zbavení osobní svobody jiným způsobem je takový dlouhotrvající zásah do osobní svobody, který se svou povahou podobá uvěznění. Jsou to situace, z nichž je možnost osvobození výrazně ztížena.¹⁰ Jako kazuistika lze uvést svázání, či připoutání k pevnému předmětu.¹¹

Jistě i zde jsou uvedeny kvalifikované skutkové podstaty, které jsou dány následovně:

- Spáchá-li jako člen organizované skupiny.
- Spáchání činu pro rasovou či národnostní příslušnost nebo politické či náboženské přesvědčení.
- Způsobí-li takovým činem fyzické nebo psychické útrapy.
- Způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví.
- Spáchá-li takový čin v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného značný prospěch.

Nejzávažnější je jednání pachatele, pokud takovým činem, tedy zbavením osobní svobody, smrt nebo spáchá-li takový čin v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného prospěch velkého rozsahu.

⁸ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 2 odst. 2.

⁹ ŠÁMAL, P. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012.

¹⁰ Č. 41/2000 Sb. rozh. tr.

¹¹ Rozsudek spis. zn. 8 Tdo 1476/2011 – I. rozh. tr.

O závažnosti zkoumaného trestného činu vypovídá i jeho přítomnost v některých skutkových podstatách zvláštní části trestního zákoníku. Jedná se o trestné činy omisivní, tedy spáchané opomenutím právní povinnosti. Konkrétně se jedná o přečiny nepřeřazení trestného činu (§ 367 Trestního zákoníku) a neoznámení trestného činu (§ 368 Trestního zákoníku).

3.4 Omezování osobní svobody

§ 171 odst. 1 – „*Kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody...*“

V rámci této skutkové podstaty je obdobně jako u trestného činu zbavení osobní svobody objektem osobní svoboda ve smyslu volného pohybu člověka.¹² Změna je v objektivní stránce, tedy určitá míra omezení osobní svobody. Tak jako u zbavení osobní svobody jsou umožněny zákonné instituty trestního práva, které „prolamují“ toto lidské právo a nejedná se o trestný čin (např. vazba v rámci probíhajícího trestního řízení).

Při výkladu jednotlivých slov tohoto trestného činu již nebudeme rozebírat slovní spojení „bez omezení“ vzhledem k jeho důkladnému vysvětlení v jednom z následujících odstavců.

Nicméně je na místě zabývat se významem bránění v užívání osobní svobody. Po krátkém zhlédnutí základních skutkových podstat dojdeme k závěru, že se jedná o jednu z podmínek, které oba trestné činy odlišují. Rozumíme tím protiprávní jednání pachatele, který znemožňuje nebo omezuje volný pohyb a zároveň zabráňuje poškozenému o svém pohybu svobodně rozhodovat. Podmínkou naplnění takové skutkové podstaty je nesnadno překonatelná překážka, která brání poškozenému uplatňovat své právo na osobní svobodu.¹³ Jedná se o podmínku, jejíž povaha nám v praxi určí rozdíl mezi trestným činem a přestupkem.

Doba, po kterou je osoba omezena na osobní svobodě, není z hlediska určení, zda se jedná o trestný čin, rozhodná. Zásahy do osobní svobody je tedy možné postihnout i v případech jejich dočasného charakteru. Avšak osobní svoboda nesmí být omezena dlouhodobě, jelikož by se jednalo o naplnění skutkové podstaty trestného činu zbavení osobní svobody.

¹² Více viz ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 2168 a násl.

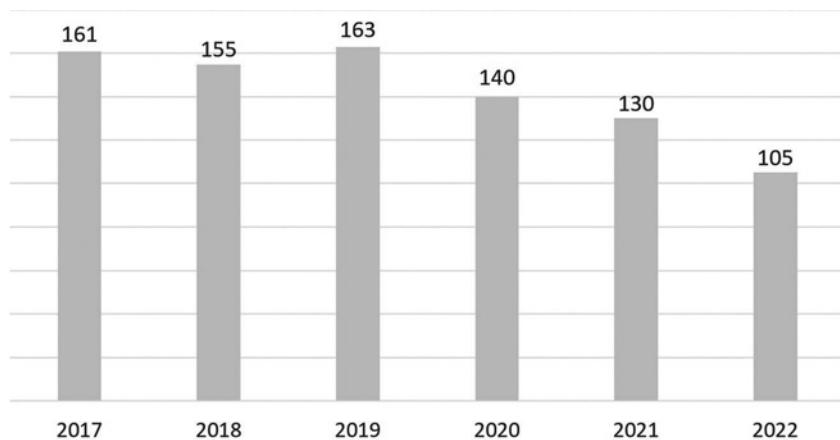
¹³ ŠÁMAL, P. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012.

Omezování osobní svobody bývá často prostředkem, resp. součástí jiného, závažnějšího trestného činu (loupež, znásilnění apod.). V takovém případě není možné dojít v závěru, že byly tyto dva trestné činy spáchané v jednočinném souběhu, ale stíhat osobu pachatele pro ten závažnější trestný čin, jehož součástí je i omezování osobní svobody.¹⁴

3.5 Statistika

Z hlediska statistik lze uvést statistiky Policie ČR, kdy se jedná o trestnou činnost z hlediska celkového počtu spíše „zanedbatelnou“ z počtu celkové kriminality (tedy z hlediska přímo trestných činů podle § 170 a § 171 trestního zákoníku), ovšem jistě vzhledem k závažnosti této trestné činnosti o celkem vysoký počet. Roky 2020 až 2022 dokládají jako u jiných druhů kriminality mírné snížení počtu těchto trestných činů (což je jistě dáno pandemií COVID-19), ale rok 2023 dokládá opětovné zvýšení těchto trestných činů (k polovině roku 2023 se již jednalo o 75 registrovaných trestných činů). V objasňenosti této trestné činnosti se pohybuje mezi 70 až 75 %.

Obr. č. 1: Počet trestných činů omezování a zbavení osobní svobody 2017–2022 (policejní statistika)

Zdroj: Kriminalita. *Policie.cz* [online]. [cit. 8. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

¹⁴ Rozsudek spis. zn. 8 Tdo 775/2014-24.

Jistě další statistické údaje lze vyčíst v rámci statistik soudů a Vězeňské služby ČR. Např. právě u Vězeňské služby ČR lze uvést statistiku vězňených podle § 171 trestního zákoníku (ale též podle § 231 trestního zákona), kdy počet vězňených byl v roce 2017 – 87 osob, v roce 2018 – 86 osob, v roce 2021 – 77 osob a v roce 2022 – 87 vězňených osob.

Z výše uvedeného je patrné, že převažuje trestný čin omezování osobní svobody, kdy převážná většina osob vyšetřovaných Policií ČR je i následně odsouzena.

4 Závěrem

Osobní svoboda je jednou ze základních hodnot, která je nedílnou součástí základních lidských práv a svobod. Osobní svobodu lze chápat jako základní právo, které každému jednotlivci ve společnosti zajišťuje určitou nedotknutelnost, neodvratitelnost a nezničitelnost, přičemž je osobní svoboda každého jedince chráněna před zásahem státu. Elementární hodnotou naší společnosti je nesporně osobní svoboda, která má zajišťovat bezpečnost osob a možnost se svévolně a dobrovolně pohybovat v prostoru. Ale nejedná se o bezbřehé právo, ale právo chráněné ze strany státu, a přesně určené z hlediska zásahu do tohoto základního práva.

Zbavení osobní svobody a omezování osobní svobody nejsou častými trestnými činy spáchanými samostatně. Nicméně osobní svoboda je často omezena v rámci trestného činu, za který trestní zákon stanoví vyšší trestní sazbu. Všechna taková jednání významným způsobem zasahují do ústavně zaručených práv poškozených a působí jim fyzickou i psychickou újmu, se kterou se v následujícím období života musí srovnávat.

Tento druh trestné činnosti je spíše spojen s jiných trestným činem, často mnohem závažnějším. Sice se jedná statisticky o trestnou činnost v řádu desítek, či méně stovek ročně, stále je to silně patogenní jev, který má celkem vysokou míru objasněnosti. V neposlední řadě lze uvést, že díky „dlouhodobému“ ukotvení v trestním právu a relativní neměnnosti normativního textu (nejméně od roku 1961) se jedná o judikovanou skutkovou podstatu, která nezpůsobuje vážnější problémy a jedná se o aplikačně vhodnou úpravu.

Toto pojednání vzniklo za přispění kolegy z Fakulty právnické ZČU v Plzni, pana Jakuba Jeřábka, za což mu děkuji.

Summary

Deprivation and Restriction of Personal Liberty

This paper aims to describe a person's liberty deprivation and restriction. These are "classical" crimes being anchored in criminal law for a long time and strongly linked with human rights. The text briefly describes the development of this legislation, in detail the facts of these crimes, as well as the jurisprudence in the given area. This is not a "bare" description of the given legislation, but more a certain outlook into the future from the previous and current normative law point of view. The statistics of the given criminal activity and its current dynamics are also included.

Seznam zdrojů a použité literatury

MATES, P., SLABÝ, A., ŠKODA, J., ŠMERDA, R., VAVERA, F. *Zákon o policii s komentářem*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2023.

MATES, P., VAVERA, F., ŠKODA, J., SLABÝ, A. *Veřejné sbory v České republice*. Praha: Leges, 2023.

ŠÁMAL, P. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012.

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023.

ŠÁMAL, P., NOVOTNÝ, O., GŘIVNA, T., HERCZEG, J., VANDUCHOVÁ, M., VOKOUN, R. *Trestní právo hmotné*. 8., přepracované vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016.

Trestní zákon s vysvětlivkami a Výtah z trestního řádu. Příručka pro četnictvo a bezpečnostní stráž. Kroměříž: J. Gusek, 1921, 159 s.

Kriminalita. *Policie.cz* [online]. [cit. 1. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2022.aspx>

Kriminalita. *Policie.cz* [online]. [cit. 8. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>

Kuplířství a jeho postih na území České republiky

JUDr. Bc. Pavel Vetešník, Ph.D.

Katedra právních disciplín a veřejné správy,

Metropolitní univerzita, Praha

ORCID: 0000-0002-1343-1606

1 Úvodem

Prostituce a s ní související kuplířství má na území České republiky historické kořeny stejně jako postih tohoto protiprávního jednání. Proto je zajímavé podívat se na tuto oblast v čase a v historických souvislostech si ukázat, jaké byly důvody a podmínky postihu kuplířství, respektive jestli bylo kuplířství postihováno nepřetržitě po celou dobu od vzniku Československého státu, a zda výhradně prostředky trestního práva.

2 Vymezení prostituce

S postihem kuplířství bezprostředně souvisí i vymezení pojmu prostituce. V obecné rovině lze za prostituci označit chování jedinců nebo skupin osob, které pomocí vlastního těla poskytují erotické uspokojení zájemci o tuto službu za úplatu nebo za jinou výhodu. Nemusí se přitom vždy jednat o koitální styk, ale i o jiné způsoby uspokojování sexuálního zájmu klienta.¹ Úplatou se přitom rozumí poskytnutí majetkového plnění, ale může se jednat i o poskytnutí nemajetkové výhody (získání důležitých informací, zvýhodnění v zaměstnání nebo při studiu).² K vymezení pojmu prostituce judikatura uvedla, že „... *prostitutci se rozumí pohlavní styk s jinými osobami za úplatu. Pojem ‚pohlavní styk‘ znamená jakýkoliv způsob ukájení pohlavního pudu*

¹ VETEŠNÍK, P. Právní regulace prostituce ze strany obcí a měst České republiky. In: KADEČKA, S., HAVLAN, P., VALACHOVÁ, K. (eds.). *Právní regulace místní (a regionální) samosprávy. Sborník z 4. letní mezinárodní konference/workshopu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 360.

² DRAŠTÍK, A., FREMR, R., DURDÍK, T., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. a kol. *Trestní zákoník. komentář. I. díl, (§ 1 až 232)*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 1020.

na těle jiné osoby. Nemusí jít tedy jen o soulož, tedy o přímý styk pohlavních orgánů, ale může jít též o dotyky na jakékoli části těla, onanii nebo vzájemnou onanii. Pojmy ‚pohlavní styk‘ a ‚soulož‘ nelze tedy považovat za synonyma...“³ Odborná literatura k tomu doplnila, že se může jednat „... přímo o spojení pohlavních orgánů (coitus), ale i o orální sex (felaci či cumilinctus), coitus analis, coitus inter femora, sání prsních bradavek (sactustupratio) apod., ale i různé typy tzv. erotických masáží zejména prováděné na pohlavních orgánech i s pomocí vibrátorů a jiných přístrojů za účelem ukájení pohlavního pudu apod. Takové jednání směřuje k pohlavnímu uspokojení jiné osoby, ale nezáleží na tom, zda k němu v konkrétním případě dojde.“⁴ Prostituce představuje závažný sociálně-patologický fenomén. Významněji než samotné poskytování pohlavního styku za úplatu, vytváří problém doprovodná rizika v bezpečnostní, sociální a zdravotní oblasti. Oproti dříve zastávaným názorům nelze očekávat, že prostituce zřejmě v dohledné budoucnosti vymizí, pouze v závislosti na momentálních podmínkách bude vykazovat kvantitativní nárůst nebo naopak útlum.⁵

K problematice prostituce existuje trojí možný přístup. Prostituci je možno zakázat a trestat, tedy uplatňovat represivní přístup. Ten ovšem vede k zatlačování osob vykonávající prostituci do ilegality, kde se tak dostávají do bezprostřednějšího kontaktu s kriminální subkulturou, se všemi z toho vyplývajících negativními dopady. Vyhýbání se lékařským prohlídkám zvyšuje riziko nakažení pohlavními nemocemi. V neposlední řadě přichází stát uplatňováním tohoto přístupu o značné částky na daních. Druhou z možností představuje abolicní přístup, kdy prostituce není regulována ani stíhána. Kriminalizovány jsou pouze jevy prostituci provádějící. Osoby vykonávající prostituci nepodléhají povinnému lékařskému vyšetření, čímž státu i obcím unikají prostředky, které by bylo možné získat na daních. Prostituce se přitom soustřeďuje do center velkých měst či na dálniční tahy, což narušuje normální chod těchto lokalit a působí velmi negativně navenek. Posledním přístupem

³ Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 11. 8. 1994, č. j. 4 To 518/94 (R 22/1995).

⁴ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. komentář. II. díl, (§ 91 až § 301)*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1225.

⁵ VETEŠNÍK, P. Právní regulace prostituce ze strany obcí a měst České republiky. In: KADEČKA, S., HAVLAN, P., VALACHOVÁ, K. (eds.). *Právní regulace místní (a regionální) samosprávy. Sborník z 4. letní mezinárodní konference/workshopu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 360–361.

je reglementační přístup, který prostituci legalizuje a podřizuje ji státnímu dozoru a kontrole včetně navazujících opatření. Stát prostituci trpí, je-li provozována v mezích stanovených pravidel. Stíhána je pouze neregistrovaná prostituce, vymykající se stanovené kontrole. Registrované osoby provozují prostituci v povolených veřejných domech nebo v jiných stanovených místech, musí se však podrobovat lékařským prohlídkám a platit daně.⁶

V České republice není problematika prostituce v současné době právním řádem komplexně řešena, je však charakterizována aboličními tendencemi. Právně regulované jsou do určité míry pouze některé problémy, které s prostitucí souvisejí. Platnou právní úpravu v této problematice reprezentuje zákon č. 241/1922 Sb. z. a n., o potírání pohlavních nemocí (dále jen „zákon o potírání pohlavních nemocí“). Tento zákon v oddíle I obsahoval opatření proti šíření pohlavních nemocí, v oddíle II nazvaném „Prostituce“ byla zrušena veškerá reglementační opatření (tj. správní opatření směřující k dozoru nad prostitucí)⁷, dále byly zrušeny nevěstince⁸ a státní správě bylo uloženo zřídit pro převýchovu prostitutek ústavy, ve kterých se poskytne řemeslným prostitutkám dočasný útluk a možnost převýchovy, a v oddíle III obsahoval navazující sankce, které byly zrušeny zákonem č. 86/1950 Sb., ze dne 12. 7. 1950, trestní zákon (dále „trestní zákon z roku 1950“), který zavedl nové skutkové podstaty trestných činů včetně kuplířství. Prostituce mohla být stíhána jako správní delikt (pohoršlivé porušení mravnosti).⁹ Oddíl II, a tím i zrušení nevěstinců a reglementačních opatření, však zůstalo do současné doby nedotčeno.¹⁰ Od účinnosti zákona č. 63/1956 Sb., ze dne 19. 12. 1956, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb. (dále „zákon č. 63/1956 Sb.“) byla prostituce stíhána jako trestný čin příživnictví dle

⁶ VETEŠNÍK, P. Právní regulace prostituce ze strany obcí a měst České republiky. In: KADEČKA, S., HAVLAN, P., VALACHOVÁ, K. (eds.). *Právní regulace místní (a regionální) samosprávy. Sborník z 4. letní mezinárodní konference/workshopu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 361.

⁷ KLEČKA, K. *Správní a policejní služba. Příruční a učebná kniha pro stráže bezpečnostních úřadů*. Praha: Dr. Eduard Grégr, 1909, s. 136–137, 433–435.

⁸ § 14 zákona č. 241/1922 Sb. z. a n., o potírání pohlavních nemocí.

⁹ ERHART, J. *Výňatek ze zákonů a nařízení pro praktickou potřebu z oboru zvláštní části práva správního a vedlejších zákonů trestních*. Praha: Littera, 1930, s. 382.

¹⁰ VETEŠNÍK, P. Právní regulace prostituce ze strany obcí a měst České republiky. In: KADEČKA, S., HAVLAN, P., VALACHOVÁ, K. (eds.). *Právní regulace místní (a regionální) samosprávy. Sborník z 4. letní mezinárodní konference/workshopu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 362.

§ 188a.¹¹ Tato skutková podstata byla převzata do § 203¹² zákona č. 140/1961 Sb., ze dne 29. 11. 1961, Trestní zákon (dále „zákon č. 140/1961 Sb.“), a přečkala až do roku 1990, kdy byl trestný čin příživnictví zrušen.¹³ Zákonem o potírání pohlavních nemocí tak přistoupila tehdejší Československá republika k tzv. aboličnímu systému, který, zjednodušeně řečeno, klade důraz na opatření výchovná, reglementaci považuje za nespravedlivou, ponižující, postihující pouze ženy. Abolice se dívá na prostituci jako na smilstvo, které se stává trestným teprve tehdy, když je provázáno trestnými okolnostmi.¹⁴

Jak již bylo uvedeno, právně regulované jsou do určité míry pouze některé problémy, které s prostitucí souvisejí. Jedná se zejména o trestný čin kuplířství, o kterém pojednává tento příspěvek a trestný čin obchodování s lidmi.¹⁵ Samotné provozování prostitute trestné není, pouze za některých podmínek např. v případě prostitute ohrožující mravní vývoj dětí nebo výtržnictví.¹⁶ V současné době je možné prostituci postihovat jako přestupek proti veřejnému pořádku podle § 5 odst. 1 písm. e) zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (dále „zákon o některých přestupcích“), kterého se fyzická osoba dopustí tím, že vzbudí veřejné pohoršení.¹⁷ Také není vyloučen postih jako přestupek proti pořádku v územní samosprávě podle § 4 odst. 2 zákona o některých přestupcích, kterého se fyzická osoba dopustí tím, že poruší povinnost stanovenou v obecně závazné vyhlášce obce.¹⁸ To samozřejmě za předpokladu, že obec vydá podle § 10 písm. a) zákona č. 128/2000 Sb., ze dne 12. 4. 2000, o obcích (obecní zřízení), v samostatné působnosti obecně závaznou vyhláškou k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku, ve které stanoví, které

11 Kdo se živí nekalým způsobem a vyhýbá se poctivé práci, bude potrestán odnětím svobody na tři měsíce až dvě léta.

12 Kdo se soustavně vyhýbá poctivé práci a opatřuje si prostředky k obživě prostitucí, hazardní hrou nebo jiným nekalým způsobem, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

13 Zákon č. 175/1990 Sb., ze dne 2. 5. 1990, kterým se mění a doplňuje trestní zákon.

14 VETEŠNÍK, P. Právní regulace prostitute ze strany obcí a měst České republiky. In: KADEČKA, S., HAVLAN, P., VALACHOVÁ, K. (eds.). *Právní regulace místní (a regionální) samosprávy. Sborník z 4. letní mezinárodní konference/workshopu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 362.

15 § 168 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

16 § 190 a 358 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

17 JEMELKA, L., VETEŠNÍK, P. *Zákon o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich. Zákon o některých přestupcích. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 935.

18 *Ibid.*, s. 919.

činnosti, jež by mohly narušit veřejný pořádek v obci nebo být v rozporu s dobrými mravy, ochranou bezpečnosti, zdraví a majetku, lze vykonávat pouze na místech a v čase obecně závaznou vyhláškou určených, nebo stanoví, že na některých veřejných prostranstvích v obci jsou takové činnosti zakázány. Touto činností může být i provozování prostituce.¹⁹

3 Kuplířství a jeho postih po roce 1918

Po vzniku Československé státní ústavy zůstaly na základě zákona Národního výboru československého č. 11/1918 Sb., ze dne 28. října 1918, o zřízení samostatného státu Československého, konkrétně na základě čl. 2 veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení prozatím v platnosti.²⁰ Tím byl i zákon č. 117/1852 ř. z., ze dne 27. 5. 1852, o zločinech, přečinech a přestupcích (dále „zákon o zločinech, přečinech a přestupcích“). Tento zákon rozlišoval delikty na zločiny, přečiny a přestupky. O přestupcích rozhodovaly nejenom správní úřady, ale i soudy. Rozdílem mezi přestupkem, který byl v kompetenci soudu, a přestupkem, který byl v kompetenci správního úřadu, byla zejména závažnost porušení právního řádu.²¹

Skutková podstata přestupku kuplířství podle § 512 byla zařazena do hlavy třináctá s názvem O přečinech a přestupcích proti veřejné mravopoctnosti. Tohoto přestupku se dopustili ti, „a) kdo nevěstkám k provozování jich nedovolené živnosti u sebe řádný pobyt dávají nebo jinak je přechovávají; b) kdo z přivádění takových osob živnost činí; c) kdo se jinak dají potřebovati za dohazovače v nedovoleném srozumívání tohoto druhu.“ Skutková podstata přestupku kuplířství se ve všech písmenech vztahovala pouze na smilstvo nevěstkami po životnostenským způsobem. Nevyžadovalo se, aby dohazovačství podle § 512 písm. c) zákona o zločinech, přečinech a přestupcích, bylo vykonáváno

¹⁹ VETEŠNÍK, P. Právní regulace prostituce ze strany obcí a měst České republiky. In: KADEČKA, S., HAVLAN, P., VALACHOVÁ, K. (eds.). *Právní regulace místní (a regionální) samosprávy. Sborník z 4. letní mezinárodní konference/workshopu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 365–370.

²⁰ Důvodem tohoto postupu bylo podle čl. 1 zákona Národního výboru československého č. 11/1918 Sb., ze dne 28. října 1918, o zřízení samostatného státu Československého, zachování souvislosti dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a aby byl upraven nerušený přechod k novému státnímu životu.

²¹ VETEŠNÍK, P. Trestní zákon správní (1950). In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin, XV/III. svazek Ta – Ty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, s. 714–719.

živnostenským způsobem.²² Trestem za přestupek kuplířství bylo tuhé vězení od tří až do šesti měsíců. Pokud pachatel přestupku provozoval živnost po delší dobu, trest se mu zostřil.²³ Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích v § 514 upravoval podmínky pro uložení trest při opakování tohoto přestupku. Ten, kdo již byl pro kuplířství potrestán, měl být po druhém potrestání po vykonání trestu vyhoštěn z místa, kde se dosud zdržoval. K tomu je zapotřebí doplnit, že podle ustanovení zákona o zločinech, přečinech a přestupcích o kuplířství se podle § 14 zákona o potírání pohlavních nemocí trestal i zákaz zřizování a udržování nevěstinců. K souběhu s jinými trestnými činy je zapotřebí dodat, že jednočinný souběh se zločinem podle § 132 IV. zákona o zločinech, přečinech a přestupcích²⁴ nebyl vyloučen.²⁵

4 Trestní zákon z roku 1950

Skutková podstata přestupku kuplířství byla v zákoně o zločinech, přečinech a přestupcích upravena až do jeho zrušení trestní zákon z roku 1950. Trestní zákon z roku 1950, který nabyl účinnost 1. srpna 1950, však úpravu postihu kuplířství nepřevzal a po krátkou dobu, tj. do roku 1956 kuplířství postihováno nebylo. Ke změně došlo s účinností od 1. ledna 1957 až zákonem č. 63/1956 Sb., ze dne 19. 12. 1956, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb., kdy do trestního zákona z roku 1950 byla vložena nová skutková podstata trestného činu kuplířství podle § 243a. Jak k tomu uvedla důvodová zpráva „*Nově navrhovaným ustanovením § 243a o kuplířství se provádí mezinárodní úmluva o potlačení a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce, ke níž hodlá Československá republika přistoupit.*“²⁶ Dne 14. 3. 1958 Československo přistoupilo k Úmluvě o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce

²² KALLAB, J., HERRNRITZ, V. *Trestní zákony Československé. SV. VIII.* Praha: Československý Kompas, 1927, s. 404.

²³ § 513 zákona č. 117/1852 ř.z., ze dne 27. 5. 1852, o zločinech, přečinech a přestupcích.

²⁴ Kuplířství vzhledem k osobě nevinné. Kuplířství, ač byla-li jím svedena osoba nevinná, nebo dopustí-li se ho rodiče, poručníci, vychovatelé nebo učitelé na svých dětech, poručníků, nebo na osobách k výchově nebo k vyučování jim svěřených.

²⁵ KALLAB, J., HERRNRITZ, V. *Trestní zákony Československé. SV. VIII.* Praha: Československý Kompas, 1927, s. 404.

²⁶ Důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb. (tisk 94). *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 23. 12. 1956 [cit. 15. 9. 2023]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1954ns/tisky/t0094_03.htm

druhých osob (dále „Úmluva“). Úmluva byla přijata v Lake Success, New York dne 21. března 1950 a v platnost vstoupila dne 25. července 1951. Zavázala tak smluvní státy k přijetí opatření směřujících k vymýcení prostituce a obchodování s lidmi. Smluvní státy si kladly za cíl tyto jevy, které nejsou slučitelné s důstojností člověka a ohrožují jak jednotlivce, tak společnost, zcela odstranit, zejména přijetím represivních opatření. K dosažení tohoto cíle Úmluva zavázala smluvní státy ke změně či zrušení každého platného zákona, nařízení nebo administrativního postupu (resp. k nepřijetí takové právní úpravy), podle nichž všechny osoby, které provozují prostituci, jsou nuceny podrobit se speciální registraci nebo podléhají speciálnímu dozoru nebo ohlašovací povinnosti. Tato úmluva považuje prostituci za zlo, které spočívá v obchodování s lidmi a jejich lidskou důstojností, což ohrožuje jednotlivce, rodinu i celou pospolitost. Smyslem této úmluvy je kromě jiného zákaz regulace prostituce, a tím vlastně i jejího uznání a schválení.²⁷ Úmluva dále zavazuje státy trestat jednání bezprostředně související s prostitucí a obchodem s lidmi. Úmluvu sice přijala řada států, avšak nepřistoupilo k ní řada členských států Evropské unie a mnohé z těchto států navíc postupně přijaly legislativu, která umožňuje prostituci legálně provozovat i regulovat.

Skutková podstata trestného činu kuplířství podle § 243a byla zařazena do hlavy sedmé s názvem Trestné činy proti svobodě a důstojnosti člověka oddílu druhém s názvem Trestné činy proti důstojnosti člověka. Tohoto trestného činu se dopustil ten, kdo jiného zjednal, přiměl nebo svedl k provozování prostituce, nebo kdo kořistil z prostituce provozované jiným. Za tento trestný čin hrozil trest odnětí svobody na tři měsíce až tři léta. K souběhu s jinými trestnými činy je zapotřebí dodat, že souběh s trestným činem podle § 215 a § 240 trestního zákona z roku 1950 byl možný.²⁸

5 Trestní zákon z roku 1961

Trestní zákon z roku 1950 byl s účinností od 1. ledna 1962 nahrazen zákonem č. 140/1961 Sb. Skutková podstata trestného činu kuplířství podle

²⁷ Čl. 6 Úmluvy o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých osob.

²⁸ Kolektiv pracovníků kateder trestního práva právnických fakult Karlovy university v Praze a Komenského university v Bratislavě. *Československé trestní právo. Svazek II. Zvláštní část*. Praha: Orbis, 1959, s. 250.

§ 204 byla zařazena do hlavy páté s názvem Trestné činy hrubě narušující občanské soužití. Důvodová zpráva k tomu uvedla, že postih kuplířství byl do trestního zákona z roku 1961 zaveden v důsledku mezinárodního závazku československého státu.²⁹ Tohoto trestného činu se dopustil ten, kdo jiného zjednal, přiměl nebo svedl k provozování prostituce, nebo kdo kořistil z prostituce provozované jiným. Oboje jednání mělo povahu trestné součinnosti na provozování prostituce.³⁰ Skutková podstata trestného činu zakotvená v trestním zákoně z roku 1961 byla identická jako v trestním zákoně z roku 1950. Jediným rozdílem byl přísnější postih. Za tento trestný čin hrozil trest odnětí svobody na jeden rok až pět let. K souběhu s jinými trestnými činy je zapotřebí dodat, že jednočinný souběh s trestným činem podle § 217 a § 243 trestního zákona z roku 1961 nebyl vyloučen, stejně jako s trestným činem podle § 203 trestního zákona z roku 1961 respektive s pomocí k tomuto trestnému činu.³¹ Jednočinný souběh nebyl možný s trestným činem podle § 246 trestního zákona z roku 1961.³²

6 Změny v právní úpravě po roce 1989

Ke změně v postihování kuplířství došlo až po společenských změnách v Československu po roce 1989, a to s účinností od 1. ledna 1994 zákonem č. 290/1993 Sb., ze dne 10. 11. 1993, kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích (dále „zákon č. 290/1993 Sb.“). Důvodová zpráva k tomu uvedla, že „*Organizování prostituce a kořistění z ní se stává zejména v některých místech výrazným problémem. Stávající právní úprava vychází z absolutního zákazu jednání, označovaného jako kuplířství, aniž by rozlišovala způsob a okolnosti, za nichž pachatel tento zákaz poruší. Proto se navrhuje přísněji postihovat případy, kdy pachatel jedná proti vůli osoby provozující (nebo mající provozovat) prostituci, nebo z takového stavu kořistí. Zákon dále dosud nijak neodlišoval případy spáchání tohoto trestného činu za okolností uvedených v návrhu*

²⁹ Důvodová zpráva k návrhu trestního zákona. (tisk 65). *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 8. 12. 1961 [cit. 15. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=140&r=1961>

³⁰ NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., VALO M., VOKOUN, R. *Trestní právo hmotné. II. Zvláštní část*. Praha: Codex, 1992, s. 100.

³¹ NEZKUSIL, J. a kol. *Trestní právo hmotné zvláštní část*. Praha: Panorama, 1987, s. 183.

³² BRELER, Š. a kol. *Trestní zákon. Komentář*. Praha: Orbis, 1964, s. 537.

*odstavce 3 a 4, ačkoliv se jedná o mimořádně závažné formy páčání tohoto trestného činu. Z tohoto důvodu se na ně stanoví přísnější trestní sazba.*³³

Skutková podstata trestného řinu kuplířství podle § 204 byla po změně v roce 1993 identická jako před změnou a tohoto trestného činu se dopustil ten, kdo jiného zjednal, přiměl nebo svedl k provozování prostituce, nebo kdo kořistil z prostituce provozované jiným. Rozdíl byl v tom, že za tento trestný čin hrozil trest odnětí svobody až na tři léta. K souběhu s jinými trestnými činy je zapotřebí dodat, že jednočinný souběh s trestným činem podle § 217 trestního zákona z roku 1961 nebyl vyloučen. Jednočinný souběh nebyl možný s trestným činem podle § 232a odst. 1 písm. a) nebo odst. 2 písm. a) anebo odst. 3 písm. d) trestního zákona z roku 1961 ve vztahu k trestnému činu kuplířství podle § 204 odst. 1 trestního zákona z roku 1961.³⁴

Jak již uvedla důvodová zpráva, k zásadní změně však došlo i tím, že § 204 odst. 2 až 4 trestního zákona z roku 1961 byly rozšířeny případy přísnějšího postihu za spáchání tohoto trestného činu. Jednalo se o okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby.

Prvním takovým případem bylo, pokud pachatel spáchal trestný čin kuplířství za použití násilí, pohrůžky násilí nebo pohrůžky jiné vážné újmy anebo zneužívaje tísně nebo závislosti jiného. V takovém případě pachateli hrozil trest odnětí svobody na jeden rok až pět let. S ohledem na povahu věci, se na pojem „za použití násilí“ nepoužilo vykládací pravidlo uvedené v § 89 odst. 6 trestního zákona z roku 1961.³⁵ Pohrůžka jiné vážné újmy mohla spočívat v hrozbě způsobení majetkové újmy, vážné újmy na právech, na cti, dobré pověsti, nebo mohla směřovat k rozvratu manželství, rodinných vztahů apod. Při posuzování, zda jde o vážnou újmu, bylo zapotřebí přihlížet k osobním poměrům poškozeného, k jeho vyspělosti, zkušenostem, psychickému stavu apod. Ve vztahu ke všem uvedeným znakům bylo zapotřebí úmyslu.³⁶ Druhým takovým

³³ Důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění a doplňuje trestní zákon a zákon České národní rady č. 200/1990 Sb., o přestupcích. (tisk 534). *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 1. 12. 1993 [cit. 15. 9. 2023]. Dostupné z: <https://psp.cz/sqw/text/sbirka.sqw?cz=290&r=1993>

³⁴ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. komentář. II. díl, (§ 91 až § 301)*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1227–1228.

³⁵ DOLENSKÝ, A. a kol. *Trestní zákon (stručný komentář)*. Praha: Eurounion, 1995, s. 283.

³⁶ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. komentář. II. díl, (§ 91 až § 301)*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1226.

případem bylo, pokud pachatel získal těmito činy značný prospěch, spáchal-li takové činy jako člen organizované skupiny, nebo spáchal-li takové činy na osobě mladší než osmnáct let. Značným prospěchem se podle § 138 odst. 1 písm. d) a odst. 2 trestního zákoníku z roku 2009 ve znění do 30. září 2020 rozuměl prospěch ve výši nejméně 500 000 Kč, přičemž k naplnění tohoto znaku postačovala nedbalost.³⁷ K naplnění znaku členství v organizované skupině bylo zapotřebí úmyslu, přičemž k naplnění znaku osoba mladší než osmnáct let postačovala nedbalost, neboť nebylo třeba, aby pachatel znal věk takové osoby, stačí, že se zřetelem na okolnosti (zejména její fyzickou vyspělost, vzhled, chování a vyjadřování apod.) a svoje osobní poměry o uvedené okolnosti vědět měl a mohl.³⁸ Třetím takovým případem bylo, pokud pachatel spáchal trestný čin kuplířství podle § 204 odst. 2 trestního zákona z roku 1961 za použití násilí, pohrůžky násilí nebo pohrůžky jiné vážné újmy anebo zneužívaje úsně nebo závislosti jiného, a to na osobě mladší než patnáct let. V takovém případě pachateli hrozil trest odnětí svobody na pět až dvanáct let. K naplnění znaku osoba mladší, než patnáct let postačovala nedbalost, neboť nebylo třeba, aby pachatel znal věk takové osoby, stačí, že se zřetelem na okolnosti (zejména její fyzickou vyspělost, vzhled, chování a vyjadřování apod.) a svoje osobní poměry o uvedené okolnosti vědět měl a mohl.³⁹

7 Kuplířství a jeho postih v současnosti

Trestní zákon z roku 1961 ve znění zákona č. 290/1993 Sb. byl s účinností od 1. ledna 2010 nahrazen zákonem č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „trestní zákoník z roku 2009“). Skutková podstata trestného činu kuplířství podle § 289 byla zařazena do hlavy třetí s názvem Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti. Skutková podstata trestného řinu kuplířství podle § 189 trestního zákoníku z roku 2009 je velmi podobná jako skutková podstata § 204 trestního zákona z roku 1961 ve znění zákona č. 290/1993 Sb. Důvodová zpráva k tomu uvedla, že protože se v praxi osvědčila předchozí úprava trestného činu kuplířství, přebírá ho osnova v zásadě beze změny, respektive byl upravena jen s ohledem na skutkovou podstatu obchodování

³⁷ DOLENSKÝ, A. a kol. *Trestní zákon (stručný komentář)*. Praha: Eurounion, 1995, s. 282.

³⁸ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. komentář. II. díl, (§ 91 až § 301)*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1226.

³⁹ *Ibid.*, s. 1227.

s lidmi, která není již formulována jen pokud jde o přeshraniční obchodování, ale zcela obecně, a proto se vztahuje i na vnitrostátní obchodování s lidmi.⁴⁰ V § 189 odst. 1 trestního zákoníku z roku 2009 přibýly dva nové znaky a tohoto trestného činu se dopustí ten, kdo jiného přiměje, zjedná, najme, zláká nebo svede k provozování prostituce, nebo kdo kořistí z prostituce provozované jiným. Rozdíl je i v tom, jaký trest lze za tento trestný čin uložit, přičemž za tento trestný čin hrozí trest odnětí svobody na šest měsíců až na čtyři léta, zákaz činnosti nebo propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty.

Stejně jako v případě § 204 trestního zákona z roku 1961 došlo i v § 189 odst. 2 až 4 trestního zákoníku z roku 2009 k rozšíření případů přísnějšího postihu za spáchání tohoto trestného činu.

Prvním takovým případem bylo, pokud pachatel spáchal trestný čin kuplířství § 189 odst. 1 trestního zákoníku z roku 2009 v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného značný prospěch, nebo jako člen organizované skupiny. V takovém případě pachateli hrozí trest odnětí svobody na dvě léta až osm let. Značným prospěchem se podle § 138 odst. 1 písm. d) a odst. 2 trestního zákoníku z roku 2009 rozumí prospěch ve výši nejméně 1 000 000 Kč, přičemž čin bude dokonán i v případě, že se prospěch pachateli získat nepodaří.⁴¹ Značný prospěch může mít pachatel v úmyslu získat jak „pro sebe“, tak i „pro jiného“.⁴² K členství v organizované skupině lze odkázat na odbornou literaturu, podle které „*Za organizovanou skupinu se považuje sdružení nejméně tří trestně odpovědných osob, v němž je provedena určitá dělba úkolů mezi jeho jednotlivé členy a jehož činnost se v důsledku toho vyznačuje plánovitostí a koordinovaností, což zvyšuje pravděpodobnost úspěšného provedení činu a tím i jeho škodlivost pro společnost. Skupina nemusí mít trvalejší charakter a tímto způsobem lze spáchat i jednorázový čin [...] S ohledem na povahu této okolnosti se po subjektivní stránce vyžaduje úmyslná forma jejího zavinění...*“⁴³

⁴⁰ Důvodová zpráva k návrhu trestního zákoníku. (tisk 410). *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 9. 2. 2009 [cit. 15. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=2009&cz=40>

⁴¹ DRAŠTÍK, A., FREMR, R., DURDÍK, T., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. a kol. *Trestní zákoník. komentář. I. díl, (§ 1 až 232)*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 1021.

⁴² ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákon. komentář. II. § 140 až 42. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1873.

⁴³ DRAŠTÍK, A., FREMR, R., DURDÍK, T., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. a kol. *Trestní zákoník. komentář. I. díl, (§ 1 až 232)*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 1021.

Druhým takovým případem bylo, pokud pachatel způsobí trestným činem kuplířství § 189 odst. 1 trestního zákoníku z roku 2009 těžkou újmu na zdraví. V takovém případě pachateli hrozí trest odnětí svobody na pět až dvanáct let nebo propadnutí majetku. Těžkou újmu na zdraví se podle § 122 odst. 2 trestního zákoníku z roku 2009 rozumí jen vážná porucha zdraví nebo jiné vážné onemocnění⁴⁴. K odpovědnosti postačí zavinění z nedbalosti, ale může jít i o zavinění úmyslné, protože jde o speciální ustanovení ve vztahu k § 145 trestního zákoníku z roku 2009 (v praxi by se mohlo jednat např. o nakažení virem HIV).⁴⁵

Třetím takovým případem bylo, pokud pachatel způsobí trestným činem kuplířství § 189 odst. 1 trestního zákoníku z roku 2009 smrt. V takovém případě pachateli hrozí trest odnětí svobody na osm až patnáct let nebo propadnutí majetku. S ohledem na § 140 trestního zákoníku se vyžaduje zavinění z nedbalosti. V případě zavinění úmyslného by se jednalo o vraždu.⁴⁶

Ke změně došlo s účinností od 1. 6. 2015 ještě zákonem č. 86/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, kdy se z § 189 odst. 1 trestního zákoníku vypustila slova „nebo jiné majetkové hodnoty“. Důvodová zpráva k tomu uvedla, že „*Terminologie v trestním zákoníku se přizpůsobuje nové terminologii v občanském zákoníku, který oponštlí pojem ‚jiná majetková hodnota‘ a nově užívá pouze pojem ‚věc‘, přičemž věci dělí podle povahy na hmotné a nehmotné a movité či nemovité.*“⁴⁷

K souběhu s jinými trestnými činy je zapotřebí dodat, že jednočinný souběh je možný s trestným činem ohrožování výchovy dítěte podle § 201 odst. 1 trestního zákoníku z roku 2009. Na druhou stranu je vyloučen jednočinný

⁴⁴ Za těchto podmínek je těžkou újmu na zdraví zmrzačení, ztráta nebo podstatné snížení pracovní způsobilosti, ochromení údu, ztráta nebo podstatné oslabení funkce smyslového ústrojí, poškození důležitého orgánu, zohyzdění, zvolání potratu nebo usmrcení plodu, mučivé útrapy, nebo delší dobu trvající porucha zdraví.

⁴⁵ DRAŠTÍK, A., FREMR, R., DURDÍK, T., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. a kol. *Trestní zákoník. komentář. I. díl, (§ 1 až 232). 1. vyd.* Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 1021.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 1021.

⁴⁷ Důvodová zpráva k návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. (tisk 305). *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. 17. 4. 2015 [cit. 15. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=86&r=2015>

souběh s trestným činem obchodování s lidmi podle § 168 odst. 1 písm. a), odst. 2 písm. a), odst. 3 písm. d) trestního zákoníku z roku 2009, a s trestným činem těžkého ublížení na zdraví podle § 145 trestního zákoníku z roku 2009.⁴⁸

8 Ke skutkové podstatě trestného činu kuplířství

Objektem trestného činu kuplířství, tj. chráněným zájmem, je ochrana občanské soužití z hlediska mravnosti a svobodného rozhodování člověka.⁴⁹ Objektivní stránku trestného činu kuplířství lze s ohledem na rozdělení tohoto trestného činu na dvě základní skutkové podstaty rozdělit na dvě oblasti jednání, které měly povahu trestné součinnosti.⁵⁰

První oblast spočívající v kořistění z prostituce provozované jiným zůstala od 1. ledna 1957 až do současné doby nezměněna. Z prostituce kořistí ten, kdo např. pronajímá místnost k provozování prostituce za úplatu nebo dohazuje zájemce o pohlavní styk za úplatu⁵¹ anebo najímá ženy k provozování prostituce.⁵² K naplnění jednání „kořistí z prostituce provozované jiným“ se nevyžaduje, aby pachatel výslovně vyžadoval nebo vynucoval hmotný prospěch z prostituce jiného, ale postačuje opakované přijímání úplaty za to, že provozování prostituce umožňuje.⁵³ Kořistěním z prostituce provozované jiným se rozumí jakékoli způsoby získávání majetkového prospěchu z prostituce provozované jiným, za podmínky, že lze dovodit, že pachatel využívá vědomě svého vztahu k osobě provozující prostituci (může jít např. o jejího tzv. pasáka, ochránce, řidiče, který ji za úplatu vozil za zákazníky, či o osobu, která jí poskytovala ubytování za účelem prostituce, nebo jí takové ubytování zprostředkovávala, ale mohlo jít i o tzv. vydržovanou osobu apod.). O kořistění z prostituce se nejedná v případě, že někdo

⁴⁸ DRAŠTÍK, A., FREMR, R., DURDÍK, T., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. a kol. *Trestní zákoník. komentář. I. díl, (§ 1 až 232). 1. vyd.* Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 1022.

⁴⁹ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. komentář. II. díl, (§ 91 až § 301).* Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1224.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 1224.

⁵¹ Kolektiv pracovníků kateder trestního práva právnických fakult Karlovy university v Praze a Komenského university v Bratislavě. *Československé trestní právo. Svazek II. Zvláštní část.* Praha: Orbis, 1959, s. 250.

⁵² BRELER, Š. a kol. *Trestní zákon. Komentář.* Praha: Orbis, 1964, s. 537.

⁵³ JELÍNEK, J., SOVÁK, Z. *Trestní zákon a trestní řád (novelizované znění trestních kodexů, poznámky, judikatura).* Praha: ARCHA 1990, 1990, s. 194.

přijal od osoby provozující prostituci příležitostně pohoštění nebo dárek, popř. jiné věci. K naplnění znaku „kořistí z prostituce provozované jiným“ se nevyžaduje, aby pachatel výslovně vyžadoval nebo vynucoval hmotný prospěch z prostituce jiného, ale postačí opakované přijímání úplaty za to, že provozování prostituce umožňuje.⁵⁴

Druhá oblast se v čase vyvíjela a nejdříve bylo postihováno jednání, kdy pachatel jiného zjednal, přiměl nebo svedl k provozování prostituce a následně bylo doplněno o najmutí a zlákáni jiného k provozování prostituce. Zjednáním může být uzavření dohody o provozování prostituce, i když je dohoda podle předpisů soukromého práva neplatná,⁵⁵ a to i konkludentně, jejímž obsahem je provozování prostituce. Musí tak zde tedy být projev vůle obou stran, a to jak kuplíře či kuplířky, tak i osoby provozující prostituci. Nezáleží na tom, zda taková osoba s prostitucí začíná, nebo ji už v minulosti provozovala.⁵⁶ Přiměním se rozumí i uplatnění vlivu pachatele, který mohl vyplývat ze závislosti na pachateli, ale také z poměru citového.⁵⁷ Přiměním jiného k provozování prostituce není vyloučen psychický nátlak.⁵⁸ Svedení je určitý druh návodu,⁵⁹ který záleží v přemlouvání provozování prostituce, ve vychvalování prostituce s cílem vzbudit v jiné osobě rozhodnutí provozovat prostituce. Může se tak stát slovem, skutkem nebo jiným podobným způsobem.⁶⁰ Svedením se rozumí úmyslné vzbuzení rozhodnutí u jiné osoby provozovat prostituci např. přemlouváním, poučením, že tímto způsobem lze snadno získat větší množství finančních prostředků apod. Povahu svádění může mít i schvalování prostituce před jinou osobou, pokud jím je sledováno vzbuzení rozhodnutí o provozování prostituce v této osobě. Svádění musí směřovat k individuálně určené osobě

54 ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. komentář. II. díl, (§ 91 až § 301)*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1225–1226.

55 BRELER, Š. a kol. *Trestní zákon. Komentář*. Praha: Orbis, 1964, s. 537.

56 ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. komentář. II. díl, (§ 91 až § 301)*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1225.

57 Kolektiv pracovníků kateder trestního práva právnických fakult Karlovy university v Praze a Komenského university v Bratislavě. *Československé trestní právo. Svazek II. Zvláštní část*. Praha: Orbis, 1959, s. 250.

58 DOLENSKÝ, A. a kol. *Trestní zákon (stručný komentář)*. Praha: Eurounion, 1995, s. 282.

59 Kolektiv pracovníků kateder trestního práva právnických fakult Karlovy university v Praze a Komenského university v Bratislavě. *Československé trestní právo. Svazek II. Zvláštní část*. Praha: Orbis, 1959, s. 250.

60 BRELER, Š. a kol. *Trestní zákon. Komentář*. Praha: Orbis, 1964, s. 537.

či osobám (tzv. hromadné svádění). Není vyloučeno i nepřímé svedení, při kterém pachatel svede jinou osobu k provozování prostituce prostřednictvím živého nástroje.⁶¹ V případech zjednání, přiměnění nebo svedení jiného k provozování prostituce není třeba, aby jednání pachatele směřovalo k získání majetkového prospěchu. K dokonání činu se však vyžaduje, aby osoba byla skutečně zjednána, přiměněna či svedena k provozování prostituce, jinak se jednalo o pokus.⁶²

Subjektem trestného činu kuplířství, tj. pachatelem trestného činu je fyzická osoba (muž i žena), a to i osoba, která sama provozuje prostituci, která se však kuplířství musí dopustit ve vztahu k jiné osobě.⁶³ Od 1. 1. 2012 může být pachatelem trestného činu kuplířství i právnická osoba⁶⁴. Subjektivní stránkou tohoto trestného činu, tj. zavinění byl a nadále je úmysl.⁶⁵

Najmutí je specifická forma zjednání, kdy kuplíř uzavírá s jinou osobou dohodu, že tato osoba bude provozovat prostituce, přičemž ji za to slibuje či poskytuje protiplnění. Tato dohoda může být i konkludentní. Nezáleží na formálním označení dohody, ale na faktickém obsahu činnosti.⁶⁶ Může tak jít např. o smlouvu, že žena bude pracovat jako společnice, servírka, tanečnice, muž jako řidič, číšník, tanečník, společník apod. Nezáleží na tom, zda je taková smlouva podle práva, na základě něhož se uzavírá, neplatná.⁶⁷ Za zlákáni se považuje takové jednání pachatele, které přesvědčí určitou osobu o tom, aby provozovala prostituci (např. pomocí lákavých slibů, vysokých výdělků, kvalitní zdravotní péče). Zlákáni nemusí směřovat vůči konkrétní osobě, ale i vůči neurčitému počtu osob (např. prostřednictvím inzerátu).⁶⁸ K objektivní stránce kuplířství závěrem dodávám, že „... je dokonán buď v okamžiku, kdy pachatel jinou osobu přivede k provozování prostituce některým

⁶¹ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. komentář. II. díl, (§ 91 až § 301)*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1225.

⁶² *Ibid.*, s. 1225.

⁶³ *Ibid.*, s. 1226.

⁶⁴ § 7 zákona č. 418/2011 Sb., ze dne 27. 9. 2011, o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

⁶⁵ § 4 odst. 1 zákona č. 86/1950 Sb., ze dne 12. 7. 1950, trestní zákon; § 3 odst. 3 zákona č. 140/1961 Sb., ze dne 29. 11. 1961, Trestní zákon; § 13 odst. 3 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

⁶⁶ ŠČERBA, F. a kol. *Trestní zákon. komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 1546.

⁶⁷ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákon. komentář. II. § 140 až 42. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 1872.

⁶⁸ ŠČERBA, F. a kol. *Trestní zákon. komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 1546.

ze způsobů uvedených v § 189 odst. 1 alinea první, anebo v okamžiku, kdy začne na prostituci provozované jinou osobou kořistit.“⁶⁹

9 Závěrem

Z vyhodnocení historických souvislostí je zřejmé, že postih kuplířství až na výjimku 5 let byl od vzniku Československého státu až do současnosti nepřetržitý. Důvodem tohoto postihu je nejenom přistoupení Československé republiky k Úmluvě, ale i úprava problémů souvisejících s provozováním prostituce jako takové. Vzhledem ke skutečnosti, že Česká republika zastává tzv. aboliční přístup k provozování prostituce, je úprava trestného činu kuplířství jedním z řešení, jak těmto problémům předejít, respektive je postihovat. Z příspěvku je tak seznatelné, jak se právní úprava kuplířství a jeho postihu vyvíjela.

Summary

Pimping and its Punishment on the Territory of the Czech Republic

The contribution deals with the definition of the legal regulation of pimping and its punishment on the territory of the Czech Republic after 1918 until the present day. Given that pimping is directly related to the operation of prostitution, the contribution will also focus on the definition of prostitution, which is related not only to legal regulations of a criminal nature, but also of a legal nature. When processing the contribution, it will be drawn primarily from explanatory reports on the laws that introduced, changed or deleted the legal regulation of pimping. Comments explaining the individual starting points of these legal regulations and related jurisprudence will also be a necessary help. This will show an overall view of the legal regulation of pimping and its punishment in the monitored period.

References

BRELER, Š. a kol. *Trestní zákon. Komentář*. Praha: Orbis, 1964.

ČERNÝ, J., JANATA, J. *Verejný pořádek aneb co trápí starosty*. Praha: Linde, 1999.

⁶⁹ ŠČERBA, F. a kol. *Trestní zákon. komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 1545.

- DOLENSKÝ, A. a kol. *Trestní zákon (stručný komentář)*. Praha: Eurounion, 1995.
- DRAŠTÍK, A., FREMR, R., DURDÍK, T., RŮŽIČKA, M., SOTOLÁŘ, A. a kol. *Trestní zákoník. komentář. I. díl, (§ 1 až 232)*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015.
- ERHART, J. *Výňatek ze zákonů a nařízení pro praktickou potřebu z oboru zvláštní části práva správního a vedlejších zákonů trestních*. Praha: Litera, 1930.
- JELÍNEK, J., SOVÁK, Z. *Trestní zákon a trestní řád (novelizované znění trestních kodexů, poznámky, judikatura)*. Praha: ARCHA, 1990.
- JEMELKA, L., VETEŠNÍK, P. *Zákon o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich. Zákon o některých přestupcích. Komentář. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020.*
- KALLAB, J., HERRNRITT, V. *Trestní zákony Československé. SV. VIII*. Praha: Československý Kompas, 1927.
- Kolektiv pracovníků kateder trestního práva právnických fakult Karlovy university v Praze a Komenského university v Bratislavě. *Československé trestní právo. Svazek II. Zvláštní část*. Praha: Orbis, 1959.
- NEZKUSIL, J. a kol. *Trestní právo hmotné zvláštní část*. Praha: Panorama, 1987.
- NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, A., VALO, M., VOKOUN, R. *Trestní právo hmotné. II. Zvláštní část*. Praha: Codex, 1992.
- ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon. komentář. II. díl, (§ 91 až § 301)*. Praha: C. H. Beck, 2004.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákon. komentář. II. § 140 až 42. Komentář. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012.*
- ŠČERBA, F. a kol. *Trestní zákon. komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020.*
- VETEŠNÍK, P. *Trestní zákon správní (1950)*. In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin, XVIII. svazek Ta–Ty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2019, s. 714–719.
- VETEŠNÍK, P. *Právní regulace prostituce ze strany obcí a měst České republiky*. In: KADEČKA, S., HAVLAN, P., VALACHOVÁ, K. (eds.). *Právní regulace místní (a regionální) samosprávy. Sborník z 4. letní mezinárodní konference/workshopu*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

Znásilnenie handicapovanej osoby v kontexte aktuálneho legislatívneho a aplikačného vývoja¹

JUDr. Karin Vrtíková, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická
fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
ORCID: 0000-0001-9951-6426

JUDr. Ivana Mokrá

Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická
fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
ORCID: 0000-0002-9811-6970

kpt. JUDr. Patrícia Krásna, PhD., LL.M

Katedra vyšetrovania, Akadémia policajného zboru, Bratislava
ORCID: 0000-0003-0079-9652

1 Úvodom

V každej ľudskej spoločnosti sa vyskytujú činy, ktoré zvýšenou mierou narúšajú oficiálny hodnotový systém, na ktorom je daná spoločnosť založená, a pred ktorým sa táto spoločnosť trestnoprávnymi prostriedkami bráni. Trestné činy proti ľudskej dôstojnosti upravené v druhom diele druhej hlavy Osobitnej časti zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej „Trestný zákon“ alebo „TZ“), nie sú komplexným vymenovaním všetkých trestných činov narúšajúcich ľudskú dôstojnosť v rámci Osobitnej časti Trestného zákona. Značné penzum trestných činov zo sexuálnym motívom je roztrieštených aj v rámci inej časti Trestného zákona.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV- 19-0050.

2 Zneužitie bezbrannosti ako jeden zo spôsobov spáchania trestného činu znásilnenia v Slovenskej republike

Primárne predstavíme čitateľovi trestný čin znásilnenia v jeho aktuálnom znení, pričom kľúčovým atribútom o ktorom bude nasledujúci text pojednávať je znak bezbrannosti, nakoľko autorky majú za to, že tento spôsobuje v aplikačnej praxi nezrovnalosti.

„§ 199 – Znásilnenie

(1) *Kto násilím alebo hrozbou bezprostredného násilia donúti ženu k súloži alebo kto na taký čin zneužije jej bezbrannosť, potrestá sa odňatím slobody na päť rokov až desať rokov.*

(2) *Odňatím slobody na sedem rokov až pätnásť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1*

- a) *závažnejším spôsobom konania,*
- b) *na chránenej osobe,*
- c) *z osobitného motívu,*
- d) *na žene vo výkone väzby alebo vo výkone trestu odňatia slobody, alebo*
- e) *spoločným konaním najmenej dvoch osôb.*

(3) *Odňatím slobody na pätnásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a*

- a) *spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví, alebo*
- b) *bezprostredne ním ohrozí život dieťaťa.*

(4) *Odňatím slobody na dvadsať rokov až dvadsaťpäť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1*

- a) *a spôsobí ním smrť, alebo*
- b) *za krízovej situácie.“*

Zneužitím bezbrannosti je situácia, kedy páchatel na vykonanie súlože využíva stav, v ktorom žena nie je schopná klásť odpor a v ktorom sa nachádza bez pričinenia páchatela. Iná situácia by platila v prípade, ak by páchatel uviedol ženu do stavu bezbrannosti ľst'ou, v takom prípade by bol totiž čin posúdený ako spáchaný násilím. Najpertraktovanejším prípadom zneužitia stavu bezbrannosti v aplikačnej praxi je bezbrannosť zapríčinená požitím alkoholu, avšak bezbrannosť môže vzniknúť aj v prípade ak je žena trpiaca

duševnou poruchou, v dôsledku ktorej nechápe zmysel páchatel'ovho konania a nie je schopná posúdiť potrebnosť odporu proti páchatel'ovmu konaniu.

K potrebe zabezpečenia ochrany osôb s mentálnym postihnutím sa vyjadril aj Najvyšší súdu SR v jednom zo svojich rozhodnutí, v rámci ktorého uviedol, že: „Právo slobodne rozhľadať o svojom pohlavnom živote patrí medzi základné práva ženy a v tomto súvisí je zároveň primárnym objektom tohto trestného činu. Objektívna stránka spočíva v konaní páchatel'a, ktorý násilím alebo hrozbou bezprostredného násillia donúti ženu k súložiu alebo na taký čin zneužije jej bezbrannosť. Násillie je v tomto prípade realizované v zmysle prekonania odporu ženy, za účelom dosiahnutia súložie, samozrejme proti vôli ženy a jej mienenému odporu, čomu zodpovedá pojem donútenie k súložiu. (Hamranová, D.: Násillie páchané na ženách z legislatívneho hľadiska, trestné činy so skutkovou podstatou vzťahujúce sa na násillie páchané na ženách, *Magister Officiorum, ASPI*). Osobitnou kategóriou osôb, páchanie trestných činov na ktorých je aj prísnejšie postihované, je okrem detí aj kategória osôb so zdravotným postihnutím, vrátane mentálneho postihnutia, ktoré sú často objektom porušovania svojich základných ľudských práv alebo sú vystavené neľudskému a ponižujúcemu zaobchádzaniu, ako aj trestu, a to nielen v rodinnom prostredí, ale aj v zariadeniach sociálnych služieb. Mentálne postihnutie je zložitým fenoménom, ktorého súvislosti aj v oblasti násillia páchaného na osobách s týmto druhom postihnutia nemožno rozoberať jednostranne len v súvislosti s osobami s mentálnym postihnutím v detskom veku. Tak ako deti, aj mentálne postihnutí dospelí, môžu byť úplne závislí na druhých v napĺňaní ich základných potrieb, sú obrozovaní násilím v rámci rodiny aj mimo nej. **Práve mentálne postihnutí dospelí sú dôkazom toho, že nie každý dospelý človek, ktorý dovšil 18 rokov veku, musí mať plnú alebo aspoň čiastočnú spôsobilosť účinne presadzovať a ochraňovať svoje potreby a záujmy. Aj preto si zasluhujú pozornosť z dôvodu ich ochrany pred násilím minimálne tak ako deti.**“²

V prípade teda, že páchatel' opakovane nútil mentálne zaostalú osobu k súložiu za použitia násillia, dopustil sa trestného činu znásillenia v zmysle § 199 ods. 1 Trestného zákona. Napriek skutočnosti, že podľa znaleckého posudku, ktorý bol v danej veci súdom nariadený, znalec z odboru psychológie preukázal, že poškodená je mentálne retardovanou mladou ženou, ktorá má zníženú schopnosť správne vnímať a reprodukovať prežitú udalosť, resp. v zmysle

² Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 3. 12. 2019, sp. zn. 4Tdo/16/2019.

lekárskej terminológii trpí stredným stupňom duševnej zaostalosti. Z právneho hľadiska táto žena bola schopná čiastočne ovládať svoje konanie, rozpoznať jeho následky a chápať zmysel vyšetrovania. Pričom v závere znalec konštatoval, že takejto osobe samotné znásilnenie spôsobilo strach, značné poníženie jej dôstojnosti a zhoršilo to kvalitu jej života.

V tomto kontexte sa pozornému čitateľovi vynára otázka, ako je možné, že v rámci právnej kvalifikácie nebola zohľadnená skutočnosť, že daná osoba je chránenou osobou, čo by v skutku znamenalo prísnejší trestný postih pre páchatel'a. V zmysle slovenského zákonodarcu, totiž v rámci ustanovenia § 139 ods. 2 TZ platí, že: „*Ustanovenie odseku 1 sa nepoužije, ak trestný čin nebol spáchaný v súvislosti s postavením, stavom alebo vekom chránenej osoby.*“ Z uvedeného teda vyplýva negatívne vymedzenie situácie, kedy sa **nepoužije inštitút chránenej osoby** ako tzv. osobitný kvalifikačný pojem. V zásade si dovoľíme tvrdiť, že z výkladu poskytnutého vyššie v texte je zrejmé, že v prípade, ak páchatel' spáchal trestný čin, síce na chránenej osobe ale **bez súvislosti** s jej stavom, t. j. bez ohľadu na jej postavenie (napr. osoba verejného činiteľa), vek (dieťa či osoba vyššieho veku), stav (tehotná žena, chorá žena) **nemôže byť tento znak, t. j. spáchanie trestného činu na chránenej osobe, tým atribútom, ktorý spôsobí použitie vyššej trestnej sadzby z dôvodu naplnenia osobitného kvalifikačného pojmu. K takémuto naplneniu totiž nedošlo a osoba páchatel'a spáchala trestný čin bez súvislosti s akýmkoľvek špecifikom obete.** S uvedeným ustanovením si však autorky dovoľujú **vyjadriť nesúhlas**, a to s nasledovným odôvodnením. Ak totiž máme vychádzať zo zákonného znenia tohto ustanovenia a predstavíme si situáciu, kedy by páchatel', napríklad násilím vykonal súlož na mentálne postihnutej osobe, ale túto obeť by si nevybral z dôvodu jej postihnutia, ale z toho dôvodu, že ju stretne ako prvú, po prijatí myšlienky vykonať súlož na nejakej žene, a to za použitia akýchkoľvek prostriedkov, domnievame sa, že táto skutočnosť je viac ako problematická.

Máme za to, že nie je možné kvalifikovať dve obsahovo totožné situácie, právne inak a tiež sa domnievame, že cieľom zákonodarcu nebolo spôsobiť takúto nejasnosť. Rozmeňme si však túto situáciu na drobné. V prvom prípade páchatel' znásilní mentálne handicapovanú osobu z dôvodu, že v súvislosti s jej stavom predpokladá, že táto nebude schopná zreprodukovať

utrpenie, ktoré jej spôsobil, a ak toho aj bude schopná, pre orgány činné v trestnom konaní a súdy, bude tzv. *persona non grata*. Toto konanie páchatel'a klasifikujeme ako trestný čin znásilnenia v zmysle § 199 ods. 1, ods. 2 písm. b) TZ s poukazom na § 139 ods. 1 písm. f) TZ, t. j. spáchaný na chorej osobe. V druhom prípade by páchatel' násilím vykonal súlož na mentálne handicapovanej žene, ale iba z toho dôvodu, že ona bola prvá osoba, ktorú stretol po prijatí myšlienky vykonať súlož na nejakej žene, za použitia akýchkoľvek prostriedkov, a teda aj násilia, nakoľko jeho jediným cieľom je vlastné uspokojenie. Avšak, v tomto prípade by bolo značne problematické preukázať, že páchatel' vykonal súlož na takejto osobe z dôvodu jej stavu, teda z dôvodu, že trpí mentálnou poruchou, a teda by sa orgány činné v trestnom konaní a následne aj súdy dostali do situácie, kedy by nemohli klasifikovať konanie páchatel'a ako spáchané na chránenej osobe, pretože by tu chýbal motív trestného činu a porušili by sme zákonné ustanovenie § 139 ods. 2. TZ. Na podklade uvedeného máme za to, že v oboch spomínaných prípadoch by sme stáli pred tým istým konaním páchatel'a akurát by sme museli použiť dva rôzne spôsoby právnej kvalifikácie. Z toho dôvodu nie je možné stotožniť sa s takýmto právnym stavom a nazdávame sa, že riešením by bolo ustanovenie § 139 ods. 2 TZ úplne odstrániť.

3 Zneužitie bezbrannosti ako jeden zo spôsobov spáchania trestného činu znásilnenia v Českej republike

Nasledujúci text bude pojednávať o trestnom čine znásilnenia v Českej republike, pričom tak ako aj v predchádzajúcej časti, bude pozornosť zameraná na zneužitie bezbrannosti.

„§ 185 Znásilnění

(1) *Kdo jiného násilím nebo pobruškou násilí nebo pobruškou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu styku, nebo kdo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let.*

(2) *Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1*

a) *souloží nebo jiným pohlavním stykem provedeným způsobem srovnatelným se souloží,*

- b) na dítěti, nebo
 c) se zbraní.
- (3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,
 a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let,
 b) spáchá-li takový čin na osobě ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody, ochranného léčení, zabezpečovací detence, ochranné nebo ústavní výchovy anebo v jiném místě, kde je omežována osobní svoboda, nebo
 c) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví.
- (4) Odnětím svobody na deset až osmnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.
- (5) Příprava je trestná.“

Znak bezbrannosti, ako alternatívna možnosť naplnenia objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu znásilnenia, rovnako v Slovenskej republike, aj v Českej republike vykazuje istú roztrieštenosť a nejednoznačnosť v aplikačnej praxi. S ohľadom na to, sa nasledujúci text bude venovať tomuto možnému spôsobu spáchania trestného činu, pričom kardinálny dôraz bude kladený na zneužitie bezbrannosti vo vzťahu k **handicapovaným osobám**.

Pojem bezbrannosť je v kontexte trestného činu znásilnenia chápaný v českej legislatíve v najširšom slova zmysle. „V prípade této skutkové podstaty je pojem bezbrannosti chápán v jejím nejširším smyslu. Jednak se může jednat o bezbrannost, která předpokládá celkovou odevzdanost se pachateli bez jakýchkoli známek projevu vlastní vůle či schopnosti na požadavky obviněného jakkoli reagovat. Jedná se zde o takový stav bezbrannosti, kdy se oběť nachází v situaci, již sama nevnímá, a tudíž není schopna jakéhokoli vlastního úsudku, a tedy ani jakkoli ovlivnit jednání pachatele. V takovém stavu se nachází člověk, který je např. v bezvědomí, v mdlobách nebo v silném oblužení alkoholem, při němž zcela nevnímá situaci kolem sebe, v hypnotickém spánku, v umělém spánku nebo hlubokém spánku, pod vlivem drog, které ho zcela zbavily vlády nad sebou samým, anebo v obdobném stavu způsobeném chorobou apod. Jde o stav, v němž si oběť vůbec neuvědomuje, co se s ní děje, a proto ani nemůže hodnotit situaci, ve které u ní dochází ke poblavnímu styku s pachatelem. Tuto bezbrannost lze označit za celkovou či absolutní. **Ve stavu bezbrannosti se však nacházejí i osoby, které sice vnímají okolní svět, avšak jejich duševní a rozumové schopnosti nejsou na takové úrovni nebo takového stavu, aby si ve své mysli dokázaly situaci, v níž se nacházejí, dostatečně přiléhavě ze všech souvislostí vyhodnotit a přiměřeně, logicky a účinně**

*na ni reagovať. Tak tomu obvykle býva napr. u osôb trpiacich duševnou chorobou, pro niž nechápou význam pachateľova jednání, alebo u detí či osôb mentálne zaostalých, ktoré nemajú dostatočné znalosti a skúsenosti, aby boli schopny posúdiť význam odporu proti vynucovanému pohlavnému styku apod. V takových prípadoch bezbrannosti se jedná o psychickú bezbrannost, v dôsledku niž oběť často nechápe, co se po ní požaduje, resp. co je smyslem jednání pachatele, nebo není způsobilá vůbec domyslet a vyhodnotit důsledky takového jednání atd. Kromě této absolutně chápané bezbrannosti se však oběť může nacházet i ve stavu, kdy je bezbranná nikoli proto, že zcela nevnímá svět kolem sebe nebo není způsobilá chápat význam pachateľova jednání, ale proto, že ač ví, co se s ní děje, není schopna se buď vůbec, nebo účinně bránit, přestože by tak učinit chtěla. V takovém stavu bezbrannosti je osoba spoutaná nebo osoba s fyzickou vadou omezující její hybnost, osoba upoutaná na lůžku nebo na vozíku, osoba ochrnutá, vysílená nemocí nebo přestárlá apod. Jedná se tedy o stav, při němž oběť není schopna vzdorovat nepřijatelnému chování pachatele pro nedostatek tělesných sil a schopností. V důsledku tohoto stavu je taková osoba fyzicky bezbranná, a vzhledem k tomu že takový fyzický stav vždy ovlivňuje i psychiku uvedeným způsobem handicapované osoby, je třeba přiblížit i k tomu, že stav její tělesné bezbrannosti může způsobovat i její bezbrannost psychickou.*³

V kontexte vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že za celkovú bezbrannosť označujeme stav, kedy sa obeť nachádza v situácii, ktorú sama nevnímá, nie je schopná akéhokoľvek vlastného úsudku a teda nie je schopná ovplyvniť ani konanie páchatel'a. Môže sa jednať o človeka, ktorý je napr. v bezvedomí, v mdlobách, alebo ide o osobu v silnom stave opitosti, či pod vplyvom drog.⁴ **Na účely predkladaného príspevku sa jeho autorky zamerali na stav bezbrannosti, v ktorom sa nachádzajú osoby, ktoré síce vnímajú vonkajší svet, avšak ich duševné a rozumové schopnosti nie sú na takej úrovni aby situáciu, v ktorej sa nachádzajú dokázali dostatočne vyhodnotiť a primerane, logicky na ňu reagovať.** Tak tomu býva u osôb trpiacich duševnou chorobou, ktoré nechápou význam páchatel'ovho konania, alebo u detí, či osôb mentálne zaostalých, ktoré nemajú dostatočné znalosti a skúsenosti, aby boli schopné sami posúdiť význam odporu proti vynucovanému pohlavnému styku alebo iným sexuálnym praktikám. V takýchto prípadoch sa jedná o tzv. **psychickú bezbrannosť**, v dôsledku

³ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 19. 6. 2019, sp. zn. 3Tdo/457/2019.

⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 11. 4. 2018, sp. zn. 7Tdo/359/2018.

ktorej obeť často nechápe, čo sa od nej požaduje, resp. aký je dôvod páchatel'ovho konania, pretože nie je spôsobilá vôbec domyslieť a vyhodnotiť dôsledky takéhoto konania.⁵ Obdobná situácia platí aj v prípade, keď osoby, síce dokážu vnímať konanie páchatel'a, avšak kvôli fyzickej indispozícii nie sú schopné situáciu ovplyvniť, a teda sa adekvátne brániť. Ide napríklad o osoby spútané, handicapované, telesne postihnuté alebo osoby vyššieho veku. Vzhľadom na to, že takýto fyzický stav zásadne ovplyvňuje aj psychiku handicapovanej osoby, je potrebné prihliadať aj na to, že stav jej telesnej bezbrannosti môže spôsobiť aj bezbrannosť psychickú.

Prípád spomínaného zneužitia psychicky bezbrannej osoby riešil aj Najvyšší súd Českej republiky,⁶ pričom išlo o situáciu, kedy páchatel' zhruba dva roky za účelom vlastného sexuálneho uspokojenia vyvíjal voči neplnoletej poškodenej sexuálne aktivity, a to v dobe, kedy jej vek dosahoval 8 až 10 rokov. Sexuálne aktivity páchatel'a spočívali v dotýkaní sa poškodenej na prsiach, vonkajších genitáliách, k prikladaniu jeho pohlavného údu do rúk poškodenej za účelom masturbácie. České súdy konanie páchatel'a klasifikovali ako trestný čin znásilnenia v zmysle § 185 ods. 1 alinea 2, ods. 3 písm. a) českého Trestného zákona zneužívajúc stav bezbrannosti poškodenej, ktorá bola dieťaťom mladším ako 15 rokov, ako pohlavný styk, nakoľko obvinený týmto spôsobom ukájal svoj pohlavný pud. K tomu zneužil nízky vek a neznalosť sexuálnej problematiky zo strany poškodenej, a tak isto aj dôveru, ktorú voči nemu prechovávala, z dôvodu, že bol otcom jej kamarátky. Jeho konanie bolo účelové, aby maloletú donútil strpieť správanie, ktoré sa absolútne vymyká akémukoľvek bežnému kontaktu medzi ňou a otcom jej kamarátky. S ohľadom na nízky vek a nevyzretosť sa maloletá nemohla účinne brániť, čím teda obvinený zneužil jej psychickú bezbrannosť.

V tomto kontexte ale dodávame, že o takýto stav bezbrannosti nepôjde v prípade, ak je neplnoletá osoba natoľko fyzicky a duševne vyspelá, že je schopná pochopiť konanie páchatel'a a svoj prípadný nesúhlas s týmto konaním dáť dostatočne zreteľne najavo.⁷

⁵ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1834–1849.

⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 19. 6. 2019, sp. zn. 3Tdo/457/2019.

⁷ Rozhodnutie Vrchného súdu v Prahe zo dňa 4. 3. 1994, sp. zn. 3T0/105/90, publikované v Zbierke súdnych rozhodnutí a stanovísk 9/1994.

4 Znásilnenie handicapovanej osoby

Z druhého súdka prípadov, je prípad riešený pred Okresným súdom Chebe⁸, v rámci ktorého došlo k opakovanému zločinu znásilnenia mentálne handicapovanej ženy, o ktorej páchatel vedel, že trpí mentálnou retardáciou, v dôsledku čoho sú podstatne obmedzené jej schopnosti posúdiť závažnosť jeho konania a tiež vedel, že nie je schopná adekvátnej obrany. *Modus operandi* spáchaného trestného činu spočíval v konaní páchatel'a, ktorý **napriek tomu, že ho obeť odstrkovala rukami** [obeť dávala najavo svoj zrejmy nesúhlas – pozn. aut.]⁹, vykonal na nej súlož alebo jej to prirodzenia zasúval vibrátor, alebo ju prinútil k tomu, aby mu sala prirodzenia. Svojím konaním sa páchatel dopustil zločinu znásilnenia podľa § 185 ods. 1, ods. 2 písm. a) českého Trestného zákona, za čo ho súd odsúdil na tridsať mesiacov, pričom jeho výkon podmienčne odložil na skúšobnú dobu štyri roky. V tomto kontexte si dovoľujeme vysloviť, doslova pohoršenie, nad výškou trestu, ktorú súd páchatel'ovi uložil. Máme jednoznačne za to, že výška trestu odňatia slobody, v danom prípade, absolútne neodzrkadľovala nebezpečnosť skutku páchatel'a. Zo samotnej skutkovej podstaty vyplýva, že súd rozhodoval v rozmedzí dvoch až desiatich rokov nepodmienečného trestu odňatia slobody, a z toho dôvodu podmienčne odloženie výkonu trestu odňatia slobody považujeme za maximálne neadekvátne a neodzrkadľujúce nebezpečnosť, ktoré so sebou daný skutok nesie. V danom prípade bol súd oprávnený podmienčne odložiť výkon trestu odňatia slobody pod jednou podmienkou, a síce, za súčasného uloženia obmedzenia a stanovenia dohľadu nad odsúdeným. Napriek tomu, že súd uvedené aplikoval a odsúdenému uložil zákaz styku s poškodenou, a to tak osobným kontaktom, sprostredkovane, ako aj elektronicky, máme za to, že v zmysle predchádzajúcich skutočností, že súd už danému páchatel'ovi uložil zákaz styku s poškodenou, pričom tento zákaz obvinený nedodržiaval, bolo takéto rozhodnutie **nepostačujúce**. S ohľadom na to konštatujeme **nedostatočnosť uvedeného obmedzenia**.

Obdobná situácia sa udiala aj v rámci konania pred Okresným súdom v Mladé Boleslavi, kedy súd úplne zbavil viny páchatel'a, ktorý mal

⁸ Rozhodnutie Okresného súdu v Chebe zo dňa 30. 11. 2017, sp. zn. 1 T/12/2017.

⁹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 20. 12. 2017, sp. zn. 3Tdo/1498/2017.

v motorovom vozidle znásilniť mentálne postihnutú ženu, ktorá aktuálne vychováva dvojročného syna. Páchateľ, neskôr obžalovaný z tohto skutku bol **súdom úplne zbavený viny**. Táto skutočnosť vzbudila u našich susedov vlnu nevôle, a to práve z dôvodu, že súd v danej veci tvrdil, že prvok **bezbrannosti nebol naplnený** z dôvodu, že mal za preukázané, že pokiaľ by poškodená chcela vyjadriť nesúhlas s tým, čo páchateľ robil vyjadrila by ho. Súd teda tvrdil, že poškodená bola schopná vyjadriť nesúhlas a chápať zmysel konania páchateľa a keďže toto nenegovala a nebránila sa, súd skonštatoval, že konanie nebolo znásilnením ale dobrovoľným stykom.

O tom, čo subsumujeme pod bezbrannosť sme sa zmienili už vyššie, ide o stav, v ktorom obeť nie je schopná vzhľadom k okolnostiam prejavíť svoju vôľu ohľadne pohlavného styku s páchateľom, prípadne nie je schopná klásť odpor voči jeho konaniu.

Položme si teda otázku, či žena, ktorá je pozbavená spôsobilosti na právne úkony a ktorá je mentálne na úrovni šesťročného dieťaťa, a ktorá otehotnie, bola schopná klásť odpor, resp. chápala význam páchateľovho konania? Prečo súdy extenzívnym výkladom v takýchto prípadoch neaplikujú prvok psychickej bezbrannosti, tak ako o ňom vyššie uvádzame v texte, resp. odvolávajú sa na rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky, že o psychickú bezbrannosť ide aj v prípade, kedy **obeť trpiaca duševnou poruchou, kvôli ktorej nechápala význam páchateľovho konania nie je schopná chápať, resp. vyhodnotiť dôsledky páchateľovho konania**. Zamerajme sa na konštrukciu, že o obeti vieme, že je mentálne zaostalá, na úrovni šesťročného dieťaťa. Dokáže si takáto handicapovaná osoba uvedomiť dôsledky páchateľovho konania, aby chápala, že takýmto konaním môže otehotniť? Bezbrannosť, ktorá je v zákone vymedzená dlhé roky, zdá sa, že v poslednom čase trpí vadou nesprávnej aplikácie. Máme za to, že sme dostatočne vymedzili, že volanie po zmene trestného činu znásilnenia je tak v Českej republike, ako aj v Slovenskej republike opodstatnené. V kontexte vyššie uvedeného jednoznačne zastávame názor, že je nutné upraviť zákonnú definíciu skutkovej podstaty trestného činu znásilnenia tak, aby aplikačná prax mala iba jeden možný spôsob rozhodnutia v situáciách previazaných so zneužitím bezbrannosti na strane páchateľa trestného činu znásilnenia.

5 Záverom

Máme za to, že predkladaným textom jeho autorky upozornili a dostatočne jasne pomenovali kľúčové nedostatky oboch právnych úprav trestného činu znásilnenia v kontexte znaku zneužitia bezbrannosti *de lege lata*. Parciálny záver predloženého textu je odporúčanie pre slovenského zákonodarcu týkajúce sa ustanovenia § 139 ods. 2 Trestného zákona, a súvisí s jeho úplným odstránením z Trestného zákona. Svoj názor autorky opierajú o aplikačnú prax, na základe ktorej je zrejmé, že skutkovo totožné veci sa môžu na základe uvedeného zákonného znenia kvalifikovať iným spôsobom, a to iba s ohľadom na preukázanie, resp. nepreukázanie dostatočných dôkazov. Uvedené rozhodne nepovažujeme za vyjadrujúce právnú istotu a predvídateľnosť práva v spoločnosti.

Za kľúčový záver pre Českú republiku považujeme ten, ktorý je previazaný so znakom bezbrannosti obeť, v rámci ktorej je potrebné jednoznačne vymedziť, že ak obeť nekladie pri sexuálne motivovaných trestných činoch odpor voči páchateľovi, ktorý by bol dostatočne zrejmý, či dokonca sprevádzaný aktívnym konaním obeť, páchateľ bude trestne zodpovedný za trestný čin znásilnenia, ak mu nesúhlas obeť musel byť zrejmý z konania obeť.

Obdobne navrhujeme aj vo vzťahu k tzv. zamrznutiu obeť pri násilnom vykonávaní sexuálnych atakov zo strany páchateľa. Prekonanie takéhoto odporu zo strany páchateľa jednoznačne má byť podradené pod skutkovú podstatu trestného činu znásilnenia, a to zneužitím psychickej bezbrannosti obeť.

Nazdávame sa, že je nutné zoceliť pretrvávajúcu nejednoznačnosť, čo do preukazovania bezbrannosti pri osobách s mentálnym postihnutím ako ľahkým terčom pre páchateľov trestného činu znásilnenia.

Podkladom na uvedené konštatovanie nám je samotné rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky, ktoré citujeme vyššie v texte, a v kontexte ktorého v prípade, ak obeť nevyvinulí smerom k páchateľovi dostatočne zrejmý, fyzickými útokmi sprevádzajú aktívny odpor nie je možné z takéhoto konania páchateľa exkulovať. Nízka miera obrany obeť nerobí zo znásilnenia legálny skutok.

Summary

Rape of a Disabled Person in the Context of Current Legislative and Application Developments

The presented contribution points to the current issue of the crime of rape, with a focus on the attribute of „impunity“ both in the Slovak Republic and in the Czech Republic. The work will offer a comparative view of the crime of rape both in our country and in our western neighbours, while recommendations will be proposed from the conclusions reached in this way, which could serve as a basis for future improvement of the legal framework, as both the Slovak Republic and the Czech Republic are facing by amending the provisions relating to rape. In this context, we will try to propose more effective legislation in order to achieve a fairer and safer society for all.

References

- ŠÁMAL P. *Trestní právo hmotné*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník*, 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009.
- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012.
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 3. 12. 2019, sp. zn. 4Tdo/16/2019.
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 19. 6. 2019, sp. zn. 3Tdo/457/2019.
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 11. 4. 2018, sp. zn. 7Tdo/359/2018.
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 20. 12. 2017, sp. zn. 3Tdo/1498/2017.
- Rozhodnutie Vrchného súdu v Prahe zo dňa 4. 3. 1994, sp. zn. 3To/105/90, publikované v Zbierke súdnych rozhodnutí a stanovísk 9/1994.
- Rozhodnutie Okresného súdu v Chebe zo dňa 30. 11. 2017, sp. zn. 1 T/12/2017.

Obmedzenie slobody vyznania v historickom a inkvizičnom kontexte¹

doc. JUDr. Ján Šanta, PhD., LL.M., MBA

Úrad špeciálnej prokuratúry GP SR Bratislava
Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická
fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
ORCID: 0009-0003-1114-9679

doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická
fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
ORCID: 0000-0001-8776-5548

1 Úvodom

Problematika obmedzovania slobody vyznania patrí bezpochyby medzi otázky, ktoré možno označiť za nielen aktuálne ale s ohľadom na vývoj spoločnosti a jej hodnôt aj za mimoriadne pútavé. Práve z tohto dôvodu sa predložený príspevok bude venovať niekoľkým rovinám, ktoré možno v kontexte slobody vyznania identifikovať. Ide o rovinu historickú až priam inkvizičnú a rovinu súčasnú, v rámci ktorej bude pozornosť venovaná spôsobu nahliadania na predmetnú slobodu zo strany Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej „ESLP“).

2 Historický pohľad na slobodu vyznania – inkvizícia

Pokiaľ chceme nahliadať na slobodu náboženského vyznania v historickom kontexte, na prvom mieste je vhodné ozrejmiť, že v tejto súvislosti je nevyhnutné skloňovať pojem „inkvizícia“ a „inkvizičný proces“. Predmetné pojmy v sebe totiž priamo obsahujú potláčanie náboženského vyznania. Pokiaľ teda hovoríme o historických súvislostiach slobody náboženského

¹ Tento výstup pod vytvorený v rámci riešenia projektu APVV 19-0050: Trestnoprávna ochrana slobody.

vyznania, hovoríme o historických faktoch spojených s inkvizíciou a inkvizíčnými procesmi.

Historický pohľad na danú problematiku napovedá, že výraznejší nástup inkvizície v Európe badať v 15. storočí, pričom za jej základné príčiny možno považovať dve – nárast kacírstva a rôzne individuálne alebo až širšie spoločensky spôsobené nešťastia, počnúc zlým počasím, neúrodou, prírodnými katastrofami, končiac chorobami ľudí alebo zvierat a podobne.

Na začiatku vrcholného stredoveku sa v nezvyčajnej miere rozrástol počet kacírov. Namiesto sporadických vystúpení došlo ku skutočnému kacírskemu náporu. V západnom svete boli dokonca územia, kde počet kacírov prerástol počet cirkevných veriacich. Ich prudký nárast súvisel s neutešenou situáciou vo vtedajšej cirkvi. Nekonečné boje cisára s pápežom o vládu nad svetom vyvolávali nepriateľské náboženské nálady. Čoraz viac ľudí sa odvracalo od cirkvi zaoberajúcej sa výhradne mocenskými bojmi.

Nekrest'anské správanie sa cirkevných predstaviteľov priamo vyvolávalo nárast počtu kacírov a heréza bujnela vo všetkých kútoch vtedajšieho sveta. Kacírstvo tak predstavovalo pre cirkev existenciálne ohrozenie a väčšmi než kedykoľvek predtým cirkev cítila nutnosť rázne proti nemu zasiahnuť. Vtedy tiež zistila, že sa situácia už nedá riešiť len slovami. Výrok: „Len slovo postačí“ už dávno prestal platiť. Bezmocnosť cirkevných rečí bola čoraz zreteľnejšia. Dominikánsky rád si odrazu musel uvedomiť, že aj umenie presvedčať má svoje hranice. Slová, ktorým chýbalo životné svedectvo, nemali na kacírov nijaký vplyv. Cirkev sa dokonca cítila nútená zakázať dišputy s kacírmi, aby neriskovala porážku. Musela sa začať chrániť iným spôsobom. Rozhodla sa siahnuť po nových prostriedkoch, lebo podľa nej išlo nepopierateľne o akt nutnej obrany proti všeobecnému ohrozeniu. Nové násilné potláčanie kacírov malo za každých okolností a za akúkoľvek cenu slúžiť k upevneniu jej mocenských pozícií. Použitie násilia bolo prostriedkom, ako odstrániť nebezpečného protivníka, na ktorého si duchovne cirkev netrúfala a ako sa konečne zbaviť vnútro cirkevnej opozície. Svoje postupy ideologicky vyšperkovala tvrdením, že na rozdiel od prvotno cirkevných heréz vymyslených ľuďmi sú tieto nové kacírstva dielom diabla. A keďže voči diablu neslobodno mať nijaké ohľady, všetky opatrenia sú oprávnené.

Tieto faktory podporované navyše vnútorným rozpadom viery viedli napokon k zriadeniu inkvizície. Pri jej založení nešlo o vedomé dielo jedného konkrétneho pápeža, ale skôr o viaceré pápežské opatrenia. Vyplynuli z komplikovaného, ešte ani dnes riadne neobjasneného dejinného procesu. Išlo o inštitúciu, ktorá nadobúdala svoju konečnú podobu postupne. Krok za krokom rástla zároveň s prostriedkami, ktoré jej boli najbližšie a sľubovali čo najúčinnejší výsledok. Stavala na protikacírskejších zákonoch Fridricha II. a využívala jeho skúsenosti. Vždy však bola cirkevnou a nie štátnou inštitúciou. Jej začiatky siahajú k pápežským nariadeniam biskupom, aby sa usilovali o energickejšie potláčanie kacírov. Dlhší čas ostalo len pri tom. Až vtedy, keď pápeži zistili, že sa pri potláčaní kacírov nemôžu spoliehať len na biskupskú horlivosť a že biskupi nie sú schopní zabrániť šíreniu kacírstva, preniesli tento úrad na dominikánsky rád, ktorý sa postupne vypracoval na rád inkvizítorov, hoci ani on sa nedá celkom identifikovať s touto inštitúciou. Inkvizítormi sa totiž často stávali aj františkánski mnísi. Len ťažko sa dá pochopiť, ba je dokonca až nevysvetliteľné, ako sa rád kazateľov, ktorých ústredným prvkom bola mystika Božej kontemplácie, mohol takto bez zábran oddať inkvizítorkej činnosti.

Postavu inkvizítora si nemožno predstavovať v príliš zjednodušenej schéme. Bolo by omylom vidieť v ňom len krvilačného človeka a odsudzovať ho ako hanebnú bytosť. Psychologický profil inkvizítora je omnoho zložitejší. Išlo o muža obklopeného len ťažko odhaliteľným tajomstvom, ktorý navyše žil v takmer nepreniknuteľnej samote. Stáročia sa nesmeli písať o inkvizícii a jej procesoch. Týmto zákazom zahalila samu seba do nepriehľadného závoja a sama tak pomáhala šíriť dohady, klebety a strašidelné predstavy. Nie náhodou sa doteraz nepodarilo napísať životopis jedného z najväčších inkvizítorov všetkých čias, Torquemadu.²

V nadväznosti na takéto udalosti za formálny, resp. právny základ inkvizície možno považovať tieto dokumenty.

Bula *Summis desiderantes affectibus* bola pápežom vydaná v predvečer sviatku sv. Mikuláša dňa 5. 12. 1484. Podľa zavedeného zvyku bola pomenovaná podľa prvých slov *Summis desiderantes affectibus* teda „Všetkou žiaducou dychtivosťou (potierajúcou čarodejníctvo)“.

² NIGG, W. *Kníha kacírov*. Bratislava: Premedia, 2019, s. 199.

Giovanni Batista Cibo, ktorý ako pápež prijal meno Inocent VIII. v bule poznamenáva, že „*ke jeho sluchu sa v skutku doniesla nie malá sťažnosť, že v niektorých častiach Horného (severného) Nemecka, v arcibiskupstvách Mohuč, Kolín nad Rýnom, Trevír, Salzburk a Brémy, tam v mestách, krajinách, miestach a biskupstvách, premnoho osôb oboch pohlaví, zablúdajúcich na svoje spasenie a odpadávajúcich od katolíckej vier, pácha nepravosti s diablami, ktorí s nimi v mužskej i ženskej podobe (ako incubus a succubus, inkubus a sukukubus) súložia, svojím čarodejníctvom, kúzelníctvom a spiklenecktvom, ďalej svojimi poverčivými obhvosťami, výtržníctvom, zločinnými i nepravosťami dokážu mariť ženám pôrod, vyliahnutie zvieracích mláďat, dokážu ničiť plody i zemskú úrodu, vinnú révu aj plod stromov, taktiež aj mužov a ženy, zvieratá, dobytok a ostatné druby zvierat, taktiež vinice, sady, líky, pastviny, obilie a iné plody dokážu mariť, dusiť a zabíjať.*“

Pápež sa v bule odvoláva na Kramera-Institoris a na Sprengera, ktorí „*boli na základe apoštolských výnosov ustanovení za inkvizítorov nad kacírskymi nepravosťami.*“ Jeho list mal „*odstrániť všetky prekážky, ktoré by výkon funkcie uvedených inkvizítorov akokoľvek spomaľovali, aby teda nákaža kacírskych obhvosťami a iné podobné zločiny nemohli k záhube iných nevinných ľudí naďalej rozširovať svoj jed.*“ V podstate išlo o dôsledok jedného z mnohých vtedajších mocenských sporov ústrednej cirkevnej moci s miestnymi svetskými úradmi, ktoré si chceli zachovať svoju samostatnosť a vymaniť sa z kontroly aj súdnej právomoci inkvizície. Nie však preto, že by ich rozsudky boli snád' miernejšie a okruh prenasledovaných užší, pretože svetská moc často konala prísnejšie a krutejšie než sama obávaná inkvizícia. Išlo o mocenský súboj. Bez ohľadu na osud ľudí, ktorých sa dotýkal.

Podľa názorov niektorých moderných historikov nebola uvedená buľa pápeža Inocenta VIII. hlavným impulzom k masovým čarodejnickým procesom. Vinníkom bol vraj Institorisov spis o vyhľadávaní a vykorenení čarodejníč – známe Kladivo na čarodejnice, do ktorého spísania sa tento dominikán pustil onedlho po vydaní spomenutej buly a prácu zvládol v pomerne krátkom čase. Neznamená to však, že možno akokoľvek zľahčovať neblahý dopad buly. Nemeckí dominikáni nad ním a jeho konaním neskrývali opovrhnutie. Nakoniec bol v roku 1500 vyslaný do Čiech a na Moravu, aby tu podľa pápežovho rozhodnutia zasiahol nie proti čarodejniciam, ale proti kacírom, najmä proti Jednote bratskej, ktorých stúpcov označoval ako „*valdenskí a pikarti.*“

Na druhej strane Jan Wier, osobný lekár duseldorfského vojvodu síce v roku 1562 napísal, že „čarodejnicky proces vynášiel diabol, aby zahanbil kresťanstvo“.

Pápež Urban VIII. (1623–1644) odsúdil konanie nemeckých „čarodejníc-kých biskupov“. Označil ich za „zelótoť“, čo pochádza z gréčtiny a pôvodne znamenalo horlivci či nadšenci, tiež fanatici. Napriek tomu však v roku 1631 vydal Urban VIII. svoju poslednú bulu proti diablu, v ktorej potvrdil všetky do tej doby používané tresty za čarodejníctvo – kľatbu, upálenie a zhabanie všetkého majetku.

Nemožno však v tejto súvislosti zvažovať všeobecne vinu na oficiálnu politiku katolíckej cirkvi, zodpovednosť mali samozrejme jednotlivci, predovšetkým biskupi, a predovšetkým miera konania, ktorú pripustili. História dokazuje, že v prvej polovici 17. storočia boli takto neslávne preslávenými napríklad kolínsky arcibiskup Ferdinand Bavorský, wurzburský biskup Philip Adolf von Ehrenberg a mohučský arcibiskup Georg Friedrich Greiffenklau.³ Uvádzané, komerčne snád najznámejšie inkvizíčné dielo – Kladivo na čarodejnice, nie je zďaleka jediným tohto druhu.

Odbornej verejnosti je známe tiež dielo Martina Antoina Delria (1551–1608) pochádzajúceho z Antverp, od roku 1577 brabantského generálneho prokurátora, s názvom *Disquisitionum magicarum libri sex* (Šesť kníh debát o mágií), ktoré bolo medzi rokmi 1600 a 1755 vydané dvadsaťpäťkrát a prakticky nahradilo Kladivo na čarodejnice. Slúžilo ako príručka pre sudcov, ktorým poskytovalo početné príklady zo súčasnej právnej praxe. Väčšina ich bola nazbieraná v priebehu inkvizície v Španielskom Holandsku. V neskorších vydaniach, ktoré sa objavovali až do Delriovej smrti, bol potom tento materiál aktualizovaný. Delriova démonológia prekonala všetky predchádzajúce, ako akási démonológia všetkých démonológií a bola bez námietok citovaná aj protestantmi. Dokonca aj protivníci inkvizície, ako napríklad Robert Filmer (1588–1653), sa odvolávali na Delria, keď dokazovali, že démonologické domnienky puritánskych duchovných typu Wiliama Perkinsa sa opierali o presne rovnaké predstavy ako predstavy jezuitov.

³ TOUFAR, P. *Čarodejnice, hvězďári a zlatodějové*. Brno: Moravská Bastej MOBA, 2009, s. 33.

Z metodologického hľadiska je nutné interpretovať ich text s ohľadom na špecifické súvislosti. Len tak možno pochopiť ich zámer a argumentáciu a správne nahliadnuť na vybrané a novo ponúkané príklady. Mnohé z démonológií súviseli s malými čarodejníckymi panikami a v ich rámci vedenými procesmi alebo vlnami prenasledovania. To sa týka tiež veľkého množstva brožúr, ktoré boli spísané medzi rokmi 1560 až 1700. Len pre samotné Anglicko ich napočítal Sharpe nie menej ako 100.⁴

Z množstva ďalších európskych démonológií vydaných v 15. až 17. storočí od najvýznamnejších autorov možno uviesť aspoň v roku 1589 od Petra Binsfelda dielo *De confessionibus*, v roku 1631 od Friedricha Spee *Cautio criminalis*, v roku 1647 od Matthewa Hopkinsa *Discovery of Witches*, v roku 1648 od Johna Stearneho *Confirmation* alebo v roku 1689 od Cottona Mathera dielo *Invisible World* a mnohé ďalšie démonológie vydané nie len v prospech inkvizičných procesov, ale aj ako kritiky týchto procesov, typicky napr. diela F. Spee.

Z procesného hľadiska je potrebné uviesť, že podnetom k začatiu inkvizičného procesu bolo obvykle udanie (dennuciácia). Obvinený, ktorý bol v tajnom konaní vypočúvaný, vôbec nevedel, kto ho udal, a spočiatku mu tiež nebolo jasné, z čoho je vlastne obviňovaný. S výpoveďami svedkov nebol oboznámený. Kto sa pokúšal vypovedať v jeho prospech alebo ho ako svedok obhajoval, bol obvykle označený ako spoluvinník a zo svedka sa stal tiež obvinený. Inkviziční sudcovia nepotrebovali uvádzať proti obvinenému žiadne objektívne dôkazy. Vo väčšine prípadov to ani nedokázali, pretože také dôkazy neexistovali. Cieľom výsluchu bolo donútiť k priznaniu viny, ktoré niekedy postačovalo ako dôležitý dôkaz pre odsúdenie. Takto jednostranne sa však konalo len v prípadoch najkrutejších inkvizícií, nie však na území dnešného Slovenska.

Je samozrejmé, že obvinený, obzvlášť ten, ktorý si nebol vedomý žiadnej viny, by sa nikdy pri riadnom výsluchu nemohol priznať, preto tu nastupoval ďalší inštrument inkvizičného súdu – mučenie. Tortúra bola hlavným prostriedkom inkvizičných procesov. Skorší pápeži zavrhovali ich používanie pri súdnom konaní a napomínali tých, ktorí ich uplatňovali. Ale po zriadení

⁴ BEHRINGER, W. *Čarodějnictví – globální historie*. Praha: Nakladatelství XYZ a Albatros Media, 2016, s. 181.

pápežskej inkvizície sa od tejto lepšej tradície upustilo. Pápež Inocent IV. vyslovene prehlásil používanie tortúry pri odhaľovaní kacírov za prípustné. Tým len legalizoval prax, ktorú už dlho bez pápežského súhlasu používali inkvizítori v južnom Francúzsku a v severnom Taliansku. Pápež sa domáhal svetského súdneho procesu, v ktorom sa používali tortúry pri výsluchu zlodejov a lúpežníkov. Mali tak byť donucovaní k priznaniu o podrobnostiach svojich činov a k prezradeniu spolupáchateľov. Keď vtedajšia formálna logika došla k záveru, že pri týchto zločinoch je to nutné, akoby to nebolo potrebné pri tak hroznom čine, akým bolo kacírstvo? Obhajcovia inkvizície a tortúry sa mohli odvolať i na nemilosrdné praktiky despotických cisárov starého Ríma, ktorí používali mučenie k odhaľovaniu sprisahancov proti štátu. Rovnako ako kacírstvo, tak aj čarodejníctvo bolo považované za tak mimoriadny zločin, že pri vyšetrovaní bolo všetko povolené, obzvlášť keď išlo o odhalenie spolupáchateľov. Inkvizičný proces, začatý s jedným obvineným sa mnohokrát rozrástol natoľko, že nadobudol obľudných rozmerov. Nikto v mieste súdu a okolia si nebol ani na chvíľu istý, že nebude v ktorúkoľvek dobu odvedený do mučiarne pred inkvizičný tribunál. Pre touto možnosťou nikoho neuchránilo ani vysoké spoločenské postavenie, ani bohatstvo. Naopak, veľký majetok v tejto situácii len zvyšoval nebezpečenstvo, že jeho vlastník bude o to skôr zatknutý a odsúdený. Majetok odsúdeného bol totiž vždy skonfiškovaný a rozdelený medzi inkvizítorov a svetskú vrchnosť. Inkvizičné sudy boli preto po materiálnej stránke plne nezávislé. Príležitosť k osobnému obohateniu inkvizítorov nepochybne zosilňovala ich horlivosť pri vyhľadávaní kacírov. Medzi inkvizítormi boli však iste i nezištní „ideoví“ fanatici, ktorým išlo len o väčšiu česť a slávu božiu. Existujú však aj nepochybne dôkazy o tom, že u mnohých inkvizítorov bola hnacím motorom ich horlivosť a len osobná hrabivosť, že vedome vraždili nevinných ľudí, len aby uchvátili ich majetok.

Dôležitým dôkazným prostriedkom proti obvineným bolo i objavenie diabolскеj stigmy (znamenia) na ich tele. Pri zisťovaní tohto znamenia neboli ušetrené ani najintímnejšie miesta na tele mladých dievčat a zrelých žien. Táto procedúra, konaná často pred celým plénom inkvizičného tribunálu, bola súčasťou hrubého ľudského ponižovania obviuinených, rovnako ako rôzne zaobchádzanie s nimi v priebehu väznenia zo strany žalárnikov

a katových sluhov. Slabšie povahy podľahli obvykle už pri tomto hrubom ponížení ľudskej dôstojnosti a priznali dokonca aj bez mučenia všetko, čo si sudcovia priali.⁵

Hoci inkvizičné procesy pokračovali aj v ďalších rokoch, od polovice 16. storočia možno hovoriť o silných tendenciách tieto procesy eliminovať. Hlavný autor *Constitutio criminalis Carolina* šľachtic Frank Johann zo Schwarzbergu (1463–1528), známy humanista, ktorý sa pridal na stranu luterskej reformácie v roku 1521 a bol jedným z prvých šľachticov ktorí zakázali katolícke obrady na svojom území, patrila na konci 80. rokov 15. storočia k dvoru Maximiliána I. Bol, ako je možné predpokladať, oboznámený s priebehom diskusií o škandálnych inkvizíciách autora Kladiva na čarodejnice Henricha Kramera Institorisa. Na rozdiel od skoršieho právneho kódexu (tzv. *Constitutio criminalis Bambergensis*), ktorý Schwarzenberg vypracoval v predreformačnom čase, vypustil teraz všetky paragrafy týkajúce sa viery v zasahovanie dobrých alebo zlých duchov. Taktiež eliminoval všetky stopy po ustanoveniach týkajúcich sa kacírstva. Carolina tak jasne dávala najavo nesúhlas s pôsobením inkvizíčných tribunálov, ktorých činnosť nemala byť v nemeckých štátoch naďalej tolerovaná. Tým sa prejavil zjavný rozdiel v porovnaní s Karlovými španielskymi a talianskymi územiami.

Reformácia zase napomohla dlhodobému úpadku viery v čarodejnice, pretože protestantské krajiny sa zriekli všetkého inkvizíčného súdництва a reformovaný teológovia útočili na mágiu a na akékoľvek predstavy o nadprirodzenom pôsobení. Prinajmenšom tak konali podľa ďalších interpretácií v neskoršom období svojho pôsobenia. V očiach Luthera, Zwingliho alebo Kalvína sa katolícka zbožnosť a katolícke rituály – uctievanie svätých, očakávanie zázrakov, omše, púte a sviatosti – nelíšili od vidieckych povier a autorom protestantských brožúr nebolo zaťažko operovať termínmi ako „pápežské kúzelníctvo.“ Luther, Zwingli a Kalvín viac-menej nepopierali existenciu čarodejníctva a čarodejníc a najmä kalvinistickí teológovia, ako boli John Knox (1513–1572) alebo Lambert Daneau (1530–1596), prihliadali na zmluvu čarodejnice s diablom ako na protiklad zmluvy veriaceho s Bohom.

⁵ KOČÍ, J. *Čarodějnické procesy*. Praha: Horizont, 1973, s. 29.

3 Aktuálny pohľad na slobodu vyznania

Sloboda náboženského vyznania je garantovaná okrem iného aj článkom 9 Európskeho dohovoru o ľudských právach (ďalej „EDLP“), ktorý predchádza článku garantujúcemu nemenej významnú slobodu a to slobodu prejavu. V tomto kontexte sa dostávame do roviny, ktorú možno označiť za mimoriadne citlivú, a teda do roviny stretu až priam kolízie, ktorá vzniká medzi ochranou náboženských citov obyvateľstva a ochranou slobodného prejavu. V tomto ohľade je mimoriadne zaujímavým pohľad na vývoj, ktorý sa dotýka prístupu ESĽP k posúdeniu už naznačenej veľmi tenkej deliacej línie medzi ochranou slobody prejavu a ochranou náboženského vyznania.

Ako už bolo vyššie uvedené, obe práva sú upravené v EDLP a to v článkoch 9 a 10. Osobitnú rovinu stretu týchto dvoch základných práv predstavuje šírenie prejavov a materiálov, ktoré majú tzv. rúhačský charakter. V tomto kontexte vzniká otázka legitímnosti obmedzenia takýchto prejavov z dôvodu ochrany náboženstva. Táto otázka bola posudzovaná zo strany ESĽP v mnohých rozhodnutiach, pričom príspevok poukáže na najzásadnejšie z nich. V prvom rade je ale potrebné upriamiť pozornosť na tzv. trojkrokový test, ktorý ESĽP v týchto rozhodnutiach uplatňuje.

Predmetný trojkrokový test pozostáva z troch základných bodov. V prvom rade v jeho rámci ESĽP skúma, či je obmedzenie slobody prejavu upravené priamo zákonom. Druhým zásadným aspektom, ktorý sa posudzuje, je tá skutočnosť, či obmedzenie slobody prejavu naozaj chráni niektorý zo záujmov uvedených v druhom odseku článku 10 EDLP, a teda v kontexte analyzovaného stretu by bolo posudzované zabezpečenie ochrany práva vierovyznania. Posledným krokom testu je posúdenie toho, či je obmedzenie slobody prejavu nevyhnutné v demokratickej spoločnosti a či je primerané sledovanému legitímnemu cieľu. Tento trojkrokový test pritom možno skombinovať s klauzulou formulovanou v článku 17 EDLP. Ide o zákaz zneužitia práv (tzv. abuse clause), podľa ktorého by sloboda prejavu nemala znamenať právo podieľať sa na ničení alebo obmedzovaní iných práv a slobôd garantovaných v EDLP. Túto klauzulu používa ESĽP buď ako interpretačnú pomôcku v rámci popísaného trojkrokového testu, alebo

ako „gilotínu“, ktorá umožňuje kategorické vylúčenie určitých prejavov z ochrany poskytovanej článkom 10 EDLP.⁶

Vo väčšine prípadov, ktoré boli riešené zo strany ESLP, je rozhodujúcim prvkom testu jeho posledný krok, ktorý býva označovaný aj ako test nevyhnutnosti. S cieľom posúdiť, či je v demokratickej spoločnosti nevyhnutné obmedziť určitú formu prejavu, môže súd skúmať rôzne kritériá a to v závislosti od konkrétnych okolností prípadu. Neexistuje teda všeobecný balík kritérií použiteľných na každý riešený prípad. Na základe analýzy niekoľkých rozhodnutí ESLP však možno identifikovať niekoľko kritérií, ktoré ESLP veľmi často uplatňuje za účelom posúdenia nevyhnutnosti obmedzenia slobody prejavu z dôvodu ochrany slobody vierovyznania. Treba však zdôrazniť, že v každom riešenom prípade ESLP skúma nielen jedno kritérium, ale aplikuje ich niekoľko súčasne.

Prvým kritériom uplatňovaným zo strany ESLP je humorný alebo satirický úmysel prejavu. Z judikatúry ESLP možno vyvodiť, že text alebo prejav, ktorý je takto označený, požíva vyšší stupeň ochrany ako prejav, ktorý takto označený nie je a ktorého násilný tón týmto spôsobom preto nemožno ospravedlniť. Príkladom uplatnenia tohto kritéria môže byť prípad Leroy proti Francúzsku⁷. Skutkový stav prípadu vychádzal z toho, že v septembri 2001 baskický časopis *Ekaizta* uverejnil satirickú karikatúru spracovanú sťažovateľom, ktorá zdanlivo oslavovala útoky na USA z 11. septembra 2001. Karikatúra zobrazovala dve lietadlá, ktoré sa rútili do Svetového obchodného centra, pričom v jej rámci bol umiestnený popis „Všetci sme o tom snívali ... Hamas to urobil“. Sťažovateľ bol francúzskymi súdmi odsúdený za trestný čin ospravedlňovania terorizmu, pričom mu bol uložený peňažný trest vo výške 1 500 €. Pri posudzovaní otázky, či Francúzsko porušilo čl. 10 EDLP, skúmal ESLP práve kritérium humorného zámeru prejavu. Výsledok uplatnenia tohto kritéria bol taký, že sťažovateľ síce ex post uvádzal, že jeho zámerom bola satirizácia amerického konzumu prostredníctvom preformulovania sloganu spoločnosti Sony, ale práve z toho dôvodu, že tento zámer bol sťažovateľom odprezentovaný až dodatočne, nemalo to za následok

⁶ GODIOLI, A. *Cartoon Controversies at the European Court of Human Rights: Towards Forensic Humor Studies*. *Open Library of Humanities*. 2020, roč. 1, č. 6, s. 10.

⁷ Sťažnosť zo dňa 6. 4. 2009, *Leroy proti Francúzsku*, č. 36109/03.

eliminovanie trestnoprávneho dosahu jeho konania, a teda konštatovanie, že by jeho prejav bol pokrytý ochranou, ktorú poskytuje čl. 10 EDĽP.

Ďalším kritériom, ktorý je potrebné skúmať, je kritérium kontextu. Toto kritérium je uplatňované takým spôsobom, že geografický, sociálny alebo historický kontext prejavu slúži ako poľahčujúca alebo prit'azujúca okolnosť.

Aj toto kritérium bolo použité v prípade Leroy verzus Francúzsko. V deň útoku, t. j. 11. septembra 2001, s'ťažovateľ odovzdal svoju karikatúru vydavateľstvu, pričom táto bola publikovaná 13. septembra 2001, a teda v čase, keď bol svet ešte v šoku zo septembrových udalostí, pričom k publikovaniu s'ťažovateľ pristúpil bez akejkoľvek jazykovej opatrnosti. V tomto ohľade bol uplatnený sociálny kontext prejavu ako prit'azujúca okolnosť. V tomto prípade možno identifikovať aj použitie geografického kontextu, keďže ako uviedol ESIĽP „nemožno ignorovať vplyv posolstva tejto karikatúry v politicky citlivom regióne, akým je Baskicko“.

Ďalším kritériom, ktorý ESIĽP skúma za účelom posúdenia nevyhnutnosti obmedzenia slobody prejavu z dôvodu ochrany vierovyznania, je tzv. intertextualita.⁸ V rámci tohto kritéria sa skúma význam textu, resp. text sa objasňuje tak, že dochádza k skúmaniu vz'ahu k predchádzajúcemu textu alebo k bežnému výrazu, ktorý napadnutý prejav odráža. Príkladom použitia tohto kritéria ako poľahčujúcej okolnosti je prípad *Sekmedienis Ltd. proti Litve*⁹. Skutkový stav tohto prípadu bol postavený na reklamnej kampani s'ťažovateľa, ktorá bola spustená v roku 2012. Prvá reklama zobrazovala mladého muža s dlhými vlasmi, čelenkou, svätožiarou okolo hlavy a niekoľkými tetovaniami v džínoch s nápisom „Ježiš, aké nohavice!“ Druhá reklama zobrazovala ženu v bielych šatách so svätožiarou okolo hlavy s nápisom „Drahá Mária, aké šaty!“ Na reklamu bolo podaných viac ako 100 podnetov, pričom litovské orgány uložili predmetnej spoločnosti pokutu 580 € za narušenie verejnej mienky prostredníctvom reklamy a to z tých dôvodov, že používanie náboženských symbolov na komerčný zisk prekračovalo hranice tolerancie, používanie Božieho mena na komerčné účely nebolo v súlade s verejnou morálkou a nevhodné zobrazenie Krista a Márie v reklamách urazilo city veriacich ľudí.

⁸ GODIOLI, A. Cartoon Controversies at the European Court of Human Rights: Towards Forensic Humor Studies. *Open Library of Humanities*. 2020, roč. 1, č. 6, s. 13.

⁹ S'ťažnosť zo dňa 30. 4. 2018, *Sekmedienis Ltd. proti Litve*, č. 69317/14.

Na základe uplatnenia kritéria intertextuality dospel EŠLP ku konštatovaniu, že mená Ježiša a Márie v reklamách neboli použité ako náboženské odkazy, ale ako emocionálne citoslovčia bežné v hovorenej litovčine, čím sa mal dosiahnuť humorný efekt reklamy. Aj to bol dôvod, prečo EŠLP dospel ku konštatovaniu o porušení čl. 10 zo strany Litvy.

V tomto kontexte je potrebné poukázať aj na konštantnú judikatúru EŠLP (napríklad rozhodnutie vo veci *Handyside* proti Spojenému kráľovstvu¹⁰), v zmysle ktorej sa čl. 10 EDEP vzťahuje na všetky druhy názorov a všetky druhy informácií, a to vrátane tých, ktoré „urážajú, šokujú a rušia štát alebo ktorýkoľvek sektor obyvateľstva“.¹¹

Ďalším kritériom, ktoré je zo strany EŠLP uplatňované, je kritérium ohrozenia verejného pokoja alebo zdravia. V tomto ohľade EŠLP posudzuje, či text predstavuje hrozbu pre verejný pokoj alebo zdravie, pričom ako príklad uplatnenia možno použiť prípad *Feret* proti Belgicku z júla 2009¹².

V tomto prípade bol sťažovateľ poslancom belgického parlamentu a predsedom politickej strany Národný front. Počas volebnej kampane distriboval viaceré typy letákov, ktoré obsahovali slogany ako napríklad: „Postavte sa proti islamizácii Belgicka“, „Zastavte falošnú integračnú politiku“ a „Pošlite neeurópskych uchádzačov o prácu naspäť domov“. Okrem toho zverejnil aj sériu xenofóbnych karikatúr, pričom jedna z karikatúr výslovne pripisovala útoky z 11. septembra „kuskusovému klanu“, čím sa vytvorilo priame spojenie medzi islamom a terorizmom. Sťažovateľ bol odsúdený za trestný čin podnecovania k rasovej diskriminácii, pričom mu bol uložený trest verejných prác a trest zákazu činnosti, konkrétne zákaz vykonávania poslaneckého mandátu na 10 rokov.

Na základe uplatnenia kritéria ohrozenia verejného pokoja alebo zdravia dospel EŠLP ku konštatovaniu, že takýto prejav nevyhnutne vyvoláva vo verejnosti pocity pohrdania, odmietnutia a nenávisť voči cudzincom a islamu. Aj na základe toho rozhodol, že nedošlo k porušeniu článku 10

¹⁰ Sťažnosť zo dňa 7. 12. 1976, *Handyside proti Spojenému kráľovstvu*, č. 5493/72.

¹¹ Obdobne tomu bolo napríklad v rozhodnutí ze dne 18. 4. 1997, *Dubovska a Skup proti Polsku*, č. 33490/96 a 34055/96, kde išlo o vyobrazenie panny Márie na titulnej strane časopisu s plynovou maskou na tvári. Išlo o poukázanie na znečistenie ovzdušia, pričom nebolo konštatované porušenie čl. 10 EDEP.

¹² Sťažnosť ze dne 16. 7. 2009, *Feret proti Belgicku*, č. 15615/07.

EDIP zo strany Belgicka a odsúdenie sťažovateľa bolo podľa ESIP opodstatnené v záujme predchádzania nepokojom a ochrany práv iných.

Toto kritérium bolo uplatnené napríklad aj v prípade *Sekmadienis* proti Litve¹³, ale v tomto prípade s iným výsledkom. ESIP po zhladnutí reklám vyslovil, že tieto reklamy nepodnecujú nenávisť a neútočia na náboženstvo neoprávneným alebo urážlivým spôsobom.

Ďalším kritériom, ktoré aplikuje ESIP, je miera explicitnosti prejavu. V tejto súvislosti ESIP skúma, či potenciálne urážlivý prejav môže „rozlúštiť“ len relatívne malý okruh osôb (poľahčujúci faktor) alebo či potenciálne urážlivý prejav je formulovaný a adresovaný explicitným asertívnym spôsobom (prit'azujúci faktor). Toto kritérium možno ilustrovať opätovne na prípade *Leroy* verus Francúzsko, kde možno jednoznačne vysloviť, že odkaz, ktorý niesla *Leroyova* karikatúra, resp. urážka v nej obsiahnutá bola identifikovateľná skutočne každým.

Počet kritérií, ktoré posudzuje ESIP pri skúmaní nevyhnutnosti obmedzenia slobody prejavu z dôvodu ochrany náboženstva, je pomerne značný. Poukázať možno ešte napríklad na kritérium jasnej úvahy, v prípade ktorého sa skúma, či útočný prejav bol vyslovený v zápale momentu alebo išlo o prejav, ktorý bol určený na publikovanie a preto bol výsledkom jasného uvažovania. Ďalším kritériom je to, či bol prejav adresovaný takým spôsobom, že bolo potrebné vyvinúť úsilie s cieľom nájsť ho alebo či bol prejav verejne publikovaný takým spôsobom, že nebolo možné vyhnúť sa jeho zhladnutiu.¹⁴

Okrem uvedených kritérií je potrebné poukázať na súvisiace rozhodnutie ESIP, ktoré bolo publikované v roku 2018. Ide o rozhodnutie E. S. proti Rakúsku¹⁵. Toto rozhodnutie je označované ako zásadné pri posudzovaní hranice medzi prejavmi, ktoré urážajú náboženskú komunitu, ale stále sú súladné s čl. 10 EDIP a prejavmi, ktoré už podnecujú náboženskú nenávisť.

¹³ Sťažnosť zo dňa 30. 4. 2018, *Sekmadienis Ltd. proti Litve*, č. 69317/14.

¹⁴ GODIOLI, A. Cartoon Controversies at the European Court of Human Rights: Towards Forensic Humor Studies. *Open Library of Humanities*. 2020, roč. 1, č. 6, s. 14.

¹⁵ Sťažnosť zo dňa 25. 10. 2018, *E. S. proti Rakúsku*, č. 38450/12.

Skutkový stav vychádzal z toho, že v októbri a v novembri 2009 sťažovateľka usporiadala dva semináre s názvom „Základné informácie o islame“, počas ktorých analyzovala aj manželstvo proroka Mohameda so šesťročným dievčaťom Aishou. Toto manželstvo malo byť údajne naplnené, keď mala Aisha deväť rokov. Sťažovateľka v tejto súvislosti okrem iného uviedla aj nasledovné výroky: „rád to robil s deťmi“, „... 56-ročný a šesťročná? Ako to inak nazvať, ak nie pedofília?“.

Krajinský trestný súd vo Viedni vo svojom rozhodnutí zo dňa 15. 2. 2011 uviedol, že z týchto vyhlásení vyplýva, že Mohamed mal mať pedofilné sklony a odsúdil sťažovateľku za trestný čin znevažovania náboženskej doktríny. Sťažovateľke bol uložený peňažný trest vo výške 480 €, pričom rozsudok potvrdil aj odvolací súd vo Viedni v decembri 2011.

ESLP v tejto veci na jednej strane uviedol, že tí, ktorí sa rozhodnú uplatňovať slobodu prejavovať svoje náboženstvo podľa článku 9 EDLP, nemôžu očakávať, že budú oslobodení od veškerej kritiky. Musia do určitej miery tolerovať, že ostatní popierajú ich náboženské presvedčenie a musia tolerovať dokonca aj šírenie doktrín nepriateľských voči ich viere zo strany iných osôb. V tomto ohľade ESLP hovorí o tzv. odmietavom postoji, ktorý je akceptovateľný ako legitímny. Čo už však akceptovateľné nie je, to je prejav, resp. postoj, ktorý môže podnecovať náboženskú neznášanlivosť. A takýto charakter mal podľa ESLP práve prejav sťažovateľky. Dôvodom malo byť okrem iného aj to, že jej prejav nebol podložený historickými faktmi a išlo preto len o jej subjektívne presvedčenie, na základe čoho sa mohli moslimovia cítiť týmito vyjadreniami oprávnené dotknúť. Rakúsko preto svojím rozhodnutím neporušilo čl. 10 EDLP.

Z uvedeného rozhodnutia ESLP možno dedukovať aj tú skutočnosť, že posúdenie, či je prejav len kritickým postojom alebo už túto hranicu prekračuje, nemožno paušalizovať, resp. nemožno v tomto ohľade vytvoriť všeobecne platný vzorec posudzovania. Za týmto účelom je potrebné skúmať situáciu v príslušnej krajine, resp. oblasti, v ktorej boli vyhlásenia urobené, resp. čas a kontext, v akom boli vyrobené. V tomto ohľade možno identifikovať uplatnenie kritéria geografického kontextu.

Rozhodnutie *E. S. proti Rakúsku* má aj niekoľko ďalších zásadných následkov. V prvom rade v ňom ESLP nastavilo dve významné kritériá, ktorých

by sa mali štáty pridržiavať, keď vyhodnocujú použitie obmedzení prejavov vo vzťahu k náboženstvám. V ich zmysle by štáty mali hľadiť predovšetkým na zachovanie mierového spolunažívania. Ďalším proklamovaným odkazom tohto rozhodnutia je krok späť, pokiaľ ide o trestný čin rúhačstva. Trestné kódexy väčšiny európskych krajín totiž už tento trestný čin zo svojich právnych poriadkov vypustilo, no ESĽP sa prostredníctvom tohto rozhodnutia k tomuto trestnému činu určitým spôsobom vracia.

4 Záverom

Príspevok sa zaoberal dvomi rovinami previazanými s obmedzovaním slobody vyznania a to rovinou historickou, ruka v ruke s ktorou ide rovina inkvizičná a rovnako aj rovinou, ktorú možno charakterizovať ako aktuálnu, keďže v jej rámci bola pozornosť sústredená na spôsob, akým na skúmanú tematiku nahliada Európsky súd pre ľudské práva. Pokiaľ ide o historické nahliadnutie na analyzovanú problematiku, zásadný dôraz bol kladený na vývoj tzv. inkvizičných procesov. V tejto súvislosti možno konštatovať, že drakonický charakter nadobudli inkvizičné procesy až na základe vydania metodických príručiek, ktoré sa stali hlavným impulzom k masovým čarodejnickým procesom. Príkladom môže byť známe Kladivo na čarodejnice. Pokiaľ ide o nahliadnutie na novodobé problémy súvisiace s obmedzovaním slobody vyznania, príspevok poukázal na problém stretu medzi slobodou náboženského vyznania a slobody prejavu. Na základe početnej relevantnej judikatúry ESĽP možno skonštatovať, že prístup ESĽP k riešeniu naznačeného problému nie je stále ujednotený. V rozhodnutiach tohto súdu možno badať odlišný prístup k posudzovaniu legitímnosti obmedzenia slobody prejavu z dôvodu ochrany náboženského vyznania. Príspevok poukázal na to, že dôvodom tejto roztrieštenosti môže byť aj vyššia miera citlivosti, ktorá je pripisovaná niektorým vybraným typom náboženstiev.

Summary

Restriction of Freedom of Religion in the Historical and Inquisitorial Context

In the contribution, its authors focused on one of the fundamental rights guaranteed by the Constitution of the Slovak Republic and other documents, namely freedom of conscience, religion and belief. This right has been analysed from several points of view. In the first place, its very significant historical aspect was assessed, which was also marked by the inquisitorial processes, when these freedoms, unlike today, were completely suppressed. Secondly, attention was also paid to the European context of assessing this freedom, or clash of this freedom with freedom of expression. In this regard, it was emphasized that freedom of thought, conscience, religion or belief applies equally to all persons. This is because it is a fundamental freedom that includes all religious confessions or beliefs, even those that have not traditionally been practiced in a particular country, the beliefs of persons belonging to religious minorities, as well as non-theistic and atheistic beliefs. It also refers to the right of every person to accept, change or leave his religion or belief of his own free will. As regards the evaluation of the relevant decision-making activity of the ECtHR, a certain degree of fragmentation and inconsistent approach of the ECtHR to the individual cases considered can be perceived here. On the basis of the analysed jurisprudence of the ECtHR, it is not possible to create unambiguous formulas for the assessment of restrictions on expression in the context of the protection of religion.

References

- BEHRINGER, W. *Čarodějnictví – globální historie*. Praha: Nakladatelství XYZ a Albatros Media, 2016.
- GODIOLI, A. Cartoon Controversies at the European Court of Human Rights: Towards Forensic Humor Studies. *Open Library of Humanities*. 2020, roč. 1, č. 6. DOI: <https://doi.org/10.16995/olh.571>
- KOČÍ, J. *Čarodějnické procesy*. Praha: Horizont, 1973.
- NIGG, W. *Kniha kacířov*. Bratislava: Premedia, 2019.

TOUFAR, P. *Čarodějnice, hvězďáři a zlatodějové*. Brno: Moravská Bastei MOBA, s. r. o., 2009.

Rozhodnutie ESLP zo dňa 6. 4. 2009, vo veci *Leroy proti Francúzsku*, č. 36109/03.

Rozhodnutie ESLP zo dňa 7. 12. 1976, vo veci *Handyside proti Spojenému kráľovstvu*, č. 5493/72.

Rozhodnutie ESLP zo dňa 18. 4. 1997, vo veci *Dubowska a Skup proti Poľsku*, č. 33490/96 a 34055/96.

Rozhodnutie ESLP zo dňa 16. 6. 2009, vo veci *Feret proti Belgicku*, č. 15615/07.

Rozhodnutie ESLP zo dňa 30. 4. 2018, vo veci *Sekmadienis Ltd. proti Litve*, č. 69317/14.

Rozhodnutie ESLP zo dňa 25. 10. 2018, vo veci *E. S. proti Rakúsku*, č. 38450/12.

Závery Rady o slobode náboženského vyznania a viery zo dňa 16. 11. 2009.

Vědecká redakce MU

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. (předseda);
doc. Ing. Pavel Bobál, CSc.; Mgr. Michaela Hanousková;
prof. PhDr. Vít Hloušek, Ph.D.; doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.;
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.;
prof. PhDr. Tomáš Janík, Ph.D., M.Ed.; prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.;
PhDr. Alena Mizerová; doc. Mgr. Markéta Munzarová, Dr. rer. nat.;
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.; Ing. Zuzana Sajdlová, Ph.D.;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.;
prof. PhDr. Lubomír Spurný, Ph.D.; doc. Ing. Rostislav Staněk, Ph.D.;
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.; doc. JUDr. PhDr. Robert Zbíral, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

doc. JUDr. PhDr. Robert Zbíral, Ph.D. (předseda);
Mgr. Bc. Luboš Brim, Ph.D.; Mgr. David Čep, Ph.D.;
JUDr. Eva Dobrovolná, Ph.D., LL.M.; JUDr. Mgr. Jakub Harašta, Ph.D.;
doc. JUDr. Michal Janovec, Ph.D.; JUDr. Bc. Terezie Smejkalová, Ph.D.;
doc. JUDr. Ing. Josef Šilhán, Ph.D.; JUDr. Dominik Židek, Ph.D.

TRESTNÉ ČINY PROTI SVOBODĚ A LIDSKÉ DŮSTOJNOSTI VČERA A DNES

**doc. JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M. Eur.Int.,
JUDr. David Kolumber, Ph.D., Mgr. David Čep, Ph.D. (eds.)**

Vydala Masarykova univerzita
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v roce 2023

Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity
Edice Scientia, sv. č. 749

1. elektronické vydání, 2023

ISBN 978-80-280-0445-3 (online ; pdf)
DOI <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.P280-0445-2023>
www.law.muni.cz

MUNI
PRESS

MUNI
LAW

ISBN 978-80-280-0445-3

9 788028 004453